

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

Dr. Ernest JACKH

YÜKSELEN HİLÂL

Bir Milletin Yeniden Doğuşu

Türkiye'nin Dünü, Bugünü, Yarını

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi

TEMEL

YÜKSELEN HİLÂL

Hakkında ilk görüşlerimi, sebat

ve

yaratıcı vasıflarıyla

gerçekleştiren

TÜRK MİLLETİNE

bir ömür boyu süren dostluk

nişanesi olarak...

Dr. Ernest Jackh

YÜKSELEN HİLÂL

Dr. Ernest Jackh

TEMEL YAYINLARI

YAYIN NO: 103

Tarih/Kültür Dizisi: 8

ISBN: 975-410-045-4

© *Her türlü yayın hakları korunmuştur.*

Dizgi

Temel Dizgi / Ayhan Özcan

Tashih

Burcu Kocahanoğlu

Kapak

Ebru Grafik

Baskı

Özener Matbaası

1999 – İSTANBUL

TEMEL YAYINLARI

Piyerloti Cad. Dostlukyurdu Sok.

Hacıbey Ap. No. 10 Daire 5

Tel:(0-212) 516 23 52 - 517 73 20

Fax: (0-212) 517 75 96

Çemberlitaş - İSTANBUL

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - <http://rankey.org>

Dr. Ernest Jackh

YÜKSELEN HİLÂL

Bir Milletin Yeniden Doğuşu
Türkiye'nin Dünü, Bugünü, Yarını

Çeviren
Perihan Kutturman

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ -

13

Birinci Bölüm

ÜÇ TÜRKİYE – BİR HALK

I. ÜÇ HİLAL	19
II. TARİH YAPAN BİR ANLAŞMA	23

VESİKALAR:

1. Alman Hariciye Nezaretinden Viyana ve İstanbul Alman Elçiliklerine	27
2. <i>Almanya'nın İstanbul Elçisinden Alman Hariciye Nezaretine</i>	28
3. <i>Almanya'nın İstanbul Elçisinden Alman Hariciye Nezaretine</i>	29
4. <i>Almanya'nın İstanbul Elçisinden Alman Hariciye Nezaretine</i>	30
5. <i>Almanya'nın İstanbul Elçisinden Alman Hariciye Nezaretine</i>	33
6. <i>Kaiser'in şahsi Nazırından Alman Hariciye Nezaretine</i>	34
7. <i>Almanya'nın İstanbul Elçisinden Alman Hariciye Nezaretine</i>	34
8. <i>Almanya'nın İstanbul Elçisinden Alman Hariciye Nezaretine</i>	35

9. Almanya'nın İstanbul Elçisinden Alman Hariciye Nezaretine	36
10. <i>Alman Başvekili Tarafından Almanya'nın İstanbul Elçisine</i>	37
11. Almanya'nın İstanbul Elçisinden Alman Hariciye Nezaretine	38
12. <i>Almanya Hariciye Nezaretinden Almanya'nın İstanbul Elçiliğine</i>	39
13. Almanya'nın İstanbul Elçisinden Alman Hariciye Nezaretine	40
14. <i>Alman Başvekâletiden Almanya'nın İstanbul Elçiliğine</i>	41
15. Almanya'nın İstanbul Elçisinden Alman Hariciye Nezaretine	42
16. <i>Almanya'nın İstanbul Elçisinden Alman Hariciye Nezaretine</i>	43
17. Alman Başvekaletinden İstanbul'daki Alman Elçiliğine	43
18. <i>Türk-Alman İttifak Muahedesinin Metni</i>	44
19. Alman Hariciye Nezaretinden Almanya'nın İstanbul Elçisine	46
20. <i>Almanya'nın İstanbul Elçisinden Alman Hariciye Nezaretine</i>	47
21. Almanya'nın İstanbul Elçisinden Alman Hariciye Nezaretine	48
22. <i>Alman Bahriye Nâzırından Alman Hariciye Nazırına</i>	49
23. Alman Hariciye Nezaretinden Almanya'nın İstanbul Elçisine	49
24. <i>Almanya Hariciye Nezaretinden Almanya'nın Sofya Elçiliğine</i>	50
25. Kaiser Wilhem'den Almanya'nın İstanbul Elçiliğine	50

III. İLK AŞKA DÖNÜŞ	52
IV. TÜRK VE RASGELE SÖYLENMIŞ SÖZLER	57
Türk kimdir ve Nedir?	57
<i>Fes</i>	58
<i>Peçe</i>	60
<i>Harem</i>	62
<i>Gavurlar</i>	64
<i>Fatalist</i>	66
<i>Katliamlar</i>	71
<i>Ağza Alınmaz Türk</i>	74
Avrupa'nın Hasta Adamı	75

İkinci Bölüm

OSMANLI İMPARATORLUĞU'NUN BİRİNCİ TÜRKİYE'Sİ

V. GEÇİTTE DURAN İMPARATORLUK	81
VI. <i>EN UZUN HANEDAN</i>	97
VII. ORTA DOĞUNUN PROCRUSTES'İ	100
VIII. <i>YAHUDİ-HİRİSTİYAN-İSLÂM DİNİ</i>	103
IX. MİLLETLERİN VE KAPİTÜLASYONLARIN GURUR VE ZARARI	107

Üçüncü Bölüm

GENÇ TÜRK İMPARATORLUĞU'NUN İKİNCİ TÜRKİYE'Sİ

X. <i>JÖN-TÜRK İHTİLÂLİ: "TÜRKLER İÇİN TÜRKİYE"</i>	125
XI. BALKAN İRTİCAI: "BALKAN HALKI İÇİN BALKANLAR"	134

XII. İNGİLİZ-ALMAN “BAĞDAT SULHU”	139
XIII. İSTANBUL İÇİN RUS-ALMAN HARBİ	150
• Tarihe şekil veren iki dost: Hans Humann ve Enver Paşa	161
XIV. GEÇİTTE DURAN OSMANLI İMPARATORLUĞU	164
• Türkiye’nin muharebeye iştiraki ve onun muhtemel sonuçları hakkında	165
• Kaiser ve Genelkurmay Başkanıyla konuşmalar	168
XV. JÖN-TÜRLERİN HARP GAYELERİ: “TÜRK TÜRKİYESİ”	177
XVI. PAN-GERMAN HARP GAYELERİ: “TÜRKİYE-ALMAN MİSİR’İ”	185
XVII. İKİNCİ CEPHE ÇANAKKALE’DE ATATÜRK VE KAİSER’LE BERABER	196

Dördüncü Bölüm

TÜRKİYE CUMHURİYETİ’NİN ÜÇÜNCÜ TÜRKİYE’Sİ

XVIII. ATATÜRK İNKİLÂBİ: TÜRKLER İÇİN TÜRKİYE	209
XIX. ORTA DOĞUNUN ANTAEUS’U	218
XX. HÜR VATANDAŞLARIN BAĞIMSIZ DEVLETİ	231
XXI. MİLLÎ ENTERNASYONALİST BÖYLE KONUŞUYOR	249
XXII. KOMŞULAR DÜNYASINDA BİRBİRİNE BAĞLI DEVLET	259

XXIII. SULHÇU DEĞİŞİKLİK VE ORTAK GÜVENLİK	270
XXIV. GEÇİTTE DURAN TÜRKİYE	281
XXV. KIRMIZI IŞIKLI TARAFSIZLIK VE ORTAK CEPHE	302
• <i>Türkiye'nin geleceği hakkında rapor</i>	308

EK VESİKALAR

• I. Free - lance Elçi	320
• (1) <i>Hariciye Nazırı Ekselans A. Von Kiderlen-Waechter'e</i>	320
• (2) Halk Komiseri (bilâhare Reich Reisi olan) Friedrich Ebert'ten	322
• II. Türk Muvafakati	323
• (3) Şeyhülislâmdan	323
• (4) Miralay Mustafa Kemal'den telgraf	324
• (5) Seryaver Zeki Paşa'dan	324
• (6) Demokratik Lider F. Neumann'a	325
• III. Prusya Harbiye Nazırının İntikamı	326
• (7) Hohenfinow'da eski Charcellor Von Bethmann-Hollweg'e mektup	326
• (8) Wuettemberg Başvekili, Baron von Weizsacker'e mektup	328
• IV. Talat Paşa'nın öldürülmesi	330
• (9) <i>Sultanın Başyaveri Zeki Paşa'ya mektup</i>	330

NOTLAR	333
--------	-----

Dr. ERNEST JACKH KİMDİR?...

Atatürk'ün: «*Kaderin savurduğu her haşin darbeye bizimle beraber katlanmakla kalmayıp, bundan doğan ıstırapları hafifletmek için de akla gelen her yardımı esirgemeyen siz sadık dosta...*» diye hitap ettiği Dr. Ernest Jackh kimdir?

Dr. Jackh bir Alman demokrati ve devlet adamıydı. Birinci Cihan Harbi'nden evvel Waimar Cumhuriyetinde vazife almıştır. Berlinde meşhur Hochschule für Politik ve Birleşmiş Milletler Cemiyetini kurmuştur. Almanya'da bulunduğu sırada Lord Davies'le birlikte kollektif emniyet ve sulhçu değişikliği müdafaa eden New Commonwealth hareketlerine karışmıştır. Hitlerin iktidara geçmesiyle Londra'ya gitmiş ve İngiliz tabiiyetine geçerek çalışmalarına devam etmiş ve Mr. William Churchill'in İngiliz sektionunda reis olduğu bu hareketin international direktörü olmuştur. Columbia Üniversitesinde profesörlük yapmış ve 1959'da ölmüştür.

Dr. Ernest Jackh yakın tarihin dünya meselelerini ellerinde tutmuş ve tutan büyük çaptaki -hemen bütün- devlet adamlarını tanımış ve yakın dostluk yapmıştır. Kaiser gibi zamanında Almanya'nın bütün kudretini elinde toplamış olan bir hükümdarla demokrasiyi münakaşa etmiştir. Londra'da Lloyd George, W. Churchill, Field Mareşal Allenby, Berlin'de Kaiser, General von Moltke, General von Falkenhayn ile müteaddid görüşmelerinde daima Türk tezini müdafaa etmiştir.

Dr. Ernest Jackh hiç bir resmî bağla bağlanmayacak kadar hür ve müstakil fikirli bir şahsiyettir. Bunu The Hague Dünya Mahkemesi Daimî Hâkimi Prof. Walther Schuecking'in kendisine yazmış olduğu mektup bütün açıklığı ile ortaya koyuyor:

«... Kaiser' den sosyalist Ebert'e ve Field Mareşal Hinderburg'a ve asillerden işçilere kadar, conservative, liberal, clerical bütün siyasî liderlerin inandığı ve hürmet ettiği gayri resmî tek Alman olmanıza rağmen Berlin'i terkettiniz. Temsil ettiği hükûmet ister monarşist, ister cumhuriyetçi, kendisi de ister nationalist ister sosyalist olsun hiç bir başvekil, hiç bir hariciye nâzırı yoktur ki sizi kabul etmesin.»

«Büyük çaptaki şahsiyetlerle aranızdaki münasebetlere şahsî tecrübem sayesinde gayet iyi vâkıfım. Daima onlarla kendisine hâs gayeler ve hareket tarzı takip eden müstakil bir adam olarak görüşmek mutadınızdır... «Krallarla konuşabilirsiniz, fakat sağ duyunuzu hiçbir zaman kaybetmezsiniz...»

«Versay'dan evvel, Versay esnasında ve Versay'dan sonra şimdi de Londra'nızla Hagueim arasındaki işbirliğimiz boyunca bilhassa tek bir hasletiniz bana tesir etmiştir. Ona ben şahsiyetinizin kendine has niteliği demekten hoşlanıyorum. Müstakil oluşunuz serbestçe meydana çıkardığınız ve tahakkukuna çalıştığınız vazifelere karşı sadakatiniz...»

Milletlerarası bir şöhret olan Dr. Ernest Jackh'ın Yükselen Hilâl'i bundan dolayı büyük bir kıymet ifade etmektedir.

Yazarın memleketimizle ilk teması 1908'de başlamıştır. Şeyhülislâm Hayri Efendi'nin Dr. Jackh'e yazdığı bir mektupta da bu belirtilmektedir: «1908'den itibaren dünya millet burçları arasında Yükselen Hilâl'i keşfettiğiniz zaman başlayan samimi anlayışınız karşısında Türkler şükran duymaktadırlar.» Bu seyahat 1918'e kadar sürmüş ve yazar Selânik'ten Arabistan'a ve Arnavutluk'tan Mısır'a kadar bütün Osmanlı İmparatorluğu'nu do-

laşmış ve devrin bütün büyük Türk devlet ricalini yakından tanımıştır. Dr. Jackh'ın genç bir Alman demokrati olarak Türkiye'ye bu ilk gelişi derin bir alâkanın başlangıcı ve Türk milletini bütün danyaya tanıtan eserlerinin ilhamı olmuştur.

Türkiye'ye ikinci seyahati 1937'den 1940'a kadar sürer.

Yazarın Türkiye hakkındaki görüş ve düşünceleri hayatı boyunca devam etmiş ve tecrübelerin üzerine kurulmuştur. On üç sene gibi uzun bir zaman içinde birbirinden tamamen ayrı iki devri en mütevazî ferdinden en üstün şahsiyetine kadar içten ve yakinen bilen Dr. Jackh onun muhitine âdet, örf ve hayatına da âşinadır. Hâsılı o «Türk»ü tanımıştır. Savaşlarında, zaferlerinde, ihtilâllerinde, kara günlerinde, istibdad devirlerinde, bayramlarında, pazarlarında, evlerinde, kahramanlıklarına, mertliklerine, centilmenliklerine, âlicenaplıklarına, korkusuzluklarına, çocuk ruhlarına, temizliklerine şahit ve hayran olmuştur.

«Dünyada Türk kadar sadık ve değerli, Türk kadar yanlış alaşılmış bir millet yoktur» diyen yazar, milletler arasında ehemmiyeti gittikçe artan bir rol oynanması mukadder, eski fakat hâlâ bilinmeyen bir halkı, milletlerin en geniş platformlarında tanıtmak maksadıyla bu eseri yazmıştır. Bütün hayatı boyunca devam etmiş bir dostluğun armağanı olarak «Yükselen Hilâl» de keşfini ve inancını Türk milletine takdim etmektedir.

Perihan Kuturman

Birinci Bölüm

ÜÇ TÜRKİYE – BİR HALK

I

ÜÇ HİLÂL

Türkiye yeni bir devlet, eski bir millettir. Modern Türkiye 1923'te eski Osmanlı İmparatorluğu'nun yerine Atatürk'ün kurduğu Cumhuriyetle hayat bulmuştur. Bu tarihten evvel "*Türkiye*" umumiyetle yanlış anlaşılmış bir isimdi. Bu isim değişikliği, Romanov'ların Rus İmparatorluğu'nun Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'ne değişmesi kadar bir mana taşır. Hakikatte *-esas itibariyle başka bir karakter arz etmekle beraber* Hohenzolern'lerin Alman İmparatorluğu'nun, Adolf Hitler'in Üçüncü Reich'ına değişimi gibi derin bir değişikliğin ifadesidir. Maamafih, şurası şayanı dikkattir ki Osmanlı İmparatorluğu ile Türkiye Cumhuriyetinin alâmeti farikaları aynı kalmıştır. Asırlar boyu hilâl, imparatorluk yahut Cumhurbaşkanlığı köşkü üzerinde dalgalana gelmiştir.

Hilâl tarihte üç defa, tarihî rolü yalnız ebedî şehir Roma'ya eşit olan başkent İstanbul üzerinde yükselmiştir. Bu üç yükselişin her biri, Altın boynuz *-Haliç-* şehrinin ve merkezini bu şehrin teşkil ettiği imparatorluğun karakterinde hayatî bir gelişmenin ifadesi olmuştur.

Modern Avrupa tarihinin tam başlangıcı bulunan 1453'te Türklerin ve Osmanlı hanedanının en kudretli bir hükümdarı olan Sultan Mehmet II, Büyük Constantine'nin ismini taşıyan şehri zaptetti. Bu iki asır boyunca, Osmanlı Türklerinin, Bizans İmpa-

ratorluğunun garbî Küçük Asya'sında ve güney doğu Avrupasında elde ettikleri parça parça zaferlerin en parlağı ve en üstünüydü. Şehrin adı İstanbul'a çevrildi. Şehir Osmanlı idaresinin merkezi yapıldı ve Bizans'ın işareti olan Hilâl de Osmanlı İmparatorluk hanedanının ve imparatorluğun sembolü olarak kabul edildi. Müteakip iki asır boyunca Osmanlı Hilâli Türk askerleri elinde üç kıta üstünde taşındı. Irklar ve dinler zaptetti. Orta Avrupa'da Viyana surlarına, Venedik kapılarına kadar dayandı. "*Aden bahçeleri*" ne ve Hint Okyanusuna kadar vardı. Kuzey Afrika boyunca ilerledi ve bu suretle İmparatorluk Atlantiğe kadar yayıldı ve genişliği bugünkü Birleşik Amerika Devletleriyle eşit oldu.

1908'de Osmanlı İmparatorluk ordusu ikinci defa olarak İstanbul'a doğru yürüdü. Genç Türk ihtilâlinin yükselen Hilâli, Osmanlı sarayı üstünde ve başkentinde dalgalanmaya başladı ve bu suretle Osmanlı İmparatorluğu'nu iki asır boyunca devam eden ve üç kıt'ada arazisini takriben Birleşik Amerika'nın üçte birine indiren taksimlerin devamından korunmağa atıldı. Maamafih Genç Türk reformcuları, padişahı tahttan indirmek niyetinde değillerdi; fakat daha ziyade, sarayın çürümüş kudretini kırmak suretiyle İmparatorluğun savunmasını düşünüyorlardı. Hakikatte, Genç Türklerin padişahı halletmeğe kalkışmaları Halife Sultan Abdülhamid'in Jön-Türkler tarafından kendisine kabul ettirilmiş olan demokratik anayasaya sırtını dönmesinden ve bu yüzden onu saltanatını terke mecbur ettikten sonra vaki olmuştur. Hattâ o zaman bile Genç Türkler Osmanlı hanedanını gene tutuyorlardı. Jön-Türk Osmanlılarının on yıllık idaresi sonunda, Asya, Avrupa ve Afrika'da ardı arası kesilmeyen savunma harpleri, ve en nihayet Birinci Cihan Harbi neticesinde, Osmanlı İmparatorluğu dikte ettirilen bir sulhla Kansas kadar küçüldü ve Anadolu yarımadasına münhasır kaldı.

İstanbul'a yapılan üçüncü yürüyüşte Hilâl tekrar İstanbul üzerinde yükseldi. Bu defa Türkler, yaratıcı bir devlet adamının ve askerî strateji bakımından bir Türk dehasının idaresindeydi-

ler. Mustafa Kemal, 1908'e kadar, bir İmparatorluk Osmanlısı, 1918'e kadar bir Jön-Türk Osmanlısı ve en nihayet Atatürk olarak Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk Reisicumhuru oldu ve ölene kadar -1938- bu görevde kaldı. O, Türk istiklâl savaşı ve sulh müzakeresi sonunda Türk devletini, tarihî ve millî hudutları içinde tekrar doğmasını başaran adamdır. Türkiye Cumhuriyeti şimdi Anadolu yarımadası üzerine yayılmıştır. Yenilgeye uğramış Osmanlı hanedanının İttifak Devletlerinden kabul ettiği araziden dört defa daha geniştir. Bu suretle Türkler bir kere daha Akdeniz'e hudut olmuşlar ve Boğazlar'ın kontrolünü ellerine almışlardır.

Yükselen bu üç Hilâlin de bayraktarlığını, yükselen yıldızın diyarı olan Anadolu'nun Türk köylü askeri yapmıştır. Bir zaman Atatürk Türkleri kısaca şöyle anlatmıştı: "Uzun ıstırap çekmiş fakat hayatıyetle dolu ve her türlü fedakârlığa muktedir olan bu millet, sağlam bir kafa ve engin bir ruhla bezenmiştir." Dünyada bundan daha değerli ve sadık bir millet olamaz. Hiçbir millet, batı dünyası tarafından bu kadar çok fenalığa uğratılmamıştır.

Bu üç Türkiye'yi de tetkik etmek ve içinde yaşamak imtiyazına sahip oldum. 1908'de ilk defa İzmir ve İstanbul'a geldiğim zaman Osmanlı İmparatorluğu'nun çöküşünün son haftalarına şahit oldum. Son on yıl içinde Alman hükûmeti namına Osmanlı İmparatorluğu'nu her sene ziyaret ettim. Bu seyahatlerim, Selânik'ten Bağdat'a ve Arnavutluk'tan Arabistan'a kadar uzandı. Son olarak Hitlerciler iktidara geçip de, ben Londra'ya göç ettiğim zaman İngiliz Hükûmeti tarafından bir çok defalar görevlendirilerek 1937 ve 1940 yılları içinde Ankara ve Anadolu'yu ziyaret ettim.

Şahsî tecrübemin bu kısaca arzedilen ana hatları, Türk milletine bütün hayat boyunca dost olmuş bir kimsenin kaleme aldığı hatıratının bir dereceye kadar otobiyografik ve dokümantal karakterini izah eder ve kısmen de haklı gösterebilir. Bu, ya-

zarın herhangi bir Türk fikrini gelişi güzel alıyor yahut resmî bir Türk noktai nazarını izah ediyor olması demek değildir. Onun fikir ve düşüncesi hayat boyunca devam etmiş tecrübeler ve taraflı tetkikler üzerine kurulmuştur. Yazar olarak O, bazı yaygın iddialara da meydan okuduğuna tamamiyle vâkıftır.

Türkiye'ye ait alâkam İzmir ve İstanbul'a ilk ziyaretim esnasında artmıştır. Bu yıl içinde vuku bulan Jön-Türk ihtilâli, halkın ve içlerinde Mustafa Kemal'in de bulunduğu liderlerinin beşerî vasıfları üzerine anî bir ışık savurdu. Onların "kanlı sultan"ın despotizmine karşı kat'î ayaklanmalarında, akıl o kadar hâkim oldu ve kontrol etti ki, bilindiği gibi bu, "*kansız ihtilâl*" yahut "*centilmen ihtilâli*" oldu. Türklere evvelce bir temayülüm yoktu. Ne de bir batılı garazım vardı. Fakat benim onlarla olan uzun tecrübelerim, birçok yüksek ve sıradan Türk aileleriyle olan yakın münasebetim, öğretti ki, Türk halkının tabiatı halk şayialarının telkin ettiğinden tamamen başka ve ayırdır. Mazlum bir millete karşı bir vazife duygusu, şövalyelik ve bütün bir hayat boyu devam etmiş bir dostluğun armağanı olarak "*Yükselen Hilâl*" de düşünce ve inancımı takdim ediyorum. (1)

Bir kimsenin ruhunu anlamak, kendi öz ruhunu zenginleştirir. Bir milleti sevmek suretiyle ancak onu anlayabilmek mümkündür. 1908'de genç bir Alman demokrati olarak Türkiye'ye gittiğim zaman böyle bir sevgiye mazhar oldum. O vakit Türkiye'de elçi bulunan ve sonradan Hariciye Nazırı olan Waechter'le olan dostluğum neticesinde sefir beni kendi tabiriyle "free-lance elçi" yapmak ve gizli kağıtlarını vasiyet etmekle şereflendirdi.

Bu kitabı tesadüfî bir Akdeniz seyahati ilham etti. Eserle, milletler arasında ehemmiyeti gittikçe artan bir rol oynaması mukadder, eski fakat hâlâ bilinmiyen bir halkı milletlerin en geniş kitlelerine anlatmak istedim. Gelip geçici bir alâka olarak başlayan şey bir nevi kadere dönüştü.

II

TARİH YAPAN BİR ANLAŞMA

Bu bölümde dört imparatorluk yıkan, iki milleti kurtaran, on üç devlet yaratan bir anlaşmanın hikâyesi anlatılacak. Daha ziyade harbin -1914 – 1918- patlamasına rastlayan haftalar içinde İstanbul’la Berlin arasında çekilmiş telgrafları ihtiva eder. Bu telgraflar daha evvel basılmamıştır. Muhteşiyatı o kadar az bilinmektedir ki, 1917’de Trotsky hatıratında izah ettiğine göre, bu gizli anlaşmanın vesikalarını Rus Dışişleri Bakanlığı arşivinde aratmasına rağmen en hafif bir izine bile tesadüf edilememiştir. Bunlar Türkiye’nin Birinci Cihan Harbindeki vaziyetinin ehemmiyetini gösteriyorlar. Bugün de İkinci Cihan Savaşı’nın Avrupa mücadelesi son safhalarına yaklaşırken, Türkiye’nin kritik ve stratejik durumu üzerinde mühim bir aydınlatma yapıyorlar. İfade ettiği diğer bir mana da, Türkiye’nin tarihî ve jeopolitik ehemmiyetini belirtmek itibariyle mühimdir. Bu bahis kitabın son sahifelerinde de yer alacaktır.

Eğer şimdi umumiyetle itiraf edilmiyorsa da, biz itiraf etmek mecburiyetindeyiz ki, Türkiye’nin bu harpte silâhlı tarafsızlığı, Orta Doğu’da ve Kafkaslardaki İngiliz, Amerikan ve Rus ordularının tutunmalarına hizmet etmiştir. Eğer Adolf Hitler orduları Batı Avrupa’da ve Balkanlarda devam eden zafer serilerini yürütselerdi, esir edilmiş Bulgaristan ve zaptedilmiş Yunanistan’dan bunlara komşu Türkiye’ye girebilirlerdi; sonra da

doğrudan doğruya hareket ederek Rusya'nın ve İran'ın arka kapılarından Kafkasya ve Musul petrollerine sahip olacak bir vaziyete erişebilirlerdi; güney doğuya inebilirler ve Irak, Suriye, Filistin ve Arabistan'a akarlar, Süveyş'i, Mısır'ı ve Doğu Yarım Küresini çiğneyip geçerek dünya mücadelesinin merkezi olan Kızıldeniz'le İran körfezi arasındaki Amerikan - Rus - İngilizlerin kara ve deniz bağlantılarını kesebilirlerdi. Sonra da Hint Okyanusundaki Japon kuvvetleriyle birleşebilirlerdi, bu irtibat ise dünya etrafında bir zincir olurdu.

Bugün "eğer" kelimesi insana hakikat değilmiş hissini veriyor. Fakat bu uğursuz hâdiseler serisinin korkunç bir şekilde tehditkâr oldukları zamanlar çok eskilerde değildir. Bu hâdiseler vuku bulsaydı, Kuzey Afrika'daki İngiliz ve Amerikan taarruzu ve zaferi pek şüpheli olur ve Güney Avrupa istilâsı da, belirsiz bir zamana tehir edilmek zorunda kalırdı; çünkü halen Sicilya ve İtalya'da bulunan bütün Amerikan ve İngiliz kuvvetleri, Amerikan - İngiliz Okyanusuyla, Orta Doğu ve Rusya arasında candamarı olan, bu zarurî hayat yolunu korumakta ve müdafaa lâzım olurlardı. Winston Churchill'in tayyaresinin Rus orak ve çekici kadar Türk Hilâlini de taşıması manasız değildi.

Süveyş ile Bağdat arasında ki İngiliz - Amerikan - Rus köprüsünü, Montgomery'nin Sekizinci ordusu Elâremeyn'de tutunarak batıdan nasıl muhafaza ettiyse, Türklerin meriç hattı da onu doğudan korudu.

Türkiye'nin bu harpteki vaziyetine duyulan güven, dört defa Cumhurbaşkanı olan Atatürk'ten gelir. Tarihin garip bir cilvesidir, Büyük Harpte Atatürk mühim bir Türk subayı olarak Almanların yanbaşı savaşı ve ordusu, Winston Churchill'in tavsiyesi üzerine Çanakkale'yi zorlamıya çalışan İngiliz kuvvetlerini mağlûp etmişti. Ve yine Atatürk herkesten fazla, Cumhurbaşkanı İnönü, Başbakan Churchill, Başkan Roosevelt arasında, Kahire'de 1940 eylülünün ilk günlerinde yapılan dostluk konfe-

ransının yolunu hazırlamıştır. Türkiye'nin bu harpte Mihvere karşı oynadığı mühim rolü temin eden de odur.

Bugün Türkiye'nin vaziyeti, demokrasi taraftarı ve barışçı bir devlet olarak meydana çıkmasına ve Hitlerci Almanya'nın antidemokratik totalitarizminin yıkılmasına sebep olan bir seri hâdiselerle iyice belirginleşmiştir. Yine tarihin garip bir cilvesidir, Büyük Harpte Filistin cephesinde Atatürk'e silâh arkadaşlığı yapmış olan Albay Franz von Papen, daha sonra Hitler'in Türkiye Büyükelçisi olmuştur.

Almanya, Avusturya ve Osmanlı İmparatorluğu arasında imzalanan gizli anlaşma, ihtimal ki 1914 büyük Orta Doğu kargaşalığından çok mesuldür. Bu anlaşma, İtilâf Devletleriyle, İttifak Devletleri arasında savaşın resmen ilânından birkaç gün evvel 2 Ağustos 1914'te imzalanmıştı.

Bu ittifakın birinci hedefi müşterek düşman Çarlık Rusya'yı mağlûp etmektir. Bu, Rusların garp müttefiklerine karşı Mustafa Kemal tarafından Çanakkale boğazının müdafaasında başarılan olağanüstü bir muvaffakiyetle elde edildi. Bu zafer kara ile mahsur Rusya'yı tecrit etti ve yerlere serdi. Zamanla bugünkü, Joseph Stali'nin Rusya'sını yaratan Bolşevik ihtilâli, Çarist mutlakîyetin yıkılmasına sebep oldu.

Bu gizli anlaşmanın diğer bir hedefi de, Osmanlı İmparatorluğunu; aralarında gizli bir anlaşma yaparak parçalamaya karar vermiş olan müşterek düşman İtilâf Devletlerine karşı müdafa etmektir. Bu gizli anlaşmaya göre, İstanbul ve kuzey batı Anadolu Rusya'ya, güney batı Anadolu İtalya'ya ve kolsuz başsız kalan Osmanlı da iç Anadoluya tıkalıydı.

Eğer Çarlık Rusya'sı "iş işten geçtikten sonra müdahale harpleriyle yapılmak istendiği gibi" ihtilâli tomurcuk halinde soldurup kurutabilecek surette kendini koruyabilseydi, neler olacağı hakkında bir dereceye kadar olsun doğru bir fikir ileri

sürmek imkânsızdır. Hitler Almanyası ve Hitler “*drang nach Osten*” nine başladığı zaman, Çarlık Rusya’sı ile emperyalist İtalya Anadolu yarımadasını kontrol etselerdi, Çarlar, İtalyanlar ve parçalanmış Türk ordusu, Kızılordunun ve modern Türkiye Cumhuriyetinin bugünkü mukavemet gücünü gösterebileceğini söylemeğe kim cesaret eder?

Rus ve Türk milletlerinin tekrar doğuşları iki köhne imparatorluğun yıkılışıyla başlar. Bu yıkılış başlangıcını, Osmanlı İmparatorluğuyla İttifak Devletlerinin 2 Ağustos 1914’te imzaladıkları gizli anlaşmadan almaktadır. Bu anlaşma dört imparatorluk hanedanının ölüm kâğıdı, harpten sonra hayat bulan on üç devletin de doğum vesikası olmuştur. -Finlandiya, Estonya, Litvanya, Latvia, Polonya, Çekoslovakya, Irak, Suriye, Filistin, Ürdün ve iki Arabistan. Bu anlaşmadan doğan askeri başarının en yüksek noktası Atatürk’ün Çanakkale zaferidir. Bu zaferden bahseden Avusturya askerî harp raporunda şöyle deniliyor: “*Bir tümen komutanının gayretleri yalnız bir muharebenin cereyanında değil, fakat bütün seferin talihinde, hattâ bir milletin mukadderatında bu kadar derin bir tesir yapması tarihte ender tesadüf edilen bir hâdisedir.*” Bugün biz buna şunu da ilâve edebiliriz: “*Tek bir milletin mukadderatı değil iki, iki de değil bütün dünyanın mukadderatı.*”

Bu bölümün başında söylediğimiz gibi, bu anlaşmayı meydana getiren teşebbüslerin üstünden otuz yıl kadar bir zaman geçmiş olmasına rağmen, hâlâ büyük alâkalar uyandırmakta ve dünya kudret politikaları plânındaki jeopolitical ehemmiyetini aydınlatmaktadır. Bu vak’a ilk defa bu kitapta basılan telgraflar serisi tarafından anlatılmaktadır. Bu muharebeden meydana çıkan şaşılacak bir ifşaat da, anlaşma müzakerelerine başlanması, Almanya tarafından değil, Osmanlı İmparatorluğu tarafından izhar edilmiş olmasıdır. (*Alman elçisinin, Alman Hariciye Nezaretine çektiği 22 Temmuz 1914 tarihli telgrafa bak*).

(1)

ALMAN HARİCİYE NEZARETİNDEN VİYANA VE İSTANBUL, ALMAN ELÇİLERİNE

Berlin 14 Temmuz, 1914

Kont Szögény (Avusturya - Macaristan'ın Berlin Elçisi) bana, Kont Berchtold'un bir notasını okudu, bu notada Kont Berchtold, Margrave Pallavicini (Avusturya'nın İstanbul elçisi)den Türklerin İttifak Devletleri tarafına kazanılıp kazanılamıyacağı hakkında fikrini sormaktadır. Elçi aşağı yukarı düşündüklerini şu suretle ifade etmiştir: İstanbul'un Rusya'ya bir nevi temayülü bulunduğu ve bu temayülün, İtalya tarafından Küçük Asya hakkında beslenmekte bulunan emeller yüzünden Türkiye'de uyanan şüpheler dolayısıyla İtalya'ya karşı gelişen itimatsızlıkla kuvvetlenmekte olduğu inkâr edilemez. Bundan başka, Fransa ve Rusya İstanbul'da bütün gayretleriyle çalışmaktadırlar. Eğer Avusturya Sırbistana karşı girişeceği şiddetli ve muvaffakiyetli bir hareketle Balkanlarda tekrar emin ve kat'î bir yer işgal edebilirse Türkiye, Avusturya ve Üçlü İttifakla (Almanya İtalya ve Avusturya) daha sıkı bağlarla bağlanmayı tercih ederdi. Binnetice Kont Berchtold Kont Széchenyi'e Türkiye'nin İttifak Devletlerine doğrudan doğruya iltihaka sevkedilip edilmeyeceğine dair, şimdiden bir şey söylenip söylenmeyeceği hakkında benim görüşlerimin öğrenilmesi için talimat vermiştir.

Verdiğim cevapta, İstanbul elçimizin de iştirak edeceği düşüncelerimi şu suretle beyan ettim: Türkiye'ye, gelecek bir kaç yıl içinde ordusunun gayri müsait vaziyeti dolayısıyla pasif bir amil olarak bakılabilir. Türkiye Rusya'ya karşı tecavüzde bulunabilecek bir kudrette olmasa gerektir. Bundan başka biz ona birleşmek teklifinde bulunursak, şüphesiz oda bize karşı kendi taleplerini ileri sürecektir. Meselâ biz, Rusya'nın Erme-

nistan'a vaki olacak hücumlarına karşı Türkiye'yi mutlak surette himaye etmeyi asla garanti edemeyiz.

Fikrimce, Türkiye hali hazır durumunda, bir rakkas gibi devletler arasında sallanmaktan ve nihayet en kuvvetli ve muvaffakiyetli gruba katılmaktan başka bir vaziyet almağa muktedir değildir. Eğer Romanya Üçlü İttifak yanında sağlam bir surette yer alır, ve Bulgaristan'da bizim tarafla ittifaka girişmeğe mecbur bırakılırsa bu vaziyet Türkiye'nin durumuna şüphesiz müessir olurdu. Şimdi İstanbul'da Kont Berchtold'un tekliflerine benzer bir teşebbüste bulunmak tehlikesiz olsa bile faidesizdir; çünkü yerine getirilmesi mümkün olmıyan istekler, yapılamaz işlerle karşılaşacak ve kendimiz de mukabil taahhütler altına girmiş bulunacağız.

Jagow

(2)

ALMANYA'NIN İSTANBUL ELÇİSİNDEN ALMAN HARİCİYE NEZARETİNE

İstanbul 18 Temmuz, 1914

Avusturya tarafından Belgrat'ta yapılan fakat bir kaç defadır geriye bırakılan teşebbüsten burada artık ciddi olarak bahsedilmemektedir. Üçlü İtilaf (Fransa, Rusya, İngiltere) mahfelleri, bilhassa Sırbistan'ın, Avusturya'nın kâğıt üzerinde kalan bütün taleplerini kabul edeceğini fakat bu suretle her şeyin aynen kalacağına kuvvetli bir surette kani bulunmaktadır. Pallavicini zamanın, Üçlü İttifakın istikbali için ehemmiyeti haiz bulunduğu bittabii vakıftır; fakat Viyana'nın herhangi bir kat'î karar alacağından şüpheli görünmektedir. O, hükûmetinin şiddetli hareketlerde bulunmaktansa, yeni anlaşmalar müzakeresine

girmekle Avusturya'yı kurtarabileceğini umuyor ve bunun için de Türkiye'nin Bulgaristan vasıtasıyla Avusturya'ya bağlanmasını arzu ediyor.

Ben bu gibi düşüncenin şiddetle muarızıyım. Şüphesiz Türkiye bugün işi bir ittifaka kadar götürmekten külliyen acizdir. Türkiye, mukabilinde hiçbir faide sağlamaya muktedir olmaksızın müttefiklerine, ancak yükler yüklemek istemektedir. Bulgaristan'la ittifakı halinde Türkiye Rusya'yı, doğrudan doğruya Ermenistan üzerine atılmağa tahrik etmiş olurdu. Bundan dolayı Üçlü İttifak siyaseti Türkiye ile o surette münasebetler vücade getirmelidir ki, eğer Türkiye birkaç yıl içinde hakikaten kuvvetli bir güç olarak meydana çıkacak olursa onunla bağlarımız kopmamış olsun. Şimdiki duruma gelince, Türkiye'ye ancak her türlü siyasî maceradan uzakta kalması ve bütün memleketlerle iyi münasebetler muhafaza etmesi tavsiye olunabilir. Hattâ tarafsız bir Türkiye Ermenistan cephelerinde sağlam bir surette çivilenmiş birkaç Rus kolordusunu daima bu cephelerde alıkoyar.

Wangenheim

(3)

ALMANYA'NIN İSTANBUL ELÇİSİNDEN
ALMAN HARİCİYE NEZARETİNE

İstanbul, 21 Temmuz, 1914

Sadrızam Talat ve Enver Paşa dün Avusturya'lı meslekdaşına, Avusturya için Balkan Harbinde uğradığı siyasî kaybı telâfi etmek ve bu suretle gerek Türklerin gerekse Balkan milletlerinin nazarlarında büyük bir devlet olarak eski prestijini iade etmenin son fırsatı artık belirmiş olduğunu bildirmişlerdir. Yal-

nız Bulgaristan değil, fakat Romanya ve Türkiye de, eğer Avusturya Sırbistan'a parlak bir ders verebilirse, Üçlü İttifak tarafına tereddütsüz geçeceklerdir. Türkiye mükemmel görüşlerine rağmen, Almanya ve Romanya'nın arzusu üzerine Yunanistan'a bir paktla bağlanmak üzeredir. Fakat eğer Avusturya şiddetli bir hareketle Bulgaristan'ı kendisine bağlayamazsa, bu pakt kuvveden fiile çıkmıyacaktır.

Margrave Pallavicini'nin Türk nazırlarıyla yaptığı görüşmelerden edindiği intiba, Üçlü İtilâfın bilhassa Rusya'nın halen Yunanistan'la Türkiye arasında bir ittifak yapılmasına çalışmakta oldukları merkezindedir.

Wangenheim

(4)

ALMANYA'NIN İSTANBUL ELÇİSİNDEN ALMAN HARİCİYE NEZARETİNE

İstanbul, 22 Temmuz, 1914

Enver Paşa bana, Sadrazama, Türkiye'nin askerî ve idarî kalkınması tamamlanuncaya kadar hiç bir ittifaka girmemesi hakkında vermiş olduğum izahattan bahsetti. Enver Paşa diyor ki: Nazarî bakımdan bu hususta ki düşüncelerim tamamıyla doğrudur. Ameli bakımdan ise Türkiye'nin maruz kaldığı zorluk, -onun yalnız iç huzur ve sükûnu sayesinde, bu da ancak vaki bir hücumu karşı dışardan himaye gördüğü takdirde, -yeniden teşkilâtlanmasından ibaret bulunmaktadır. Bunun için Türkiye'nin büyük devlet bloklarından birinin yardımına ihtiyacı vardır. Akdeniz'de en zayıf bir blok olan Üçlü İttifaka dahil büyük devletlere karşı Türkiye'nin emniyetini garanti etmek istiyceklerinin

den dolayı İttihat ve Terakki Fırkasının pek küçük bir azınlığı, Fransa ve Rusya ile ittifakın lehindedir. Başlarında Sadrazam Talat, Halil ve Enver paşaların bulunduğu Fırka çoğunluğu bilâkis Rusya'ya yaklaşmak istemiyorlar ve Üçlü İttifakın askerî bakımdan İtilaftan daha kuvvetli olduğuna ve Cihan harbini sonunda kazanacağına kani bulunuyorlar.

Enver Paşa bundan dolayı mevcut Türk hükûmetinin gecikmeden Üçlü İttifaka gitmeye arzu ettiğini ve yalnız bu teklif tarafımızdan red edildiği takdirde Türk hükûmetinin istemiye istemiye İtilâf devletleriyle pakt yapmaya mecbur kalacağını söyleyebilecek bir mevkiye bulunmaktadır.

Enver sözlerine devam ediyor: Kabine pek âlâ kavrıyorki, Türkiye hali hazırda işi büyük devletlerle bir ittifak aktine kadar götürebilecek kudrette değildir. Bunun için o, herhangi bir küçük devletle bizzat kendisinin akt edebileceği ittifakın büyük devlet bloklarından biri tarafından himayesini istemektedir. İkinci derecede ki ittifaklar için Türkiye iki imkâna sahip bulunmaktadır: Yunanistan'la ittifak bizi, Üçlü İtilâfa doğru götürecektir; Bulgaristan'la yapılacak anlaşma ise, Üçlü İttifakı yönetecektir. Kabine bundan dolayı Üçlü İttifakın ve yahut, hiç olmazsa Üçlü İttifak devletlerinden birinin teminatı şartıyla Bulgaristan'la ittifak yapmaya mütemayildir. Bulgaristan'la yapılacak bir anlaşmanın artık bütün tafsilâtı kabul edilmiş bulunmaktadır. Fakat Bulgaristan'ın Üçlü İttifakın teminatı olmaksızın böyle bir anlaşmayı imzalamaya karar verememekte olmasından, bu ittifak henüz imzalanamamıştır.

Avusturya - Sırbistan krizi neticesi olarak, halâ durum kritik olmakta devam ediyor. Sadrazam - Enver Paşa devam ediyor - ittifak meselesi hakkında Venizelos'la müzakerede bulunulacaktır: Eğer Türkiye ile Bulgaristan'ın, daha evvel Romanya'yla Avusturya arasında olduğu tarzda, Üçlü İttifaka girmek ümidi mevcut olursa Sadrazam için Yunanistan'ın tekliflerine

red cevabı vermek çok daha kolay olacaktır. Balkanlarda harp patlayınca Bâb-ı Âli bekleyemez. Karşılıklı askerî hazırlıklar derhal yapılmalıdır.

Enver'e cevaben, Türkiye için ittifaklar aktine bir zaruret bulunduğuna beni ikna edememiş olduğunu, söyledim. Türkiye'nin iktisadî kalkınması böyle bir ittifak neticesi olarak kat'iyen bir mesele haline gelecektir. Acaba Türkiye Üçlü İttifaka girerse, Rusya ve Fransa onunla anlaşmalar yapmağa yanaşır mı?

Siyasî çapraşıklıklar büyük güçlüklerle doludur. Üçlü İttifakın bir üyesi olmak itibariyle, Türkiye Rusya'nın açık düşmanlığını hesaba katmak mecburiyetinde kalacaktır. Türk hududu, Üçlü İttifakın stratejik vaziyetinin en zayıf noktası ve Rus hücumunun yöneleceği en tabiî bir hedef olacaktır. Üçlü İttifak devletleri, Türkiye'nin karşılığını mütenasip bir surette ödeyemeyeceği mecburiyetleri yüklenmekte tabiatıyla tereddüt gösterecektir. Türkiye ve Bulgaristan'ın hattâ bir blok halinde bile işi Üçlü İttifakla bir anlaşmaya kadar götürmeye muktedir olacaklarını zannetmem. Hali hazırda büyük bir ümit olmamakla beraber, eğer Romanya bu bloka girerse iş başkalaşır.

Enver Paşa dikkatle dinledi, fakat, eğer Üçlü İttifak Türk - Bulgar anlaşmasına mani olursa, Üçlü İtilâf devletleriyle dostluk arzusu İttihat ve Terakki Komitesinde tamamiyle galebe çalacağını bir kaç defa tekrarladı.

Türkiye Üçlü İttifakın tasdiki olmaksızın da Bulgaristan'ı bir anlaşma yapmak için ikna etmeye pek yakın bir zamanda kalkışabilir. Eğer Bulgaristan Avusturya - Sırbistan ihtilâfına karışacak olursa böyle bir durumda Türkiye tarafsız kalmıyacak ve Batı Trakya'dan Yunanistan'a girmeye çalışacaktır.

Wangenheim

(5)

ALMANYA'NIN İSTANBUL ELÇİSİNDEN
ALMAN HARİCİYE NEZARETİNE

Tarabya, 23 Temmuz, 1914

Margrave Pallavicini'ye hükûmeti tarafından Sadrazamı, Yunanistan'la bir ittifak aktinden sakındırmak vazifesi yükletilmiştir. Pallavicini, Avusturya'nın Bulgaristan'la olan münasebetinde pek yakında vukuu beklenen değişiklik göz önüne alınırsa, bu gibi bir anlaşma Türkiye'yi pek nazik bir duruma sokacaktır dedi.

Sadrazam, Bay Venizelos ile ittifak aktini istemediğini, hattâ bir harp çıktığı takdirde, Avusturya'nın Bulgaristan'a dayandığı gibi, Türkiye'ye de aynı emniyetle dayanacağını, Avusturya elçisi arkadaşına büyük bir kat'iyetle bildirmiştir. Eğer Avusturya kesin bir surette harekete geçerse Romanya da tekrar Üçlü İttifaka dönecektir. Nihayet Sadrazam, dün Enver Paşa'nın bana açtığı arzuyu tekrarladı. - Türkiye resmen Üçlü İttifaka girebilmesine imkân verilmesini istemektedir. Bu mesele hakkında vaktiyle bana bahsetmiş olan Pallavicini şu cevabı vermiştir: Hali hazırda Türkiye ile anlaşma Üçlü İttifaka büyük bir yük tahmil edecektir. Üçlü İttifak Türkiye'yi, bütün hasımlarına karşı koruyamaz.

Sadrazam, Türkiye'nin Üçlü İttifaktan Fransa ve İngiltere'ye karşı değil, sadece Rusya'ya karşı himaye istediklerini söylemiştir.

Wangenheim

(6)

KAİSER'İN ŞAHSİ NAZIRINDAN
ALMAN HARİCİYE NEZARETİNE

Blestrand, Hohenzollern gemisinden (Norveç)

24, Temmuz, 1914

Majeste Kral ve Kaiser, Freiherr von Wangenheim'in düşüncelerini nazari olarak doğru bulmaktadır, fakat zamanın verdiği fırsat dairesinde Türkiye'nin Üçlü İttifaka olan meylinden, hali hazırda yararlanmak mecburiyeti de göz önünde tutulmalıdır.

Bunun için eğer İstanbul Üçlü İttifakın ve yahutta bu ittifak devletlerinden birinin teminatı altında Bir ittifak aktini kesin olarak istiyorsa, bu gibi bir halde onun Romanya ve Bulgaristan'ı da beraberine almaya çalışması ve bizzat kendini de Avusturya'nın emrine koyması lâzım gelir. Wangenheim'in İstanbul'da nüfuzunu bu maksada göre kullanması gerekir.

Wedel

(7)

ALMANYA'NIN İSTANBUL ELÇİSİNDEN
ALMAN HARİCİYE NEZARETİNE

Tarabya, 25 Temmuz, 1914

Sadrazamın bekleme salonunda rastladığım von Giers (Rus elçisi) bana, Avusturya'nın Sırbistan'da resmî araştırma yapmak hususunda ki talebi müstesna olmak üzere diğer istekleri, her ne kadar doğru değilse de, anlaşılabilir talepler ol-

duklarını söyledi. Sırbistan'da resmi araştırma yapmak isteği, Sırbistan'ın hükûmranlığına tecavüzü ifade eder. Bundan ötürü Von Giers durum ciddidir dedi. Sefir sadrazamla her şeyden evvel, Rusya'nın kat'iyen müdahale etmek istemediği intibahı verecek bir tarzda kısaca konuşmuştur.

Wangenheim

(8)

ALMANYA'NIN İSTANBUL ELÇİSİNDEN
ALMAN HARİCİYE NEZARETİNE

Tarabya, 27 Temmuz, 1914

Zâta mahsustur,

Aldığım kesin emre uyarak şimdiye kadar Sadrazama ifade ettiğim endişeleri bertaraf etmiş olduğumdan, Türkiye ile anlaşma tahakkuk ettirilmiştir. Şimdiye kadar Bulgaristan kesin hiç bir vaadde bulunmaksızın ancak boş laflarla Türkiye'yi oyalamaktadır. Rusya ve Fransa kendi şaşkınlıklarından henüz kurtulmuş değillerdir. Fakat her ikiside Türk hükûmetini korkutmak ve onu Üçlü İtilâfın himayesi altında Yunanistan'la bir anlaşmaya sevk etmek için çabucak şiddetli teşebbüslere girişecekleri kestirilebilir.

Hattâ Türkiye tarafımızdan Rusya'ya karşı mutlak olarak korunmazsa bile, bundan dolayı kendisini Rusya'nın himayesine girmek cazibesine kapılması ihtimali geniş bir surette baş gösterirse de, Türkiye Üçlü İttifak için mutlak olarak kaybolmuş sayılmaz.

Mamafih tarafımızdan vaki red üzerine, Bulgaristan ve Türkiye, Sırbistan'ın eli bağlı bulunduğu bir sırada Yunanis-

tan'la hesaplarını görmek için birlikte hareket edeceklerine inanıyorum. Bu suretle Umumî harp başlamış olur.

Avusturya - Sırp anlaşmazlığı mahallî kaldıkça Bulgarlara ve Jön-Türklere el uzatmak menfaatımıza uymaz.

Eğer Türk ordusuna fiili olarak Alman subayları tarafından kumanda edilecek olursa, bu takdirde Türkiye'nin ittifak icaplarını yerine getirip getirmeyeceği hakkında ki fikrimi elbette düzeltmeğe mecbur kalırım. Böyle bir halde Türkiye'nin askerî kıymeti bir kaç misli artar. Bugün General Liman bana, derhal muharebe meydanına sokulabilecek olan 5'inci Türk ordusunun başında kumandan kaldıkça her türlü ahval ve şerait altında herhangi bir düşmanı hezimete uğratmak hususunda bütün mesuliyeti üzerine alacağını söyledi. Bu suretle bir harp çıktığı takdirde, Alman Kumanda heyeti, Türkiye'nin üzerine aldığı ödevleri yerine getirmek bakımından paha biçilmez bir kıymet ifade etmiş olacaktır.

Wangenheim

(9)

ALMANYA'NIN İSTANBUL ELÇİSİNDEN

ALMAN HARİCİYE NEZARETİNE

Şimdi beni yanına çağıran Sadrazam, Padişahın, aşağıdaki ricalarını Majeste Kaiser'e bildirmemi istedi; Almanya Rusya'ya karşı, gizli bir taaruzî ve tedafüî ittifak yapmak ve bu suretle Türkiye'nin Üçlü İttifaka girmesine imkân vermek ister mi?

Eğer Rusya, Türkiye'ye Almanya'ya, Avusturya Macaristan'a hücum ederse, yahutta Almanya veya Üçlü İttifak devletlerinden biri Rusya'ya tecavüzde bulunursa Casus foederis tatbik edilmelidir. Kapitülasyonlar, borçlar ve saire gibi diğer bü-

tün milletler arası meseleler haliyle kalacaklardır. Türkiye harp halinde Majeste Kaiser'in (Alman) askerî heyetini burada bırakmasını şart koşar. Bilmukabele Türkiye'de harp patlak verdiği takdirde, Türk ordusu yüksek kumandasının ve ordunun fiili kumandasının dörtte birini, askerî heyetin eline verilmesi için herhangi bir münasip şekil bulmak ödevini üzerine alır.

Müzakereler, hattâ Türk nazırlarına karşı da sıkı bir surette gizli ve kapaklı kalmak suretiyle sona erdirilmelidir. Sadrazam, şimdilik bu mesele hakkında sefir arkadaşlarımdan hiç birine, hiç bir şey söylememekliğimi rica etti ve bu hususun, Mahmut Muhtar Paşa (Berlin Türk elçisi) hakkında olduğu kadar diğer meslektaşlarım için de gerekli ve zorunlu olduğunu ileri sürdü.

Wangenheim

(10)

ALMAN BAŞVEKİLİ TARAFINDAN ALMANYA'NIN İSTANBUL ELÇİSİNE

Berlin, 28 Temmuz, 1914

Majeste Kaiser, Sadrazamın tekliflerini kabul buyurmuşlardır. Anlaşma aşağıdaki esaslar dahilinde yapılmalıdır.

1. Her iki devlet, Avusturya - Macaristan ve Sırbistan arasındaki mevcut anlaşmazlık karşısında sıkı bir tarafsızlık güdeceklerini taahhüt ederler.

2. Eğer Rusya faal askeri adımlarla işe müdahale eder ve bu suretle Almanya, Avusturya - Macaristan'ı tutmak maksadiyle Rusya'ya karşı casus foederis'i tatbik mecburiyetiyle karşılaşsa Türkiye için de casus foederis yürürlüğe girer.

3. Harp halinde Almanya askerî heyetini Türkiye'de bırakacaktır. Türkiye (Türk) yüksek kumandasının, Alman askerî heyeti tarafından fiili olarak ele alınmasını garanti eder.

4. Muahede, Avusturya - Macaristan ile Sırbistan arasındaki şimdiki anlaşmazlığı ve bundan çıkması muhtemel, milletler arası kargaşalıklar için akt edilmektedir.

5. Eğer bu anlaşmazlık, Almanya'yla Rusya arasında bir harp vukuuna kadar gitmezse, muhadenin hükmü kalmıyacaktır.

Sadrazamla münasip bir surette müzakerelere başlamak üzere Ekselânsınıza salâhiyet veriyorum. Margrave Pallavicini Sadrazamla aranızda şimdiye kadar geçen konuşmaları tafsilâtiyle Viyana'ya bildirmiştir. Gelecekte en sıkı bir gizlilik temin etmek için Sadrazamla yapılacak müzakerelerden hatta Avusturyalı meslektaşınıza bile hiç bir şey açmamanızı rica ederim.

Bethmann Hollweg

(11)

ALMANYA'NIN İSTANBUL ELÇİSİNDEN ALMAN HARİCİYE NEZARETİNE

Tarabya, 29 Temmuz, 1914

Bugünkü buhranın başından itibaren, Margrave Pallavicini kendi sefaretine giren çıkan en gizli muhabereleler ve hattâ - bizzat açılacaktır - işaretli şifreli telgraflardan beni haberdar etmiştir.

İttifak meselesine gelince, Sadrazamın en son durumu bir tarafa bırakılırsa, daima her ikimizle birlikte müzakere etmekte bulunmuş olmasından dolayı Avusturya - Macaristan'lı meslektaşımın benim faaliyetim bir arada gelişmiştir. Avusturya'nın iş-

tiraki olmaksızın ittifakın tahakkuk edeceğini zannetmiyorum; çünkü Bâb-ı Âli hiç bir ahval ve şerait altında, sadece bugünkü buhranın devamı müddetince muteber bir ittifaka girmek istemeyecektir.

*Rusya'nın Avusturya'ya değil Türkiye'ye hücum etmek isteyeceği düşünülebilir, böyle bir durumda Avusturya için casus foederis yürürlüğe girmediği halde, biz Rusya'ya harp ilân etmek mecburiyetinde kalacağız. Bunun için şimdi olan bitenden Avusturya'yı tamamiyle karanlıkta bırakmak herhalde hoş bir şey olmayacaktır. Margrave Pallavicini benim kendisine karşı sükûtu ihtiyar etmekliğimden ve bilhassa diğer bir yoldan - **ih-timal ki bizzat Sadrazamdan** - burada müzakerede bulunduğumu öğrenirse, bunu kendisine hakaret telâkki etse gerektir.*

Sadrazamla aramızda bir anlaşma esası bulunur bulunmaz bu hususu Pallavicini'ye gizli bir surette bildirmekliğime müsadenizi dilerim.

Müzakerelere bu gece başlamak ihtimali vardır.

Wangenheim

(12)

ALMAN HARİCİYE NEZARETİNDEN
ALMANYA'NIN İSTANBUL ELÇİLİĞİNE

Berlin, 30 Temmuz, 1914

Ekselânsınızın Sadrazamla yapılacak müzakerelerden Türkiye'nin esas itibariyle anlaşma tekliflerine razı olmakta bulunduğu kani olur olmaz, sıkı bir gizliliği muhafaza etmek şartıyla Pallavicini ile münasebete gerilmesi uygun görülmüştür.

(13)

ALMANYA'NIN İSTANBUL ELÇİSİNDEN ALMAN HARİCİYE NEZARETİNE

Tarabya, 30 Temmuz, 1914

Sadrazam birden dördüncü maddeye kadar kabul ediyor fakat beşinci maddenin tamamıyla kabul edilmez olduğunu belirtiyor. Sadrazam diyor ki: Evvelâ, Avusturya Sırbistan anlaşmazlığının Almanya ile Rusya'yı hangi zamana kadar harbe götürmeyeceğini bir tarih üzerinde tesbite imkân yoktur. Harp Avusturya'nın Sırbistan üzerindeki zaferinin bir tepkisi olarak, bir veya iki yıl sonrada baş gösterebilir. Üçlü İttifaka dostça bir durum almak suretiyle Almanya için kendisini tehlikeye atan ve bu yüzden herhangi bir zamanda Rusya'nın intikamıyla karşılaşacak olan Türkiye'den yalnız kendi kaynaklariyle kalması istenemez.

Bu suretle biz - Sadrazam devamla - Türkiye'yi, Almanya'yla bağlayan bir anlaşmadan doğması muhtemel ve mümkün neticelerden korumağa mecburuz. Daha evvelce Sadrazam kısa süreli anlaşma aktinden bahsettiği zaman, bununla daimî veya uzun süreli bir muahede yapılmasın demek istememiştir. Her iki devlet kısa bir zaman içinde anlaşmanın kıymetini tam manasiyle denemek mecburiyetindedirler. Sadrazam 7 yıllık bir muahede düşündüğünü fakat eğer lâzım olursa General Liman'la yapılan muakavele ile birlikte 1918 yılı nihayetine kadar devam edecek bir anlaşma aktine hazır olduğunu söylüyor.

Sadrazam'ın Rusya tarafından vaki olacak bir hücumla General Liman'ın faaliyetinin kesintiye uğratılmamasını Almanya'nın garanti etmesinde ısrarla durmasını pek yerinde saymak lâzım gelir; çünkü Almanya, General Liman heyeti va-

sıtasıyla (Türk ordusunda) yapılmakta olan askerî islahatı daha ileri götürmeyi arzu ediyor.

Wangenheim

(14)

ALMAN BAŞVEKALETİNDEN
ALMANYA'NIN İSTANBUL ELÇİLİĞİNE

Berlin, 31 Temmuz, 1914

Bâb-ı Âli'nin arzusu üzerine 1918 yılına kadar devam edecek bir anlaşmayı kabul ettiğimiz ve derhal böyle bir muaheadenin aktine hazır bulunduğumuzu lütfen cevaben Sadrazama bildiriniz.

Alman - Türk anlaşma muhteviyatının bütün Üçlü İttifak devletlerine de teşmili için Viyana ve Roma nezdinde tavsiyelerde bulunmaktayız.

Ekselânsınız anlaşmayı hemen imzalamaya mezunsunuz. Mamafih evvel emirde, Türkiye'nin Rusya'ya karşı kıymete değer iş görmeğe muktedir olup olmadığını ve böyle bir iş görmek isteyip istemediğini tesbit etmek gerektir. Aksi takdirde ittifak bittabi kıymetsiz olur ve imzaya değmez.

Bethmann Hollweg

(15)

ALMANYA'NIN İSTANBUL ELÇİSİNDEN
ALMAN HARİCİYE NEZARETİNE

Tarabya, 31 Temmuz, 1914

Rusya'nın seferberliği, Bâb-ı Âli üzerinde etki yapmakta ve Rusya'nın Türkiye'ye karşı hücumu kalkışması korkusunu uyandırmaktadır. Bundan başka Üçlü itilâfın, Sadrazamla Venizelos'un buluşmalarını birden bire tekrar önlemeye çalışmakta olduğu görülüyor.

Bu suretle Üçlü İtilâf Ruslarda endişe uyandırabilecek olan Türk dritnotlarının Boğazlardan geçmesini Yunanistan'ın önliyebilmesi için, Yunan - Türk gerginliğini uzatmak arzusunda oldukları pek açık bir surette göze çarpmaktadır.

Eğer Türkiye ile ittifak imzalamak istiyorsak bunun şimdi tam zamanıdır. Aksi takdirde, 300,000 kişilik bir Türk ordusu bizimle beraber olacağına bize karşı olacaktır. General Liman, Türkiye'nin Almanya tarafına geçmesinden şüphelenmeye başlamıştır. Viyana'nın Bulgaristan'a karşı gösterdiği tereddüt, Avusturyalı meslektaşına, pek ince eleyip sık dokumak gibi geliyor.

Wangenheim

(16)

ALMANYA'NIN İSTANBUL ELÇİSİNDEN
ALMAN HARİCİYE NEZARETİNE

Tarabya, 1 Ağustos, 1914

Pallavicini, benim huzurumda Sadrazama, Viyana'da mevcut inanılır malûmata göre Rus filosunun Karadeniz boğazına hücum için plânlarının hazırlanmış olduğunu söyledi.

Goeben (Alman harp gemisi)in Akdeniz'de bulunmasına kesin bir ihtiyaç olmadığı takdirde, Türk filosuyla takviye edilerek, Rus Karadeniz filosunu baskıda tutacak ve Romanya ile Kablo muhaberesini sağlayacak ve Rusların Bulgaristan sahillerine bir çıkarma yapmasına mani olacak vaziyeti pek alâ alabilir.

Eğer her şeye rağmen kablo kesilecek olursa, bu takdirde bizim Avrupa ile olan münasebetimiz de kesilmiş olacaktır. Avusturya sefaret yatı İstanbul'u terketmiştir. "Lorelei" (Alman Eiçiliği Yatı)nın da telsizi yoktur.

Wangenheim

(17)

ALMAN BAŞVEKALETİNDEN
İSTANBUL'DAKİ ALMAN ELÇİLİĞİNE

Berlin, 1 Ağustos, 1914

Eğer General I iman, Rusya ile hattâ şimdi bir harp vukuu halinde Türkiye'nin bizim tarafımızda bulunarak faal ve etkili bir surette müdahale edeceğine kani ise, (Türk) ordusunun kul lanılması hakkında bir madde dahil edilerek 1918 yılına kadar yürürlükte bulunacak bir ittifak yapılmasına me zunsunuz.

Bethmann Hollweg

(18)

ALMANYA'NIN İSTANBUL ELÇİSİNDEN
ALMAN HARİCİYE NEZARETİNE

Tarabya, 2 Ağustos, 1914

İttifak muhadesi bugün öğleden sonra saat dörtte imzalandı. Metin gönderiliyor.

Wangenheim

(19)

ALMANYA'NIN İSTANBUL ELÇİSİNDEN
ALMAN HARİCİYE NEZARETİNE

Tarabya, 2 Ağustos, 1914

İTTİFAK MUAHEDESİNİN METNİ

İstanbul, 2 Ağustos, 1914

Tercümesi:

1. Anlaşmayla bağlanan her iki taraf Avusturya - Macaristan'la, Sırbistan arasında ki mevcut anlaşmazlıkta tarafsızlıklarını muhafaza etmeyi üzerlerine alırlar.

2. Eğer Rusya fiili askerî tedbirler almak suretiyle müdahale edecek olur ve bu suretle Avusturya - Macaristan hakkında Almanya için casus foederis hali ortaya çıkarsa bu gibi vaziyette casus foederis Türkiye için de yürürlüğe girer.

3. Harp halinde Almanya askerî heyeti Türkiye'nin emrine bırakılacaktır. Derhal yürürlüğe girecek olan Ekselâns

(Türk) Harbiye Nazırıyla, Ekselâns (Alman) askerî heyeti reisi arasında evvelce yapılan anlaşmaya göre Türkiye sözü geçen askerî heyete (Türk) ordusunun genel kumandasında gerçek bir nüfuz sağlayacaktır.

4. Bir tehdid vukuu halinde Almanya, icap ettiği takdirde Osmanlı İmparatorluğunun arazisini silâhla müdafaayı üstüne alır.

5. Bu anlaşma şimdiki anlaşmazlıktan çıkabilecek milletler arası kargaşalıklardan her iki memleketi korumak için adı geçen yekili temsilciler tarafından imzalanır imzalanmaz yürürlüğe girer ve 31 Aralık 1918 yılına kadar aynı suretle yürürlükte kalır.

6. Eğer bu anlaşmayı yapanlardan biri tarafından yukarıda zikredilen müddetin bitmesinden altı ay evvel bu anlaşmanın yürürlükten kaldırılması hakkında bir bildirim yapılmadığı takdirde anlaşma beş yıllık bir süre için yürürlükte kalır.

7. Bu belge Majeste Alman Kaiser'i ve Prusya İmparatoru ile Majeste Osmanlı İmparatoru tarafından tasdik edilecektir. Tasdikli anlaşmalar imzadan sonra bir ay içinde teati edilecektir.

8. Bu anlaşma gizli kalacaktır, ancak sözü geçen her iki tarafın muvafakatinden sonra anlaşmayı yapanlardan biri tarafından açıklanabilir.

İmza:

Freiherr von Wangenheim

Said Halim (Sadrazam)

3 üncü maddeye ait not: Türkler Majeste Sultanın Türk ordusunun baş kumandanı bulunması dolayısıyla bu bendi arzu ettiler. Mamefih daha evvelden General Liman, Enver Paşa ile,

askerî heyete gerçek kumandayı garanti eden etraflı bir anlaşma yapmış olduğundan beni haberdar etmişti.

7 inci maddeye ait not: *Sadrazam kendisinin ihtimal dahilinde bulunan devrilmesi halinde bile Türkiye'nin kayıtsız şartsız bağlı kalması için anlaşmanın her iki hükûmdar tarafından açık ve kat'î bir surette tasdik edilmesini arzu ediyor.*

Bunun için her şeyden evvel İmparator tarafından verilmiş hususî mezuniyeti en çabuk bir surette göndermenizi rica ederim. Anlaşmanın aslını kuriye ile göndermek hususunda ele geçecek en yakın bir fırsata kadar burada alıkoyuyorum.

Wangenheim

(20)

**ALMAN HARİCİYE NEZARETİNDEN
ALMANYA'NIN İSTANBUL ELÇİSİNE**

Berlin 3 Ağustos, 1914

Akdeniz'de yapılmakta olan gemi hareketlerimiz dolayısıyla ittifakın muvakkaten gizli tutulmasını Türkiye hükûmetinden lütfen rica ediniz. İngiltere'nin bize karşı müdahalesi hesaba alınmak mecburiyeti baş gösterdiği andan itibaren Britanya deniz heyetinin Türk filosuna hiç bir zarar getirmemesi için gereken tedbirleri lütfen hazırlayınız. Ayrıca İngiliz sömürgelerinde bilhassa Hindistan'da İslâm parolasının da yayılması hususunu göz önünde tutunuz. Müslüman Kafkasya'nın ayaklandırılması arzuya şayandır.

Jagow

(21)

ALMANYA'NIN İSTANBUL ELÇİSİNDEN
ALMAN HARİCİYE NEZARETİNE

Tarabya, 3 Ağustos, 1914

İtalya'nın durumu dolayısıyla bugün Marquis Garroni (İtalyan elçisi) ile kesin bir dille konuştum. Elçi arkadaşım ilk defa bir sefir sıfatiyle hükûmetini mazur göstermeye çalıştı; fakat sonra hususî bir İtalyan vatandaşı sıfatiyle konuşarak bana, (başvekil) San Giulano'nun durumunu pek kesin bir dille takbih ettiğini ve kendisine de bu maksatla bir telgraf çekmiş olduğunu söyledi.

Garroni, İtalya'nın harekete geçmekten kaçınmasının millî gururları üzerinde ebedî bir leke olacağını söylüyor. Aylardan beri San Giulano ile aralarında anlaşmazlık hüküm sürüyor; ve biri, bir kaç gün evvel olmak üzere iki defa istifasını istemiştir, fakat her ikisi de kabul edilmemiştir, düşüncelerini derhal telgrafla Roma'ya bildirecektir, fakat o, en sert itirazlara karşı koymağa muktedir olan San Giulano'ya Berlin'in mümkün olduğu kadar şiddetli bir tazyik yapmasını ısrarla rica etmektedir. Garroni İtalya'nın en nihayet (üçlü ittifakla birlikte) yürüyeceğine inanmaktadır.

Wangenheim

(22)

İSTANBUL'DAKİ ALMAN ELÇİSİNDEN ALMAN HARİCİYE NEZARETİNE

Tarabya, 3 Ağustos, 1914

Enver paşa ve General Liman burada dokta bulunan tel-sizle teçhiz edilmiş kıymetli üç vapurun zaptı için Rusya'ya der-hal harp ilânını arzu ediyorlar. Sadrazam ve (şifre açılammış-tır) böyle bir harekete karşı, (1) Türkiye'nin ilân edilmiş olan seferberliği henüz bitmemiş olmasından, (2) Bulgaristan duru-munun belli olmamasından ve Bulgaristan olmaksızın doğrudan doğruya bir müdahelenin imkânsız bulunmasından ve (3) harp ilânından sonra (İngiltere'de inşa edilmiş, Türk harp gemisi Os-man'ın İngiltere tarafından alıkonacağından korkmakta oldu-ğumuzdan muhalifiz.

General Liman'a, Bulgaristan tarafından bize iltihak et-mek üzere verilecek kararı havi tafsilatlı raporu beklemesini tavsiye ettim. Buradaki Avusturya Elçiliğine gönderilmiş olan bir telgrafa göre, Bulgaristan'ın Türkiye sefirinin Bâb-ı Âli ile akt edilecek anlaşma müzakerelerine, Pallavicini ve tarafından desteklenmek üzere yeniden başlanması gerekir.

Bulgar elçisinin bu hususta bir talimat alıp almadığı hak-kında şimdiye kadar bize bir tebligat yapılmamıştır. Her şey Bulgaristan'ın vereceği kararlarda, girişeceği işlerde göstere-ceği sürate bağlıdır. Romanya, Türkiye ve Bulgaristan'ın Basa-rabya'nın zaptında kendisine yardımda bulunacakları hakkında ümit uyandırılması mümkün görülmektedir.

General Liman'ın Umumî Karargâhtan mümkün olduğu kadar çabuk direktifler alması arzuya şayandır.

Wangenheim

(23)

ALMAN BAHİRİYE NAZIRINDAN

ALMAN HARİCİYE NAZIRINA

Berlin, 3 Ağustos, 1914

İstanbul elçisine aşağıdaki hususları en kısa zamanda lütfen bildiriniz.

“İttifak muahedесinin resmen ilânı üzerine Goeben ve Breslau’ya hemen İstanbul’a hareketleri emir olundu. Amiral Souchon’a Türk filosuna kumanda etmek üzere Türklerin emrine girmesine müsaade ettim. Alman personелinden faydalanmak suretiyle Türk filosuna yardım edip edemeyeceğimizi kablo ile bildirmenizi rica ederim.

Von Tirpitz

(24)

ALMAN HARİCİYE NEZARETİNDEN

ALMANYA’NIN İSTANBUL ELÇİSİNE

Berlin, 4 Ağustos, 1914

Büyük Britanya bugün yarın bize harp ilân edecektir. Bu gibi bir İngiliz hareketinin tesiriyle Bâb-ı Âli’nin en son dakikada bizden kaçmasının önüne geçilmesi için Türkiye’nin, eğer mümkünse hemen bugün Rusya’ya harp ilân etmesi pek büyük bir ehemmiyete haiz bulunmaktadır.

Jagow

(25)

ALMAN HARİCİYE NEZARETİNDEN
ALMANYA'NIN SOFYA ELÇİLİĞİNE

Berlin, 5 Ağustos, 1914

Lütfen ittifak muahedесinin akti için tez elden bütün nüfuzunuzu kullanınız. Muahedenin tasdiki ve imzası için bugün İmparatorun müsadеси gönderilmiştir. Romanya iyiniyetli bir tarafsızlık vaat etmiştir; Rusya'ya karşı hudutlarını garanti ediyor ve Bulgaristan'ı da Sırbistan'a karşı serbest bırakıyor. Bulgaristan'ın Üçlü İttifakla birleşmesi, ihtimal Romanya'nın Rusya'ya karşı füli bir müdahalesini intaç edecektir.

Jagow

(26)

KAİSER WILHELM'DEN ALMANYA'NIN
İSTANBUL ELÇİLİĞİNE

Berlin, 15 Ağustos, 1914

İngiliz fîlosu Pola' dadır. Mümkün olduğu kadar tez elden Çanakkale Boğazı mayınlanarak, Akdeniz'de bulunan hiç bir kara ve deniz kuvveti tarafından geçilemez olsun. Türkiye harekete geçmelidir. Majeste Sultan Asya, Hindistan, Mısır ve Afrika'da hilâfet namına Mukaddes Cihat ilân etmelidir. "Goeben" in yardımı boğazlar için pek büyük bir kıymet ifade eder.

Wilhelm

İşte dört yıl geçmeden bitmiyen Dünya Harbinde, iki cep-heli Avrupa harbini de uzatan, Osmanlı - Rus muharebesinin çıkmasına bu siyasî adımlar sebep olmuştur. 1934'te bu mevzu üzerinde Londra'ya Lloyd George, Winston Churchill ve Mareşal Viscount Allenby'le münakaşaya mazhar oldum. Müttefiklerin plânlarını, kararlarını, Atatürk nezdindeki müteaddit memuriyetlerime ve Kaiser, General von Molke ve General von Falknhayn'e yapmış olduğum ziyaretlerime ait notlarımla mukayese etmeğe muktediriz.

Osmanlı - Rus harbi, Osmanlı - Avusturya - Almanya İttifakının doğrudan doğruya neticesi olarak 29 Ekim 1914'te başlamıştır. Bu ittifak İstanbul'da iki İmparator tarafından 13 Ekim 1917'de yenileştirilmiştir.

Çeyrek asır sonra, Cihan savaşının ikinci ayı olan 19 Ekim 1939'da Türk - İngiliz - Fransız ittifakı imzalanmıştı.

III

İLK AŞKA DÖNÜŞ

1937 yılının 19 Ekim günü öğleden sonra saat 4:30'da Başbakan Refik Saydam, Sir Hugh Knatchbull Hugessen ve bay Massigli tarafından Türk - İngiliz - Fransa ittifak muahedesi Ankara'da imzalanmıştı. Bu imza esnasında askerî liderlerden Mareşal Çakmak, General Wavell ve General Weygand hazır bulunmuşlardır. Aynı saatte Londra'da Türk elçisi Rüştü Aras, Birinci Cihan Harbi boyunca İstanbul'da Enver Paşa'nın Başyaverliğini yapmış olan ve bu sırada Londra'da askerî müzakereler için bulunan eskiden beri seviştiğimiz dostum General Kâzım Orbay'la beni bu olayı kutlamak üzere elçiliğe davet etmişti.

Rüştü Aras tarafından söylenen şu sözlerden çok mütehas-sis oldum: "Pek enteresandır. Bir zamanlar biz üç kişi Türk - Alman anlaşması ve ittifakı için bir şeyler yapmıştık. Şimdi burada, Londra'da, Türk - İngiliz ittifakını ve bu iki millet arasındaki anlaşmayı kutluyoruz. Gerçekten, ne bakış açımız ve ne de siyasî bakımdan Avrupa coğrafyası hakkındaki düşüncelerimiz esaslı bir değişikliğe uğramamıştır. Bilâkis, bu yıllar boyunca kanaatimizde tamamiyle sabit kaldık. Bizim için yeni ve eski her iki ittifak: birincisinde Rus Çarizminin ikincisinde ise Alman Hitlerizminin tecavüzüne karşı, hürriyet ve istiklâlin müdafası demektir." Sonra Rüştü Aras kadehini kaldırdı: "Türkiye,

Yükselen Hilâl, o vakitte, şimdi de senin aşkına. On revient toujours à son premier amour.” (2)

General Kâzım Orbay cevap verdi: “Her ne kadar biz Osmanlı İmparatorluğundan Türkiye Cumhuriyetine değiştik, ve siz de bir Alman liberalinden İngiliz vatandaşlığına geçti iseniz de, biz daima o vakit de, şimdi de hürriyet, bağımsızlık ve adaletten ibaret gayelerimize sadık kaldık. Yurdumuzun rejimlerinin, hükûmetlerinin ve ittifaklarının değişmelerine rağmen, bizim bu ideallere ve bizzat kendimize karşı sadakatimiz asla değişmemiştir.”

İngiltere’nin Türkiye elçisi Sir Percy Lorraine de 1937’de Ankara’da beni kabul ettiği zaman aynı fikirleri ifade etmişti: “Yükselen Hilâlinizin yurduna hoş geldiniz. Dünya kamuoyunun daha son zamanlara kadar Türk milletinin hakikî vasıflarını anlamakta ne kadar aldanmış olduğu şayanı hayrettir. Genç Türk ihtilâli hakkındaki hatıralarınız bu vasıfları doğru ve dürüst olarak izah etmektedir. O zamandanberi Avrupa kamuoyu değişti ve Türkler hakkındaki takdirlerinizin etrafında toplandı. Bu otuz yıl boyunca Türklerin de ileri geri bocalamaları olmuştur, fakat siz hiç bir vakit onların karakterlerine olan inancınızı kaybetmediniz. Türklerin sizi haklı çıkarmalarında şaşılacak bir şey yoktur, onlar elbette, değişmemişlerdir.”

Maamafih bugün tamamiyle yeni bir şeyle karşılaşyoruz. Karşılaştığımız bu yeniliktir ki, elçinin sözlerine şahsî düşünceler üstünde bir ehemmiyet verdirmektedir. Bu sözler Büyük Britanya’nın mümtaz bir devlet adamı ve başvekili olan Benjamin Disraeli’yi karakterize eden ilk zamanların Türk dostluğu devrine dönülmekte olduğunu teyid ediyor; çünkü Disraeli Türkleri “*Şarkın centilmenleri*” diye tarif ettiği zaman Bismarck’la, aynı derecede Lord Byron’la hemfikir olmuştur. Her nekadâr Byron Yunanlılara mütemayil idiyse de, Türkler hakkında da şu sözleri söylemiştir: “Türkler ne korkak, ne alçak ve ne de kâtiler guruhudur. Dinsiz de değildirler. Kendilerini idare kabiliye-

tini muhafaza ettiği müddetçe Sultana sadık kalırlar. Engizisyonlara kapılmaksızın Allah'larına fazlasiyle ve içten ibadet ederler.”

Disraeli Türk halkını müdafaa etti ve kuvvetlerini takviye için yardımda bulundu. Akdeniz ve Hint Okyanusuna kuzeyden gelecek her türlü tecavüzlere karşı Yakın Doğuda Britanya için Türkiye'nin elinde bulunan toprakların bir engel vücade getirmekte olduğunu gördü. Disraeli Kırım muharebesinden evvel ve bu muharebenin devam ettiği müddetçe Büyük Britanya'nın İstanbul elçisi bulunan “Büyük Elçi” Lord Stratford Redcliffe'in yolunu takip ediyordu. Disraeliden sonra “ağza alınmaz Türk” tâbirini ortaya atan Gladstone oldu. O, bu tabiri oldukça açık bir surette Osmanlı Sultanı hakkında kullanmıştı. Maalesef bilâhare umumî bir tarzda bizzat Türk milletine teşmil edilir oldu. Bu sözler Sultan Abdülhamid'in tahttan indirildiği ve sürüldüğü 1909 yılına kadar, yarım asır boyunca Türkleri fena gösterdi ve fena tanıttı. 1909'da bir çok seneleş Türkiye'de yaşamış bulunan ve Türk işlerinde İngiltere uzmanı sayılan Marmaduke Pickthall “Büyük Britanya ile Türkiye arasında siyasî ve iktisadî anlaşma fikrini müdafaa ve Osmanlı İmparatorluğuna vaki olacak herhangi bir tecavüze kesin bir surette karşı koymak için bir İngiliz - Osmanlı Cemiyetinin teşkilini Hariciye Bakanlığına tavsiye eden” zat olmuştur. Fakat o zamanlar İngiliz hükûmeti bir itilâfla Osmanlı aleyhtarı Rusya'yla bağlanmış bulunduğundan Pickthall Londrada kendine taraftar bulamadı. O vakitler onun: “Eğer kendilerini bilmiş olsanız bütün Türk ırkına âşık olurdunuz.” ve gene diğer bir Britanya diplomatı Sir Mark Sykes 1908'de söylemiş olduğu: “Türklerin tabiatında öyle bir şey vardır ki bu şimdi bütün dünyayı hayrete düşürebilir.” sözlerine de inananlar pek azdı. Berlin'de aynı zamanda müellif pek başarılı olmuş olan Türk - Alman Cemiyetini kurmuş bulunuyordu. (3)

Bilâkis Pickthall'un İngiliz - Osmanlı Cemiyeti muvaffak

olamadı. Ona hükûmeti tarafından Anadolu'nun Doğu bölgeleri umumî müfettişliği teklif edildiği zaman, bu Türk vilâyetlerini ele geçirmek ateşiyle kavrunan Rusya buna itiraz etti.

Eğer İngiltere'nin durumundaki değişiklik büyük olmuşsa, Avrupa'nın bütün diğer ülkelerindeki değişiklikler daha da büyük olmuştur. Birinci Büyük Harbin neticesi olarak doğan Türkiye'nin Kurtuluş harbi; bütün dünya için beklenmedik bir olay olmuştur. Türkiye'nin daha sonraki barış siyaseti de aynı derecede bütün dünyayı şaşırtmıştı. Asırlar boyunca her taraftan vaki müdahaleler, tavassutlar neticesi Türkiye en nihayet başlıbaşına kalmak ve gayretlerini kendi millî kültür ve siyaseti üzerinde toplamak şansını ele geçirdi. Bu değişen Türkiye'nin değil, dünyanın hükmüdür. Türkler Atatürk tarafından konulmuş olan *"Biz kendi mukadderatımızı halletmek için yalnız başımıza kalmak isteriz."* hedefine ulaşmıştır.

Türk siyasetinin istikrarında devlet adamları da birer amil olarak ortaya çıkar. 1908 Genç Türk ihtilâlinde lider olan bir çok şahıslar otuz beş yıl boyunca milletin hayatında rol oynamışlar ve bugün de hükûmetin başlıca mevkilerini tutmaktadırlar. Hakikatte Türkiye'de geçirdiğim 1908'den 1918'e kadar uzayan ilk zamanlarda tanımadığım ve 1937 ve 1940 yılları boyunca da tekrar buluşmamızı kutluyamadığım devlet adamlarından kimse kalmamış olsa gerektir. Bütün bunlar Türk halkını olduğu kadar yüksek mevkilerdeki Türk bürokrasisini de hakkiyla temsil etmektedirler. Türk karakteri ve siyaseti hakkında bir şeyler öğrendiğim duygusunun doğmasına bir sebep de bu kadar çok yıllar içinde bu devlet adamlarıyla yakın arkadaşlık yapmış olmağımıdır. Bunlar Hariciye Bakanları, müsteşarlar (4), Yeni Türk Cumhuriyetinin birinci ve ikinci cumhurbaşkanlarıdır. Bu devlet adamları serpuşlarını değiştirmişler ve hepsi de bir kanunla soyadı almışlardır. Cumhurbaşkanı İnönü'yü ilk defa tanıdığım zaman adı İsmet idi; Mareşal Çakmak, Fevzi; Hariciye

Bakanı Menemencioğlu, Numan; Rüştü Aras, Tefvik; General Orbay, Kâzım; Sefir Ertegün Münir ve emektar gazeteci Yalçın, Hüseyin ⁽⁵⁾ ve ilâh... idi. Bu liderlere yaşları, artan bir tecrübe ve feraset getirmiştir. Bizzat yeni cumhuriyet de genç ve kompetan liderlerin inkişafını daha ziyade kolaylaştırmıştır. Türk halkı Atatürk tarafından izhar edilen yüksek liderlik vasıflarının inkişaf ve olgunlaşmasını mümkün kılan millî karaktere maliktir. Halk her türlü siyasî rejimden daha eskidir. Onlarda derinlere kök salmış şeref, sadakat ve nezaket duyguları vardır. Gururlu ve mütehammildirler. Pek kuvvetli bir ırktırlar ve musibet zamanlarında büyük bir manevî kuvvet ve mukavemet gösterirler. Tam manasiyle sade bir görünüşe sahiptirler ve Ruslar gibi sıkıntılara dayanmak, inandıkları bir dava yolunda fedakârlıklarda bulunmak için büyük bir enerjiye sahip bulunmaktadır.

Değişen dünya durumuna ve değişmeyen Türk karakterine ilâve olarak yıllar boyunca tesir ede gelmiş bulunan diğer bir daîmî faktör de coğrafyadır. Bir çok asırlar boyunca coğrafî determinizm, doğu ile batı arasında merkez bir ülke olan Türkiye'nin siyasî mukadderatı üzerine büyük bir tesir yapmıştır. Her ne kadar Atatürk Türkiye'si -*Avrupa Balkanları, Türk Asyası ve Asya-Afrika Arabistanı* gibi üç kıt'a ve yarım adalara doğru yayılan ve bunları birbirlerine bağlayan üç kıt'a köprüsünü işgal etmiyorsa da, Müttefiklerle Mihver cepheleri arasındaki kalkar köprüyü kontrol ediyor ve karşı tarafa kırmızı veya yeşil ışık vermeğe muktedir bulunuyor. Atatürk Türkiye'si elinde tuttuğu köprüyü; Hitler'in Asya ile Afrika arasında bulunan orta doğuyu istilâsı veyahut da Avrupa'nın güney doğusunda Müttefikler tarafından kurulacak "İkinci cephe" için açabilir.

IV

TÜRK VE RASTGELE SÖYLENMİŞ
BAZI SÖZLER*Türk kimdir ve nedir?*

1908 yılında Türkiye'ye ilk ziyaretimde bir gün İstanbul'da Galata köprüsü üzerinde durarak bu suali düşünmeğe başladığımı hatırlıyorum. Yığın halinde geçen "Türkleri" gözden geçiriyordum. Pazarlarında dolaşmış ve bir çok dillerde konuşmalarını dinlemiştim. Bütün bunlar bana başka başka lisanslarda konuşan diğer insan yığınlarını, "yeryüzünde yaşayan bütün milletlerden çıkan dindar adamları... Parsları, Midyalıları, Elamitleri, Mezopotamyalıları, Filistinlileri, Kapadokyalıları, Pontusluları, Asyalıları, Frikyalıları, Mısırlıları, Trablusgarp yakınında ve Libya'nın bazı kısımlarında yaşayan insanları, Roma'nın yabancılarını, Yahudileri ve Dönmeleri, Giritlileri, Arapları..." hatırlattı. Bu, Ermeniler, Kürtler, Sırlar Makedonyalılar, Arnavutlarla artmış olmasından dolayı ilk Pentecost'ta toplanan insan yığınlarından daha karışık bir Türkiye idi. Bu Osmanlı İmparatorluğu günlerinde ve Jön-Türklerin on yıllık zamanlarında, şimdi Avrupa'ya Türk oldukları müphem bir surette malûm bir çok ırklar ve milliyetler Türkiyesi idi.

Bugün mesele biraz daha basitleşmiştir. Ziyadesiyle yayılmış aşırı surette kozmopolit imparatorluk dağıldı. Dağılan

milliyetler ve dinî ekalliyetler ya komşu devletler tarafından yutuldu veyahut da birer bağımsız devlet olarak kuruldu. Türk Cumhuriyeti, millî vicdan ve millî gaye bakımından mütecanistir. Fakat Türkün açık bir surette tarif edilen bir ırk tipi olduğu zannedilemez. Çünkü altı asır boyunca Osmanlı İmparatorluğu ırklar potası olmuştur. Orta Doğunun üç kıtayı bağlayan köprüsü üzerinde harpler devam ede durmuş, fetih ve istilâlar damarlarına bir çok kanlar karıştırmıştır. Bugünkü Türkler arasında Moğol, Tatar ve Kafkas tiplerine rastlandığı gibi bir Akdeniz tipine de tesadüf edilir. Bir çok Türkler kuzey Avrupalılara yakın bir benzerlik arzederler. Meselâ Atatürk mavi gözlere, kumral saçlara ve lâtif bir cilde malikti. İnönü, Saracoğlu, Numan Menemencioğlu adlarının ecnebi olmalarına rağmen, görünüş itibariyle Amerikalı yahut Britanyalı sayılabilirler.

Bir Türkün orta seviyede bir adam tarafından tavsifi aşağı yukarı zahirî vasıflara ve amiyâne masallara dayanır. Türk fes giyer. Türk çok karılıdır; karıları çarşafli ve haremlere hapsedilmişlerdir. Türk gâvurdur ve mutaassıptır. Ekseriyetle kendisinden Ermenileri, Bulgarları ve diğer Hristiyan azlıkları katliam hususunda izhar ettiği temayül yüzünden “*Ağza alınmaz Türk*” diye bahsedilir. Türk fatalisttir. İmparatorluğunun kaçınılmaz dağılışıyla, taşıdığı “Avrupanın hasta adamı” lâkabından kurtulmak için birşeyler yapmamıştır.

Fes

Orta Avrupalı veya Amerikalı için fes yahut çarşaf Türkün bariz alâmetidir. Halbuki Fes de çarşaf da Türklerden hattâ Müslümanlardan bile çıkmış değildir; her ikisinin aslı Yahudi - Hristiyanıdır. Asırlarca Yakın Doğuda başa giyilen şeyler bir örtüden daha fazla mana ifade ederlerdi. Bu, dinî, manevî, siyasî bir alâmet olarak meydana çıkardı. Yahudi Allah’a yaklaşınca başını örter. Biz garplılar evimize ve kiliseye girdiğimiz zaman

başımızı açtığımız gibi Müslümanlar da tazim alâmeti olarak başlarını örterler. Kısaca, Avrupalıların silindir şapkalarının doğu halkı için acı bir siyasî manası olduğunu burada hatırlatmak yerinde olsa gerektir; bu şapkalar onların nazarlarında ecnebi bir harp gemisinin bacası gibi görünür.

Fesin Türkiye'ye sokulmasından, on dokuzuncu asrın ilk zamanlarının büyük ıslahatçısı Sultan Mahmut II mesuldür. İmparatorluğu Avrupa'nın yürüdüğü istikametlerde yeni baştan kurmak plânının bir kısmı olmak üzere, Osmanlı ordusunu talim terbiye için Prusya subayları getirdiği gibi, Müslüman - Türklerin kullandıkları sarık ve kavukları da Greklerin fesiyle değiştirdi. Fes kırmızı keçeden yapılmış kenarsız kesik bir konidir. Geçen asır boyunca Türkiye'de değil Avusturya'da yapılmıştır. Bu garplılaştırılmış kep, Türklerin değil, aşırı derecede milliyetsiz Osmanlının serpuşu, imparatorluk tarihinde bir araya yığılmış yirmi muhtelif ırk, din, dil ve milliyetin "üniforması" olmuştur. Yalnız Arnavutlar ve Araplar bu yeniliğe karşı geldiler. Arnavutlar kendi millî beyaz keçe külâhlarını, Araplar da sarıklarını muhafaza ettiler. Fes Türklerle diğer Müslüman, Hristiyan ve yahudi Osmanlılar arasında bir fark yapmamak suretiyle, Gamalı Haçtan ve yahut Sarı Yıldızdan takdire değer bir surette farklı bir alâmet olmuştur.

Fesi, Türk olmıyanlar, Türk aleyhtarı milliyetler, halis Türk vatanseverleri ve Beşinci kol mensupları taşırlardı. Bu adeta Avusturya - Macaristan İmparatorluğunu teşkil eden - *Avusturyalılar, Macarlar, irridendist İtalyanlar, Rumenler, Sırp-lar, Çekler, Polonyalılar*- muhtelif milliyetlerin Hapsburg idaresine karşı yapılan suikaste yardım için tarafsız umumî bir üniformaya malik olmaları gibi bir şeydi. Fes millî farkları siliyordu. İşin garibi şu ki, herhangi bir fesli tarafından yapılan işler söylenen sözler "Türk" yapmış ve söylenmiş gibi sayılıyordu.

Atatürk Osmanlı Hanedanını devirdikten ve Türkiye'yi yalnız Türk milletiyle tahdit ettikten sonra süper national Os-

manlı serpuşunu da attı. Alelâde kepleri veya fesleri attırmak suretiyle Atatürk Türkleri Osmanlılıktan ayırmış oldu. Dindarlar ve ihtiyarlar milletlerarası “*gâvur şapkası*” nı reddetmeğe kalkıştılar. Bunlardan bazıları irtica gürültü ve patırdıları çıkarmak için ayaklandılar ve eski ananevî Müslüman tarzında ibadet edebilmek için fesi muhafazaya çalıştılar. Geçen harbin devamı boyunca bir müddet Türk askeri çelik miğferi kabulde güçlük göstermişti. Çünkü günlük ibadetini yaparken miğfer secde etmesine mâni oluyordu.

Türkiye’nin haricinde Osmanlı İmparatorluğu’nun eski vilâyetlerinde fes varlığını korumakta devam ediyor. Bugün Mısır’da, Trablus’ta, Tunus’ta, Cezayir’de, Fas’ta, Suriye’de, Irak’ta, Arabistan’da Balkanların ve Rusya’nın cami ve minare bulunan kısımlarında fes görürsünüz. Hattâ Yunanistan’da, fesin doğduğu bu memlekette, fes Efzon kıtaları üniformaları arasında bulunur. Wendell Villkie Kahire’de Mısır Kraliyle yemek yediği sırada Kral fes giyiyordu; fakat Ankara’da Türk Bakanları’nın şapkaları Mr. Willkie’nin Hindistan modeli şapkasından farksızdı.

Peçe

Müslümanların peçesi erkek serpuşu gibi Yahudi-Hristiyanlardan çıkmadır ve kadının kendisine mahsus şahsî bir ruhu olmadığı hakkındaki ilk zamanlara ait mübalâğalı Hristiyan söylemiyle alâkalıdır. Dindar Yahudiler hâlâ saçlarını örterler. Hristiyan Suriyeliler ve Hristiyan Arnavut kadınları yüzlerini bir Müslüman kadınından daha sıkı kaparlar. Türk kadının peçesi keşişvari bir örtü olan çarşafın bir parçasıdır. Çarşaf, taşıyanları gelen geçenlere tanıtmaz fakat kıymetli ve Paris modası ziynetleri pekâlâ altında saklayabilir.

Jön-Türk ihtilâli peçeden kurtulma yolunu aydınlattı. 1908’de İstanbul’a ait hatıratımda not etmiştim: “yurtlarının

hürriyeti için mücadele ettiklerinden dolayı sürülmüş iki hükûmet ricalini getiren ve bayrağı neşeli bir surette dalgalanan vapur limana yaklaştığı zaman rıhtımdaydım. Kaptan köprüsü üzerinde peçeli bir Türk kadını duruyordu. Bu kadın rıhtım üzerinde toplanmış halka, Türkçe, Fransızca ve İngilizce hitap ediyor ve yalnız Türk halkının yeniden doğuşunu değil, yurdunun kalkınmasında yaratıcı kuvvetini her suretle tatbika imkân bulmuş olan Türk kadınının da kurtuluşunu kutluyordu. Yaşasın Vatan! Long live the Turkish father land!"

Sonradan kitap şeklinde neşrolunan bu hatıratıma dostlarımdan, Genç Türk Kadın Cemiyeti kâtibi olan bir Türk kadınının peçesiz resmini koymak müsaadesini aldım. Bu kadın yalnız peçesiz resmini çekirmek değil, neşir için güzel fotoğrafını imzalamak cesaretini de göstermişti.

Bu aynı Türk kadını bir gün İstanbul'un dış mahalle sakinlerinin hoşla gitmiyecek tehditlerine uğramıştı. Peçesini kaldırmış, bir araba bekliyordu, bu sırada tesadüfen köşeye doğru yaklaşan beni görmüştü. Hal hatır sormak için bana doğru tam yaklaştığı sırada gelip geçenler tarafından birdenbire durduruldu ve tehdit edildi. Daha henüz Genç Türklerin, kadınlar tarafından peçeye gösterilen alâkasızlığın ağır bir dinî tecavüz teşkil ettiğini ihtar etmek mecburiyetini duydukları zamanlardı.

Jön-Türk ihtilâlinin ilk günlerinde İzmir haricinde tarlada çalışan ve bundan dolayı peçesiz olan Türk köylü kadınlarını gördüm. Beni farkedince birdenbire eteklerini kaldırarak başlarına örttüler ve bu yüzden vücutlarını açıp göstermiş oldular. Fakat yüzlerini kapatıp sakladılar. Peçelenmek âdeti, ferdin şahsiyetini ve ruhunu karakterize eden ve ortaya koyan vücudun şekli olmayıp, yüzün hatları ve ifadesi olduğu nazariyesinden çıkmaktadır.

Jön-Türk ihtilâli boyunca halk; millî medeniyet seviyesi, kadının kültürel seviyesiyle ölçülür tezini ileri süren piyesleri coşkuyla alkışlamıştır.

Aşağı yukarı otuz yıl kadar sonra Ankara'ya döndüğüm zaman Türk istiklâl harbini sembolleştiren anıtı gördüm. Bu anıt Türk kadını -*garbın harp anıtları gibi*- kederli bir ana, kardeş, hemşire yahut bir hastabakıcı olarak değil siperlere omuzuyla cephane ve erzak taşıyan bir asker olarak göstermektedir. Bu, temsil ettiği zaman için ihtilâlcesine bir fikir idi ve bugün de topyekûn harbin ufuklarda ilk belirtisi olmuştur.

Harem

1908'den 1918'e ve tekrar 1937'den 1940 yılına kadar her sene Türkiye'ye yapmış olduğum ziyaretlerimde Türk dostlarımdan birçoklarının şehir ve köyde bulunan evlerinde kalmak şerefine erdim. Bundan dolayı Türk halkının ev hayatı hakkında herhangi bir Orta Avrupalıdan daha ziyade sıhhatle bahsetmeye muktedirim.

Filhakika Jön-Türk devrinin devamı boyunca Türk dostlarım tarafından evlerine davet edildiğim zaman, aile hayatının bir Avrupalı veya Amerikalı hayatından farksız olduğunu gördüm. Yalnız ev sahibi, eğer hizmetçilerinden emin değilse, yabancı olduğumun anlaşılmaması için fes giymekliğimi rica ederdi. Şunu da hatırlatmak gerektir ki fes hiç bir vakit şapkanın yerini tutmazdı; bütün gün hattâ yemekte bile örtülmesi mecburî bir serpuş idi. Başında fesi olmıyan kimse giyinmemiş demektir.

Bir gün Boğaziçi vapuru ev sahibi, eşi ve benim kahvaltı yaptığımız yalının bitişiğine yanaştığı zaman yolcular yemek odasının içine bakabiliyorlar ve bir Türkle fessiz bir adamın -*bu bittabi ecnebi demektir*- saçlarını tamamiyle örtebilecek bir Müslüman - yahudi başörtüsü olmıyan Türk kadınıyla birlikte oturduklarını görebiliyorlardı. Ev sahibi kadın dehşetli korkarak telâşla yüzünü masanın çiçekleri ve meyva tabakları arkasına sakladı. Biraz sonra hanımın kocasına bir Türk dostu seslendi ve

kadın derhal hareme dalıp kayboldu. Ev sahibini öpen bu eski dostun karısıyla, benim gibi bir arada oturmak müsaadesine malik olmamasına şaşıtm kaldım. Bu tefrikin sebebini sordum: “Biz Türkler kendi aramızda ve bizimle daimî olarak yaşayanlara karşı geleneklerimizi muhafaza etmek mecburiyetindeyiz; fakat siz ziyaretçimiz gibi bizi anlıyacağına ve muhitimizde ifşa etmiyeceğine emin olduğumuz bir dosta istisna yapabiliriz.”

Tesadüfe bakın ki rastladığım bütün Türk kadınları mutad olduğu üzere ecnebi mürebbiyeler tarafından pek güzel terbiye edilmiş, zeki, açık fikirli, iç ve dış siyasetle alâkalı kimselerdi. Hepsi Almanca veya Fransızca konuşuyorlardı. Piyer Loti'nin Les Désenchantées isimli eserinde kendi haremlerinin sahte tarrif ve tavsifine, aynı zamanda da kapanmış bulundukları aile muhitinin ayrı yaşamakta olmasına kızıyorlardı.

Memleket haricindeki genel inanışın aksi olarak Türkiye’de bir hayli zamandanberi monigamie kaide ve poligamie de bir istisna olmuştur. Orta bir Türk haremi herhangi bir Avrupalı ve Amerikalı bir aile gibi monigam bir hayat yaşar. Poligamie Türkiye’de hoş gitmezdi. Ancak kadın, iş gücünü artırmak için müstesna olarak köylülerin başvurdukları bir vasıta idi. Avrupalıların tasarladıkları veyahut Arapların Binbir Gece masalları varı -*Türk menşeli değil Arap menşeli*- poligamlı harem, Türkün iş hayatı gerçeğine uymaz. Doğrudur, Osmanlı imparatorluğunun gerileme devri boyunca bazı padişah haremeleri İbrahim ve Süleyman devri gibi şark hayat tarzına dönmüşlerdi. Fakat Türk orta sınıfının orta derecedeki bir haremi koca, baba ve kardeşlerin yaşamakta olduğu kısmın -yani selâmlığın- bitişiğinde eşin, ana, büyük ana, ve kızların birlikte yaşadıkları kısımdan -*mukaddes ocaktan*- başka birşey değildi. Kanuna göre (dört kadınla evlenmeğe) müsaade olunmuştu, fakat bu gerek iktisadî gerekse ahlâkî esaslar yüzünden tatbik edilmemekte idi; çünkü her kadın kendisi için ayrıca bir ev istemek hakkına sahip bulunurdu.

Ekseriya İstanbul'a gelen Avrupalı veya Amerikalı ziyaretçiler bir fesli Türk (ihtimal bu Türk olmıyan levantenin biri) tarafından Türk kadınlarının (bunlarda örtünmüş levanten veya Hıristiyan kızları) bulunduğu hareme götürüldükleri vaki olurdu. Fakat bu ziyaretçiler hakikî bir Türk haremi görmüş olsalardı, içinde eşin veya ananın başkanlık ettiği ve Türk kocanın da bunlara bir Amerikalının evindeki aynı hürmet ve ilgiyi gösterdiği bir ev veya apartman görmüş olurlardı. Monigamie'nin tatbik edildiği imparatorluğun eski günlerinde bu böyle idi. Atatürk Cumhuriyetinde ise kanun oldu.

Gavurlar

Ankara'nın Ulus meydanındaki anıtta gösterildiği gibi, kadının erkekle müsavi bir derecede muharip olduğu düşüncesi hattâ garplılara bile ihtilâlcî bir fikir olarak görünebilir. Hıristiyanların "gâvur sınıfına koydukları sünnî Müslümanlara göre bu elbette ihtilâlcî bir fikirdir. Katolik kilisesi nazarında Luterciler veya herhangi bir Hıristiyan mezhebi nasıl az veya çok gâvur iseler, sünnî Müslümanlar da aynıdır. Koyu protestan mezhepleri bakımından da katolikler gâvurdurlar. Hakikatte ise Muhammedîler veyahut Müslümanların dini olan İslâm dini, Yahudi - Hıristiyan aslından gelme bir torundur. İslâm dini İbrahim'e, Musa'ya yahut İsa ve Meryem'e hürmetsizlik göstermez. Bilâkis onları hakikî bir Peygamber olarak tanır ve kendi öz Peygamberinin de öncüleri olduklarını kabul eder. Hz. Muhammed'le birlikte tazim görürler, isimleri meselâ Mısır'da "*Cebel-i İsa*" da olduğu gibi Müslüman mevkileri için kullanılır. Yahudilikle Hıristiyanlığı ihtiva eden Müslüman monoteizmi Allah'ın, meleğin ve insanın resimlerini yapmak hususundaki Yahudi yasakçılığını sıkı sıkıya tatbik eder. Bu yasakçılık şiî mezhebinde gözetilmez. Nitekim Acemler halılar ve minyatürlerinde bu dinî lüzuma riayet etmezler. Fakat Türklerin de dahil bulunduğu sünniler bu yasak-

tan katiyetle sakınırlar. Bütün Türk halk anıtları çeşmeler, camiler, köşkler ve bunlara benzer şeylerden ibarettir. Bunlarda Allah ve insan resimleri ve heykellerine rastlanmaz. Muhammediler kendilerinin Yahudilerden ve Hıristiyanlardan daha az gâvur olduklarını hissederler. Bizans zamanlarından beri Yahudi - Hıristiyanların ve İslâmların bütün mukaddes mevkileri -Türk tarihinde 1518'den 1918'e, Arap tarihinde 636'dan 1518'e kadar, kısa devam eden Kudüs Hıristiyan Krallığının bir asırlık zamanı müstesna olmak üzere- on üç asırdan fazla ellerinde tutmuşlardır. Bunun manası takriben 15 asır Filistini ellerinde tutmuş olan Yahudiler kadar Filistin hemen hemen Müslümanların da olmuştur.

Fakat orta çağlarda Hıristiyan İspanya ve İtalya'dan gelen Yahudi mültecilerine limanlarını açan bu gâvur Türk kimdir? Osmanlı sultanlarından Selim ve Süleyman onaltıncı asrın ilk zamanlarında Yahudileri İstanbul'a ve "Balkan harbinden sonra Türkiye'den ayrılınca kadar imparatorluğun her sanat ve meslekten en çok yahudi halkının bulunduğu" Selâniğe davet ettiler. İlk defa Taberya gölü etrafında Filistin'de ve Kıbrıs'ta siyonist koloniler tesisine müsaade ettiler, aynı suretle Atatürk Alman - Yahudi mültecilerini Üniversitelere ve İstanbul, Ankara'da yapılmakta olan umumî imar işlerine çağırdı (6).

İstanbul'dan gelen resmî bir telgraf Türk ve Yunan hükûmetlerinin yarım milyon aç Yunan çocuğunu, harp devam ettiği müddetçe Türk aileleri nezdinde bakılmak üzere Türkiye'ye naklini tanzime çalıştıkları haberini yayıyordu. "Asırlar boyunca adları Avrupa'da çocukları korkutmak için kullanılmış olan Türklerin "Korkunç Türklerin" -New York Herald Tribune gazetesi yazıyor- en yüksek bir Avrupa kültürü yarattığını iddia eden Hıristiyanların kurbanlarına yardım eli uzatması kaderin bir cilvesidir." Yunanlılar Türk dostlarının ellerini teşekkürle sıkmışlardır. (7)

Fatalist

Müslümanların itikadının -tek Allah'a, meleklerine, peygamberlerine, kitaplarına, kıyamet gününe (basübadelmevt), insan mukadderatının evvelce Allah tarafından tayin edilmiş olduğuna (hayrû ve şerrühu minallahı taalâ) imandan ibaret -İslâmın esas altı şartından Müslüman- Osmanlı-Türk tarihine en ziyade tesir eden bu sonuncu madde olmuştur. Bu bir emniyet duygusu ve büyük bir üstünlük getiriyor. Mukadderatımızın Allah'ın elinde değişmez olduğuna içten inanış, Osmanlı İmparatorluğunu kuran fatalizmdir: Kadere tevekkül etmekle hiç bir şey kaybetmiş olmazsın yalnız taşıdığın iman ve sebat için mükâfat olarak tekrar dirildikten sonra ebedî hayatı kazanırsın.

Bu Türk mizac ve zihniyetinde yaşıyan fatalizmin vasfıdır. Fakat bu her vukua gelen şey önünde pasif bir boyun eğiş değildir; daha ziyade Cromwell askerlerini dünyanın gördüğü en cesur muhاریpler yapan aktif, kalvinist bir alın yazısı duygusudur. Bu kahramanca bir fatalizmdir ki, Atatürk'ü yarı aç ve kötü teçhiz edilmiş askerleriyle Çanakkale Boğazını müdafaaya muktedir kılmıştır. Müdafaada ele avuca sığmaz, hücumda misli bulunmaz bir kahraman olan Atatürk Britanya ve Fransa filolarından oluşan kuvvetli bir donanmaya, yüksek modern harp teçhizatıyla bezenmiş cesur Anzaklara başarıyla karşı koymuştur. Bu fatalizm, Yunanistan'ın büyük garp devletleri tarafından teşkilâtlandırılmış ve silâhlendirilmiş ordusunu -ilk zamanlar ordusuz ve silâhsız- yenen genç, ihtiyar, erkek, kadın, çoluk, çocuk hulâsa Türk halkı tarafından gösterilen aynı kahramanlık ve aynı inatçı mukavemetin temeli olmuştur.

Faal fatalizm ikinci Balkan Harbinin devamı boyunca Genç Türk lideri Enver Paşa'nın bana anlattığı bir olay ile pekâlâ izah edilebilir: "Edirne'yi zapteder etmez İstanbul'a dönmeğe karar vermiştim. Otomobile girdiğim zaman yakın dostum ve silâh arkadaşım, Harbiye Nazırı Mahmut Şevket Paşa'nın öldü-

rülmüş olduğunu bildiren telgrafı aldım. Bu cinayeti işliyenler beni de öldürmeğe karar vermiş olduklarından İstanbul'a dönmekten sakınmaklığım bildiriliyordu. Ben gidip gitmemek hususunda zihnen biraz uğraştım, fakat birdenbire kadere karşı böyle garpvari düşündüğümünden dolayı kendi kendime utandım. Netice kaderime razı olarak tehlikeyi göze aldım ve kafama koyduğum gibi İstanbul'a döndüm.”

Birinci Cihan Harbinin devamı boyunca bir gün Enver Paşa bana şunları söylemişti: “Bir harbin nasıl biteceğini kim bilir? Mukadderatımıza ancak Haktaalâ kılavuzluk eder. İnsan denilen mahlûklar bir zaferin zarurî olan bütün evveliyatını bizzat yaratmalıdırlar. Vatan uğrunda gayelerimizi takipte direnmek ve determinizm dalgalarına düşmemek lâzımdır. *Cesaret, ölümü hiçe saymak ve kadere inanmaktan doğar...*”

Daha sonraları genç bir hükûmet adamı olan eski Maarif Nazırı, Atatürk'e yapılmak istenilen suikaste iştirakle suçlandırıldı ve İzmir'de ölüme mahkûm edildi. Oldukça ağır vücudunu asmak için kullanılan ip koptu ve canlı olarak yere düştü. Ayağa kalktı, etrafına bakındı ve asan adama “bu kadar berbat bir iş” yaptığından dolayı çıkıştı. Sonra sigara istedi ve ipin tamirini seyrederek sigarasını içti. Yarım saat sonra “iyi bir iş” yapılmıştı. (*)

Fırsat düştükçe gururla ilân ettiği gibi “ataist” olan Atatürk, halkının kadere bağlandığı gibi, kendi de bunun füsunlu tesirine inanırdı. Çanakkale'de buhranlı haftaların devamı boyunca, Kemal en şiddetli ateşler altında kalmış ve çok defa alaylarını hücumla geçirdiği zaman yalnız başına çok ilerilere atılmıştır; fakat garibi şu ki daima sapasağlam dönerdi. Bir gün öğleden sonra Mustafa Kemal bir piyade siperinin ucunda açıkta oturmuş-

(*) Burada adı verilmeyen kişi İttihat-Terakki'nin Maarif Nâzırı olup İzmir Suikasti davasında idam edilen Ahmet Şükrü Bey'dir.

tu. Bir İngiliz sahra bataryası, ateşini bu sipere yöneltmiş isabetle ateş ediyordu. İlk mermi Kemal'in oturduğu siper ucunun tam önüne düştü. İkincisi on sekiz metre daha yakınına, üçüncüsü ise daha önüne düştü. Bir subay Kemal'e saklanmasını yalvardı; fakat reddetti ve: "Artık çok geç kalındı, askerlerime fena bir misal veremem." dedi ve ağzına bir sigara koydu. Yüzü biraz daha sararmıştı. Ateş eden bataryanın dördüncü mermisi Kemal'in oturduğu yere düşeceği riyazî bir katiyet halini almıştı. Siperdeki askerler bu hali görüyorlar ve adeta donmuş bir halde kumandanlarına bakıyorlardı. Bereket versin ki İngiliz bataryası âdet edindiği sayıda değil, ancak üç mermi atmakla kalmıştı.

Mareşal Liman von Sanders bana, Çanakkale'deki muharebelerin en şiddetli ve neticelisi olan Anafarta yakınındaki muharebe hakkında Dagobert von Mikusch (8) tarafından gönderilen bir rapora dayanarak aynı hikâyeyi anlatmıştı: "Gelibolu'ya hâkim" bir tepe için yapılan çarpışmalar günlerce uzayıp gitmişti. Kazılan siperlerin ilerilere sürülmesi, gerilere alınması, ilerlemeler, gerilemeler ve tekrar siperler kazılma suretiyle netice uzun müddet terazinin gözünde sallanıp duruyordu. Nihayet İngilizler bir daha hücumla geçmek fikrinden vazgeçtiler. Bütün fedakârlıkları boşa gitmişti. Yalnız hâkim bir tepe ellerinde kalmıştı. Bütün mevzii elde tutmak istenildiği takdirde bunun da zaptı lâzım geliyordu. Mustafa Kemal bu tepeye hücum emrini vermişti, fakat yeni kazılmış siperler üzerine şiddetli bir düşman ateşi yağıyordu. Günlerce devam etmiş bulunan çarpışmalar yüzünden bitkin bir hale gelmiş olan askerler, sığınmış bulundukları siperlerden çıkmak istemiyorlardı. Bütün karargâhlardan Kemal'e, kıtaların siperlerini bırakmak tehlikesini göze almak istemedikleri hakkında raporlar geliyordu. Fakat, o, askerlere nasıl hareket edileceğini çok iyi biliyordu. Siperleri dolaşarak erlerine haykırdı: "Çocuklar neden bu kadar acele ediyorsunuz? Ne oluyorsunuz? Zamanını bekleyiniz, ben öne gideceğim. Eli-

mi kaldırdığım an vakit gelmiş demektir.” Söylediği gibi yaptı ve bu işaret üzerine, askerler derhal hücumla kalktılar ve tepeyi zaptettiler...

“Muharebe bittikten sonra Anafarta kahramanı Mareşal Liman’a raporunu verdiği zaman, parçalanmış saatini de Mareşala uzattı. Bu saat kendisini ölümden korumuştur. Liman buna karşılık cebinden çıkarttığı saatini Kemal’e verdi.”

Arıburnu ve Anafartalar’da bu haftalar içinde vukua gelen şanlı imtihandan sonra -tercüme hali yazan şöyle bir neticeye varıyor- Kemal kaderin, kendisini yerine getirilmesi lâzım mühim bir vazifeye sakladığı hakkında içten gelen samimi bir duyguya dayanarak istikbaline garip bir emniyet ve itimatla bakıyordu.

1922’de Sakarya’da yapılan diğer bir taarruzda da buna benzer bir vaka bildirilmişti. Atatürk’ün söylediklerine göre “Sakarya muharebesi yalnız yeni Türkiye hükûmetinin harb tarihi bültenlerinde değil, dünya tarihi sahifelerinde de en uzun devam etmiş bir muharebe olarak kaydedilmiştir.”

“Mustafa Kemal Sakarya muharebesi başlamadan iki gün evvel savaş hatlarında atla dolaşıyordu. Sağ kanatta bulunan Karadağın yalçın kayalı sırtlarını inerken atı tökezledi ve üzerine yıkıldı. Atın altından çıkardıkları zaman güçlük ve zorlukla yürüyebiliyordu. Kaburga kemiklerinden biri kırılmış olduğundan kendisini Ankara’ya göndermek lâzım geliyordu.

“Ertesi gün Kemal bir kaç defa muharebe hattında göründü ve askerler, henüz ıstıraplar ve ağırlar içinde sararıp solar-ken, gösterdikleri telâşa cevap olarak söylediği şu sözleri birbirlerine tekrarlıyorlardı: *“Bu Allah’tan gelen bir işarettir. Kemiklerimden birinin kırıldığı bu yerde aynı surette düşmanın mukavemeti de kırılacaktır.”*

“23 Ağustos’tan 13 Eylül’e kadar geceli gündüzlü aralıksız devam eden büyük Sakarya savaşı” Yunan bozgununu Doğu Marmare mucizesine çevirdiği zaman Kemal’in dedikleri olmuştur.

Birinci Cihan Harbinde Osmanlıların hezimetinden sonra başlayan Türk millî mücadelesinin ilk yılında Kemal bir gün sormuştu: “Bugünkü zarurî şartlar ve haller içinde acaba ne yapabilirim? Devam etmek ve tehlikeyi göze almak mı? Yapılabilen tek şey bu oldu.”

İşte Türkün aktif “fatalizmi” budur.

Taassup

İngiliz yazarı Marmaduke Pickthall Türkiye’de yapmış olduğu tetkikler ve tecrübelerine dayanarak, İngiliz halkının asılsız olduğunu düşündüğü Türk aleyhtarı durumlarına dair 1912 yılında İngilizlere şöyle bir hitabede bulunmuştu: “Siz, Türklerin çok karılı barbar ve muteassib olduklarını fikrinize yerleştirmiş bulunuyor ve neticede yere batsın Türkler diyorsunuz. (9) Osmanlı Türklerinde taassup dinî değil siyasî bir menşee sahiptir. Hiç bir Hristiyan hükûmeti eski Türkiye’de bir kaide olarak kabul edilmiş şeyi yapmamıştır; yani kendi Hristiyan kabinesine Ermeni, Rum ve Yahudi nazırları sokmamıştır. Eski Türkiye’de gayri müslimlerin girmediği kabine hemen pek azdır. Bizat ben, kabinede Ermeni nazırlar gibi Yahudi nazırlara da rastladım. İki asır içinde elli hükûmette Türk nazırları azınlıkta idiler ve kabine azalarının bir kısmını Ermeniler, Rumlar, Yahudiler, hattâ İslavlar teşkil ediyorlardı. Hakikatte en büyük sultanların sadrazamları Rumlardı. Büyük generaller ve amirallar da böyle idiler. Osmanlı arazisini ve hudutlarını tayin eden 1878 Berlin Kongresinde de Osmanlı İmparatorluğunun siyasî temsilcisi gayri müslimdi. (*) Meşhur Marlborough Dükasının katolik veyahut Ehli Salipçilerden Prens Eugene’nin protestan olduğu-

(*) Abdülhamid Berlin Kongresine Hariciye Nâzırı Saffet Paşa yerine Rum asıllı Kara Todori Paşa’yı göndermiştir.

nu tasavvur edebilirsiniz müsamahasız Avrupa Hıristiyanlığında düşünilemeyen şeyin müsamahacı Müslüman Türkiye'sinde ötedenberi tatbik edilegemekte olduğunu görürsünüz.

Her ne kadar Türkler mağlûp ettikleri milliyetlerin ruhlarını kazanmağa ihtimam göstermemişlerse de bu milliyetlerin topraklarını zapt ve istilâda, orta çağda tatbiki milletler arası kabul edilmiş siyasî ve askerî taassubu gözetmemişlerdir. Müslüman Türkleri bizim yirminci asrımıza ve arabî tarihine göre on dördüncü asra kadar orta çağ Türkiye'si idi. Britanya tarihçisi Trevelyan Fatih William tarafından 1609'da kuzey İngiltere'de yapılan tahribatı "Türk gaddarlıklarıyla" mukayese ederek der ki: "Bu koyu Hıristiyan muhariplerin hareketi tipik bir orta çağ hareketi oldu."

Fanatizm mevzuu bahsolduğu vakit zaman faktörünü göz önüne almalıdır. Aşağıda göreceğiz ki lâtince *cuius regio eius religio* (hükûmeti idare eden dine de emreder) Hıristiyan pratiğinde ifadesini bulan orta çağ Avrupa dini fanatizmi Müslüman Türkiye'sinde asla yer bulamamıştır.

Türk Müslüman ile Arap Müslümanı arasındaki farkı göstermek için Arap sünnilığının kurucusunun meşhur beyanatını hatırlamak kâfidir: "Les Turc et les Crétiens sont de la même farine. Je les écraserai ensemble." (Türkle Hıristiyan aynı hamurdandır. Bunları birlikte çiğniyeceğim.)

Katliamlar

Düşmanı katliam etmek Belgrat'tan Bağdat'a, Ararat'tan Amgeddon'a kadar bütün Yakın ve Orta Doğu üzerinde vukua gelen topyekûn harplerde pek eski ve sâri bir vasıta olarak kullanılmıştır. Bütün ırklar ve dinlerin bunda hissesi vardır. Biz kıtaller hakkında, Mısır'da Musa'ya ait mukaddes kitaptaki hikâyeleri, yahut Eframitlerin İbranî katillerini veya Yahudi çocuk-

larının Herod tarafından yapılan katliamlarını okuyoruz. Bu hazin hikâyeye asırlar boyunca ta Bulgar, Yunan, Sırp, Ermeni ve Türk kıtallerine kadar devam edip durmuştur. Herhangi hususî bir ırk ve halka münhasır kalmış değil bilâkis pek çirkin ve barbar bir âdet olmuştur.

Avrupa ve Amerikalılar Müslümanlara karşı yapılan katliam hikâyelerine başka, Hristiyan katliam hikâyelerine karşı bambaşka tezahüratta bulunmuşlardır. Hristiyanlar böyle bir musibete kurban oldukları zaman olay başmakalelere mevzu olmuş ve “kanlı katil Türkler”in faaliyetlerinin yeni bir misali olarak gösterilmiştir. Diğer taraftan masum Müslümanlar kurban oldukları zaman herhalde mesele sükûtle geçirilir veya tahrif olunurdu. Bu keyfiyet bilhassa İngilizleri Ermenilerin koruyucusu yapan Berlin Muahedesinden beri doğrudur.

Fakat Müslümanlarla Hristiyanlar arasında bir fark yapmak veya bu gibi katliamlara dinî bir mahiyet vermek hakikat olmaktan çok uzaktır. Osmanlı İmparatorluğundaki katliamlarla, Çarlık Rusya’sındaki programları da birbirleriyle mukayese etmek doğru değildir. Çünkü İmparatorluk dahilinde bulunan Hristiyan milletler Osmanlı hükûmetine karşı yapmağı âdet edindikleri gibi, Yahudiler Rus hükûmetine ihtilâl ve hatta kanunları ihlâl bakımından da olsun hiç bir vakit düşman bir vaziyet almamışlardır. Yukarıda bahsi geçen İngiliz eksperî Carnegie tetkikatının neticelerini mevzuu bahsettiği sırada şunları söylemiştir: “İrlandalı milliyetçiler İngiltere’ye karşı ne suretle hareket etmişlerse, Türklerin varlıkları için giriştikleri savaşta Ermeniler de aynı şekilde hareket etmiş ve aynı neticeyi elde etmişlerdir. Katiller ve kıtaller ortadan kalkınca Türklerle Ermeniler sarmaş dolaş olmuşlardır.” Bu husus Paris’in Le Temps ve Londra’nın Daily Chronicle gazetelerinin 23 Eylûl 1915 tarihli nüshalarında kullandıkları tabiri kullanarak Türk Kafkas ordusunun gerisinde faaliyette bulunan gizli Ermeni cemiyetleri ta-

rafından yapılan ihtilâli “Yedinci Müttefiklerimiz” (10) diye adlandırılan Rus Dumasınca da teyid edildi. Diğer bir tabirle Türk noktai nazarından Osmanlı İmparatorluğunda bulunan Ermeni ihtilâlcileri yirmi yıl evvel İspanya iç harbinde vücut bulan bir tabir olan “*beşinci kol*” rolünü oynamışlardır. Bu hususu, Amerikan misyonerleri gibi gözleriyle görerek şahit olmuş bulunan zevatın raporları da ortaya koymaktadır.

1909’da Adana katliamlarından sonra Türklerle Ermeniler arasında bir aracı sıfatiyle elde ettiğim tecrübeler, Ermeni patriğiyle yaptığım görüşmeler ve Birinci Cihan Harbinin devamı boyunca gördüklerim beni bu noktai nazarı tasdiğe götürmektedir. İlk hâdiselerde suçlu Müslüman Türklerin Genç Türk hükûmeti tarafından asıldığını ve Osmanlı hükûmeti tarafından her yerde dinî müsamahaya riayet edilmesi hakkında emirlerin ilân edilmiş olduğunu gördüm (11). Birinci Cihan Harbinde Ermeni müdafii Dr. Lepsius, Türk Başkumandanı Enver’e takdim edilmişti. Yazarın tavassutu üzerine de bir çok Ermeni bilhassa kadın ve çocukların hayatı kurtarıldı (12).

Şunu da kabul etmelidir ki karşılıklı gaddarlık ve tahribat çok korkunçtu. İhtilâl veya suikastlerle hiç bir alâkası olmayan suçsuz Ermenilerin acıları ve çektikleri tarihin tirajik sayfalarını vücade getirir. Ermeniler pek eski bir ırktırlar. Tarihleri Romalıların tarihinden çok eskidir. Romalıların hükûmran oldukları zamandanberi onlar bir millet veya hükûmet olarak değil bir kavim olarak yaşamışlardır. Binnetice bir kavim olmak itibariyle Osmanlı - Türk İmparatorluğu enkazı üzerinde yeniden bir Ermeni hükûmeti kurmak için durmaksızın mücadele etmişlerdir. Bu suretle Türklerle Ermeniler arasında esas kavgalar daima siyasî olagelmıştır. Bu kavgalar Osmanlı İmparatorluğunun dağılması için uğraşan milliyetlerin yapmakta oldukları mücadeleden bir parçası idi; ve kendi menfaatleri için büyük devletler tarafından da sık sık istismar edilirdi.

En nihayet Birinci Cihan Harbinden sonra Ermeniler, Sovyet Ermeni Cumhuriyeti şeklinde kendi yurtlarının kalbini tekrar ele geçirdiler. Orada millî varlıklarını yeniden kurdular. Artık Rus Sovyet idaresi altında mutlu bir hayat yaşamaktadırlar.

Ağza Alınmaz Türk

İngiliz Başbakanı Gladstone Osmanlı padişahı Abdülhamid'i "*Ağza alınmaz Türk*" diye vasıflandırmıştır. Bu padişah saltanatının başındanberi -1876- Bulgaristan vahşetlerinin, bilâhare de Ermeni katliamlarının sorumlusu tutuluyordu. İntikam hareketleri uyandıran bu isyanların millî zeminine ve tarihine daha sonra döneceğiz. Tabir pek yerinde idi. Merhametsiz Sultan Abdülhamid bütün İmparatorluk üzerinde terör yapıyor, Türk ve diğer Osmanlı yurtseverlerini ya sürüyor ya öldürtüyordu. Koyu bir istibdat idaresi -*Türk, Ermeni, Bulgar, Yunan*- tebaaları ona karşı başarılı bir surette ayaklanmak için birleştikleri zaman sona ermişti. İlk defa iktidardan mahrum bırakıldı -1908- ve bir yıl sonra tahttan indirildi. "*Ağza alınmaz Türk*" 1918'de ölünceye kadar Selânik'te esir halinde tutuldu.

Osmanlı Hanedanının son yıkılış günlerinde haremde bulunan bir *Ermeni kızından* dünyaya geldiği zannedilen bu mahsule "*Türk*" adı verilmesi kaderin bir cilvesi olsa gerektir. (*) Türk

(*) *Yazarın burada tarihi hakikate uymayan yüzeysel bir bilgiye istinat ettiği görülmektedir. Şöyle ki:*

Abdülhamid'in annesi ve Abdülmecid'in ikinci kadını olan Tirimüjgan hanım, aslen Çerkes Şapsih kabilesinden olup, küçükken Kafkasya'dan getirilip, cariye olarak saraya verilmiştir. Sarayda terbiye edilip Kalfalığa kadar yükselerek Abdülmecid'in kadını olmuş, Naime Sultan ve Abdülhamid'i doğurmuştur. "Yeşil elâ gözlü, kumral uzun saçlı, beyaz şeffaf tenli, nahiv endamlı, ince belli, eli ayağı düzgün çok güzel" bir kadın idi. Sekiz senede üç çocuk doğuran Tirimüjgan kadın, 17 Muharrem 1269 (3 Ekim 1852)'de Beylerbeyi sarayında

milleti en ziyade Türk olmıyan ve mütereddi bir örneğe göre temsil edildi. Bugün Churchill, Roosevelt yahut Stalinin Hitleri “Ağza alınmaz Alman” diye çağırmaları pek şüphelidir, ama, herhalde ona “ağza alınmaz Nazi” diyebilirler. Türk bahsine gelince, halk nazarında Sultanla Millet birbirlerine o kadar karıştırmıştı ki bu damga bugüne kadar varlığını muhafaza etmiştir.

Avrupa’nın Hasta Adamı

Ölmek üzere bulunan hastanın vücudunu bölmek için yüzlerce taksim projesi (13) hazırlanmıştı. Bütün büyük devletlerin cerrahları ellerinde bıçak bekliyorlardı. Fakat “Avrupa’nın hasta adamı” hiç de öleceğe benzemiyordu. Hakikatte yeniden tam bir gençleşme ve sağlık alâmetleri gösterdi. Kırım harbinden evvel, Filistin’de Mukaddes Mahallerin himayesini ele geçirmek için giriştiği teşebbüste muvaffakiyetsizliğe uğradıktan sonra, Osmanlı İmparatorluğunun tarihi düşmanı ve komşusu Rusya Çarı Nicholas I., bu hasta adam tabirini uydurdu. Çar, Britanya elçisi Lord Seymour’a Osmanlı İmparatorluğunun son taksimi hakkında Rusya’yla Britanya arasında bir uyuşmaya va-

ölmüş ve Yeni Cami türbesine gömülmüştür. Bundan dolayı Abdülhamid küçük yaşta annesiz kalmış ve diğer kadınefendiler nezaretinde büyütülmüştür.

Abdülhamid’in annesinin Ermeni muhtedisi olduğu hakkındaki iddialar ise, tahttan indirildikten sonra ortaya atılan Ermeni kaynaklı iftiralar olup bunun kaynağı da G. Dorys adındaki yazardır. Bu uydurmalar diğer yabancı yazarlar tarafından da kullanılmaya devam edilmiştir. Ernest Jaeckh’in buradaki ifadesi gibi. Bu iddialara maalesef bazı Türk yazarları da yer vermişlerdir. (Örneğin G.K. Söylemezoğlu, Tarih Dünyası 1964, sayı 2, sayfa 252)

Bilimsel eserler ve yazarlar bu iddiaların tarihi hakikatlara uymadığı noktasında birleşmişlerdir. (Bkz. E.Z. Karal, Osmanlı Tarihi c. 8, s. 245, Çağatay Uluçay, Padişahların Kadınları ve Kızları 1985, R.E. Koçu Osmanlı Padişahları s. 420 İstanbul 1981) O.S.K.

rılması lüzumunu teklif etti. Çar sefire şunları söylemişti: “Kollarımızda hasta hem de pek hasta bir adam var. Eğer bu adam aramızda icap eden bir uyuşma yapılmadan bugünlerde sıvışıp giderse, büyük bir felâket olur.” Britanya Başvekili Lord Palmerston, Rus teklifini reddetti ve hasta adamı ölümden kurtardı.

Son asır boyunca bütün büyük Avrupa buhranları Osmanlı İmparatorluğunun çökmesi, gelecekteki bölünmesi meseleleri etrafında dönüp dolaşırken her Avrupalı devlet adamı Türkiye’ye “*Avrupanın hasta adamı*” diye bakıyordu. Hasta adamın bünyesindeki sağlamlık ve ölümden kaçınması geleneksel teşhis hakkında bazı şüpheler uyandırıcaya kadar uzun zamanlar geçti. Bu kitabın yazarı, Kaiser Wilhelm’le yemek yediği bir sırada, İmparatorun Avusturya Hariciye Nazırı Kont Kalnoky hakkında kendisine naklettiği hikâyeyi hatırlamaktadır. Avusturya’nın İstanbul elçisi, Kalnoky’ye gönderdiği bir raporda, Türkiye’nin hasta bir adam olduğunu ve onu kurtarmak için hiç bir şey yapılamıyacağını yazıyordu. Verdiği cevapta Kalnoky, tam bu sırada evrak mahzeninde selefi elçiden İmparatoriçe Maria Theresa yazılmış bir rapor bulunduğunu ve bu raporda Türkiye’yi aynı suretle yaşaması kabil olmıyan “hasta bir adam” diye karakterize edildiği yazılı bulunduğunu bildirdi. Kalnoky sözlerine şunları da ilâve ediyordu: “Bu hasta adam selefinizin koyduğu ölüm teşhisini atlattı, sizi de atlatacağını umuyorum.”

“Türkler” hakkında batılıların vermiş olduğu hükmün saçmalığını görmek için daha evvel uzun müddet Türkiye’de yaşamak lâzım gelmez. Fes Türkün semboli olarak ortaya çıkmamıştır. Peçenin aslı Türk değildir. Çok karılı harem ve evlilik bir asırdan beridir itibardan düşmüştür. Gâvurların fanatizmi ve fatalizmi; bu tabirler bir Avrupalı ve Amerikalının anladıklarına uymaz. Katliamlar Hristiyan olmıyan ve Hristiyanlar için de umuma şamil Şark âdetlerinden sayılabilir. “Avrupanın Hasta adamı” operatör ıslahatçılar tarafından kasden ve rekabet seviyesiyle hasta olarak gösterildiği anlaşılmıştır.

18'inci asrın bir Hıristiyan tarihçisi şöyle yazıyor: “Hıristiyanlar, hurafeci Şark Hıristiyanlarının modası geçmiş masallarını yakalamak üzere bir mezbeleye girmiş olmalarından utansalar gerektir.” İşte Türkler hakkındaki körükörüne inanışlar ve yanlış hükümler bu gibi kaynaklardan çıkmadır. Bu sebebledir ki *-Atatürk'ün tabiriyle söyliyelim-* Medenî âlem Türkiye'yi tasvir ederken aldanmaktadır.

Bu suretle uzun uzadıya münakaşa ve izah ettiğimiz bu tabirler atalardan gelme alelâde sözlerdir ki onları bugün biz, psikolojik harp diye adlandırmaktayız. Bu tabirler eski gelenek bir antigonizme, Saliple Hilâl arasındaki Mukaddes harplere, Mukaddes makamlar için yapılan savaşırlara *-Yahudiler, Katolik Yunanlılar, Roma katolikleri, Hıristiyanlar ve Müslümanlar içinde aynı derecede harplere-* kadar geri giderler. Son zamanlarda harp, beyaz insanların garbı ile yarı sömürge şark arasında -üç kıtanın köprüsünü ve servetlerini vücade getiren Türk orta doğusu arasında- düşmanlık şeklini almıştır. Bütün bu kutsal olan veya olmıyan harplerde hasımlar psikolojik mazeretlerini *Türk milletinin Müslüman Osmanlı İmparatorluğunun, Alman milletinin Mukaddes Roma İmparatorluğu ile Rus milletinin Ortodoks Grek İmparatorluğu* arasında bulunmakta olması olayından çıkarmaktadırlar.

İkinci Bölüm

OSMANLI İMPARATORLUĞU'NUN
BİRİNCİ TÜRKİYESİ

Türk milletinin Müslüman Osmanlı İmparatorluğu

Türk çekirdeğinden Osmanlı muhitine

Altı asır boyunca üç kıtalı köprü

İmtiyazlardan Dağılmaya

*Mustafa Kemal: On yıl boyunca İmparatorluğu
reform eden bir İmparatorluk Osmanlısı*

V

GEÇİTTE DURAN GENİŞ BİR İMPARATORLUK

Osmanlı Türkiye'si, *Türk Milletinin Müslüman Osmanlı İmparatorluğu* tabirinde ve bu İmparatorluğu orta çağın iki Hıristiyan hükûmetiyle sıkı sıkıya yanyana koymakla, üç Türkiye'nin kompleks tarihini ve karşılaştıkları esas meseleleri hulâsa olarak ihtiva eden bir tabiri elde etmiş oluruz.

Bununla beraber kitabımız bir tarih kitabı değildir; ne de tahlilli bir temel kitap olmak iddiasındadır. Buna mukabil eser, Osmanlı Türk tarihinin en mühim bahisleriyle, batı âleminde çok farklı ve Türk mukadderatı içinde kesinlikle bulunduğu yazarının *-münakaşa kabul etmez bir tarzda-* kani bulunduğu konuların yorumuyla bilerek iktifa eylemektedir.

Bir zamanlar, büyük ressamlardan biri; karakter resmetmek esaslar üzerinde durmak, esas olmıyanları bir tarafa atmak-tır, demişti. Bu, insan resmine olduğu kadar milletlerin tanımında da tatbik olunur. Kısacası, hattâ en basit şekilde bile olsa, eski Osmanlı Türkiye'sini tasvir etmek bugünkü Türkiye'yi anlamak için zaruridir. Çok defa olduğu gibi Osmanlı İmparatorluğunu on üç ve on yedinci asırlar arasında bir dünya devleti mevkiine yükselten aynı daimî etkenler son iki asır boyunca da İmparatorluğun çökmesini kuvveden fiile çıkarmışlardır. Bu yüzden Orta Doğuda Türkiye'yi en kuvvetli bir devlet yapan faktör-

lere -Müslümanlık, Osmanlılık, İmparatorluk ve millet etkenlerine- yeni Türkiye yeni ve muhtelif cevaplar bulmaktadır.

Türk Milletinin Müslüman Osmanlı İmparatorluğu uzun bir zaman hükümlan olmuş Osmanlı Hanedanı tarafından Müslümanlık üzerine tesis olunmuştur. Türk milletinin gayreti sayesinde bu Hanedan üç kıtalı bir imparatorluk kurmuştur. Mecazî bir ifade ile söylersek, Müslüman dini ruh, Osmanlı Hanedanı dimağ, ve üç kıtalı bir imparatorluğu kucaklayan, münferid bir yarımadadan çıkmış millet de vücut olmuştur. Bu dört faktör, Osmanlı İmparatorluğunun uzun devamı boyunca mütemadiyen karşılıklı tesirlerde bulunmuşlardır. Bu faktörlerden her biri Türk tarihinin muhtelif aşamalarında muhtelif derecede ehemmiyet kazanmışlardır. En üstün derecede ehemmiyeti haiz bulunan haricî sebep tabii ki, Müslümanlığa, Osmanlı idaresine, İmparatorluk ve Türk milletine karşı Hristiyan milletlerinin ve Avrupa büyük devletlerinin aldıkları vaziyet olmuştur.

1918 yılına kadar Müslüman Osmanlı İmparatorluğu supernational bir devlet idi. Batıda ve Doğuda bulunan cismanî ve ruhanî rakiplerinin herhangi birinden çok daha gayri mütecanisti.

Alman Milletinin Mukaddes Roma İmparatorluğu, Roma Papa'sının ve Alman İmparatorunun, birleşmiş nüfuzu altında Hristiyan Katolik dinini kabul etmiş bir çok Avrupa ırklarını asırlarca bir arada tutmuştu. Bu imparatorlukla Osmanlı İmparatorluğu arasındaki anlaşmazlık siyasî ve ruhani idi. İki İmparatorluk arasında Viyana ve Tuna siyasî bir sahada anlaşmazlık sebebi oluyordu. Ruhanî alanda çıkan anlaşmazlıkların başlıca mevzuu Kudüs'ün ve Filistin'in kontrolü meselesi olmuştu.

Rus Milletinin Ortodoks Grek İmparatorluğu, Müslüman Osmanlı İmparatorluğunun doğu hudutlarına komşu bulunuyordu. Grek Ortodoks kilisesi fahrî başkanı olmak itibariyle Çarlar, bir zamanlar Hristiyanlığın başlıca ikinci kolu; Bizans ve Doğu Roma'nın merkezi olan İstanbul'a hırsla gözlerini dikmiş bulu-

nuyorlardı. Bütün Rusya Çarlarının daima tazelenen ihtirasları günün birinde İstanbul'u bir defa daha Roma'nın benzeri yapmakta toplanıyordu. Burada, şüphesiz, manevî ihtirasların altında stratejik maksatlar gizlenmişti. Eğer Papa - Çar İstanbul'da Ayasofya camisinin sahibi ve Filistin'de Mukaddes Mahallerin hamisi olmayı hayal edip durduysa, aynı suretle, o gözünü Grek Ortodoks Balkanına ve Akdeniz'in geçidi Çanakkale boğazına da dikmişti.

İşte Osmanlı - Türk tarihinin altı asrının hulâsası, bir tarafta Hilâl ile Roma Salibi, diğer tarafta Hilâl ile Grek Haçı arasındaki düşmanlığın hakikati burada saklıdır. Bu mücadelede, ahlâkî ve manevî kuvvet, "*mukaddes*" veya "*gayrimukaddes*" devlet siyasetlerine hizmete mecbur bırakılmışlardır. Mukaddes Mahaller için patlak veren kutsal harpler, her nekad dinleri Musa'nın Sina dağı, İsa'nın Kudüs'ü ve Muhammed'in Mekke'si arasındaki Arap çölünden doğmuş ise de, liderleri ve kavimleri birbirlerini "*murdar*" ve "*Gâvur*" diye adlandıran üç imparatorluk için girilen mücadele hayatî ve siyasî bir ehemmiyeti haiz bulunuyordu.

Bir Amerikan tayyaresinin Afrika'nın Atlantik sahilinden uçarak Atatürk Ankara'sına yaptığı seyahatte geçtiği bütün bir kıt'a asırlarca Hilâl tarafından idare edilmiştir. Başkan Roosevelt Kazablanka'da Mr. Churchill'le buluştuğu zaman, eski bir Arap - Türk toprağı üzerinde görüşmüş oldular. İkinci Cihan Harbinin koca üçleri -*Roosevelt, Churchill, Stalin*- buluşacakları yerin yine eski bir Osmanlı - Türk toprağı olacağı akla gelmez bir şey değildir (14).

İspanya, Portekiz denizcileri şarka doğru yol aramağa çıktıkları zaman, eski Türkiye, doğu ile batı arasında bulunan ve doğuya giden yolları kapamağa muktedir bir geçit üzerinde duruyordu. Ortaçağın en büyük gezginlerinden Marco Polo Merkezî Avrupa'dan, Merkezî Asya'ya giden yol uğrağı bu Orta As-

ya geçitini aştı. Colombus Amerika'yı keşfettiği zaman, Osmanlı İmparatorluğu en yüksek mevkiine ulaşmış, üç kıta üzerine yayılmış ve bugünkü Birleşmiş Amerika Devletleri arazisi büyüklüğünde bir araziye kontrol etmekte idi. Colombus'un ölümünden pek az sonra Müslüman Osmanlı Sultanı ve Halifesi, Merkezî Avrupa'nın kutsal Roma İmparatorluğuna karşı ikinci bir cephe kurmak için Fransa'nın en dindar kralı ile ittifak etmiş bulunuyordu. Bununla beraber yeni deniz yollarının açılması Osmanlı kara yollarını ehemmiyetten düşürdü ve bizzat Osmanlı İmparatorluğunun çökmesine de büyük ölçüde yardım etti. Portekiz, İspanya, Fransa, Hollanda, İngiltere gibi Atlantik sahillerine sahip milletler gelişip refaha kavuştukları halde İskenderiye, Halep, Venedik, Cenova, Augsburg'taki Fugger'ler gibi Akdeniz'in Orta Avrupa'da bulunan şehirleri ve ticaret evleri sönmeğe yüz tuttular.

İslâm birbiri ardınca gelen ve her biri üç kıtaya yayılan iki dalga halinde batıdan ve doğudan Avrupa'nın içlerine doğru yayıldı.

İlk dalga Hazreti Muhammed'in varisleri, yeryüzünde Allah'ın vekilleri ve Müslümanların Emirleri Arap Halifeleri tarafından sevk ve idare edilmiştir.

Arap yarımadasından çıkan Müslüman dalgası, Afrika'nın kuzey sahilini Atlantik kıyılarına kadar yaladı. Bu sırada Arap fatihi Tarık bin Ziyad tarafından kumanda edilen bu dalga, sonra ismiyle anılan Cebelüttarik boğazına ulaştı ve İspanya'ya taşdı. Prene dağları tazyike dayanamadı, bizzat Fransa; Loir ve Butya'ya kadar istilâya uğradı; en nihayet, Charles Martel ve daha sonraları Charlemagne istilâları durdurdular. Fakat Akdeniz bir Müslüman gölü -*mare nostrum*- olmaktan kurtulamadı. "Roland'ın şarkısı" Venedik'te, Otello'nun heykeli Kıbrıs'ta bu tarihin edebî hatıralarıdır. Nitekim İspanya Kurtubası da o zamanın felsefe, şiir, hukuk, matematik (algebra) ve ilimde göze çarpan Arap kültürünü canlandırmaktadır.

Batıya doğru yapılan bu istilâlara, kuzeye ve doğuya doğru yapılan fütuhatlar birer nazire oluyorlardı. Hindistan ve Malaka boğazına kadar, Pasifik de dahil olduğu halde istilâ edilmişti. Bugün batı devletlerinin Uzak Doğu imparatorluklarında yaşayan ve sayıları yüz milyonlara varan İslâm tebaları bize o zamanlar hüküm süren Müslüman Halifelerinin kurmuş oldukları İmparatorluğun azametini söylemektedirler. Bu milyonlarca Müslümanın mevcudiyeti, Arap imparatorluğunun yerini tutan Osmanlıları siyasî pan-islâmizm silâhiyle bezemişti: fakat Atatürk Türk milletini Müslüman-Osmanlı emperyalizminden kurtarmış bulunmaktadır.

Osmanlı İmparatorluğu kudret ve şanının en yüksek noktasına on altıncı asırda ulaşmıştı. O sırada Halife Sami Araplar, Osmanlı sultanları tarafından yenildiler ve Mısır'daki merkezlerinden uzaklaştırıldılar. Daha iki asır evvel Cengiz Han tarafından Merkezî Asya'dan çıkarılan Türkler, Arapların Müslüman dinini elde ettiler ve bir Türk yarımadasına çevirdikleri Küçük Asya'nın batısına doğru yerleştiler. Türkler Bizans İmparatorluğunu yıktılar ve -1354-'te Gelibolu üzerinden Avrupa kapısını zorlayarak Balkan yarımadasını ve Tuna'nın başkentleri olan Sofya, Belgrad ve Budapeşte'yi zaptettiler; Atina'yı ele geçirdiler; Viyana'yı üç defa kuşatmaya muvaffak oldular. Kuzeye doğru Venedik kapılarına dayandılar ve en kuzeyde Lehistan içlerinde Lemberg'e kadar dayandılar. En nihayet, Sırbistan yarımadasını da istilâ ederek batıya doğru, Sina ve Süveyş'ten Fas'a Atlantik sahillerine kadar uzanan sahalarda bulunan bütün Arap devletlerini ele geçirerek doğuya, Mezopotamya ve İran'ın uzak içlerine doğru sokuldular.

Müslüman Osmanlı İmparatorluğu asırlar boyunca İmparatorluk Roma'sının azametli günleriyle Britanya İmparatorluğunun yükseliş devri arasında gelişmiş ve refaha ulaşmış, dünyanın en geniş bir imparatorluğu idi. Fakat bir Akdeniz devleti

olarak ihtişamı zamanımıza kadar uzar. Ancak 1908 yılında Osmanlı İmparatorluğu en batı *-hakikatte Merkezi Avrupa'da bulunan-* bir vilâyeti olan Bosna Hersek'i, o zamanlar henüz birleşik bir devlet olan Avusturya - Macaristan'a bıraktı. 1912'de son Afrika sömürgesi olan Trablusgarp İtalya'ya terkedildi; Mısır'ın İmparatorlukla olan şekli bağları Genç Türklerin on yıllık idareleri zamanında koparıldı. Fakat 1918'de Birinci Cihan Harbi'nin devamı boyunca, Suriye, Filistin, Ürdün, Irak ve İran'ın bir kısmı *-bugünkü bütün Arap devletleri ve manda altında bulunan kısımları-* henüz daha Müslüman - Osmanlı İmparatorluğunun parçaları olmakta devam ediyorlardı. İmparatorluk, Alman müttefikleriyle birlikte, Süveyş ile Aden körfezi arasında bulunan bütün Orta Asya'yı, bugün devam etmekte olan İkinci Cihan Harbi'nde Amerika'nın Ödünç ve Kiralama yardımları için başlıca bir yol ve Britanya'nın elinde bulunan mevkilerle Rusya arasında karadan bir köprü vazifesini gören geniş bir sahayı kontrol altında bulunduruyordu.

Eski Hititler'in İsa'dan bin sene evvelki devirlerinden İmparator Augustus'un İsa'nın doğumuna tesadüf eden günlerde Ankara etrafında bulunan Roma halkına göndermiş olduğu meşhur mesajına *-monumentum ancyranum-* kadar geçen zamana ait tarihten bahseden taşlar *-saxa loquuntur-* Ankara'nın bir tepesi üzerinde bulunmaktadır. Bu taş yazılarda Mısır, Asuri, Babil, Pers, Grek, Makedonya ve Roma'nın ismi geçer.

Bağdat hattının Türk kolunun henüz ulaşmış bulunduğu karlarla örtülü Toros dağlarının dar bir boğazında, eski Yunan sütunlarıyla, Roma mesafe taşları yanyana durmaktadır. Bunlar da fütuhatlardan ve imparatorluklardan bahsederler. Xenophon ve Büyük İskender bu geçitten geçmişlerdir; Sezar'ın dostu Mark Antony ve Mürtet Julian bir kaç asır sonra bu dağları tırmanmışlardır. Haçlı seferi yapanlardan Hohenstaufen İmparatoru, Barbaros Frederic, Toros dağlarını bu mevkide geçerek yakı-

nındaki Asi nehrine varmış ve az sonra bu nehirde ölümle karşılaşmışlardır. Nihayet Wilhelm I zamanında Prusya orduları Başkumandanı Moltke, Türkiye’de bulunan askerî heyetiyle birlikte burada kalmıştı.

Osmanlı Türkiye’si klâsik antik çağın bir çok mühim yerlerini ve Mukaddes Kitaplarda bahsi geçen mevkileri ihtiva etmekteydi. Homer’in Olympus’u ve Dardanüs’u, Zeus’ün Europa’sı lo’nun Bospourus’u burada bulunmaktaydı. İstanbul’da, Efîesus’teki Diana mabedinden gelme yeşil mermer sütunlar olduğu gibi, Büyük İskender’in lâhdini de görürsünüz. Aden bahçeleri, Nuhun Ararat Dağı, İbrahim’in vahaları ve kuyuları, Yusuf’un ve Musa’nın Nili hepsi Osmanlı İmparatorluğu dahilinde bulunuyorlardı. Beytüllâhim, Yemin tepesi, İsa’nın çarmıha gerildiği tepe, Korint, Filip, Tesalya ve Hazreti Pol’un ziyaret ettiği şehirler, büyük kilise konseylerinin toplandığı yerler, daha Atatürk’ün zamanına kadar hepsi, Müslümanların, Osmanlıların ve Türklerin ellerindeydi. Hattâ bugün bile klasik dinî şöhreti haiz hemen bütün bu yerler yine Müslümanların, bir kısmı da Türklerin elindedir.

Bu zengin ülke Eski Dünyanın bir çok ham maddelerinin kaynağı, doğudan gelerek Kuzeye ve Akdenizin diğer memleketlerine giden kervan yollarının dört yol ağzı idi. Eski Türkiye’nin merkezi -Orta denizle (Akdeniz) çevrilmiş Orta Ülke- Eski Dünyanın da merkezi idi. Lâkin Türkiye yalnız eski imparatorlukların geleneklerini ve zenginliklerini tevarüs etmekle kalmadı, kendini bütün evvelki imparatorluk kuranların coğrafî ve jeostratejik fayda ve mahzurlarının da varisi hissetti.

Osmanlı İmparatorluğunun bellibaşlı jeostratejik hatlarını gözden geçirelim: Bu hatlardan birincisi, Avrupa-Asya’nın Çanakkale geçitlerini ve Boğazları kontrol etmektedir. İkincisi Sina - Süveyş yarımadası üzerindeki Asya-Afrika geçitlerini, üçüncüsü de Tuna vadisi geçitlerini kontrol etmektedir.

1915 yılında Gelibolu seferinin devamı boyunca Homer'in Truva'sında Kemal Atatürk'le birlikte duruyor ve Achilles'in mezarı, Agamemnon'un muharebe meydanı üzerinden Wiston Churchill tarafından parlak bir surette tasarlanmış fakat fena bir şekilde tatbik olunan plân mucibince Çanakkale boğazına gönderilmiş bulunan İngiliz harp gemisi Agamemnon ve Anzakları seyrediyordum. Atatürk'ün zihninden geçen düşünceler -*bunlar hiç şüphesiz Achilles'in kafasından da geçmiş olmalıdır*- 1922'de Churchill'in halefi tarafından söylenen şu sözlerde akislerini bulmaktadır: "Avrupa'yı Asya'dan ayıran ve Akdeniz'le Karadeniz'i birbirleriyle birleştiren bu suyu derin kanal, dünya menfaatlerini, ön plânda da kendi menfaatlerimizi alâkadar eder." Eski Truva'nın tarihten evvelki zamanlarından tut da, 1936'da Montreux'de toplanan Çanakkale Boğazı konferansından zamanımıza kadar geçen müddet içinde bu dar boğaz bu gibi bir ehemmiyeti haiz bulunmaktadır.

Aynı sözler, dört mil genişliği ve kırk mil uzunluğunda bulunan bu kanalı batıya ve doğuya geçtikleri zaman Dârâ, Keyhüsrev ve İskender'den de işitilmiş olsa gerekir. Bizans İmparatorluğu'na hücum ettikleri zaman Araplar, yahut Gelibolu köprübaşı yoluyla Balkanları istilâ ettiklerinde Türkler, veyahut da doğuya doğru ilerliyen Haçlı orduları tarafından da söylenmiş olabilir. Bunlar, Yakın ve Orta Doğu'da iki asır boyunca Rus rekabeti için de tekrarlanabilir. Bununla beraber karada Achilles'in yerlere serildiği denizde Churchill'in iflâs ettiği bu yerde, Hitler hem karada ve hem de denizde muvaffakiyetsizliğe uğratıldı...

Kıtalar arası ikinci geçit eski dünyanın mühim dört yol ağzlarından biri olan Sina yarımadası üzerinde bulunur. Bu yarımada Mısır ehramlarıyla Asurilerin Ninovası, Filistin'le Mısır arasında Yusuf'la Musa'nın takip ettiği ve Mekke ile Cebelütarık, Süveyş ile İskenderun arasında bulunan yollar üzerindedir. İster Musa'nın Sina'dan başladığı sefer olsun, ister Süveyş ka-

nalından doğan General Smuts'ın plânı, ister Allenby ve Lawrence'in seferleri olsun bütün bu hareketlerin daima güttükleri tek bir hedef vardır: Filistin. Bundan başka tarafımızdan yapılan krokide gösterildiği üzere Musolini ve Hitler eski stratejiyi taklide kalktılar ve bugün üzerinde Amerika - Britanya - Rus devletlerinin birleşmekte oldukları, Britanya İmparatorluğunun "can damarı"nı kontrol etmek için batıdan doğudan Sina köprüsünü beyhude yere zorlamağa çalıştılar. Sina yarımadası, yalnız eski zamanlarda değil, fakat Osmanlı İmparatorluğu devrinin devamı boyunca ve bu devirden sonra da Yahudi Filistin'inin jeopolitik mukadderatının doğuya ve batıya karşı mühim anahtarlarından biri olmuştur. Sir Halfort Mackinder bu köprü veya seddin önemini şu suretle hulâsa etmiştir: "Eğer dünya adası bu küre üzerinde kaçınılmaz bir surette beşeriyetin başlıca devleti olacak ve Arabistan; Avrupa'yı Hindistan'a, kuzey memleketlerini güney memleketlerine bağlayan geçit yolu olmak itibariyle dünya adasının merkezini teşkil edecek olursa, böyle bir halde Kudüs'ün iç kalesi Orta Çağlarda nazarlara arzettiği ideal vaziyetinden veyahut Mısır'la Babil arasında haiz bulunduğu stratejik mevkiinden esaslı bir surette farklı olmıyarak dünya realiteleri bakımından stratejik bir ehemmiyeti haiz olur."

Son olarak da Merkezi Avrupa'yı Osmanlı İmparatorluğu'nun Avrupa ve Asya'daki yarımadalariyle birleştiren veya bu yarımadalardan ayıran *-yine bir deniz yolu olan-* üçüncü jeostatejik hattı gözden geçirelim: Milletlerarası Tuna, Roma'dan evvelki zamanlardan başlayarak bir göç yolu olmuştur. Demir-kapı kayaları üzerinde bulunan Roma kitabeleri bize geçmişin hikâyelerini söylüyorlar. Mukaddes Roma İmparatorluğu Tuna'nın kontrolü için üç asır boyunca Osmanlı İmparatorluğu ile çarpışmıştır. Daha sonraları Mukaddes Rus İmparatorluğu Müslüman Sultanın ordularıyla muharebeye katılmıştır. Tuna hakkında söylenen: "*Tuna'yı kontrol eden güney Avrupa'nın mu-*

kadderatını da kontrol eder." sözü Tuna ile sınırdaş olan bütün Balkan ve Merkezî Avrupa hükûmetleri için küçük bir hakikatten daha fazla şeyler ifade eder. Çok kısa bir zaman için Hitler burayı kontrol altına almıştı.

Osmanlı İmparatorluğu'nun, Avrupa, Asya ve Afrika geçitleri üzerinde bulunan bu üç jeostratejik hatlar, Osmanlı Türkiye'si tarafından seleflerinden tevarüs edilmiş bir takım siyasî meseleler ortaya koymaktaydı. Tarih, değişikliklerle tekerrür eder, fakat coğrafya, Napoleon'un söylediği gibi siyasetlerin bu anası milletlerin alın yazısı üzerinde değişmez bir etki yapar. Tarih, hareket halinde coğrafya demektir. Coğrafi faktör Türk tarihinde bilhassa büyük bir ehemmiyeti haizdir. Çünkü hiç bir ülke, hiç bir millet veya devlet -*Almanya müstesna*- bu kadar mühim stratejik bir durumda değildir. Fakat Almanya'nın bir kıta ortasında bulunan vaziyeti siyasî mukadderatını tayin ederken, Osmanlı Türkiye'si de, gözden geçirdiğimiz üç jeostratejik hat arasında ve gerisinde, iki okyanus ortasında Akdeniz'in Orta ülkesi içinde üç kıta merkezi halini alacak bir surette gelişti.

Napoleon'un şu sözlerini anlıyabiliriz, "*İstanbul'a sahip olan dünyaya hâkim olur*" ve bu sözlere dayanarak onun yürüttüğü siyaseti de kavrayabiliriz. Hakikaten İstanbul'un kapıcısı, yalnız tek bir anahtar değil, bir çok komşularının arka kapılarının bir halka dolusu anahtarlarını kendi rahatı için elinde tutar. Hattâ Osmanlılıktan el çekmiş ve emperyalist olmaktan uzak kalmış bugünkü Türkiye komşu devlet kapılarının, yedi Mihvercilerin birleşmiş Milletlerin geniş seferî plânlarında jeostratejik mevkilerin beşten fazla anahtarını elinde tutmaktadır. Napoleon'a gelince: Osmanlı İmparatorluğunun kıtalar ve okyanuslar arası vaziyetinin birinci derecede haiz olduğu ehemmiyeti en derin bir surette kavramış bulunan Napoleon'dur. İngiltere'ye karşı stratejik üstünlük elde etmek maksadiyle pek eski Fransız - Türk dostluğunu ve Fransızlar için pek müsait bulunan bir

mevkii feda eden ilk ve -*Birinci Cihan Harbine kadar da*- son adam olmuştur. İngiltere yerine Mısır'ı işgal edip doğrudan doğruya orta Türkiye ülkesine çıkarak Fransa kara devletiyle Britanya Akdeniz devletinin kanadını çevirmeğe kalkıştı. Napoleon'u iyice anlamak gerektir. Napoleon batı İberyaya yarımadasından Roma'ya doğru yaptığı karadan yürüyüşle Akdeniz'de Roma deniz devletini yenmeğe uğraştığı zaman Anibal'ın yapmış olduğu klasik hatayı tekrarlıyordu. İlk defa bu strateji muvaffak olur gibi göründü, fakat Roma'nın tedbirli adamı zaman kazanmaya çalıştığı sırada teraziyi ağır bastıran üstün deniz devleti tarafından hezimete uğratıldı.

Osmanlı Devleti üç kıtanın üç yarım adası -*Balkan, Anadolu, Arabistan yarım adaları*- üzerinde bağdaş kurmuştu. Osmanlılar hem karada, hem denizde yaşama itibariyle (amphibious manasında) tam bir Akdeniz devleti idi. Sahilleri kara hududları kadar uzundu. Elinde bir blok halinde merkezî bir ülke ve merkezî bir deniz yolu bulunuyordu. Coğrafi durumu saldırma ve genişleme yolunda bir siyaset güttüğü zamanlarda onun için paha biçilmez derecede faydalıydı; ve son zamanlarda da savunmacı bir vaziyette kaldığı ve bütün siyaseti muhafazakâr mülâhazalarla dikte ettirildiği zaman da ehemmiyetli bir derecede kıymetli idi. Kartaca-Roma'nın bir deniz devletini bir kara devletine karşı kullanmaları keyfiyeti doğu Akdeniz'de bütün bir tarih boyunca sayısız defalar tekrarlanmıştır. Grekler ve İranlılar bu maksat için çarpıştılar. Daha sonraları İspanyollar, Portekizler, Cenevizler, Venedikliler ve Pizalılar bu gaye için savaşımlardır. On dokuzuncu asırda İngiltere ve Fransa takip ettikleri siyasî ve harpçi faaliyetlerinde aynı misale uymuşlardır. Devrimizde geçmiş zamanların sükût-u hayallerine galebe çalmak ve Akdeniz'i bir İtalyan gölüne çevirmek ihtirasına kapılmış olan Musolini İngiltere ve Fransa'nın üstün deniz kuvvetleriyle boy ölçüşmeğe kalkıştı. Halihazırda yapılmakta olan sa-

vaşta Birleşmiş Milletlerin kat'î ve müessir Akdeniz ve Orta Doğu stratejisi: İngiltere ve Amerika'nın üstün deniz kuvvetini Rusya'nın üstün kara kuvvetiyle birleştirmek ve Hitler kara kuvvetinin Merkezi Avrupa'dan Kafkaslara uzanmasına mâni olmaktan ibarettir.

Bu suretle asırlar boyunca cereyan etmiş kavgaların tam merkezinde Türkiye bulunmaktadır.

Türkiye Rusya, Avusturya ve Almanya gibi ordularını karalar üzerinde yürüten kara ile çevrilmiş ülkeler ve aynı şekilde Karadeniz, Adriyatik ve Akdeniz gibi dar denizlerle sınırlanan memleketler ortasında, bir deniz devletinin olduğu kadar bir kara devletinin de üzerine yürüyebilecek deniz ve kara kuvvetlerine sahip ve dünyayı kuşatan ülkeler arasında bir geçit üzerinde bulunmaktadır: Rusya, Avusturya ve İtalya bir tarafta, İngiltere, Fransa ve Amerika Birleşik devletleri bir tarafta. Devletlerin ehemmiyetli diyagonal hatları İstanbul'da çatışıyordu: St. Petersburg - Filistin, Berlin - Bağdat, Londra - Hindistan gibi. İmparatorlukların bütün genişleme yolları stratejik, politik ve ekonomik bakımdan Osmanlı İmparatorluğunu aşıyordu. Türkiye kuvvetli ve hükümlan bir devlet olmak üzere kuvvetlendirilmek yahut bağımlı, birleşik bir hükümet kalmak üzere zayıflatılmak mecburiyetinde bırakıldı. Kara ile çevrilmiş ve denizlere hâkim komşularını birbirlerine karşı himaye etmek için Türkiye'ye bir tampon hizmeti görmek mecburiyeti elverdi veyahut da Türkiye'nin bir grup tarafından diğer gruba yahut da her iki grup tarafından, ya pan-İslavizm yahut pan-germanizm tarafından himaye edilen yarı hükümlan bir devlet konumuna düşürüldü. Veya büyük devletlerin kolektif vesayeti altına konuldu. Bütün bunlar Osmanlı İmparatorluğuna karşı yahut bu imparatorluğun üç kıtaya yayılmış herhangi bir parçası üzerinde rakip devletler arasında çıkan harplerle veya yatıştırma, müdahale ve nihaî olarak da taksime başlangıç olmak üzere hususî imtiyazlar, taviz-

ler, kapitülasyonlar elde etmek için yapılan tazyiklerle sona eren emperyalist bir siyasetin hatları olmuşlardır.

Bu durumu, bir deniz yolu olan Çanakkale boğazının ver-
mekte olduğu misal üzerinde inceliyelim. Bu boğazın kontrolü,
Osmanlı İmparatorluğu ve Atatürk Cumhuriyeti tarihinde en es-
ki ve en ziyade nazik ve kesin bir ihtilâf konusu olmuştur. Böy-
le bir ihtilâftır ki Süveyş ve Hint yolunu koruyan Akdeniz Bri-
tanyasını ister Çarlar, isterse Sovyetler zamanında olsun, Balkan-
ların ve Boğaziçinin gerisinde, Karadeniz üzerinde kara ile ve
gölle çevrilmiş bir durumda bulunan Rusları da alâkadar eder.
Türkiye 1356 yılından itibaren Çanakkale boğazı üzerindeki
kontrolünü muhafaza eder. Yalnız tek bir asır içinde bu maksatla
ona yakın harp yapmıştır. Güneyde Mısır'dan yürüyüşe geçen
kara ordularıyla 1799'da Napoleon'la, 1833'te Bursa'ya kadar
Çanakkale Boğazına yaklaşıma muvaffak olan Mehmed
Ali'nin ordularına karşı- çarpıştı. Rusya ile 1806, 1828, 1853,
1877 ve 1914 yıllarında olmak üzere beş defa savaştı. Rusya ku-
zeyden Balkanlara doğru aşağıya tazyik yaptı ve bir zamanlar da
Ayastefanos'a varmağa muvaffak oldu. Diğer taraftan himayesi
altında bulunan Balkan hükûmetleri de İstanbul'un Çatalca hat-
tına kadar dayandılar. Türkiye Akdeniz'de harekette bulunan iki
deniz devletiyle -1911'de İtalya, Birinci Cihan Harbinde de Bri-
tanya - Fransa donanmasıyla- çarpışmıştır. Türkiye Balkanlar
üzerinden karadan gelecek tehditlere karşı dört defa Britanya'yla
ittifak etmiş ve onun tarafından himaye edilmiştir. İki kere de
Mısır'dan karadan gelen hücumlara karşı Rusya'yla ittifak yap-
mıştır. Her ne zaman emperyalist Almanya yahut Hitler Alman-
ya'sı gibi üçüncü bir parti ortaya atılırsa, Britanya ve Rusya Çan-
akkale'ye karşı müşterek harekete koyulurlar.

Osmanlı imparatorluğunun diğer büyük deniz yolları da -
*Osmanlılar, Habsburglar Romanovlar ve Hohenzolern'ler bun-
lara mensup devletler arasında uzun bir çarpışma sahnesi ol-*

muş bulunan Tuna vadisi; evvelce Osmanlı şimdi de Mısır toprağı olan pek eski Nil vadisi; Süveyş kanalı, Dicle ve Fırat vadileri- buna benzer maceralar yaşamışlardır. Bütün bu hallerde Türkiye coğrafyası, Avrupa devletlerinin, vahşi ihtiras, itimat-sızlık ve düşmanlıklarının nihaî bir hal için olmasa bile yıpratıp çökertmek için üzerinden çarpışıp durdukları siyasî ve iktisadî bir zemin oldu.

İlk zamanlarda kavga su yollarının kontrolü üzerinde toplanmıştı. Daha sonra bu, yerini kara ve demir yolları için rekabete terketti; zira büyük nehirler ve büyük kara yolları daima fena komşular olmuşlardır. Süveyş Kanalı'nı kontrol eden her devlete Britanya Mezopotamyasını da kontrol etmek mukadderdi. Çünkü her iki yol da Hindistan'a varır. İstanbul -Bağdat hattı Osmanlı İmparatorluğunun uzak parçalarını İstanbul'a bağlamak için şüphesiz pek lâzımdı. Fakat bu bir iç teşebbüs olarak plânlaştırılmadı ve birinci derecede international bir mesele şeklini aldı; çünkü doğrudan doğruya emperyalist devletlerin menfaatlerine dokunuyordu. Bir demir yolu; bir kara yolunu, toprakları sulama, buğday veya pamuk yetiştirme işleri gibi malî ve iktisadî faaliyetleri göstermekle kalmaz, fakat siyasî bir nüfuz hattını, siyasi genişlemenin amaçlanan istikametini, müstemlekelelerin ve stratejik mevkilerin istilâsını mümkün kılan bir yolu da gösterir. Türk demiryolu haritasından Avrupa devletlerinin kavgalarının ve siyasî rekabetlerinin hararet dereceleri okunur. Bu hatlardan bazıları, Akdeniz çevresinden Türkiye'nin uzak vilâyetlerinin istilasına götürür ve bu vilâyetleri merkezden ayırmağa yarar. Diğer bazıları merkezden çıkarlar ve İstanbul'un iktisadî ve stratejik ileri mevzilerle olan bağlarını sağlarlar. Fakat bunlardan biri *-yanlış olarak Berlin-Bağdat hattı adını alan İstanbul - Bağdat demiryolu-* Osmanlı İmparatorluğu'nun menfaatleri karşısında zıt menfaatlere malik iki büyük emperyalist devletin boğazboğaza gelmesine sebep olmuştur. Bu bilhassa

verilmiş yanlış isim alâkadar devletlerden biri tarafından buna gösterilen alâkayı ifade eder.

Bağdat hattı bu hususta enteresan bir mevzu teşkil eder. İstanbul - Konya, Anadolu demiryolunun, Osmanlı İmparatorluğundan imtiyazı alındığı, daha 1888 yılında Bağdat hattı Deutsche Bankın projesine girmişti. Bu Anadolu demiryolu, 1892'de Ankara'ya, 1896'da Konya'ya vardı. Her nekad bu hattın Bağdat'a doğru devamı 1899 yılında kabul edildi ise de, ancak 1908'de Ereğli'ye varabildi. Ben güneyden Toroslardan kapalı bir araba ile geldikten sonra trene binmiştim. O vakit bu hat zaman zaman Yakın Doğu'yu geliştirmek maksadiyle tatbik edilen Alman yahut Avrupa (Almanya - Fransa - İngiltere) plânı olarak tasarlanıyordu. Bu iktisadî proje gittikçe artan siyasî kavgalar sebebi ile Avrupa devletleri arasındaki itimatsızlıkların ziyadeleşen karakteristik bir ölçüsü oluyordu. Rusya buna, "*tarihi düşmanını*" kuvvetlendirmeğe yaradığından dolayı karşı çıkıyordu. İngiltere Acem körfezine kadar uzayacak olan Alman - Türk hattına dostça veya düşmanca vaziyet alışına göre kâh lehine kâh aleyhinde bulunuyordu. Fransa'nın durumu ise İtilâf devletlerinin siyasetine göre değişiyordu. Daha doğrusu bir nevi milletlerarası kara yolu olan bu iktisadî teşebbüsün milletlerarası karakteri, Bağdat hattı hakkında Almanya - Fransa'nın 1899 yılı malî anlaşmasıyla, Hariciye Nezareti Amirallık, Harbiye Nezareti, Hindistan Nezareti memurlarının iştirakiyle yapılan Londra konferansından sonra 1902 yılında İngiltere hükûmetini Bağdat hattı projesine malî bakımdan iştirak etmiş olmasıyla ve Bağdat hattının başlamasından 25 yıl gibi uzun bir zaman sonra 1913-1914'te Britanya'nın yapmış olduğu gibi -*Rusya'nın da Bağdat hattının yapılmasına evvelce göstermiş olduğu muhalefetten vazgeçeceğine*- 1899 yılında Buelow'un inanmış bulunmasıyla sabit bulunmaktadır.

Bundan dolayı Osmanlı İmparatorluğu Tuna ile Çanakkale boğazı ve Nil ile Fırat arasında yayılmış olan Yakın Doğu ve Ak-

deniz mintakalarının eski imparatorluklarının yalnız bütün jeopolitik faide ve mahzurlarını tevarüs etmekle kalmadı, aynı zamanda modern Avrupa'nın en büyük devletlerinin emperyalist emelleri ve rekabetleriyle de karşılaşmağa mecbur kaldı. Asırlar boyunca devam edip gelmiş olan Türkiye'nin tarihi onun, Akdeniz'in -Orta deniz- orta bir ülkesi olmak itibariyle haiz bulunduğu tabiî karaktere sıkı sıkıya bağlı kalmış bulunmaktadır. Buna ilâve olarak ileride ortaya koyacağımız gibi, Osmanlı zihniyeti ve İslâm dini batı Avrupa devletlerinininkinden garip bir surette ayrılan siyasî prensipler ve amiller meydana getirmişlerdir. Bunlar aynı zamanda Osmanlı İmparatorluğunun ve daha sonraları Türkiye Cumhuriyeti'nin halletmek mecburiyetinde kaldıkları millî menfaatlerden doğan meselelerin çözülmesine yardım ettiler.

VI

EN UZUN HANEDAN

İmparatorluklar adlarını genellikle kavimlerden, ırklardan alırlar. Grek, Roma, Fransa, Britanya gibi. Torunları ve varisleri altı asırdan fazla bir saltanat sürmüş olan Osman Gazi'nin kurmuş olduğu İmparatorlukta bu böyle olmamıştır. Bu imparatorluk onu kuranın adını almıştır. İmparatorluğun tabalarını teşkil eden Türkler ve bir çok milletler "Osmanlı" olarak tanınmışlardır. Bunlar devlete ve millete değil Osmanlı Hanedanına sadakat göstermişlerdi. Bu hal Avusturya'ya Habsburg'lular ve Birinci Cihan Harbi'nin sonuna kadar da Almanya'ya Hohenzolern'liler demeğe benzer. Hakikatte bu durum sadakat yeminini devlete değil, fakat Hitlerlere yapan ve böylece tam manasiyle Hitlerist Almanyası adı verilen modern Almanya'nın vaziyetini andırır. Bu suretle Türkler ve bütün diğer milliyetler "Osmanlılaştırıldı" ve "Osmanlı" oldular.

Uzunluğu bakımından Osmanlı Hanedanı modern zamanlara kadar yaşamış olan diğer hanedanlara nisbetle daha ziyade tutunmuştur. Romanov'lar 1613'ten 1917'ye kadar yaşadılar. Hohenzolern'ler idareyi ellerinde yarım asırdan daha az 1871'den 1918'e kadar tutmuşlardır. Habsburg Hanedanı Rudolf'un 1273'te Mukaddes Roma İmparatoru seçildiği tarihten başlar. Bu imparatorluk hanedanına Napoleon tarafından 1806'da nihayet verildi ve bu tarihten sonra Habsburg'lar Avusturya - Macaris-

tan'a münhasır kaldılar. Karolinler, Franko'lular ve Hohenstaufen'ler gibi Mukaddes Roma İmparatorluğunun diğer hanedanları orta bir hespla her biri tam bir asır kadar yaşamışlardır.

Osmanlı Hanedanı -*pan Asyacı Moğol*- Cengiz Han'ın sü-rüleri garba doğru rastgeldiklerini silip süpürdükleri ve gamalı haçı Küçük Asya içlerine sokmağa muvaffak oldukları bir zamanda başlar. Bu hanedan, modern Cengiz Han'ın -*Pan Avrupalı Hitleri*- gamalı haçlı ordularını dünyanın en son uçlarına doğru yürütmek için plân hazırlamakta iken sona ermiştir. Atatürk, son Osmanlı padişahını Hitlerin *Mein Kampf'*ı yazdığı aynı sene içinde tahttan indirmiştir.

Osman Gazi, Orta Asya'dan gelme Selçukilerle birlikte Küçük Asya'da Bizans İmparatorluğunu istilâ eden Osmanlı Türklerinin başbuğu idi. Artık herkes tarafından da kabul edildiği üzere bu Türkler medenî bir kavim idiler. Ve son zamanlara kadar da zannedildiği gibi göçebe kabileler olmaktan uzak ve hayat seviyeleri de bilindiği gibi kabîle hayatından üstün bulunuyordu. Türklerin Osmanlılardan evvelki tarihi Genç Türklere ve bilhasa Atatürk'e mükemmel bir araştırma mevzuu olmuştur.

Dört asır boyunca Osmanlı hükümdarları muharebelerde kahramanlıkları ile tanınmışlardır. Fatih, Yıldırım, Yavuz, Muh-teşem gibi coşturucu ünvanlar taşırıldılar. Canlı ve enerjili şahsi-yetler olmak itibariyle geniş imparatorluğun idaresini kifayyetle ve geniş bir görüşle yürütürlerdi. Bu hanedan mensupları bariz manevî zevklerle bezenmiş tabîî bir başbuğlar sülâlesi vücude getiriyorlardı. Mükemmel terbiye görmüşler halksever, cesur ve âlicenaptılar. Bazıları kendilerine uygun Balkan prensleriyle de evlendiler.

Bu hükümdarların hepsi Hristiyan tebaalarının ileri gö-rüşlü olanlarından faydalandılar. Avrupa'da ilk daimî orduyu kurdular. Hem harp stratejisine ve hem de müdafaa işlerine ilmi tatbik ettiler. İlk barut ve top kullanan da onlar olmuştur. Ordu-

ları -*yıldırım harpleri*- yapmakla ve 1683'te Viyana kapıları önünde kesin olarak durduruldukları zamana kadar -*yenilmez*- olmakla şöhret bulmuşlardı. Viyana bozgunu Osmanlı tarihinde dönüm noktası oldu.

Sonra dağıtıcı kuvvetler işe koyuldular. Padişahların oğlu değil, ailenin en yaşlısının tahta geçtiği senyör veraset sistemi işi, dalaverelere, entrikalara, ahlâk fesadına ve katillere götürdü. Poligaminin hareme sokulması hükümdarların ahlâk prensiplerini bozdu ve padişah anası olmak hususunda besledikleri emeller, Sultanın hekimleri tarafından boşa çıkarılan İslâv kızlarının rekabetlerini doğurdu. Hücum kıtaları -*Yeniçeriler*- padişahları tahta çıkarıp indiren ve tahta bağliyan ipleri koparan Bizans tipinde saray entrikalarına, kaçak fesatçıları, tereddi ettiği zaman ordunun gücü zayıfladı. Bu yavaş yavaş devam eden yıkılış süreci, on dokuzuncu asrın başlarında büyük ıslahatçı padişahlardan biri olan Mahmut II.'nin ıslahat projesinin bir kısmı olarak Yeniçerileri kaldırıncaya kadar hükmünü sürdürdü. Fakat artık çok geç kalınmıştı. 1839'da Abdülmecit tarafından çıkarılan bütün ıslâhat fermanlarının en büyüğü *Gülhane Hattı Hümayunu* ile de aynı hal vaki oldu. "Batılılaştıran" askeri ve vergi ıslâhatları vadediyordu, bütün tebaanın hayatını, hürriyetini, ve mülkiyetini koruyor ve Avrupavari muhtelif mahkemeler ve merkezileştirilmiş bir idare kuruyordu.

İstanbul'un fatihi Mehmet II.'nin şanlı günlerinden 1917'de Prusya kralının mareşal üniformasıyla süslenmekten pek haz duyan ve Birinci Cihan Harbini bitiren son Mehmed'e kadar (Sultan Vahdettin) Osmanlı Hanedanının tarihi böyle aktı.

VII

ORTA DOĞUNUN PROCRUSTES'İ

1909'da Genç Türk kuvvetleri Mahmut Şevket Paşa'nın ve kurnay başkanı Mustafa Kemal Bey'in kumandasında İstanbul'u ve Sultan Abdülhamid'in meşhur Yıldız sarayını zaptettiler. Bu sırada ben de İstanbul'da bulunuyordum ve muzaffer kumandanla görüştüm. Geçmişin ve günün Osmanlı ve Türk meselelerini münakaşa ettik. Paşa, en iyi Genç Türk liderlerinden biri, zeki ve kibar bir devlet adamı ve Arap asıldan gelme idi. (*) Askerî terbiyesini Almanya'dan almış olan Mahmut Şevket Paşa bir çok hususlarda becerikli bir zattı. Büyük sultandan, Kanunî ve Muhteşem Süleyman'dan bahsettik durduk. Paşa şu mütalâada bulundu: "Düşünceniz için söylenecek çok şey var. Garp âleminde tanındığı veçhile Kanunî veya Muhteşem sultan haddinden fazla muhteşem görünüyor. O, kendi haddini aştı ve Türk milliyetinin gücünü, kudretini ipotekledi. Osmanlı fütuhatını kuzeyden Tuna sahillerine ve güneyde de Nil'e kadar ilerletti. Üç kıtanın mütecanis olmıyan ırkları, kavimleri üzerine taşı ve nihayet etrafındaki komşu devletlerin birleşik husumetlerini ayaklandırdı. Bütün bu fütuhatlarda kanlariyle zaferleri ödeyen Türk savaşçıları İmparatorluğun ancak ufak bir kısmı Anado-

(*) Arap asıllı olduğu belirtilen Mahmud Şevket Paşa, Bağdat'ta doğmakla birlikte, Çeçen asıllı ve Kafkasyalı bir ailenin çocuğu olup Harbiye Mektebinden yetişmiştir.

lu veriyordu. Bu fütuhatların neticesi olarak yalnız her neslin katlanmak zorunda kaldığı ezici harpler meydan almış olmakla kalmadı, fakat “sulh” zamanlarında da diğer unsurlar, Hristiyanlar ve Müslümanlar arasında ardı arası kesilmeyen dahili harpler meydan buldu.”

Osmanlı İmparatorluğu asırlar boyunca silâhlı bir ordugâh olarak yaşamıştır ki binnetice bu durum İmparatorluğa militarizm, vergicilik ve yoksulluk damgalarını vurmuştur. Bu hal bir zamanlar Ren’den Roma’ya, Palermo’dan Kudüs’e yahut da zaman zaman Avusturya’dan İspanya ve İspanya Amerika’sına kadar Alman milleti tarafından kurulmuş Roma İmparatorluğuyla *-Almanya’nın göbeğini elde etmek için bütün Alman cümryan ileri mevzileri elinden çıkarmazlık yapamayan bu İmparatorlukla-* olan hayrete şayan benzerliği meydana koymaktadır.

Yedi yıl sonra İstanbul’da Harbiye Nezaretinde, Alman kurmay başkanı General Von Seeckt bu noktayı şu suretle belirtiyordu: “Osmanlı Türkiye’si hatta sulh zamanında bile muntazaman senede 75,000 asker kaybediyordu. Bunlar hudutların genişletilmesi maksadiyle değil, hudutlar dahilinde İmparatorluğun kendi varlığını korumak için ölmekteydiler. Bir Osmanlı milliyetini diğer bir Osmanlı milliyetine karşı *-Grekleri Sırplara, Sırpları Bulgarlara, Arapları Kürtlere karşı-* müdafaa için ordular yıpratmaktaydı. Diğer tabirle Osmanlı İmparatorluğu sulh zamanlarında tamamen polis vazifesinde her yıl en âlâ Türk kanından 75,000 asker feda ediyordu.”

Bu keyfiyet, şüpheşiz, Osmanlı Müslüman İmparatorluğunda hiç bir Hristiyan milliyetinin herhangi bir askerî hizmet görmemekte olmasıyla izah edilebilir. Hristiyanlar orduya kabul edilmezler ve bu suretle kendi hayat tarzlarını takip etmek imtiyazına malik bulunurlardı. Osmanlı Müslüman hükümdarına Hristiyanlar can vergisi değil mal vergisi öderlerdi.

Burada iki tarihî istisna vardır. Bu istisnalardan biri asırları kaplar, diğeri üç yıl sürer. Birinci halde evvelce bahsettiği-

miz Yeniçerilerin teşkilâtını kastediyoruz. Yeniçeriler ikinci Osmanlı padişahı tarafından derlenmiş ve üçüncü sultan tarafından da Avrupa'nın daimî piyade ordusu halini almak üzere geliştirilmiş "yeni kıtalar"dı. Bu kıtalar, altıdan on yaşına kadar hususî bir surette seçilmiş Hristiyan çocuklarından teşkil edilirdi. Bunlar Müslüman yapılır, askerî terbiye alırlardı. Hazırlık talim terbiyesi sonunda sultanın şahsî kumandası altında bulunan seçme kollara girerler ve askerî mahiyette sert bir disipline tâbi tutulurlardı. Bu suretle Osmanlılar dünyaya bir tezat âlemi gösterirlerdi: Müslüman İmparatorluğu eski Hristiyan kafa ve kollariyle yürütüldü. (15) Bu imtiyazlı hücum kıtalarında hizmet görmek şansları o kadar cazipti ki, Müslüman ve Hristiyan bütün dinler ve ırklar bu kıtalara kabul edilmeleri için birbirleriyle yarış ederlerdi.

İkinci istisna, Genç Türk ihtilâli Hristiyan tebaaları içinde Müslümanlar gibi aynen askerî hak ve ödevleri garanti eden İmparatorluğa demokratik bir anayasa verildiği zaman vaki olmuştur. Bu Kanun-u Esasi'nin (Anayasa) verdiği hak ve ödevlerin neticelerinden biri, Balkan Hristiyan kavimleriyle vukua gelen Balkan Harbi devamı müddetince Osmanlı ordusunda bulunan Hristiyan askerlerin düşman tarafında savaşan dindaş ve milletdaşlarının saflarına kaçmaları olmuştur.

Procrustes efsanesi, yalnız bir milletin vücuduna yaslanmak mecburiyetinde bulunan aşırı derecede büyümüş, aşırı derecede milliyetsiz bir imparatorluğun mukadderatına parlak bir misal vermektedir. Procrustes, bir Akdeniz devi idi. Yatağının büyüklüğüne uyacak surette kurbanının vücudunu çekip yayar veyahut da yatak küçük gelirse kurbanının ayak ve bacaklarından budardı. Emperyalist batı devletleri, 1919'da Sevr sulh konferansında Türk milletinin azalarını budayıp kurbanları Türk milletini pek ziyade dar bir hayat sahasına bastırdıkları zamana kadar doğu Osmanlıları, Türklerin millî vücudunu aşırı bir derecede çekip yaymışlardı.

VIII

YAHUDİ - HİRİSTİYAN - İSLÂM DİNİ

İslâm dini, Türk kavminin tarih ve mukadderatına temel olmuştur. Hz. Muhammed tarafından ilân edilen din, *-Müslümanlık-* Yahudi ve Hristiyan din ve ahlâkının tekrar ifadesi ve kıymetlendirilmesidir. Eski İbrani peygamberler Müslüman dini gelenekleriyle yaşamışlardır. En yüksek bir Müslüman otoritesini temsil eden Şeyhülislâm Hayri Efendi tarafından bana söylendiğine göre, “müminlerin babası” İbrahim ilk “Müslüman” sayılmaktadır. Bakire Meryem’den doğan ve Allah tarafından Kıyamet Günü Deccalla bir Müslüman Mehdi *-lider-* olarak savaşmak için avdet edecek olan İsa büyük bir peygamber olarak tanınır. Arap, Hristiyan ve Yahudi komşularıyla yaptığı arkadaşlıklar, müzakere ve münakaşalarla teşekkül etmiş bulunan Hz. Muhammed, (570-632) kendisinin Musa’nın kanununu, İsa’nın İncili’ni tamamlamak için seçilmiş peygamberlerin en sonu, Mesih olduğunu düşünüyordu. Kuran, Eski ve Yeni Ahitleri muhtevi hakikati tamamlamak ve bir dereceye kadar değiştirmek üzere gönderilmiş ilâhî kitapların üçüncü ve sonuncusundan başka bir şey değildi.

Yalnız Hıristiyanların gözünde, İslâm dini yeni bir din, imansızların, gâvurların dini olmuştur. Yahudiliğe ve aynı şekilde Hristiyanlığa karşı kin ve nefrete tutulmuş yakıcı bir imha

doktrini kusan Meın Kampf'ın şeytanî ahdine zıt olarak, Hz. Muhammed ve Müslümanlar, ahlâkî bir mecburiyetin ve âkilâne bir idareciliğin bir kısmı olmak itibariyle, (Yeni ve Eski ahitlerden ibaret) kitaplara inananlara karşı dinî ve ırkî müsamaha getirmiş ve tatbik etmişlerdir.

Bu hoşgörü Musa, İsa ve Hz. Muhammed'in bir Allah'ına inanmayarak putlara tapanlara şamil değildir. Fakat hattâ bu hallerde bile reşidlerin dinlerinden cebren döndürülmesi menedilmiştir.

Müslümanların hoşgörülerinde bir nevi gurur unsuru ve üstünlük duygusu vardır. Çünkü Müslüman kendisine, en son indirilen vahyin taraftarı ve ilk vahiylerde konmuş sınırlamaların ve yapılmış tahriplerin üstünde kalan biri gibi bakar. Onun Tanrısı hakikî Tanrı olan Allah'tır. Dini Allah'ın iradesine tam manasiyle teslimiyettir (islâm); seçilmiş bir kavme mensuptur ve umumî kadere ortaktır kader; muharip ve dinî bir cumhuriyetin azası olmak itibariyle de Müslüman, İmparatorluğun idaresine iştirake memur edilmiştir.

Hız. Muhammed; kendisinden 1800 yıl evvel Musa'nın, 600 yıl evvel İsa'nın geldiği aynı Arap çölünden gelmiştir. Taraftarları Sina dağıyla Kudüs arasında bulunan Mekke'den etrafa yayılarak Musa ve İsa'nın dünyasını zapt ile bin yıldan fazla bir zaman idare ettiler (16). Kudüs, Yahudiler kadar Müslümanlar için de mukaddesti ve daha evvel Yahudi mabedinin yeri El-Aksa camii (*milâddan 690 yıl sonra yapılmıştır*) tarafından işgal edildi. Müslümanların idaresi, Atatürk'ün Türkiye'yi ilim ve teknik terakkilerin tesirine açtığı ve batı memleketlerinde olduğu gibi, Hristiyanlığın bizzat medenileştiren kuvvetinin neticelerinden faydalanmağa götürdüğü zamana kadar fasılasız olarak devam etmiştir.

Üç yüz milyon Müslüman, dünya nüfuzunun sekizde birini teşkil eder. Dünyanın her yerinde Müslüman komünleri (cema-

atleri) vardır. Birleşik Devletlerde Brookyn ve Detroit'de küçük Müslüman cemaatlerine rastlanır. Aysa'nın bir çok yerinde, Afrika ve Avrupa'nın bazı kısımlarında Müslümanlarla Hristiyanlar yanyana yaşamaktadırlar. Hristiyan İncilciliği Müslümanlar arasında, belki gelişme, kuvvet ve ehemmiyet bakımından modern medeniyette dahil olduğu halde, herhangi bir dine karşı elde etmiş olduğu terakkiden daha az ilerleme elde etmiştir. Bir zamanlar Müslüman dünyası, Hristiyan âlemi gibi üstün bir medeniyete sahip oldu. Fakat İslâm son üç asır içinde statik bir hale düşmüştür. Şimdi artık Müslümanların uyandığına şüphe edilemez. Bunun en açık misalini Hristiyan milletlerin yükselişinin timsali, keşif ve icat mahsulü makineleşmeğe koyulan en kuvvetli İslâm devleti olan Türkiye'nin garplılaşması verir (17).

Müslüman hakimiyeti, aykırı tenkidler tarafından inandırılmak istenildiği gibi her zaman gerileme tesiri göstermiş değildir. Bu tenkidler, sekiz ve dokuzuncu asırlarda doğuda, on bir ve on ikinci asırlarda batıda ve İspanya'da Arap kültürünün felsefesinin, hukukunun ve ilminin göstermiş olduğu büyük gelişmelerini unutuyorlar. Bir zamanlar Osmanlı Türkleri, Balkanlarda medeniyetin taşıyıcısı olmuşlardır. 1453'te İstanbul zaptedildiği zaman Bizans Grandı şöyle yazıyordu: "Papanın tiarası yanında Muhammed'in sarığı giyilmektedir." Müslüman Osmanlı İmparatorluğuna kurtarıcı bir kuvvet olarak bakılıyordu. Bosna'nın son kralı, Papa Pius II'ye: "Krallığımda bulunan Türkler köylülere güler yüz gösterdiler ve kendi taraflarına geçenlere hürriyet vaad ettiler." diye yazıyordu. Papanın Macaristan elçisi Clement'e şöyle yazıyordu: "Eğer sultan izin verse Macaristan köylüleri Haçlılar günlerinde olduğundan daha merhametsizce ayaklanırlar." 1540'ta Türkler aleyhine açılan Haçlı seferlere çağırıldıkları zaman bu köylüler Macar efendileri tarafına geçtiler. Halkın çoğunluğunun kültürel ve sosyal seviyesi Osmanlı ve Müslüman olduktan sonra yükselmiştir. İslâm, siyasî ve sınıf is-

tismarı yerine demokratik bir eşitlik koymuş ve halk için İmparatorluğun en yüksek makamlarına çıkmağı mümkün kılmıştır.

Osmanlıların aşırı devletinin *-superstate-* aşırı da bir dini *-superreligion-* vardır. Avrupa'nın Mukaddes Roma İmparatorluğu, imparator ve papa arasında asırlarca eski bir mücadele yüzünden bölündü. Luther'in papaya karşı isyanı Avrupa birliğinde yeni yarıklar açtı. Bu reformation ayrılıklarının vuku bulduğu sıralarda Türk milletinin Müslüman Osmanlı İmparatorluğu, bu imparatorluğu Arapların hilâfetiyle birleştirmek ve aynileştirmek suretiyle taze kuvvet ve kudret kazandı. Peygamber Hz. Muhammed'in selefleri; Allah'ın vekili sıfatında Arap halifeleri, ilk defa 661 yılına kadar Medine'de, sonra 700 yılına kadar Şam'da ve daha sonra Osmanlı padişahları tarafından yerlerinden koğuldukları 1258 yılına kadar Bağdat'ta ve bu tarihten sonra da Mısır'a kaçarak halife olarak hüküm sürdüler. Nihayet 1517'de Osmanlı padişahı Selim I. bu halifelerin en sonuncusunu esir etti ve kendisi de halife unvanını aldı. Bu tarihten itibaren Atatürk'ün 1922-23 yılında yalnız Osmanlı sultanını tahttan indirmekle kalmayıp Müslüman halifeliğini de ortadan kaldırdığı zamana kadar Osmanlı sultanları hep halife adını taşıdılar.

IX

“MİLLETLERİN” VE “KAPİTÜLASYONLARIN”
GURUR VE ZARARI

Bir Türk tarihçisi Osmanlı İmparatorluğu’nun genişlemesinden bahsederken şunları yazmıştır: (18) “Üç asrın başından sonuna kadar Osmanlı İmparatorluğu tarafından yapılan saldırılardan ele geçen net kazanç, üzerinde başka başka yirmi dil konuşan karışık bir halkın yaşadığı iki milyon kilometre kare arazi ele geçirmek olmuştur.” O, aldanmadan şunları da ilâve edebilirdi: “Bu imparatorluk hemen hemen bir o kadar da Hıristiyan mezheplerine bölünmüştür.”

Avrupa ve Hıristiyan tarihinde galipler tarafından kendi dinlerinde olmayan mağlûplara karşı *-biri zorla dinlerinden çevrilmek, diğeri de katliama uğratılmak üzere-* iki tarzda davranıldığı görülmektedir. Charlemagne dokuzuncu asrın başlarında bir kısmı Britanya adalarına kaçmağa muvaffak olmuş olan putperest Saksonları mağlup ettiği zaman, bu iki usulü bir arada tatbik etmekle şöhret kazanmıştı. 1572’de St. Bartholomew kıtali de imha usulünün diğeri bir yakın misalini vermektedir. Luther 1517 yılında Wittenberg’te şato kilisesi kapısına Doksanbeş Tezini astığı zaman, Hıristiyanlığın öteden beri kabul eylemiş olduğu *-cuius regio eius religio-* geleneğinde ilk gediği açtı. Fakat Avrupa’da dinî müsamahaya karşı hakikî teca-

vüzü otuz Sene Harplerini sona erdiren 1648 Vestfalya muahe-desinin hükümleri ihtiva ediyordu.

Osmanlı İmparatorluğu'nun tarihi bu hususta başka bir manzara arzeder. 1453 yılı başlarına doğru İstanbul'u zaptettikten sonra Fatih Sultan Mehmet, eski Bizans'a mensup Hristiyan *komünlerine* hususî imtiyazlar bağışladı. Bu kavimler Müslüman din ve kanununun değil, Osmanlı İmparatorluğunun tebası oldular. Bilâkis Hristiyan olarak, özel haklarını muhafaza etmeleri, son zamanlarda Hristiyan Balkan devletlerini yeniden kurmak imkânını verdi. İstanbul hiç olmazsa zâhiren Türkleştirildi. Ayasofya kilisesi camiye çevrildi ve Müslümanlığın Allah, melek, insan resimlerinin yapılması hususundaki yasaklaması yerine getirilmek üzere evliyaların ve meleklerin Bizanslılar tarafından yapılmış mozaik duvar resimleri renkli bir sıva ile örtüldü. Mozaiklere zarar vermemek için o kadar dikkat ve itina yapılmıştı ki *-hemen beş asır sonra-* 1935'te Türk Hükûmeti "sanat adına" Hacı Sofya'yı cami veya kilise değil, fakat bir müze olarak ilân ettiği zaman bu sıvalar kaldırılarak mozaikleri tamamiyle meydana çıkarmak kabil oldu.

Eski Hristiyan mozaikleri hakkında tatbik edilmiş olan *-bu mozaikleri imha değil bilerek muhafaza etmekten ibaret-* muamele, aynı veçhiyle bir millet ve devlet olarak yeniden doğan Hristiyan kavimlerinin buna benzer mukadderatını kâfi derecede aydınlatmaktadır.

Çünkü "*İslâm İmparatorluğu*" adıyla anılan ve şariat denilen "*mukaddes kanuna*" göre dinî otoriteler tarafından idare edilmekte bulunan bir Müslüman devleti ve imparatorluğu olmak itibariyle Hristiyanlar, her ne kadar supernatural Osmanlı câmiâsının tebaaları bulunmakta iseler de, Müslüman dini birliğine alınmazlardı. Bununla beraber Hristiyan ahaliye yalnız ibadette serbesti değil, fakat "millet" müessesesi vasıtasıyla idarî ve siyasî yargı hakkını da tanıyan pek hususî imtiyazlar veril-

mişti. Müslüman Osmanlı İmparatorluğu'nun anlayışlı supernational *komünü* dahilinde Hristiyan dinine gelişme imkânı verilmiş ve bu din mensuplarına kendi millî Hristiyan kilise ve cemaati tahsis edilmişti. Bu kilise *cemaati*, "millet" -*Müslüman supernational devleti dahilinde bir nevi kilise devleti*- halini aldı ve kendisine özerklik imtiyazları bahşedildi. Hristiyan patriği otorite sahibi oldu ve Osmanlı sarayında adeta ecnebî bir hükümdar elçisi imiş gibi temsil edildi. Bu Hristiyan "devleti" öz kilisesine, kanunlarına, diline, terbiye sistemine -*dinî olduğu kadar sivil*- mahkemelere hattâ vergi hususunda yargı hakkına malik bulunuyordu.

İstanbul düşer düşmez Mehmet II Hristiyan Grek Ortodoks patrikliğine imtiyazlar bağışladı. Daha sonra Yahudilere, Sırlara, Arnavutlara, Rumenlere, Ermenilere ve Bulgarlara, Müslüman İmparatorluğu dahilinde bir Hristiyan Ruhanî idare teşkil etmek üzere buna benzer imtiyazlar verdi. Yarım asır sonra bu merkezden uzaklaştırıcı kuvvetlerin dağıtıcı tesirini sezen Selim I, bütün Hristiyan ve Yahudilerin cebren Müslüman edilmeleri fikrini ileri sürdü; fakat bizzat Şeyhülislâm tarafından bu fikrin tahakkukuna mâni olundu. O, padişaha Hz. Peygamberin "*Dinde cebir yoktur.*" tavsiyesi gereğince şeriatin -*mukaddes kanunun*- reşit olan kimselerin zorla dinlerinden döndürülmesini menettiğini hatırlattı. Bu suretle Kur'an, Hristiyanları, İslâmlar tarafından yutulmaktan kurtardı. Hristiyan cemaati içinde millî dilin, âdetlerin, folklorun ve edebiyatın muhafaza edilmesi, Fransız ihtilâlinin Avrupa'nın her tarafında milletlerin kendi mukadderatlarını bizzat tayini hakkında umumî bir istek ve arzu uyandırdığı ve Osmanlı İmparatorluğundan ayrılmak için Balkan milletlerini harbe ayaklandığı zaman, ondokuzuncu asırda Balkan devletlerinin yeniden doğmalarını mümkün kıldı. Bu kiliseler ve milliyetler her ne kadar kendi aralarında, arasıra en kanlı ve barbarca kargaşalıklara kadar varan şiddetli

bir rekabeti körüklediyseler de, bununla beraber bunların mevcudiyetleri fırsat düşünce umumî efendileri olan Osmanlı İmparatorluğuna karşı kuvvetlerini birleştirmelerini ve harekete geçmelerini mümkün kılmıştır.

Şunu da belirtmek gerektir ki, bu dinî ve millî imtiyazlar varlıklarını, hiç olmazsa başlangıçta, büyük devletlerin haricî tazyikine değil, Müslüman kanun ve düzeninin Osmanlı İmparatorluğu içinde yayılmış olmasına borçludurlar. Bu nizam sonradan Osmanlı İmparatorluğu'nu parçalamayı kendilerine gaye edinen büyük devletlerin işine pek çok yaradı. Çünkü onlar -*Roma Katoliklerinin Fransa Avusturya ve İtalya ile Grek Ortadokslarının Çar Rusya ile olduğu gibi*- ecnebi devletlerle meşru münasebetlerde bulunan ve “beşinci kolu” teşkil eden teşkilâtlanmış gruplar ve hatta cemaatleri hazır buldular. Bu hal Osmanlı Türklerinin kendilerini çiftçiliğe ve askerliğe hasrettikleri, ticareti ve malî işleri devletin iktisadî esaslarını fiilen kontrol eden Ermeni, Rum ve Yahudi gibi gayri müslim Osmanlılara bıraktıkları zaman hususî bir ehemmiyet kazandı.

Bu suretle kapitülâsyonlar sistemi Müslüman Osmanlı İmparatorluğu tarafından tatbik edildiği şekilde emsalsizdir. Kelimenin aslı ferman manasına gelen lâtince “*capitula*” kelimesinden alınmadır; ve Frank kırıallarının “*capitularies*” diye tanıyan emirleriyle daha evvel tarihî bir alâkaya sahip bulunuyordu. Osmanlı geleneğinde kapitülâsyonlar, aslında sultanların ve bilhassa bütün sultanların en büyüğü Kanunî Süleyman'ın fermanıydı. Sultan Süleyman Kuzey Afrika'da, Küçük Asya'da ve merkezî Avrupa'da zaferlerinin şahikasına ulaştığı bir sırada, koyu Hristiyan Fransa kralına 1536 yılında ilk kapitülâsyonu bağışladı. Bu bağışın neticesi Türk halkını gelecek dört asır boyunca zarurî olarak zincire bağlamak oldu. Birinci Dünya Harbinde Genç Türk devlet adamlarından biri bana şunları söylemişti: “Eğer Türkiye bütün Mısır'ı ve Rusya'nın yarısını zaptet-

se de kapitülâsyonlardan kurtulmaktan âciz kalsa, bu gibi bir halde harbi kaybetmiş olurdu.” Bu sebeble Atatürk ve İnönü Kurtuluş Harbinde askerî zaferi elde ettikten sonra sulh konferansında Türkiye’nin gelecekteki gelişmesi için birinci derecede ehemmiyeti haiz kapitülâsyonların kaldırılması hususunda adeta bir çelik kesilmişlerdi.

I. Faransuva’ya sunulan ilk kapitülâsyon, Mukaddes Hıristiyan ittifakına ve güneyde Sultan Süleyman’ın çarpışmakta bulunduğu Macaristan’a karşı Avrupa’da bir ittifak, ikinci bir cephe sağlamak için verilmişti. Hükümran devletin yargı hakkını nerede bulunurlarsa bulunsunlar tebaalarına da teşmil eden Akdeniz kanununa uygun olarak Osmanlı İmparatoru Fransa’nın Hıristiyan kralına Lâtin Hıristiyanları üzerinde himaye hakkı bağışladı. Buna ilâve olarak da Fransız konsoloslarına yargılama hakkı, yani Osmanlı tabiiyetinde bulunan Fransızlar için de memleket dışı hakkı tanıdı. Osmanlı sularında dolaşan ecnebi gemilerin mecburî olarak Fransız bayrağı taşımalarında ısrar etti. 1923’te Lozan konferansında İtalya temsilcisi Marki Garroni: “*Kapitülâsyonlar imtiyazının bağışlanması Osmanlı Hükûmeti’nin ihtiyarî bir hareketi idi.*” diye kapitülâsyonların başlangıcını karakterize etmiştir. Bu dinî, hukukî, iktisadî kapitülâsyonlar sistemi dört asır boyunca yakın doğuda Fransa üstünlüğünün temeli olmuş, o suretle ki “1630 yılında Levant’ta Fransa’nın nüfuzu en yüksek noktasına vardığı sırada İstanbul’daki Fransa sefiri Şarkın hakiki bir Hidivi ve Hıristiyanların sadrazamı (19)” olmuştu. Bu sistem daha sonraları İsviçre ve Mukaddes deniz müstesna olmak üzere bütün devletler bu gibi imtiyazları elde edinceye kadar diğer Avrupa devletleriyle -1579’da İngiltere, 1598’de Felemenk, 1780’de Habsburg, 1768’de Rus İmparatorluğu on dokuzuncu asırda Almanya ve İtalya’yla- yapılan anlaşmalarda model hizmetini görmüştür. Askerî ve siyasî bir güvenin eseri olan “*ihtiyarî bir hareket*” olarak başlayan kapitülâs-

yonlar, yağmacı devletlerin tazyikleri karşısında âciz bir imparatorluğun kısa görüşlü müsaadelerine müncer olmuştur. Halide Edib'in sözlerine göre: "*Kapitülâsyonların meydana getirdiği adaletsizlik Türkiye'yi küçük düşürmenin en yüksek bir sembolünü temsil eder.*" Kapitülâsyonlar, bağışı yapan sultanın hayatı boyunca yürürlükte kalması lâzım gelirse de, Osmanlı devletinin zayıflığı pratik bakımdan kapitülâsyonların bir daha ortadan kaldırılmalarını imkânsızlaştırmıştı.

En son Birinci Dünya Harbinde Genç Türkler de Osmanlı İmparatorluğunu kapitülâsyonlardan kurtarmağa muvaffak olamamışlardı. Genç Türklerin Alman müttetikleri bile kendilerine yardımı esirgemişlerdir. 1917'de İttihatçı ve Alman hükûmetleri arasında kapitülâsyonlar konusu üzerinde müzakereler devam ettiği sırada, Genç Türk dostlarım lehine Alman Başve-kâletine (20) şahsen müracaatta bulundum, ve kapitülâsyonların yıkıcı tesirini şu suretle hülâsa ettim:

Kapitülâsyonlar sistemi Türkler için sonsuz bir zarar ve haksızlık kaynağıdır. Devletin iktisadî ve siyasî işlerine olduğu kadar adlî, hukukî haklarına da tesir etmek suretiyle kapitülâsyonlar ecnebilere hususî imtiyazlar ve rüçhaniyetler bağışladığı halde Türkler için büyük bir insafsızlık teşkil ediyor. Türkiye ecnebler üzerinde vergi ve polis işlerinde yargılama hakkına malik değildir. Kendi ithalât, ihracat veyahut ticareti üzerinde kontrol yapamaz, rüsum koyamaz (21).

Ecnebler tamamıyla "memleket dışı" sayılırlar ve ana vatanlarının kanunlarına bağlı kahrılar. Türklerin bir misafir sıfatıyla bütün haklarına riayete mecbur bulundukları ecnebler bil-mukabele, Türkiye ve Türk kanunlarına karşı hiç bir mecburiyete tâbi tutulmazlar. Kendi kanunlarına göre hüküm veren hâkimlere sahip ecnebi konsolos mahkemeleri tam bir yargı hakkına maliktirler. Hattâ Türklerle yabancılar arasında çıkan anlaşmazlıklar, Türk mahkemelerinde görülmez. Bu gibi anlaşmazlık-

lar karma mahkemeye verilirler. Türk polisi ecnepleri hattâ bir ecnebi konsolos ve sefarethanesinin himayesinde bulunduğunu bir vesika ile ispat eden kendi vatandaşlarını bile tevkif edemez. Rus konsoloshanesi Türklerle "himaye vesikası" ticareti yapmak suretiyle kârlı malî ve siyasî işler ortaya koyuyor.

Bu hususta en çirkin bir misal: Dostlarımdan İstanbul Belediye Reisi, şehri, kendi tabiriyle "civilization of syphilization" dan kurtarmak istemişti. Belediye reisi ecnebi fahişeler hakkında sıhhi tedbirler alınmasını temine kalkıştığı zaman, sözü geçen sefir derhal hasta fahişelerin muhafızı kesilerek müdahale etti ve başkentin sağlığını korumaktan reisi alıyordu.

Ecnebi devletler kendi posta sevkiyatını idare ve kontrol ediyordu. Avrupa'dan gelen bütün mektup ve paketler hattâ Türkiye'de bulunan ecnepler arasında posta çantaları Türk olmayan posta idaresi tarafından alınıp verilmektedir. Bu suretle senede milyonlara varan posta gelirinden Türkiye mahrum kalmaktadır. Bir vakit Türk nazırlarından biri şu hakikati ortaya koymuştu: "Eğer Almanya'daki ölçüde ecneplerden vergi alınsa ve ecneplerin haiz bulunduğu posta imtiyazları kaldırılmış olsa, Türkiye'nin eline geçecek gelir Türk bütçe açığını kapamağa kâfi gelirdi."

Maarif işlerinde de durum böyledir. Ecnebi mektepler daha mükemmel finanse ediliyor ve Türke el vermeyen bir hayat felsefesi okutuluyor ve büyük ölçüde siyasî propaganda yapılıyor. Hemen hemen "Osmanlı-Hristiyan" milletlerin bütün Türk aleyhtarı temsilcileri memleket dışı kanunlara tâbi mekteplerden yetişmişlerdir.

Türkiye'nin iktisadî gayretlerini revaçtan düşüren kapitülâsyonlar, adlî ve kültürel kapitülâsyonlardan çok daha ehemmiyetli ve tehlikeli olmuştur. Ecnepler talim terbiyeye, kapitale, tecrübeye ve harikle irtibat ve alâkanın verdiği üstünlüklere maliktirler. Makul durumdan ve şehir imtiyazlarından faydalanır-

lar. Kârları milyonlara varmaktadır. Fakat bunlara mukabil vergi ve rüsum vermek mecburiyetinde değillerdir. Diğer taraftan yerli Türklerin aşağı seviyede bir talim terbiyeleri, az bir tecrübe ve kapitalleri, hariçle pek az münasebetleri vardır. Bununla beraber bütün vergi ve rüsumları verirler. Ecnebi ticaret faaliyeti gelişiyor, genişliyor, halbuki Türk manifatura teşebbüsleri sönmeğe zorlanıyor.

Türkiye'nin kendi ihtiyaçlarına göre gümrük tarifelerini kontroldaki iktidarsızlığı daha da kötü bir tesir yapmıştı. Yalnız değişmez, yeknesak bir gümrük tarifesini tatbik edilmektedir. Bu da memleket mahsullerini himaye etmek ve ihtiyaca göre ecnebi ithalâtını tahdit etmek maksadiyle tatbik edilmiyor. Hattâ tarifelerin yükseltilmesine muvaffak olunduğu takdirde bile alâkadar bütün ecnebi devletlerin hep birden kabul ve tasvip etmesi lâzım gelmektedir. Her devlet böyle bir yükselişe mukabil Türkiye'yi ilâve siyâsî imtiyazlar ödemeğe mecbur ediyor ve bu yükselişten ele geçecek gelirin ne suretle kullanılması lâzım geleceğini de dikte ettiriyor. Demiryollarına gelince, meselâ, Türk hükûmeti kendi ihtiyaç ve arzusuna göre demiryolu yapamaz.

Bu suretle muharebe patlak verince Türkiye, Anadolu, Suriye yahut AnadoluBağdat arasında demiryolu irtibatından mahrum bir durumla karşılaştı. Bu yüzden mühimmat ve ikmal işleri dağ geçitleri üzerinden, öküz, deve ve arabalarla çok güçlüklerle yapıldı. Fransa, denizden Suriye içlerine doğru muhtemel bir hücum istikameti boyunca demiryolu yapmıştı, fakat bu hattın İstanbul'dan gelen hatlarla bağlantısı yoktu. Bundan başka bu hattın genişliği Anadolu hatlarının genişliğine de uymuyordu. Herkesçe pekâlâ bilinir ki, yirmi yıl evvel İngiltere Akdeniz'e kadar uzayacak bir Suriye - Mısır demiryolu inşası hakkındaki Türk plânını hayata geçirmemek için Türkiye'yi silâhla tehdide kalkıştı. Aynı şekilde Ruslar da Avrupa devletleri tarafından Doğu Anadolu'da demiryolu yapılmasına mâni olmuşlardır.

Kapitülâsyonlar bu eski hikâyeye daima ilâveler yapmıştır. Ödünç para almak, maden imtiyazları vermek, köprü kurmak, demiryolu yapmak istenildiği zaman hemen kapitülâsyonlar ayaklandırılır. Bu gibi hallerde Türkiye'nin değil, fakat haricî Avrupa devletlerinin malî ve siyasî menfaatleri hesaba katılır. Elektrik, tramvay, telefon, gaz, su gibi en umumî ve faydalı işler Fransa'nın, Almanya'nın, Avusturya'nın ve Britanya'nın ellerinde bulunmaktadır. Osmanlı borçları milletlerarası bir meclis tarafından idare olunmaktadır.

Özellikle demiryolları Türkiye'nin değil birbirile rekabette bulunan devletlerin siyasî veya iktisadî menfaatlerine göre düşünülmektedir. Hangi muntıkada demiryolu yapılmak isteniyor? Bu muntika Rus hududlarına yakın yahut da Arabistan vilâyetlerinde İngiltere'ye komşu olmamalıdır. Hat hangi yolu takip edecektir? Bu hattın denizden harp gemilerinin tesir edemeyeceği şekilde, içerlerde yapılmasına müsaade edilecek mi? Nereden başlayacak? Osmanlı idaresini vilâyetlerde takviye etmek üzere İstanbul'dan mı, yoksa Osmanlı İmparatorluğunun istilâsına yarıyacak bir surette Akdeniz sahillerinden mi başlayacak? Diğer bir tabirle bu hat merkeze mi bağliyan yoksa merkezden mi uzaklaştıran bir hat olacak? Uzunluğu ne kadar olacak?.. Bütün bunlar zaman zaman müzakere mevzuu olmak mecburiyetinde kalmışlardır. Demiryolu için ne suretle para yatırılacak? Bazı gümrük tarifelerinin alâkadar rakip devletler tarafından kabul edilmesi lâzımdır. Her yeni müsaadeye karşılık her rakip devlet tarafından da bazı tavizler istenecektir. Türkiye'deki bütün demiryolu sistemi haricî devletlerin bu gibi siyasî ve iktisadî itip kakmaları neticesi olarak vücud bulmuştur. Muharebe patladığı zaman Osmanlı İmparatorluğu, demiryollarının ancak yüzde 31'ine sahip bulunuyordu. Bütün diğer hatlar Alman (% 36.8), Fransız (% 21), Britanya (% 10.5), Belçika (% 0.7) kumpanyalarının ellerinde bulunuyordu. Osmanlı demiryolları üzerinde ne Rusya ve ne de İtalya'nın kontrolu vardır.

İntihardan başka bir şey demek olmıyan “anlaşmaların” yahut kapitülâsyonların kaldırılması meselesi, giriştikleri kurtuluş harbinde bütün Türk devlet adamlarının ve askerî liderlerin ardından koştukları bir gaye olmuştur. Kapitülâsyonların askerî neticeleri hakkında Çanakkale’de Mustafa Kemal’ le, Kafkas ve Irak cephelerinden dönüşünde Enver’ le Suriye ve Filistin’deki tecrübelerinden sonra da Cemal Paşa ile münakaşa yapmak fırsatını elde etmiştim. Onlar diğer cepheler şöyle dursun, İstanbul’daki Başkumandanlık karargâhını bile cephelerden herhangi birine bağliyan modern ulaşım sistemi olmaksızın dört cephede harb etmek gibi yenilmez bir güçlkle karşılaştılar. Anlaşmalarla zincirlenmiş millî birliğe mâni bu kadar maddî güçlüklerle karşılaşmış bir Türk hükûmetinin kendi mukadderatına sahip olması düşünülemezdi. 1908 yılından itibaren kapitülâsyonların ortadan kaldırılmasını müdafaa ettim. Fakat aynı zamanda, o zamanlar Türkiye’ nin maruz kaldığı esaretin sebeplerini de anlamağa başlamamıştım. Artık bunu kavramış bulunuyorum ve bundan dolayı Türkiye’yi felce uğratan kapitülâsyonlardan kurtarılmasını ısrarla rica ediyorum.

Avam Kamarasında Sir Mark Sykes: “Türk İmparatorluğu felâketleri atlatabilmiş, fakat sömürölme yüzünden yıkılmıştır.” diye beyanatta bulunmuştu.

Türk kapitülâsyonları Batı devletlerinin Hıristiyan olmıyan, kanun ve adalet fikirlerine inanmadıkları her memlekette meselâ 1943 yılından itibaren Uzak Doğu’da Batı devletlerinin talep etmiş oldukları memleket dışı imtiyazlara muadildirler. Başkumandan Chiang Kai-Shek “Çin’in Mukadderatı” isimli kitabında, “Çin’de ahlâkî kıymetlerin bozulmasını son asrın ecnebi tecavüz ve zilletine atfetmektedir.” Doğrudur, bu kapitülâsyonlar Çin’de Sun Yat-sen, Türkiye’de Halide Edip ve ecnebi

sefarethane ve müesseselerinde yabancı memleket himayesi bulan diğer siyasî mültecilerde olduğu gibi bazan fertler için faydalı olmuştur. Maamafih bu gibi bir olay kapitülâsyonların yıkıcı tesirini değiştirmiş olmaz.

Fakat Uzak Doğu'nun hiçbir tarafında kapitülâsyonların neticeleri merkezi Orta Doğu'da olduğu gibi ezici olmamıştır. Çünkü dört asır gibi uzun bir zaman boyunca Osmanlı İmparatorluğu Garp devletlerinin hususî taleplerinin mevzuunu teşkil etmiştir. Bilhassa ticarî ve sınaî ihtilâlin kapladığı ve Garp devletlerine modern âlemde bugünkü mevkilerini sağlayan teknik değişikliklerin vücade geldiği asır boyunca bu böyle olmuştur. Bütün bu faydalardan Türkiye geri tutuldu. Coğrafi bakımdan her taraftan çevrilmiş ve vakit vakit siyaseten her köşeden sıkıştırılmış, Hristiyan millî azınlıkların faydalandığı hususî haklar neticesi içerde zenginleşmiş iktisadî mukadderatı bu yerli ecnebilerle dış yabancılar elinde kalmış olan Osmanlı İmparatorluğu Avrupa'nın büyük devletlerinin kolları arasında parçalandı ve inkiraz buldu.

Bu dağılma ameliyesi yavaş yavaş fakat devamlı olarak vukua geldi. Dağılıp, Osmanlı İmparatorluğu'nun genişlemesi en uzak noktasına ulaştığı ve Türk orduları *-Bulgaristan, Sırbistan ve Yunanistan gibi-* birbirleriyle komşu Balkan devletleri arazilerine taşıdığı, Tuna boyunca ve Tuna'nın arkasında bulunan komşu devletlerinin ileri mevzileriyle çatıştığı zamandan başlar.

Habsburgların Roma Mukaddes İmparatorluğu ile Osmanlı İmparatorluğu arasında vaki harp, 1683'te Viyana Muharasası geri bırakılmak ve (1699) Karlofça Muahedesi akdedilmek suretiyle Osmanlı gerilemesi başlayana kadar iki asır devam etmişti. Bu muahede ile Osmanlılar Macaristan'la Transilvanya'yı kaybettiler, fakat Bosna Herseği muhafaza ettiler. Bu iki memleketin Osmanlılar tarafından kontrolü her ne kadar yalnız şeklen ise de 1908 Jön-Türk ihtilâline kadar sürdü.

Diğer taraftan Osmanlı İmparatorluğu, Rus Romanov'ları idaresi altında bulunan Grek Ortodoks İmparatorluğunun artan tazyikiyle karşılaştı. 1552'den sonra Rusya ile harp bir istisna değil bir kaide oldu. Habsburglar Balkanlardan güneye Selânîğe doğru tazyike devam ettikleri bir sırada Romanovlar -*Petro ve Katerina*- Azak denizine, Kırım'a ve Karadeniz'e daha sonraları Büyük Katerina'nın, adını büyük oğlu Constantine verdiği İstanbul'a doğru zorladı. On yedinci asrın sonlarında diğer bir felâketli muahede (1774) Küçük Kaynarca Muahedesi, Rusya'ya Osmanlı İmparatorluğu'nun Ortodoks Hristiyanları üzerinde himaye hakkı tanıdı.

Dinî meseleler, kapitülâsyonların ve milletlerin kısaç hareketlerinde kullanılmağa elverişli ve güçlü siyasî bir alet oluyorlardı. Artık dışarıdan imtiyazlı Hristiyan hamiler Müslüman İmparatorluğundan imtiyazlı Hristiyan tebaaları için "reformlar" istiyerek Osmanlı İmparatorluğunu sıkıştırabiliyorlardı. İstenilen ıslahatlar -*Grek, Bulgar, Sırp, Makedonyalı, Arnavut, Ermeni, Suriye ve diğer dominyonlar kiliseleriyle*- alâkazardı. Zorla istenilen diğer ıslahatlar Medenî Hukuka, iktisadî ve siyasî imtiyazlara taallük ediyordu. Islahatlar Hristiyan devletlerinin nezareti altında Hristiyan mutemetler -*hariçten naspedilmiş prensler, naipler hulâsa bugünkü tabirle "gauleiterler"*- vasıtasıyla cebren gerçekleştirilirdi. Nihayet bazı hallerde millî azınlıklara tam bir bağımsızlıkla sona eren değişik ve artan derecelerde muhtariyet verilirdi. Bu nezaret altında vukua gelen dağılma ameliyesi, harplerde askerî ve siyasî işgal ve ilhaklarla hızlandırıldı. Sulh zamanlarında asiler ayaklandırılır, ve bu suretle her iki taraf Hristiyan âlemini Müslüman gâvurlarına karşı kıskırtan vahşetler ve kıtaller irtikâp ederlerdi. Bu kasdî tahrik ve müdahalelerin yanında ve emperyalist devletlerin açık hücumuyla bir hizada, supernational Osmanlı devletinin bağısız, şekilsiz yığnında nationalismini ve kendi mukadderatını tayin eden müspet kuvvetler de faaliyette bulunurlardı.

Bu suretle Müslüman Osmanlı Milletler ve Kapitülâsyonlar sisteminden son ve çeyrek asırda Sırbistan, Yunanistan, Romanya, Bulgaristan ve Arnavutluk devletleri meydana geldi. Rus taraftarı Karageorgevic ve Avusturya taraftarı Obrenoviç, bu iki yerli hanedan müstesna olmak üzere daha sonra kral olan bütün “ıslahatçı” prensler Avrupa’dan, bir çokları da pek çok küçük prensliklere sahip Almanya’dan gelmişlerdir. Bavyera (daha sonra Danimarka) Yunanistan için hükümdar sağladı. Şimdiki kralın annesi Wilhelm II’nin hemşiresidir. Hohenzollern’lerin bir kolu olan Sigmaringen’ler Romanya’ya bir kral verdi, Saxe-Coburg-Cotha Bulgaristan’a, oğlu İtalya kralı ailesinden kız alan bir kral verdi. Wied’ler Arnavutluk için bir prens temin etti. Başlangıçta büyük devletler tarafından Osmanlı Müslüman İmparatorluğu dahilinde yaşayan Hristiyan cemaatlerinin canlarını ve menfaatlerini korumağa memur edilmiş mutemetler sıfatında bulunan bu prensler, Osmanlıların artan zaaflarından ve iç ihtilâl karmaşasından faydalanmak üzere tamamiyle hazırlanmış millî vatanperverler olarak geliştiler.

Bir Amerikan Tebessümü

Kapitülâsyonlar ve Milletlere dair Osmanlı Müslüman pratiğini Amerikan tâbirlerine çevirecek olursak, netice hayalî ve inanılmaz olur. Bununla beraber bu tecrübe dört asırdan fazla bir zamanı kaplayan Türkün, görüşe göre, “âlicenaplığı” yahut “alçalmasının” derecesi hakkında bize tam bir fikir verebilir. Bu tecrübe bize Osmânî İmparatorluğunun çöküşünün esas sebeplerini anlamağa olduğu kadar Kemal Atatürk’ün görüşünün genişliğini ve başarısının büyüklüğünü kavramağa da yarsa gerektir.

Farzedelim ki George Washington, zaferin zirvesinde ve milletin tamamiyle yekvücut kuvvetli ve emin görüldüğü bir anda silâh arkadaşlarından General Steuben ve Lafayette’e kar-

şı duyduğu şükranın bazı hususî emaresini göstermek kaygusundadır.

Farzedelim ki Washington, bu iki generalin mensup bulundukları milletlerin başkanlarına -*Prusya kralına ve Fransa hükûmetine*- Birleşik Devletlerde, bittabi misal olmak üzere kabul ediyoruz, millî kilise diyebileceğimiz Lutheran kilise ve Roma katolik kilisesi üzerinde kontrol hakkı vermenin en elverişli bir hediye olduğuna karar versin. İlâve olarak farzedelim ki, Prusya ile Fransa için Steuben ve Lafayette'in kurdukları Alman, Fransız millî cemaatleri üzerinde kontrol hakkı tanınsın. Bu cemaatler gayrimeşru vasıtalarla değil fakat bu imtiyazları sağlayan kanun yoluyla gitgide daha özerk bir duruma girseler gerektir.

Yine farzedelim ki İngiltere, Birleşik Devletlerde bulunan Episcopal Kilisesi üzerinde buna benzer himaye istesin ve elde etsin. Farzedelim ki Avrupa devletleri, yapılan her müzakerede dinî cemaatleri için bu gibi imtiyazlar istesinler ve sağlasınlar. Fransa 1803'te Louisiana'da, İspanyollar 1819'da Florida'da ve 1848'de Mexico'da bazı imtiyazlar istesinler ve bu arada Roma katolik kilisesinin bütün faaliyetlerine nezaret etmek üzere gauleiter'ler göndermek imtiyazlarını ele geçirsinler. Sonra Rusya 1844 ve 1867'de Alaska ve Kaliforniya'nın Birleşik devletlere ilhak edildiği sırada Grek Ortodoks kilisesi hakkında ısrarla aynı taleplerde bulunacak bir duruma girsin.

Bu uzun hikâyeyi kısa kesmek için farzedelim ki, ecnebi idaresi altında bulunan bu kilise muhtariyetlerinden tamamiyle kanunî bir yolla özerk konumlu bir çok milliyetler -*Britanya, Fransa, İspanya, Rusya, İtalya, Almanya, Japonya*- hakikatte aynı memleket dışı kontrol imtiyazları elde etmiş milletler vücade getirsinler. Koruyucuları tarafından korunan bu azınlıklar kendi öz mahkemelerine, yargılama haklarına, ayrı okullara ve posta idarelerine malik olmak imtiyazına sahip olsunlar ve gümrük resminden, askerî hizmet mükellefiyetinden serbest bırakılsınlar.

Koruyucu devletler, bittabi, zenci ve Hintliler gibi diğer azınlık ve ırkları da nüfuzları altına almak için faaliyetle rekabete girerler. Onlar herhangi bir gümrük tarifesine demiryolları, karayolları ve kanallar projesine itiraz etmek hakkına malik olmak istesinler. Uzak Doğu'da meselâ, Japonya ve Rusya, Alaska şosesine olduğu gibi Panama kanalının inşasına da muvafakat etmekten çekinsinler ve bu her iki teşebbüsün de yapılabilmesi için bütün devletlerin müşterek rızalarını almak lâzım gelsin. Herhangi bir stratejik demiryolunun inşası hatta en uzak devletler de dahil olduğu halde *-kuzeyde Kanada, Britanya, Fransa, Japonya ve Rusya, cenupta İspanya, İtalya, Orta Batı-da Almanya gibi-* bütün devletlerin muvafakatine tâbi kalsın. Bu suretle *-diğer devlet şeflerinden sarfinazar-* Hitler, Mussolini ve Hirohito, Birleşik Devletlerde yalnız soydaşlarının gayrimeşru Beşinci Kolunu değil, fakat devletleri Amerika'ya ettikleri yeminden üstün tutan bir sadakat yeminiyle kendilerini koruyan haricî devlete karşı bağlı bulunan tamamen müstakil koloniler halini alırlardı.

Nezaretlere, kongrelere veya FBI'lere dağıtıcı kuvvetleri durduracak yahut "koruyucu" devletin dış tazyiklerine karşı başarılı bir surette savaşıma müsaade verilmek istenmezdi.

İşte *-mazisinin mirası, Osmanlı İmparatorluğu'nun bütün Avrupa'nın emperyalist devletlerinin kıtalar ve okyanuslar arası dört yol ağzına yerleştirmiş bulunan coğrafya ve Hristiyan imtiyazlarının bağışlanması hususunda Müslüman zihniyetini işlemiş bulunan tarih tarafından gayrimüslim unsurlara ipotek edilmiş-* eski Türkiye'nin durumu: "makul olan makul olmayana, faydalı olan zararlıya döner" ve "tevarüs ettiğimiz kanun ve nizamnameler açık bir hastalığa çevrilirler" kaidesince böyle olmuştur.

Bu miras dahilinde Genç Türkler *-takriben 1880'de-* Müslüman Osmanlı İmparatorluğunu reforma ve müdafaa etmek

için uğraşan talihsiz Enver ve Talât, muzaffer Kemal Atatürk ve -şimdiki Cumhur Başkanı- İsmet İnönü gibi millî vatanperverler ortaya koymuştur.

Üçüncü Bölüm

GENÇ TÜRK İMPARATORLUĞUNUN İKİNCİ TÜRKİYE'Sİ

*Genç Türk İmparatorluğunun
Müslüman Osmanlı İmparatorluğu...*

Genç Türkler olmazı olur yapmağa çalışıyorlar.

Üç yarımadaı bağlayan köprü.

Kapitülâsyonlardan hürriyete doğru.

*Mustafa Kemal: On yıl boyunca İmparatorluğu
müdafaa eden Genç Türk Osmanlısı.*

X

**JÖN-TÜRK İHTİLÂLİ:
“TÜRKLER İÇİN TÜRKİYE”**

Yeni Türkiye'nin on yılı Osmanlı İmparatorluğu'nun altı asrını modern genç Türk Cumhuriyetinden ayırır. Bu on yıl 1908'de vukua gelen Jön-Türk ihtilâliyle başlar. İhtilâl Jön-Türk komitesinin sevki idaresi altında meydana gelmiştir. Siyasî fikirleri her nekadar Mustafa Kemal tarafından sık sık tenkide uğramışsa da, komite harple yıpranmış on yıl boyunca Mustafa Kemal'in askerî deha ve kabiliyetinden istifade etmiştir. İkinci Türkiye'nin bu on yıllık devri Osmanlı sisteminin son eserlerini de ortadan kaldıran Kemal Atatürk'ün askerî ve siyasî liderliği altında vukua gelen ikinci ihtilâl ile sona erer.

Yeni Türkiye hakkında bir dereceye kadar olsun malûmat edinmek Türkiye'nin, Hitlerin savurduğu tehdidlere ve Papan'ın gösterdiği yaltaklıklara boyun eğmemeğe karar verdiği ve bu kararını da sonuna kadar müdafaaya muktedir olduğu bugünkü durumunu anlamak için zaruridir.

1908'de Jön-Türk hareketi şu esas sualle karşılaştı: Türkiye'yi nasıl korumalı, kurtarmalı ve kuvvetlendirmelidir? Bu aynı sualle fakat yeni bir tarzda 1918'de Atatürk'de karşılaşmak mecburiyetinde kaldı. Bu savaşlardan beklenen gaye ise memnuluk verici iç ve dış ilişkilerde başarılı olmak ve her şeyden evvel de Türkiye'yi dış baskılardan kurtarmaktır.

Bu ihtilâller Türkiye'nin tanımlanması meselesi ile karşılaştı. Acaba Türkiye denilince ne kastedilir? Müslüman Osmanlı İmparatorluğu mu, yoksa Türk milleti mi Türkiye'dir? Bu suale muhtelif cevaplar verilmeğe kalkışıldı. Genç Türkler Müslüman Osmanlı İmparatorluğunun "*Batılılaşmak*" vazifesini halletmeye uğraştılar, fakat muvaffak olamadılar. Bu deneme ile daha ziyade olgunlaşmış bulunan Atatürk gayretlerini Türk milletini Garblılaştırmaya hasretti, bu ise pek realist bir mevzu teşkil ediyordu. Eğer Jön-Türkler mümkün olmayanı halletmeye uğraşmaktan ibaret tarihî rollerini oynamamış olsalardı, Atatürk'ün başarılı olması pek şüpheli olurdu. Atatürk hayatının en parlak bir hengâmesinde, başarısının ehemmiyetli bir nispette "*Talâtın omuzları üzerinde*" durduğunu söylemiştir. (Enver ve Cemal'le birlikte Talât Jön-Türkler arasında en ileri gelen bir devlet adamı, Jön-Türk üçlüsünün sadrazamı ve bir zamanlar Kemal'le birlikte Selânik'te 1908 ihtilâlini hazırlıyan vatanseverlerin gizli cemiyetlerini harekete getiren kuvvetlerden biri idi.)

İhtilâl işaretini Reval vermişti. Rusya'nın Baltık sahillerinde bir liman olan (şimdi Estonya'nın başkenti bulunan Tallin) Reval'de Çar Nikola, İngiliz Kırallı Edward VI ile buluştu ve haziranın dokuzunda Osmanlı Makedonya'sında yaşayan Hristiyanlar için idarî ıslahatlar yapılması teklifiyle İstanbul'da teşebbüste bulunulmasına karar verildi. Burası Hristiyan Makedonya, Bulgar, Yunan ve Sırp komitecilerinin faaliyetlerine sahne idi. Bu vatanperyer komiteler birbirlerine ve hepsi birden Müslüman ahali ve Türk polisine karşı pek vahşiyane davranıyorlardı. Bu komiteler 1878 Berlin Kongresinde Büyük Devletler tarafından Makedonya'nın gayri mütecanis ahalisine yapılan vaitlerin yerine getirilmesini istiyorlardı. Müdahale ve "reform" geleneğine uygun olarak Rusya ve İngiltere tarafından yapılan teşebbüs Makedonya'nın muhtariyetine ve Osmanlı İmparatorluğu'nun gelecekteki taksimine hazırlığı göstermekte idi.

Reval mülâkatı derhal cevaplandırıldı. Makedonya etrafında, Selânik'te, Manastır'da ve Arnavutluk'ta bulunan Osmanlı ordusunun Genç subayları bu müdahale teşebbüsüne karşı idarî reform ve "Garplılaştırma" işinin tahakkuk ettirilmesini üzerlerine almak suretiyle mukabelede bulundular. Bu genç subayların hepsi de on yıldan fazla bir zamandan beri "*Vatan ve Hürriyet*", "*İttihat Terakki*" gibi ülkülere bağlanmış bulunan Genç Türk komitesinin azaları idiler. Bunlar arasında Mustafa Kemal de faaliyette idi. Bazıları fikir ve faaliyetlerinden dolayı sürgün edilmişlerdi. Bunlardan bir kısmı Paris'te, Cenevre'de ve Londra'da yaşayan ve yurtlarındaki gizli hareketi besleyen aydınlardı. Komitenin askerî üyelerine gelince bunlar da müstebit Sultan tarafından Osmanlı Avrupa ve Asya'sının uzak vilâyetlerine sürülmüşlerdi. Bu subayların büyük bir ekseriyeti mesleklerine ait Avrupa eserlerini incelemişler ve Moltke'den tut da General von Der Goltz'a varıncaya kadar -1880'den beri- Prusya ordusu reformcuları tarafından yetiştirilerek tamamiyle garplılaşmışlardı. Bu Genç Türkler arasında en ziyade şöhret kazanan Mustafa Kemal'in müstakbel rakibi, Mustafa Kemal gibi ataşemiliterlik yapmış olan Enver'di.

Prusya geleneklerine göre yetişmiş olan Alman generallerinin yetiştirdikleri Genç Türk subaylarının, Kaiser'in dostu Osmanlı Padişahına karşı yaptıkları ihtilâl, tarihin garip bir cilvesidir. Kaiser bu garip münasebeti Londra elçisinden almış olduğu ve yeni demokratlaşmış Türkiye'de Britanya'nın üstün bir mevki temin etmek istemesi endişesini ifade eden raporunun kenarına yazmış olduğu şu satırlarla teyid ediyordu: "Bu ihtilâl Paris ve Londra'da yaşayan Jön -Türklerin işi değildir. Bu münhasıran Alman zabitleri tarafından yetiştirilen Türk subayları tarafından yapıldı, ve tam manasiyle askerî bir ihtilâldir. Kuvvet ve kudret bu subayların elindedir. Bunlar Alman olan her şey tamamiyle mütemayildirler. Türkiye'nin İngiltere yardımıyla

kuvvetlenmesine Rusya müsamaha göstermek istemez. Rusya ile İngiltere arasında gelecekte bu hususta ciddî anlaşmazlıklar başgöstereceği kesindir.”

Ne ihtilâl yapan Genç Türk subaylarının ve ne de sürgünde yaşayan aydınların işlenmiş bir programları vardı. Müşterek talepleri, Abdülhamid saltanatının ilk yılında ilân edilmiş bulunan demokratik anayasanın iadesini istemekte toplanıyordu. Bu yolda ıslahatçı parti lideri ve Tuna, Irak vilâyetlerini idarede gösterdiği parlak ehliyeti yüzünden şöhret kazanmış olan Mithat Paşa, genç Sultandan demokratik anayasayı koparmağa muvaffak olmuştu. Bütün milliyetleri nisbî olarak temsil eden bir parlâmento ve hükûmet kuran bu anayasa Osmanlı İmparatorluğunun bölünmezliğini, fertlerin hürriyetini, vicdan, eğitim-öğretim, ve matbuat serbestisini, vergi eşitliğini ilân ediyordu. Atalarının apolitizminden el çekmeğe yemin etmiş olmasına rağmen Abdülhamid, hemen bu anayasayı yürürlükten kaldırdı. Mithat Paşa İngiltere hükûmetinin müdahalesiyle canını zor kurtardı.

Aynı Sultan saraya yapılacak bir yürüyüş tehdidi altında Osmanlı İmparatorluğunu ıslaha ve Garplılaştırmağa götürecek demokrat parlâmento hükûmetinin kurulması hakkında Jön-Türk taleplerini kabul etti. Fakat buhran geçer gibi görüldüğü zaman Abdülhamid, vaadine yine uymadı. Bu emsalsiz hıyanet, kansız ve insanî ihtilâllerine bütün Avrupa’da “*Centilmen ihtilâli*” adı verilen Jön-Türklerin en sabırlı unsurlarını bile müteessir etti. Padışahı tahtından çekilmeğe zorladılar ve Selâniğe sürdüler. Kurmay heyetinde Enver’le Kemal’in bulunduğu Mahmud Şevket Paşa’nın kumandasındaki Hareket ordusu başkenti işgal etti.

Bu başarılı ihtilâl uzun zamandanberi tazyik görmekte bulunan siyasî münakaşalara meydan verdi. Başkentin kahveleri öfkeyle konuşan vatandaşlarla dolmuştu. Sokaklarda vatan şarkıları söyleyerek yürüyen kıt’alar görölüyordu. Her yerde dillerde dolaşan tek söz “Vatan”dı. Fakat bu vatan ne idi? Askerler, “Biz

Osmanlıyız” şarkısını söylüyor ve bütün samimiyetleriyle “Padişahım çok yaşa” diye bağırıyorlardı. Osmanlı Hanedanı gene muhafaza ediliyor muydu? Hâlâ Müslüman Osmanlı İmparatorluğunun -yukarıda bahsettiğimiz üzere daha 1908’de bile Avusturya hududları, Arnavudluk sahilleri ve Balkan dağlarından Ararata, Arabistan ve Afrika vilâyetlerine kadar- uzaklara yayılmış hududları Türk askerinin kanıyla mı müdafaa edilecekti? Bunlar henüz gayeleri belli olmadan muvaffak olmuş bir ihtilâlin üzücü sualleriydi. Genç Türk subayları o kadar seri bir şekilde muvaffak olmuşlardı ki, Paris ve Londra’da yaşayan Jön-Türkler bile askerî ihtilâlin bu başarısından hayrete düşmüşlerdi.

Vatan sözünden başka her ağzda ve gazetelerde *hürriyet* sözü de dolaşıyordu. Bu sıralarda Jön-Türklerin toplandıkları Mason locasını sık sık ziyaret ederdim. Mason dostlarım arasında Müslümanlara, Hristiyanlara, Türklere, Araplara, Ermenilere, Rumlara, Bulgarlara, Yahudilere ve dönmelere (Müslüman Yahudiler) raslar dururdum. Bütün bunlar Osmanlı İmparatorluğunda vatandaşlığın müşterek sembolü olan fes giyerlerdi. Supernational imparatorluk dahilinde Abdülhamid rejiminin absolutizminden ve saray entrikalarından tamamiyle kurtulmuş bulunan bütün unsurlar için hürriyet hakkı tanıtılmak isteniyordu. Genç Türkler tarafından millileştirilmiş anayasanın himayesi altında gayrimüslim unsurlara da -Doğu ihtilâlinin yeniden ele aldığı, 1789 Fransız ihtilâli idelerine uyularak- hürriyet, müsavat ve uhuvvet hakları tanındı. Hristiyan unsurlar ve Yahudiler kabinede kendi dindaşlarından temsilcilere sahip oldular ve ilk zamanlar gayrimüslimler ordu hizmetlerine de kabul edildiler.

Bu sırada hürriyet, her şeyden evvel, ecnebi devletlerin müdahale ederek Osmanlı bütünlüğünü himaye etmelerinden kurtuluş manasına alınıyordu. Osmanlı İmparatorluğundan ayrı bir Türk Milleti fikri yavaş yavaş doğmakta ve Birinci Dünya Harbinin verdiği tecrübeler sayesinde bu fikir yabancı unsurlar-

dan temizlenmekte ve bu suretle daha belirgin bir mana kazanmaktaydı. İstiklâl Harbi başlamadan evvel, artık Türk Milleti kavramı açık bir surette belli olmuş bulunuyordu.

Bununla beraber Osmanlı İmparatorluğu esas itibarile Müslüman bir devlet olarak kalıyor ve Müslüman kanununa, şeriat ve şeyhülislâmlığa dayanmak mecburiyetinde bulunuyordu. Çünkü şeriattan; ihtilâli ve Halife ünvanını taşıyan Padişahın tahttan indirilmesini kabul ve tasdik etmesi isteniyordu. Jön-Türk liderleri, hem muhafazakârlığı, hem de İslâm makamlarının nüfuzlarını pekâlâ biliyorlardı, dinî duygulara ve körükörüne taşınan inançlara meydan okumaktan ve bu duyguları rencide etmekten çekinmek için büyük gayretler sarfediyorlardı. Hat-tâ ihtilâlden bir kaç sene sonra bile, bir prenses olan Enver Paşa'nın eşini umumî yerlerde görmek mümkün olmazdı. Alman elçiliğinde verilen öğle yemeklerinde bulunmaz, sıkı sıkıya kapalı otomobilinde elçiliğin bahçesinde beklerdi. Talât Paşa'nın eşi peçeli ve kapalıydı.

Özetle Genç Türk ihtilâli, ihtilâl adını taşımakla beraber muhafazakâr kalmağa mahkûmdu. Müslüman Osmanlı İmparatorluğu tarihî vasıflarını, muhafazakârlık ve ıslahat yoluyla müdafaa etmek mecburiyetiyle karşılaşmışlardı. İmparatorluk sarayının ön cephesini tamir etmek ve bazı kuytu yerlerini temizlemek lâzım geliyordu. İttihat-Terakki komitesi milletler ve kapitülâsyonların karışık Müslüman sistemini ve super national teşkilâtı, modern devlet ihtiyaçlarına uydurmak vazifesini üzerine almıştı. Bittabi biraz sonra genç Türklerin olmayacak bir şeyle meşgul oldukları anlaşıldı. Eski Doğu fıçısı yeni Batı şarabına mütehammil değildi. Batının modernliğiyle Osmanlı İslâm fikri, Jön-Türklerin tatbikine çalıştıkları muhafazakâr uzlaşma siyasetinden doğan kargaşalıkları telife mâni esasları teşkil ediyordu.

Osmanlı Padişahının Prusya üniformasıyla ortaya çıkmasından meydana gelen gülünç sahneyi anlatmıştık. Tasavvur bu-

yurunuz, 1917'de İstanbul'da misafir bulunan Kaiser'in şerefine Osmanlı İmparatoru ve bütün Müslüman dünyasının Halifesi Prusya Kralının Mareşal üniformasını giymişti. Muhammed'in halefi, müminlerin emiri, dünya önüne gâvurlar imparatorunun ve Hristiyan Protestanlarının emirinin hizmetkârı ve subayı olarak çıktı. 1917'de Padişahı sarayında gördüğüm zaman başında fes olduğu halde Prusya mareşal üniforması taşıyor ve bu suretle Müslüman hukukçularıyla Hristiyan siyasileri arasında uzun müzakerelerden sonra elde edilen bir uzlaşma timsali yaratıyordu.

Başlangıçta Jön-Türk Komitesi, Osmanlı İmparatorluğu'nun yurdunu "Vatan" olarak düşünüyordu. Daha sonraları bunların bazıları vatanın Türk Milletinden ibaret olduğunu düşündüler, ve büyük sosyolog Ziya Gökalp'in ilmî başkanlığı altında ve şair Mehmed Emin'in becerikli propagandasıyla desteklenen Türk Ocaklarını kurdular. Türk Milliyetçiliği programının bir kısmı olarak Türklerin "*Osmanlılaştırılması*" yerine çeşitli Osmanlı milliyetlerinin "*Türkleştirilmesi*" ne çalıştılar.

Fakat her Pan-Osmanlı ve Pan-Türk hareketi, *İmparatorluğun uzak vilâyetleri ve unsurları üzerinde ecnebi devletlerin ve bu unsurların mensub oldukları milletlerin vücude getirdikleri müknâtisî cazibeyi bir tarafa bırakalım*- İmparatorluk içinde, merkeze bağlayan ve merkezden uzaklaştıran kuvvetler arasındaki düşmanlığı keskinleştirmeye mahkûm bulunuyordu. Tarihin mukadder mahkûmiyetinden ümitsizcesine kaçınmağa çabalayan Jön-Türkler bir kareyi daire yapmak gibi bir vazifeyi ele almışlardı. Jön-Türkler, Müslüman Osmanlı İmparatorluğunun başarısızlıklarından ve zaaflarından doğan neticelerle uzlaşmağa ve aynı zamanda İmparatorluğun şekil ve muhtevasını korumağa uğraşıyorlardı. Atatürk apriori bir icraatla gelenek şekiller ve âdetlerin değil hattâ tarihî hudud topraklarının fedası pahasına dahi olsa meseleyi kökünden halle karar verdi.

Atatürk'ün ziyadesiyle ön plana çıkan icraatı karşısında Jön-Türklerin ilk hazırlık mesailerı ekseriya unutulmaktadır. Fakat Jön-Türklerin bu kaçınılmaz on yıllık ara devrinde bir çok Garplılaştırma plânlarının esası atılmış ve tahakkuk ettirilmiş; bu sayede de Atatürk'ün programının başarı ile neticelenmesi için yetişir derecede sağlam ahlâkî kuvvetler serbest kalmışlardı.

“Geçen bir çok yılların ortaya koyduğu tabloya bakılacak olursa, bir çok hatalarına küçük veya büyük ölçüde başarısızlıklarına rağmen, Jön-Türklerin on yıllık zamanlarına bir muvaffakiyetsizlik devri diye bakmak kabil olmaz.” İşte Amerikalı bir sosyolog (22) Jön-Türk devrini böyle karakterize ediyor. “Maziye bağlayan bağları koparmak, tam ve mükemmel olmamak ve yalnız İstanbul'a ve cemiyetin hali vakti yerinde sınıflarına münhasır kalmış olmakla beraber, yenileşme plânlarına başlamak, mukadderatın en kati bir anda en büyük bir işi yapmağa yetiştirdiği ve sakladığı kimsenin, Kemal Atatürk'ün rehberliği altında, ve tam zamanında büyük ileri adımların atılması için gereken yolun hazırlanmasına yardım hususunda paha biçilmez bir kıymetin ifadesi olmuştur.”

İşte ruhen ihtilâlcı bir arkadaşı olan Talât Paşa'nın tarihî hazırlık rolünden bahsettiği zaman Atatürk'de bunu kastediyordu.

1921'de Berlin'de öldürülen ve orada gömülen Talât'ın cesedi 1943 yılında İstanbul'a getirildiği zaman halk tarafından gösterilen büyük sevgi tezahüratı da bu hususu izah eder. Talât'ın Hürriyet tepesindeki mezarına kadar askerî merasimle taşınan cenazesine Kabine erkânının temsilcileri ve büyük bir halk kitlesi de iştirak ediyordu. 1921'de Berlin'de gömülürken Talât'ın mezarı başında nutuk söylemek şerefi bana düşmüştü. Bu defa bu şeref politikacı-başyazar dostum Hüseyin Cahid Yalçın'a bahşoldu. Talât'ın mezarı üzerinde ağlayan Hüseyin Cahid, Jön-Türk devrinden Atatürk devrine doğru vuku bulan tarihî yükselişe timsal oluyordu.

Diğer bir dostum ve bu iki Türkiye'yi temsil eden emektar gazeteci Ahmed Emin de bu cenaze merasimine iştirak ediyordu. Ahmed Emin bir Türk sosyologu olup Kolombiya Üniversitede felsefe doktorası yapmıştır. Ahmed Emin'in "Cihan Harbinde Türkiye" (23) isimli monografyasında Türk Ocaklarından ayrı olarak, genç Türk reformları hakkında bir hulâsa yapılmıştır. Bu reformlar: Yeni Medenî Kanun ve Ticaret Kanunu, kadınların mevkiini yükselten Aile Kanununun tekrar gözden geçirilmesi; kadınların sütüne olarak kullanılmaları, cephe gerilerinde, şefkat kurullarında, ordu kantinlerinde ve iş taburlarında çalıştırılmaları; izci teşkilâtları, millî talim ve terbiye için cemiyetler teşkili; halk hikâye ve masallarının ve türkülerin toplanması; İstanbul Üniversitesi'nin genişletilmesi; imar, güzel sanatlar ve müzik sahasında yeni kurullar kurulması; Kur'an'ın Türkçeye çevrilmesi; hattâ bir kaç İstanbul camiinde ibadetlerin Türkçeleştirilmesi.

Bu maddelerden her biri Atatürk'ün, millî vicdan ve Türk Milletini teşkilden ibaret hedefine doğru İttihatçılar tarafından atılmış ilk adımları göstermektedir. Fakat haricî entrikalar ve müdahaleler yüzünden sükûn ve huzur yüzü görmiyen İttihatçılara hayatî meselelerini halletmek imkânı bırakılmadı. Jön-Türk ihtilâlinin muvaffak olabilmesi için on yıllık bir sulh ve sükûn lazımdı; halbuki onlara on iki yıl harb etmek nasib oldu.

Jön-Türk ihtilâli garip neticeler verdi. Bütün komşularında bölünmeler doğurdu, Alman - Britanya dostluğunu, Osmanlı ülkesiyle Alman ülkesi arasında bir ittifakı, en nihayet İstiklâl Harbini, ve millî istiklâlin tahakkukunu meydana getirdi. Hemen hemen denilebilir ki Jön-Türk tecrübeleri bugün Türkiye'yi Mihver ordularını yenilgiye uğratmak için silâhlanmış kuvvetlerin yanına koyan haricî bir siyaset cereyanı çıkardı.

XI

BALKAN İRTİCAI: “BALKAN HALKI İÇİN BALKANLAR”

Jön-Türklerin karşılaştıkları esas mesele şu idi: Bir ihtilâl muhafazakâr kalabilir mi ve Pan-Osmanlı hareketi, Osmanlı İmparatorluğu'nun bir asırdanberi başlamış olan parçalanma ameliyesini tersine çevirebilir mi? Evvelce bir Osmanlı vilâyetini teşkil etmiş ve Osmanlılığın tahkimine yarayan herhangi bir harekete karşı daima göz kulak kesilmiş bulunan Bulgaristan, Yunanistan ve Sırbistan gibi komşu Balkan devletlerinde ne gibi bir reaksiyon yapabilir? Bir taraftan Rusya, diğer taraftan Avusturya, İtalya olmak üzere Balkanlarda kuvvet dengeleriyle alâkadar Avrupa devletleri nasıl bir mukabelede bulunmak mecburiyetini duyarlar?

Bu muhasım kuvvetlerin çarpışmalarından üç kıt'ayı sarsan ve nihayet Birinci Dünya Harbine götüren hâdiseler meydana aldı. Türk ihtilâlinde sonra çıkan ilk hadise Sırplarla meskûn bir Osmanlı vilâyetinin 1908'de Avusturya tarafından ilhakı oldu. Avusturya'nın bu hareketini Sir Edward Grey şu suretle karakterize etmişti: “Bu, Avrupa Devletler hukukunda açılmış ve Avrupa anarşisinin yeni bir devrini meydana getiren bir gedik olmuştur.” Bu hareketin son neticesi 1914'te irredentist bir Sırp tarafından Avusturya Arşidükünün katli oldu. 1908'den itiba-

ren Jön-Türk ihtilâlinden doğan ve bir dereceye kadar Birinci Dünya Harbinin umumî provası yerine geçen, umumî seferberliği istilzam eden siyasî ve diplomatik beş hâdis vukua gelmiştir. (Bunlar 1931 yılından itibaren İkinci Cihan Harbi alâmetlerini belirten, Çin’de Habeşistan’da İspanya’da, Avusturya’da, Çekoslovakya’da ve Arnavudluk’taki “hâdiseler”e benzerler.)

Her iki tarihî ameliye -*Jön-Türk ihtilâli ve Balkan irtica*- bir nesil evvel başlamış olan ıslahatı durdurdu. 1876’da Jön-Türk vatanseverleri Sultan Abdülhamid’i, Mithat Paşa’nın demokrat anayasasını kabule mecbur tuttukları gibi 1878’de de Rus emperyalizmi ve Balkan nationalismi iki sulh anlaşması kaydetmişlerdi.

Bunlardan biri Ayastefanos Rus - Türk anlaşmasıdır. İstanbul civarlarında bir yer olan Ayastefanos’ta Rus orduları İstanbul’u himaye eden İngiliz donanması tarafından durdurulmuştu... Bu anlaşma Osmanlı İmparatorluğunu Balkanlardan süpürüp atıyor, gerek Rus pan -İslavizmini, gerekse Balkan devletlerinin hemen hemen bütün taleblerini tatmin ediyordu.

İkinci sulh anlaşmasını, Ayastefanos anlaşmasından üç ay sonra vuku bulan Berlin kongresi hazırlanmıştı. Berlin kongresi Disraeli ve Bismarck’ın müşterek gayretleri neticesi, Balkanlarda Osmanlı idaresini yeniden kurmak ve idarî ıslahat vadetmek ve Balkanlarda beslenen emperyalist ve nationalist emellerin tatminini istikbale bırakmak suretiyle Ayastefanos Anlaşmasını altüst etti. 1878 Berlin anlaşması emellerinden mahrum edilmiş Rusya’nın Fransa ile ittifakına yol açtı ki, bilâhare bu ittifak, Büyük Britanya’yı da içine alan Üçlü İtilâfî teşkil etti ve Almanya’nın Avusturya - Macaristan ve İtalya ile birleşmesinden Üçlü İttifakı vücuda getirdi.

Lâkin Jön-Türk ihtilâlinin, Pan-Osmanizm ve Pan-Türkizmin yükselişleriyle hariçten bütün taleplere karşı Osmanlı İmparatorluğunu tahkim etmek üzere yeni bir kuvvet belirdi. Acaba

Jön-Türkler muhtelif alacaklıları tarafından el konmuş, hırsla özlenen Makedonya, Arnavutluk ve Trablusgarp gibi vilâyetleri, Osmanlı Meclisi Mebusanında temsil etmek zorunda kalsaydılar ne olurdu? Acaba Genç Türk parlamentosu resmen Osmanlı fakat fiilen Sofya ve Viyana'nın mandası altında bulunan Bulgaristan'ın bir kısmından ve Bosna'dan temsilciler davet etseydi ne olurdu? Bu gibi imkânlar karşısında Osmanlı devletine karşı ellerinde şu veya bu suretle rehine bulunduran devletler tediye talebinde bulunmağa koşacaklardı. Tedricî reformlara koyulmuş Jön-Türklerin enerjileri İmparatorluğun parçalanmasını çabuklaştırdı. Şayet Osmanlının her nesli yalnız bir harple hesaplaşmak zorunda kalmışlarsa buna karşılık Jön-Türkler on yıllık idarelerinde her yıl savaşımağa mecbur kaldılar.

Altı alacaklı Osmanlı İmparatorluğuna karşı ellerinde rehiner tutuyorlardı. Bu alacaklılar Jön-Türklerle atalarının 1878'de gerek Ayastefonas'ta gerekse Berlin'de yapmış oldukları borçları ödetmekte acele ediyorlardı. Bu altı alacaklıdan ikisi, Avusturya ve İtalya gibi büyük devletlerdi.

Jön-Türklerin ihtilâliyle açılan ve altı yıl sonra Birinci Dünya Harbini meydana getiren tarihî dram altı sahneden ibarettir:

1. İlk tepki 5 Ekim 1908'deki Bulgaristan'ın hareketidir. Bulgaristan kendisini Osmanlı devletinden tamamiyle müstakil olarak ilân etti. Bulgaristan'a böyle bir istiklâl Ayastefanos anlaşmasıyla Rusya tarafından temin edilmişti. Fakat Berlin anlaşması tam bir istiklâl yerine Bulgaristan'ı Osmanlı İmparatorluğuna bağlı yarı muhtar ve haraç veren bir prenslik halinde bıraktı.

2. Bir gün sonra 6 Ekim 1908'de Bosna buhranı başgösterdi. Bu buhran, Avusturya'nın Berlin kongresi tarafından mandatarn tayin edilmiş olduğu; Osmanlı İmparatorluğunun Bosna Hersek vilâyetini ilhak etmesiyle neticelendi. Bu "milletlerarası kanuna karşı tek taraflı bir gedik" olmuştu ki, Sir Edward Grey

müteakip “Avrupa anarşi devrini” buna atfetti (24). Netice: Rusya’da hiddet ve nefret doğurdu ve Rus Hariciye Nazırı İswolski kendisinin milletlerarası siyaset meydanında meslektaş Avusturya Hariciye Nazırı Kont Aehrenthal tarafından aldatılmış ve hiyanete uğramış olduğunu hissetti. Sırplarla meskûn bulunmasından dolayı Bosna Herseğe göz dikmiş bulunan Sırbistan’da da aynı suretle nefret ve hiddet dalgalanıyordu. Sırpların Bosna Hersek’te “İttihat veya ölüm” adını taşıyan bir cemiyetleri vardı, ki bu cemiyet üyeleri altı yıl sonra Avusturya - Macaristan arşidükü Franz Ferdinand’ı öldürdüler.

3. 1909 Arnavutluk buhranı başgösterdi. Arnavutluğun Adriyatik sahilini Rusya’nın himaye ettiği Sırbistan’la Karadağ olduğu gibi Rusya’nın rakibi bulunan Avusturya ve İtalya’da ele geçirmeğe çalışıyordu. Her grup muhtelif Arnavut kabilelerini Genç Türk hükûmetine karşı ayaklanmağa teşvik ediyordu. Başarılı bir savaşa rağmen İstanbul Arnavutluğu terke mecbur kaldı. Arnavutluk ta bilâhare kendisine bir Alman prensi seçti. (25)

4. İmparatorluğun biraz uzak taraflarında, Ermenistan’da ıslahat vadeden Berlin muahedesinden doğan diğer bir rehine meydana çıkarıldı. Ermeni azınlık yeniden sağa sola saldırmağa, kargaşalıklar çıkarmak suretiyle vadolunan reformların bir an evvel hayata geçirilmesini istemeğe kalkıştı. Bu gibi karışıklıklardan birine 1905 yılında Adana’da bizzat şahid oldum (26).

5. 1911’de Akdeniz’in uzak sahillerinde, Afrika’da, Trablusgarp harbi patlak verdi. Diğer Afrika devletleri, -*Fransa, İngiltere*- tarafından Tunus ve Mısır’da yürütülen siyasete karşılık olmak üzere İtalya’ya verilmiş olan diğer bir eski rehine Genç Türk hükûmetine ibraz edildi. Bu uzak son Osmanlı vilâyeti de Enver ve Mustafa Kemal’in müsterek kahramanlıklarına rağmen İtalya filosunun topları altında elden çıkmağa mahkûm bulunuyordu. İtalyanlar aynı suretle On iki Adayı da işgal ettiler.

6. En nihayet aynı yılda, 1912-1913 yılında iki Balkan harbi çıktı. Birinci Balkan Harbi Makedonya'yı zaptetmek ve Rus Ayastefanos anlaşmasının gaye edindiği, Büyük Bulgaristan, Büyük Yunanistan, Büyük Sırbistan - Karadağı tekrar kurmak için Bulgaristan, Yunanistan ve Sırbistan - Karadağ tarafından birlikte yapıldı. Bu hükûmetler Berlin Muahedesini müdafaa eden Jön-Türklerle karşı birleşmişlerdi. İkinci Balkan harbi Yunanistan, Sırbistan - Karadağ, Romanya ve Osmanlı Devletinin Büyük Bulgaristan'a karşı açtıkları harpti. Bu harbin kat'î neticesi Bulgaristan'ın hezimet ve Türklerin Boğazları müdafaa için zarurî stratejik bir ehemmiyeti haiz bulunan Edirne'yi tekrar zaptetmeleri olmuştur. Fakat, Bulgarların uğradıkları kayıp hariç olmak üzere, Ayastefanos Anlaşması Balkanlarda Osmanlı idaresine nihayet vermek suretiyle Berlin Anlaşmasını yok etti (27).

Şimdi bu gayrimütecanis **-hakikatte iki milyon Yunanlı, bir milyon Sırpla meskûn-** Avrupa topraklarının kaybiyle Türkiye daha ziyade kuvvet kazanmış ve daha mütecanis bir halka sahip olmuştur. Bu 1912'de benim ortaya attığım bir tezdi (28). Fakat Türk dostlarım tarafından o zaman kabul edilmemişti. Diğer bir teklifim de kenar bir Bizans ve levantin başkenti olan İstanbul yerine stratejik olduğu kadar psikolojik sebebler dolayısıyla Türklerin yurtları olan Anadolu'da, Konya, Kayseri veya Ankara'da bir başkent tesis etmek olmuştur. Fakat bu da o zaman iltifat görmedi.

XII

İNGİLİZ - ALMAN “BAĞDAT SULHU”

Rusya ve İngiltere'nin rekabet edegeldikleri Küçük Asya'daki Osmanlı İmparatorluğu'nda, bir yeni rakip daha, Almanya'da, ekonomik ve politik faydalar aramağa başlamıştı. Almanya tarihte on dokuz ve yirminci asır emperyalizmine geç ve son katılandır. Bu emperyalizm siyasetiyle, bütün büyük devletler, gelişmemiş yarı hükümran memleketleri, ticari sermaye transferi, ekonomik genişlemeler, “etki sahaları”, ve “barışçı sokulma” vasıtalarıyla parçalamağa götürüyorlardı. Küçük Asyada diplomatik manevraların yeni sahası, Anadolu'da Konya'yı, Mezopotamya'da Bağdat'la bağlayacağı düşünülen demiryolu etrafında toplanıyordu. 1911'de bütün birliktelik ve menfaatler tetkik edildikten sonra, müellif, dostu Alman Hariciye Nazırına yazdığı mektupta, tam bir İngiliz - Alman işbirliğini müdafaa etmişti.

Bu mektubun yazılışından bir yıl sonra, 1912'de Alman Kaiser'i Punch'tan bir karikatür kesiyor; bu Kaiser'i Kiderlen ile beraber bir lokomotif üstünde Basra körfezine giderken gösteriyor; altında da şöyle bir yazı: “Almanya'da mamul “Made in Germany” Bağdat rüyası.” Bu, rüyanın ancak tam bir İngiliz muvafakatiyle hakikat olacağını haber veriyordu. Altında, “İngiliz - Alman, Bağdat sulhunu tebrikler...” diye yazısı bulunan bu resmi Kaiser Kiderlen Waechter'e yollanmıştı; o da bana vermişti.

Hakikatte bu çok hayret veren İngiliz-Alman anlaşması, üzerinde ne ziyade münakaşa yapılmış bir mesele -İstanbul-Bağdat (yahut tam doğru olarak Konya - Bağdat) demiryolu etrafında kuruldu. Eski Grek Iconium'u -St. Paul kilisesi ve Barbaros Ehlisalip seferleri tarafından olduğu gibi Cengiz Han ve Selçuk istilâları yönünden de tanınmış olan- Konya; Anadolu'nun merkezinde kâin ve Bağdat'tan Basra körfezine doğru uzayacak ve (Konya'dan itibaren) Bağdat demiryolu ismini alacak olan Anadolu hattının sonu idi. Başlangıçta Deutsche Bank'ın net bir malî ve iktisadî projesi olan bu hat, Berlin-Bağdat siyasî sloganı altında yanlış bir isim aldı ve temsil edildi. Bu slogana ilk defa "Winterstaetten" namı müstearı altında yazılan Pan-German bir risalede tesadüf edilmişti ki bu nam Almanya, Avusturya - Macaristan - Sırbistan ve Türkiye gibi bütün müstakil hükûmetlere ait muhtelif demiryollarını bir isim altında birleştirmiş oluyordu.

Türk İstanbul - Bağdat ile Pan-German Berlin-Bağdat sloganı arasındaki farkı 11 Mayıs 1914'te dostum yüzbaşı Hans Humann'a yazdığım bir mektupta izah etmiştim: "Berlin-Bağdat risalesi Pan-German sloganlarının pek garip bir halitasıdır. Bu slogan Almanya'nın Balkanlarda ve Türkiye'de güttüğü tamamiyle gayrimakul toprak siyasetini açıklıyor. Berlin - Bağdat adı Türkiye'nin ulaşım hatlarını kuvvetlendirmekten ibaret resmî ve iktisaden mümkün Türkçü bir fikri daima mücadele ettiğim Pan-Germanların siyaseten mümkün olmayan ve muzır ilhak emelleri mertebesine düşürerek bayağılaştırıyor."

Hakikatte ilk defa 1908'de ve tekrar 1912 ve 1916 yıllarında Yakın Doğu milletlerinin, "kendi hükûmetlerini kendileri teşkil etmelerini ve herhangi bir ecnebi devletin kuracağı bina da bir harç olarak kullanılacakları ve yabancı bir emperyalizmin himayesine girecekleri yerde, müstakil devletler gibi yaşamalarını" açık olarak müdafaa ettim (29).

En geç olarak 1913'te Pan-German propaganda sloganlarıyla Alman hükûmetinin resmî dış politikası arasındaki esaslı fark Londra'da malûmdur. Başvekil Beulow'un on senelik itimat edilemez siyasetinin yarattığı şüphelere ve Amiral Tirpitz'in deniz rekabet siyasetinin sebep olduğu itimatsızlığa rağmen Londra ve Berlin 1913-14 kışında Türkiye üzerinde bir anlaşmaya varabilmişlerdi. Bu anlaşma o kadar memnurluk verici idi ki, Lloyd George 1914 Haziran'ında Avam Kamarasında, Britanya - Almanya münasebetlerinin evvelce olduğundan çok daha iyi olduğunu ve bundan ötürü Britanya teçhizat bütçesinde kat'î bir azaltma yapılabileceğini söylemişti. Bütün bunlar Birinci Dünya Harbinin patlak vermesinden iki ay önce oluyordu.

Türkiye hakkındaki anlaşma nihayet, Osmanlı Küçük Asya'sında, iki iktisadî menfaat sahasını tayin etmek suretiyle Alman-İngiliz rekabetine son verdi. Almanya, Konya'dan Basra'ya kadar Alman - Türk Bağdat teşebbüsü, Konya'da sulama işleri ve Bağdat, Basra'da limanlar tesisi hususunda İngiltere'nin muvafakatini elde etti. İngiltere'de buna karşılık Mezopotamya'da sulama plânlarını, Basra körfezinde Kuttülemare'deki durumunu Almanya'ya kabul ettirdi. Almanya ve İngiltere, her ikisi de Fırat'tan Basra körfezine yapılacak seyrü sefare Musul etrafındaki petrol üretimine iştirak edeceklerdi.

Bu nihayet, Anadolu ve Bağdat demiryolundan doğan yirmi beş yıllık bir anlaşmazlığı -demiryolu projesini ortaya koyan mühendis George von Siemens'in baştanberi teklif ettiği Alman - Britanya müşterek menfaatleri ve dostça anlaşması sonunda ortadan kaldırıyordu.

Aynı zamanda Osmanlı ordusu ve donanmasını yeniden teşkilâtlandırmak için General Liman von Sanders'in emri altında Alman askerî heyetiyle Amiral Limpus'un idaresindeki İngiliz deniz heyetinin işbirliği yapmaları da dikkate şayandır. İstanbul'daki Avusturya elçisinin şüphesine nazaran, İngiliz-Alman

anlaşması, “Türkiye üzerinde bir nevi Anglo-German himayesi” olarak görünüyordu.

Bu devrin devamı boyunca, 1914 yıllarında, Fransa ile Almanya arasında buna benzer bir anlaşmaya varıldı. Bu anlaşma her iki taraf için de iktisadî sahaları ve ulaşım mıntakalarını tayin ve tahdid ediyordu. Almanya’ya, Anadolu ve Bağdat demiryolları şebekesi, Fransa’ya da Suriye ve Karadeniz mıntakaları nüfuz sahaları olarak ayrılmıştı. Alman-Türk demiryolu ile Fransa - Türk demiryolu Halep’te birleşiyorlardı. Bu anlaşma da Osmanlı hükûmeti tarafından kabul edilmişti.

Bununla beraber 1913-1914 yılları boyunca akdedilmiş olan Britanya - Almanya, Fransa - Osmanlı anlaşmaları Osmanlı İmparatorluğunun “sulh yoluyla bölünmesi”ni ifade ediyordu. (30)

Britanya - Alman anlaşması Londra’da 18 Haziran 1914’te imza edildi, fakat bu muahede hiç bir vakit tasdik edilmedi. Anlaşmayı tasdik salâhiyeti dört hafta sonra Londra’daki Alman elçisi Prens Lichnowsky’ye Berlin’den gönderilmişti. Bu 28 Haziran 1914’te Saray - Bosna’da Avusturya veliahdinin katlinden dolayı gelişen facialarla dolu hâdiselerin silip süpürdüğü Alman - Britanya tarihî anlaşmasının son vesikası olmuştur.

Olayların böyle facialı bir şekil almasına iki diplomatik sebep vardır; sözün kısası, Berlin, 1912 ve 13 yıllarında sulhu kurtaran Viyana ve Londra’ya karşı almış olduğu ilk hareket hattını terketti. Bu hattı hareketin dayandığı prensipler o zamanlar Bosna buhranında ve Balkan harbinde Alman dış siyasetinin sorumlu şahsiyeti bulunan von Kiderlen tarafından kurulmuş ve tatbik edilmişti.

1909’da yeni Başvekil Bethmann-Hollweg o zaman Bükreş’te elçi bulunan Yakın Doğu mütehassısı Kiderlen-Waechter’den Almanya ile İngiltere arasındaki gerginliğin bertaraf

edilmesi ve müşterek bir işbirliğinin tatbiki zarureti ve imkânı hakkındaki klâsik memorandumu rica etti ve aldı. O zamandanberi Kiderlen-Waechter'in memorandumun da beyan edilen fikirler başlıca gayesi oldu. -Almanya'nın cihan siyasetindeki rolü ancak İngiltere vasıtasıyla ve İngiltere ile; hattâ Osmanlı İmparatorluğu hesabına da olsa başarılı olabilir. Kiderlen - Waechter, "ilk gayemiz Britanya ile siyasî bir anlaşmaya varmak olmalıdır." fikri üzerinde ısrar ederdi.

Bu, Kiderlen - Waechter'in 1910'dan 1912 yılına kadar Alman Hariciye Nazırı bulunduğu müddetçe faaliyetinin esas gayesi olmuştur. İngiliz tarihçisi, G.P. Gooch bunu şu suretle ifade etmiştir: "Agadir kahramanı Avrupa sulhunun desteği olmuştur; bu yüksek hedef için Grey ile işbirliğinde, o İngiliz Alman gerginliğinin gevşemesine yardımda bulundu."

Kiderlen - Waechter'le konuşmalarımı, bu yıllar içinde Pan-German delillerine karşı yazmış olduğum başmakalelerde aksettirdim. 1911 Martında: "İstanbul'da vuku bulmakta olan müzakereler, Osmanlı Bağdat hattının başlamasıyla bir düşünme tarzı husule getirmektedir ki, bu da bir İngiliz - Alman umumî anlaşmasına geliştirecektir." Kasım 1912'de: "Yakın Doğu'da şimdiki hâdiseler bize, Türk Küçük Asya'sının vücade getirmekte olduğu esas mesele üzerinde, ya bir İngiliz-Alman ihtilâfı yahut da bir İngiliz-Alman anlaşması ümidini verebilir. Gerginliğin nihayete erebileceğine dair elimizde kâfi sebep vardır."

Daha sonra Kiderlen - Waechter'in halefi von Jagow'la yapmış olduğum aşağıdaki konuşmalarımda da bu husus belirtilmiştir: 1913 yılının Kasım ayında, "Almanya ile İngiltere yeni bir devreye - kardeşçe bir heyecan veya körükörüne bir aşk devresi değil her iki taraf için faydalı, soğukkanlı bir hesap ve anlaşma devrine - girmişlerdir." 1914 Şubatında: "Birbirlerine karşı duran İngiltere ile Almanya sonraları yanyana duran bir vaziyet almışlardır. Şimdi artık bu durum, ihtimal, gittikçe bir-

birleri için duran bir İngiltere ve Almanya'ya gelişebilir." 1914 Nisanında: "Teşekkül etmekte olan dünya siyasetine büyük kahramanca hareketlerle değil, devamlı inceden inceye hesaplı ve tafsilâtlı faaliyetlerle katılmalıyız. Bu vaziyet yavaş yavaş husul bulan bir terakkinin bahşettiği fayda ve mükâfatları; uzak fakat görünür siyasî başarılar kupasıyla değiştirmek için müsait fırsatlar kendini arz edinceye kadar devam etmelidir."

Bu "siyasî başarı" şüphesiz "nesiller boyunca Avrupa sulhunu temin edecek olan" Osmanlı İmparatorluğu üzerinde İngiliz - Alman işbirliği şeklinde vücade gelirdi, eğer...

1912'de hakikatte İstanbul için yapılmış olan Balkan harbi patlak verir vermez. Kiderlen: "İngiltere ile Almanya arasındaki menfaatlerin ortaklığı çıplak gözlere bile o kadar çarpmaktadır ki, İngiltere'nin Almanya ile müşterek bir faaliyet takip etmeği reddetmeğe muktedir olamayacağı"nın yaklaşmış olduğuna Kaiser'in nazarı dikkatini celbetti. Kiderlen, (Kaiser'e "umumi siyaset gibi mühim bir meselede Manşın karşı sahilinde ki kuzenlerimizle - İngiltere - pratik işbirliği yapmak kâğıt üzerinde ki bütün muahedelerden ve bütün tantanalı kardeşlik tezahürlerinden çok daha ziyade fayda verici olacağına şüphe yoktur" demiştir.

"İngiltere ile pratik işbirliği" Grey ile Kiderlen; Viyana ve Belgrad - Petersburg arasında sık sık zuhurundan ziyadesile korkulan Balkan itilâfını bertaraf etmeğe karar verdikleri bir zaman kendini göstermişti. Bu işbirliği, Almanya'nın; büyük devletler elçileri arasında daimî Londra konferansını kurmaktan itibaren Britanya hattı hareketine katıldığı zaman kısmen vücut bulmuştur. Grey bir konferans akdini teklif etmişti, Kiderlen bu konferans yerinin Londra olmasını ileri sürmüştü.

Bu suretle Grey bilâhare 5 Mart 1913'te Berlin'deki Britanya elçisi Goschen'e şunları yazmıştı: "Almanya ile münasebetimiz Kiderlen'in Balkan buhranında sulh için çalışmakta olmasından ve Jagow'un da aynı şeyi yapmakta bulunmasından

iyiliğe yüz tutmaktadır. Bana gelince Almanya hükûmeti tarafından da iyi niyet gösterildiği müddetçe, samimî bir münasebeti iltizam edeceğim. Birbirimizin iyi niyetlerinden emin olabilmek için münasebetlerimizi her şeyden evvel hepimiz tarafından arzu edilir bir şekle sokmak gerektir.”

1914’te, bir yıl sonra, yine Viyana ve Belgrad - Petersburg arasında başgösteren ve bir harp demek olan Balkan yakınlaşması karşısında Grey aynı vasıtaları- Viyana ve Belgrad arasında tavassutta bulunmak üzere Londra’da elçiler konferansını tekrar toplamak hususunu ileri sürdü. Bu defa bu teşebbüs suya düştü. Berlin, müttefiki Avusturya ve Viyana’nın siyasetindeki tutarsızlığı gözönüne alarak ve küçük düşmek korkusuyla sulhu kurtaracak olan konferans vasıtasını reddetti. Halbuki Kiderlen’le Grey’in böyle bir konferansı Avrupa sulhunu temin edici bir vasıta olarak kabul edişlerinden beri çok zaman geçmemişti.

Sir Edward Grey tarafından yazılan iki muhtıra İngiliz-Alman görüşlerini aydınlatmaktaydı: “Son yılın Temmuz ayı içinde imzalanması teklif edilen konferansın Almanya tarafından reddini düşündükçe büyük bir dehşete kapılmaktayım. Sırbistan, Avusturya ultimatının onda dokuzunu kabul etmişti ve halledilmemiş mühim meseleler de milletlerarası bir konferansa terkedilmiş olsaydı kolayca ve şerefli bir surette hallolunabilirlerdi: Çünkü bu meselelerin halli için iki haftalık bir müddet bile çok gelirdi. Belçika’nın istilâsı bana kalırsa, halkımızın ezici bir ekseriyetini harbe girmekliğimize karar verdirdi, fakat konferansın reddi Avrupa sulhunun veya harbinin mukadderatını tayin etti.” 1918’de Grey diğer bir muhtırasında şunları yazıyordu: “Jagow’un (kendi muhtırasında) benim harbe girebileceğimi söylediğini gördüm, fakat Almanya’nın konferansı reddedişi sulh için kullanabileceğim biricik silâhı elimden düşürdü. Almanya konferansa Rusya’nın bu konferans sayesinde seferberlik için zaman kazanabileceğini düşünerek itiraz edece-

ğini zannettim ve eğer Almanya böyle bir itirazda bulunmuş olsaydı, konferansın devamı boyunca Rusya'nın kuvvetlerini seferber etmeğe ve harb için hazırlıklarda bulunmağa kalkışmasını protesto edebilirdim. Fakat Bethmann - Hollweg'in konferansa karşı itirazı, mutlak ve kat'î oldu. Onun konferansı reddinden ve Rusya'nın ise kabulünden sonra, bilhassa Almanya'nın harp hazırlıklarına nazaran pek geride kalmış bulunan Rusya'nın harp hazırlıklarına karşı protestoda bulunamaz ve Rusya'ya karşı Almanya'ya silâhlı yardımı vadedemezdin. Von Jagow, Almanya, prestijini kaybetmek istemediğinden konferansı kabul edememiş olduğunu söylüyor. Fakat aynı zamanda, Almanya'nın 1912-13 konferansını kabul etmekle prestijinden bir şey kaybetmediğini de kabul ediyordu. Bu geçmiş Londra konferansı ise hiç bir devletin hezimet veya zaferinin değil ancak aynı şahıslardan mürekkep ve aynı tarzda hareket eden bir konferansın âdilâne hareketlerinin bahse mevzu olduğunu garanti ediyordu. Sırbistan, Avusturya ultimatunun hemen onda dokuzunu kabul etmiş bulunduğundan halledilmemiş bir iki mühim mesele-nin âdil bir konferansa tevdiinden dolayı ortada kırılacak bir prestijden bahsetmekte mana yoktu."

Bu suretle Kiderlen'in Yakın Doğu'ya dair İngiltere ile işbirliği yapılmaksızın herhangi bir karar alınmaması hakkında ortaya koyduğu prensip ve pratik Berlin tarafından terkedildi.

Aynı şekilde, kendisinin Hariciye Nezaretine gelmesinden evvel ve 1914'te ölümünden sonra vuku bulduğu gibi, evvel emirde kendisine malûmat verilmeksizin Viyana'nın Balkanlar-da emrivakiler ihdasına meydan vermemesi hakkındaki prensip ve pratiğinin başına da aynı hal geldi. Avusturya'nın 1908'de, Almanya'nın haberi olmaksızın Bosna Herseği ilhakiyle vukua gelen Birinci Balkan buhranının devamı boyunca Wilhelm II. şu sözleri söyleyebilmişti: "Avusturya'nın bir müttefiki olmak sıfatıyla hissiyatım temelinden sarsılmıştı. Çünkü Kaiser Franz Jo-

seph beni kendisine mahrem yapmaktan kaçınmıştır... Bu suretle Avrupa'da kendisine en son söz söylenen ben oldum.”

Bununla beraber Başvekil Prens von Buelow Viyana'ya Nibelung'lara yaraşır bir müttefik sıfatıyla, “tam kayıtsız ve şartsız bir sadakat” temin etti. Bu vaziyet ve emrivakilerle başa çıkmak için, Kiderlen Waechter 1903'te Bükreş elçiliğinden - *birkaç ay devam edebilen*- hariciye nazırlığı makamına getirildi. Kiderlen Avusturya'nın, bundan böyle Avusturya - Almanya ittifakını bozan bu gibi hareketlere kalkışmasına müsaade etme-meğe karar verdi. Avusturya'dan emrivakiler ihdas salâhiyetini tamamiyle geri almakla kalmadı, aynı zamanda Avusturya siyasetinin gelecek plânları hakkında kendisinin derhal malûmattar edilmesi hususunda tam bir hak talebinde de bulundu.

1912 Eylülünde, Balkan harbinin devamı esnasında Bethmann Hollweg Avusturya Hariciye Nazırı Kont Berchtold'la yapılacak konferans için Avusturya'ya gittiği zaman, Başvekile Avusturya'ya açık bono vermek siyasetinin aksini ifade eden direktifler veren de Kiderlen olmuştu.

Kiderlen - Waechter, Bethmann - Hollweg'e şu tavsiyelerde bulunuyordu: “Viyana'nın plânlarını tahakkuklarından sonra değil daha evvelinden bilmekliğimiz üzerinde ziyadesiyle ısrar ediyorum. Aksi takdirde Viyana bizi bugün yarın Balkan mace-rasına karıştırabilir... Avusturya-Macaristan hükûmeti fikirlerini evvelinden bize bildirmesi ve şimdiye kadar bir çok defalar meydana geldiği gibi bizi emrivakilerle karşılaştırmaması lâzım geldiğini anlamak mecburiyetindeyiz. Daima Yakın Doğu ve Balkan meselesine dair Avusturya faaliyeti hakkında ihtiyatkâr olmamız gerektir. Eğer Avusturya faaliyetleri bizi ansızın yakalamakta ve bizimle evvelce istişare edilmeksizin bütün alâkadar devletler atılan adımlardan Avusturya - Macaristan elçiliği vası-tasıyla haberdar edilmekte devam edilirse, böyle bir vaziyette öyle hususî merhalelerle karşılaşmış oluruz ki, bu merhalelerde

müttefikimizden ayrılma zorunda kalabiliriz. Bittabi herşeyin üstünde bulunan müşterek siyasetimizin menfaatleri adına bu gibi faaliyetlere cidden müteessir olmamak elden gelmez. Böyle bir ihtimalden sakınmak için Avusturya'yı, tıpkı bizim onunla yapmakta olduğumuz gibi, onun da kararlarını almazdan evvel bizimle iştişare yapmağa mecbur bırakmamıza son derece ehemmiyet vermemiz lâzım gelmektedir. Eğer Ekselansları Buehlau'da bu noktai nazarı dostçasına, fakat şüphesiz, durumumuz hakkında hiç bir şüphe bırakmıyacak tarzda anlatırlarsa, pek faydalı olacağını düşünmekteyim. Yakın Doğu'da Avusturya'nın peyki rolünü oynamağı arzu etmeyiz..."

Ve böylece devam ediyordu. Kiderlen bu görüşlerini 1912 yılının Eylül, Ekim, Kasım aylarında kararlaştırmıştı ve aynı yılın Aralık ayında öldüğü zaman Grey, Sasonov ve Poincaré, "sulhu kurtaran adamın" kaybından dolayı açıkça teessürlerini izhar etmişlerdi.

Fakat Viyana'da olup bitenler büsbütün başka manzara arz ediyordu. Viyana Kiderlen'in sebatlı durumundan dolayı yalnız "telâşa kapılmış" değil, fakat aynı zamanda "ümitsizliğe de düşmüştü". Bizzat Arşidük Franz Ferdinand Kaiser'e Kiderlen'den şikâyetle bulunmuştu. Avusturya-Macaristan Hariciye Nezareti Kiderlen'in siyaseti hakkında bir muhtıra yayınladı: "Avusturya - Macaristan'ın uzun yıllardanberi hazırlandığı tarihî an hulûl eder gibi görüldüğü sırada Alman müttefikimiz hareket serbestimizi tahdide çalışıyor ve bizi Balkan yarımadası üzerindeki tabîî üstünlüğümüzün bahşettiği ve hakkımız olan faydalardan mahrum bırakmak istiyor." Bu Avusturya muhtırası, "Avusturya'nın başlıca hedefi bakımından" Almanya ittifakının iflâs etmiş olduğunu ortaya koyuyor ve hemen hemen "Alman Avusturya müna-sebetlerinin özüne dokunduğundan ve temellerini sarstığından dolayı"da Alman siyasetini takbih ediyordu.

Kiderlen asla sarsılmadı. O bu husustaki kesin fikrini şu sözlerle ortaya koymuştu: “Avusturya elçisi Aehrenthal maatte-essüf Başvekil Buelow’a kabul ettirmeğe çalıştığı gibi, siyasetin kontrolünün Berlin’den Viyana’ya geçmesini önlemek için herşeyi yapmak mecburiyetindeyiz. Aksi takdirde bu hal bize bir gün pahalıya mal olabilir.”

Anlaşıldığı üzere Yakın Doğu siyasetinin kontrolü Viyana’ya verilmiş açık Alman bonosu sayesinde tekrar Berlin’den Viyana’ya geçti ve bu hal, Viyana’nın Belgrad’a verdiği meşhur ultimatomenin hakikî muhteviyatının Berlin’de meçhul kalması gibi bir sonuç verdi.

Şüphesiz Birinci Dünya Harbi’nin sebepleri pek çoktur. Fakat diplomatik sahada bu harbin patlak vermesine sebep başlıca iki hata olmuştur. Almanya bu iki hatadan birini, Londra’ya karşı 1912-13’te olduğu gibi evvelki işbirliğini devam ettirmesiyle; ikincisi de Viyana’ya karşı evvelki bonoyu kullanmakla yapmıştır. Kiderlen bu iki hatadan korkmakla kalmamış fakat bir Avrupa harbine götürmesi mukadder Balkan ve İstanbul davalarında Üçlü İttifakla Üçlü İtilâf arasında bir çarpışmanın önlenmesi için sakınılmasını da tekrarlamış durmuştur.

XIII

İSTANBUL İÇİN RUS - ALMAN HARBİ

Viyana'nın görüşüne göre Birinci Dünya Harbi "Belgrat için harb", Berlin'in görüşüne göre "Balkanlarda Tutonların durumu için harb" ve Petersburg'un görüşüne göre "İstanbul için muharebe" ve "Yakın Doğu'da İslav durumu için harb" olarak başladı.

Leonard Woolf bir zamanlar Londra'da şunları söylerken açık bir hakikat ispat etmiş oluyordu: "İstanbul ve İstanbul'un üzerinde bulunduğu dar boğazlar son beş asır boyunca dünya üzerinde bulunan herhangi bir mevkiden daha fazla kargaşalığa sebep ve insanlığa daha fazla kana ve ıstırlara mal olmuştur. Şüphesiz son yüz sene zarfında İstanbul milletlerarası huzursuzluğun Avrupa'daki en önemli merkezi olmuştur. İstanbul hakkında international rekabet nefret ve şüpheler daimî olarak etrafa yayılmıştır. On dokuzuncu asırda yapılan harplerin birçoklarının doğrudan doğruya kaynağı ve sebebi İstanbul olmuştur. Pek muhtemeldir ki Avrupa, son siperinde büyük harbin son savaşını yaptığı zaman hakikatte bu harbin de İstanbul için yapılmakta olduğunu göreceğiz."

İstanbul hakkındaki Rus emeline işaret ederek Fransa'nın Rusya elçisi Maurice Paléologue 1914 son baharında Rusya Harbiye Nazırına şunları söylemişti: "Eğer bugün dünya kanlı

bir çarpışmanın ortasında bulunuyorsa bunun başlıca sebebi Rusya'ya taallûk eder veyahut ne Fransa ve ne de İngiltere menfaatlerine dokunmıyan yüksek Rus davasından doğar."

Rus Hariciye Bakanı Sasonov bilâhare bu hususu teyid etmiştir: "Ancak İstanbul'u elde etmek hesaba katılmaktadır. Yoksa ne Lemberg'in tahliyesi ve ne de Varşova'nın kaybı ehemmiyeti haizdir. İstanbul bizim hakikî hedefimizdir. Lemberg'in ve Varşova'nın ele geçirilmesi ve bundan başka Rusya için bir çok şeylerin kazanılması İstanbul'u ele geçirmekle mümkün olacaktır."

Aynı Sasonov (1914 Ağustosunda) Fransa'nın, (1914 Ekiminde) İngiltere'nin rızasıyle Almanya'nın yenilgiye uğraması halinde İstanbul ve Boğazların mukadderatının, ancak Fransa ve İngiltere tarafından Rusya'nın bu husustaki isteklerini yerine getirmek suretiyle halledileceğini kabul etmiştir. Hakikatte 18 Mart 1915'te Rusya ile yapılan gizli anlaşma İstanbul'u Rusya'ya vadediyordu. Bu husus G.M. Trevelyan'ın *Grey of Falldon* biyografisinde teyid ediliyor. Trevelyan şunları söylüyor: "İstanbul'u Rusya'ya vaad etmek bir zaruret olmuştu. Muhafazakâr liderlerle müşavere yapılmış ve bunlar Disraeli siyasetinin tamamıyla aksi olan bir siyaseti kabul etmişlerdi. Rusya ile gizli anlaşma bu kaide üzerine yapılmıştı. Grey ise, 1916 Ekiminde yayınlanan vesaikte şunları yazıyordu: "Ruslar 1915'te uğradıkları felâkete beş ay bile mukavemet edemiyceklerdi, fakat İstanbul'u ele geçirmek ümidi onları karşı koymağa götürüyordu. Hattâ halihazırda Rusya'yı vazife görecektir surette ayakta tutabilmek için böyle bir teminat esas teşkil etmektedir."

Askerî çatışmanın başlamasından bir kaç ay evvel Petersburg'lu tarihçi profesör Mitrosanov Berlin'li meslektaşı ve evvelce hocası olan Hans Delbrueck'a yazmış olduğu açık bir mektupta, muharebe hakkındaki siyasî beyanatı klasik bir ehemmiyeti haizdir: "Avusturya - Alman ittifakı Alman Reich'ını

Rusya'nın başlıca düşmanı yapmıştır. Rusya noktai nazarından Balkan meselesi bir gösteriş harbi veyahut İslavların tehlikeli hulyası değildir. Balkan meselesinin halli şüphesiz iktisadî ve siyasî bir zarurettir. Bütün Rusya bütçesi yaptığımız ihracat üzerine kurulmuştur. Eğer bizim ticarî muvazenemiz pasif kalırsa Rusya hazinesi iflâs eder. Çünkü Rusya bu vaziyette haricî borçlarının faizlerini ödeyecek durumdan mahrum kalır. İhracatımızın üçte ikisi güney limanlarımızdan ve Türk Boğazlarından - Çanakkale ve Karadenizden- yapılır. Eğer bu geçit kapanırsa Rusya'nın ticareti duraklayacak ve bundan doğacak iktisadî neticeleri daha evvelden görmek mümkün olmayacaktır. (31) Bu husus 1912'de Trablusgarp'ta vukua gelen son İtalyan harbinde de geniş bir ölçüde sabit olmuştu. Ancak Rusya'nın Çanakkale ve Karadeniz boğazlarını ele geçirmesi bu çekilmez duruma nihayet verebilir. Çünkü büyük bir devlet olmak itibariyle Rusya'nın mevcudiyeti şansa ve ecnebi keyif ve hevesine bırakılamaz. Diğer taraftan Rusya cenup İslâvlarının mukadderatlarına alâkasızlık gösteremez. Birincisi, küçük Balkan hükûmetleri Boğazlar için arka kapı vücade getiriyorlar, ikincisi de, asırlar boyunca Balkan kahramanlarını meydana getirmek için pek çok Rus kanı ve altını sarfedilmiştir.

“Bütün bunları ihmal etmek herhangi bir Rus hükûmeti için ahlâkî ve siyasî bir intihar olur... Ve tekrar edelim: Güneye doğru ilerleme (Drang nach Sueden) Rusya için tarihî, siyasî ve iktisadî bir zarurettir. Buna karşı koyacak herhangi bir millet bu yüzden Rusya'nın düşmanı olacaktır.”

Rusların beyanatlarına rağmen Rusya'ya karşı Türk-Alman ittifakı resmî vesikaların gösterdikleri gibi “Almanya tarafından yapılan teşvik” neticesi meydana gelmiş değildir. Fakat bu ittifakla alâkadar Alman makamlarının işin başından itibaren başlayan ve devam eden muhalefetleri karşısında vukua gelmiştir. (Kısım 1.de koyduğumuz telgraflar bunu ispat eder.)

Bu vesikalardan aşağıdaki şu beş madde çıkar:

1. Avusturya - Macaristan'ın teşvikiyle meydana çıkan gizli ittifak İstanbul'da dört Osmanlı nazırı tarafından müsait telâkki ediliyordu ve netice olarak Almanya'da yegâne bir adam, bizzat Kaiser tarafından - İstanbul sefirinin ve Berlin hariciye nazırının Avusturya - Macaristan teklifine ve Alman - Avusturya - Osmanlı ittifakına karşı tamamiyle muhalif bulunmalarına rağmen - kararlaştırılmıştı.

2. Her nekad 1879'dan beri ittifak etmiş bulunmalarına ve 28 Haziranda Bosna Hersek'te Avusturya-Macaristan veliahdinin katli yüzünden yaklaşmakta bulunan bir harp tehlikesine birlikte karşı koyma hazırlıklarına rağmen Almanya - Avusturya - Macaristan bir ahenk dahilinde hareket etmiyorlar, fakat karşılıklı şüpheler ve rekabetler gösteriyorlardı.

3. İttifak evvelâ, ancak Bosna - Hersek katlinden doğan ve bir tarafta Belgrat - Viyana - Berlin, diğer taraftan Belgrat - Petersburg - Paris - Londra arasında siyasî akisler ve diplomatik müzakereler doğuran "buhran"ın devamı müddetince muteber addedilecekti.

4. İttifak Britanya ve Fransa'ya değil doğrudan doğruya Rusya'ya karşı yöneltilmiştir. Bu muahede yalnız Rusya'ya karşı Osmanlı İmparatorluğu topraklarının bütünlüğünü garanti etmeyi üzerine alıyor ve Osmanlı İmparatorluğunun Arabistan'daki durumu veyahut İngiltere, Fransa hakkında hiç bir tahhüdü ihtiva etmiyordu.

5. Osmanlı İmparatorluğunu boğan fenalık kaynağı kapitülasyonlardan doğan eşitsizlik ve adaletsizlik yok edilmedi, aşağıda göreceğimiz gibi Almanya'nın "nazarî" muvaffakatini elde ederek Türkiye'yi bu yükten kurtarmak için iki harp yılının geçmesi lâzım geldi. Hakikatte ise, Atatürk'ün Osmanlı İmparatorluğu üzerine konmuş bu pek eski ipotekten 1923 yılında Türkiye'yi kesin olarak kurtarabilmesi için 9 sene daha geçti.

Jön-Türkleri Almanya ile ittifaka sevkeden nedir? Balkanlarda Osmanlıların vaziyetini korumak ve boğazları muhafaza etmek için hiç olmazsa her Türk nesline bir defa harbetmek mecburiyeti düşmüş bulunan ve bu sebeple Çarlık Rusya'sının, Türklerin "ebedî ve tarihi düşmanı" olduğu hakkında asırlar boyunca teşekkül eden kanaat, Jön-Türkleri Almanlarla ittifaka götürmüştür. 1914 yılının 13 Ocak ve 21 Şubat tarihinde Çar kabinesinin boğazlar hakkındaki müzakeresi Rusya'nın maksadını kesin bir surette ortaya koydu. "Tarihî boğazlar meselesinin lehimize halli ancak bir Avusturya harbi vukuu takdirinde elde edilebilir. Fakat Rusya halen ne bir harp için hazırdır ve ne de böyle bir harp ister. Kabine Kafkas demiryollarının askerî maksatlar için derhal inşasına ve Karadeniz filosunun mümkün olduğu kadar kısa bir zamanda en son tiplerde harp gemileriyle takviyesine karar verdi."

Avrupa harbi tekrar Balkanlarda dünyayı tehdide başladığı sırada Rusların maksatları Türklere eski hedef olan, Boğazlar üzerinde kontrol şeklinde görünmek mecburiyetinde idi. Bu husus, Türk tarihinde ilk defa olarak Osmanlı İmparatorluğunun evvelki koruyucu müttefikleriyle -*Büyük Britanya ve Fransa ile* Çar Rusyasının ittifak ettiği tarihten itibaren daha ziyade bir hakikat olarak görünmeğe başladı ve evvelki siyasetlerine doğrudan doğruya zıt olarak İngiltere ve Fransa, Osmanlı İmparatorluğunu ve Boğazları müdafaa etmekten artık ümitlerini kesmişlerdi.

Bilâkis garp devletlerinin Boğazlar ve İstanbul yoluyla Rusya ile bağlantı tesis etmek istedikleri pek aşikâr görünüyordu. Aynı maksatla müttefikler Sir Edward Grey'in tereddüt ve vicdan azaplarına rağmen tarafsız Atina'yı işgale mecbur olduklarını ilân ettiler. Bu suretle Türkler için İstanbul'daki İtilâf elçilerinin teminatlarına rağmen, uzun bir müddet tam bir tarafsızlık muhafaza etmek imkânsız görünüyordu.

İttihat-Terakki komitesinin lideri Enver Paşa bir askerdi ve evvelce Berlin 'de ataşemiliterlik yapmıştı. O, Alman ordusunun üstünlüğüne kani idi. Fakat iki okyanus arasında bulunan bir kara ülkesine karşı okyanus deniz devletlerinin ehemmiyetlerini takdirde aldanıyordu. Bu hatayı Alman deniz ateşesi yüzbaşı Humann'la yakın dostluğuna rağmen yaptı.

Alman noktai nazarından Kaiser bir zamanlar Bismarck tarafından formüle edilmiş Türkiye hakkındaki aynı oportünist jeopolitikal fikri iltizam ediyordu: "Eğer Rus şövenistleri panislâvistler ve diğer Alman aleyhtarı unsurlar bize hücumla kalkacak olurlarsa böyle bir vaziyette Türklerin durumuna ve askerî kabiliyetlerine karşı lâkayt kalamayız. Türkiye bize hiç bir vakit tehlikeli olmıyabilir, fakat belli şartlar altında onun düşmanları pekâlâ bizim de düşmanlarımız olabilir."

Osmanlı Alman ittifakının 2 Ağustos 1914'te imzalanmasıyla Türkiye'nin muharebeye fiilen girmesi arasında geçen üç ay, iki mühim noktayı meydana çıkarmıştır. Birincisi Osmanlı İmparatorluğunun yalnız harbe hazır olmadığı anlaşılmakla kalmadı, aynı zamanda Balkan Harbi, Trablusgarp'ta Afrika harbi ve Küçük Asya'da ardı arası kesilmiyen Arab isyanlarındaki zayıflığın neticesi olarak bitkin bir halde olduğu da görüldü. İkincisi bu süre şunu da göstermiştir ki, Osmanlı İmparatorluğu'nun harbe hazır olmaması keyfiyeti Genç Türk devlet adamlarını iki kısma ayırmıştı. Bunlardan bir kısmı Türkiye'nin iyice hazırlandıktan sonra ve ahval fazlasiyle müsait bulunduğu takdirde harbe girmesini istiyorlardı. Diğer kısım "İstanbul için bir Rus harbinin" kaçınılmaz olduğuna kani bulunuyorlardı. Bu mühleti nihayete erdirmek için Türkiye'nin Berlin elçisi ve eski Bahriye Nazırı Mahmut Muhtar Paşa 1914 Eylül ayında Türklerin Ruslara karşı harbe girmelerini hızlandırmak maksadiyle bir plân hazırlamıştı. (Bu plân bir tesadüf eseri olarak Mahmut Muhtar Paşa'nın bir Türk - Rus anlaşmasını tercih etmiş olduğu hakkın-

da hatıratındaki yazılarını yalanlıyor.) Alman Hariciye Nezaretine tevdi edilmek üzere Mahmut Muhtar Paşa tarafından şahsen bana verilen muhtırada şunlar vardı:

“Bahriye Nazırı Cemal Paşa yahut Alman Amiralî Souc-hon veyahut her ikisi sadrazamı Türk nazırlarını ve diğer siyasi ricali Goeben’i ziyarete (o vakitler İstanbul sularında bulunan harp gemisi) davet etmelidirler. Bu davet içinde bahane: manevralar yapmak. Hiç kimsenin mazeret ileri sürememesi için iki saat gibi kısa bir zaman olmalıdır. Misafirlerin arasında en ziyade mühim olan şahsiyetler Sadrazam (çünkü sadaret mührünü ondan almak lâzım gelir) Maliye Nazırı Cavit Bey, parti liderlerinden de Nazım ve Bahattin Şakir Beylerdir. Diğer şahısları Enver ve Cemal Paşalar tayin etmelidir. Misafirlere şampanya ikram edilmelidir.

“Alman subayları idaresinde Türk subaylarına bağlı bir Türk taburu bu zaman zarfında Sultan sarayı Dolmabahçede sıralanmalıdır. Aynı tarzda filoya da burada bulunmak emri verilmelidir. Taksim kışlasında topçu tümeni yürüyüşe hazır olmalıdır. Dolmabahçe rıhtımı üzerinde dört sadık subay Cemal ve Enver’i beklemelidir. Bir kayıkla Enver ve Cemal Dolmabahçe’ye gitmeli ve orada bu dört subay kendilerine iltihak etmelidir. Bu suretle bunlar saraya gitmeli, Başkâtibi haberdar etmeli ve mühim bir iş için Sultanla görüşmek arzu ettiklerini bildirmelidirler.

“Onlar Sultana ordunun ve belirsiz vaziyette durmayı istemediğini ve muharebe arzu ettiklerini bildirmelidirler. Ordu ihtilâl halinde Sultana karşı yürümeğe hazırdır. Bir tabur ve filo Dolmabahçe önlerindedir. Ancak kendi nüfuzları (Enver ve Cemal’in) ve nazırlar heyetinin atılacakları ve kabinenin yeniden teşkil edileceği vaadi orduyu hareketten alıkoyuyor. Sultanın muvafakat etmesi zaruridir. Sonra Başkâtip ve Sultanın yaveri Goeben’e giderek Sadrazamdan sadaret mührünü alırlar. Sultan, Cemal Paşa’yı Sadrazam tayin eder. Enver ve Cemal bir süvari

bölüğü tarafından takip edilen açık bir arabaya binerek şehir içinde Bâb-ı Âli'ye giderler ve orada evvelce Sultan tarafından imzalanmış beyannameyi okurlar.

Mevkilerinden atılmış nazırlar, itimada şayan olmıyan siyasî rical bir kaç gün için Goeben'de hapsedilirler. Yeni nezaret mevkilerine şunlar tayin edilebilirler: Hariciye Nazır Fethi Bey, Bahriye Nazır Mahmut Kâmil."

Mahmut Muhtar Paşa'nın bu cüretkâr plânı tabiatıyla tahakkuk ettirilmemiştir.

Bunun üzerine Osmanlı - Rus çatışmasının iki Alman kruvazörü Goeben ve Breslau'ın Türk sularındaki mevcudiyetiyle mümkün olabileceği anlaşıldı. Her nekadar Amiral Limpus'ün emri altında bulunan Britanya deniz heyeti İstanbul'da ve Osmanlı bahriyesini zâhiren teşkil etmekte bulunuyorsa da Britanyalılar İngiltere'de Türkler için inşa edilmiş bulunan ve iane yoluyla ödenen Sultan Osman ve Reşadiye adındaki iki Osmanlı gemisini teslimden kaçındı ve bu suretle Osmanlı deniz kuvvetini zayıflattı, Türk efkârını da galeyana getirdi (32). Bu sırada Almanya Goeben, Breslau harp gemilerini Türklerin emrine vermek suretiyle Osmanlı bahriyesini kuvvetlendirmişti. Bu iki harp gemisi Britanya deniz devriye gemileri tarafından pek yakından takip edildikten sonra Akdeniz'den Çanakkale'ye ve İstanbul'a kaçmış ve 10 Ağustosta İstanbul hükûmetine "satılmıştır". (33) Deniz kumandanı Amiral Souchon subayları ve erleriyle birlikte Osmanlı fesi giymişler ve Osmanlı deniz hizmetine dahil olmuşlardır.

Aşağıdaki telgraflar Osmanlı - Rus muharebesinin fiilen ne suretle başlamış olduğunu göstermektedir.

(1)

Türkiye'deki Alman Deniz Ataşesinden Harbiye Hazırı Enver Paşa'nın Yaverine

23 Teşrinievvel 1914

Alman elçisi, eğer Rusya ile bir hâdise çıkarmaktan ibaret Enver' in plânını gerçekleştirmek lâzım geliyorsa, Enver Paşa'dan yazılı bir deklerasyonun filo kumandanı Amiral Souchon'un elinde bulunması fikrindedir. Diğer surette Enver için Askerî bir beceriksizlik ve siyasî bir kargaşa halinde, Alman siyasetinin vahim bir derecede itibardan düşmesi ve bu yüzden son derece meş'um neticeler doğması kaçınılmaz olur.

Yüzbaşı Humann

(2)

Harbiye Nazırı Enver Paşa'dan Amiral Souchon'a

25 Teşrinievvel 1914

Bütün filo Karadeniz'de manevra yapmalıdır. Vaziyeti müsait bulduğunuz anda Rus filosuna hücum ediniz. Çatışmaya başlamazdın evvel bu sabah şahsen size verdiğim gizli emri açınız. Sırbistan'a mühimmat naklinin önüne geçmek için yukarıda kabul edilmiş olduğu üzere hareket ediniz.

Enver Paşa

Gizli emir: Türk filosu Karadeniz'de zorla hakimiyet kazanmalıdır. Rus filosunu arayınız ve nerede bulursanız harp ilân etmeksizin hücum ediniz.

Harbiye Nazırı Enver Paşa

(3)

**İstanbul'da Alman Deniz Ateşesinden
Goeben'in Kaptanına**

26 Teşrinievvel 1914

Gemide ihtimal bir gün büyük bir tarihî ehemmiyet kazanacak iki vesikaya -Enver Paşa'nın gizli emrine ve Amiral So-uchon'a gönderdiği notuna- sahip bulunuyorsunuz. Hattâ dev Goeben bile mahvolabilir. Bundan dolayı bu vesikaları karada bırakmayı istemez misiniz?

Elçi tarafından bildirilen aşağıdaki hususları Amiral So-uchon'a bildirmenizi rica ederim:

(1) *Hemen denize açılınız. (2) Maksadsız, hedefsiz değil fakat bütün vasıtalarınızla harb. (3) Mümkünse "harekâtın maksatlarından" (mühimmat ve insan bilhassa herşeyden evvel insan) hakkında Berlin'e serian malûmat veriniz.*

Yüzbaşı Humann

(4)

Yüzbaşı Humann'dan Berlin'e

2 Teşrinievvel 1914

Karadeniz'deki harekâtın gelişmeleri telgraflarımızla size bildirildi. Ruslar Boğazı kapatmağı düşünüyorlar ve bu maksadla harekete geçtiler. Türk - Alman filosunun parçaları â lı Nelson işaret üzerine birbirlerinden ayrılmışlar ve vazifelerini aynı zamanda başarmışlardır. Goeben Sivastopol önünde göründü ve ateş Ruslar tarafından yapıldı. Kırk ağır topu ihtiva

eden istihkâmlar Goeben'i yirmi iki dakika bombardıman ettiler ve takriben 5000 yarıdan 400 ile 800 mermi attılar. Goeben arka bacasından mühim zarar vermiyen üç isabet aldı. Gemimiz ancak birkaç yaylın ateşi yapmakla iktifa etti. Bu ateşler dok-larda ve şehirde iyi sonuçlar verdi. Bir çok yangınlar göründü.

Goeben 700 lâğımı ve 250 tayfası bulunan Pruth torpil gemisini batırdı. Ruslara, askerî maksatla kullanılmağa yara-yan bütün gemilerin teslimini istiyen neticesiz bir ultimaton ve-rildikten sonra Breslau ve Berk Novorosisk ve bu sırada Hami-diye de Toapsayı bombardıman ettiler. Breslau, Nilüfer ve Sam-sun bir çok yerleri mayinlediler. Pruth ve bir ticaret gemisi ba-tıran Nilüferle birlikte hepsi 121 esir getirdiler.

Yekûn olarak 21 gemi tahrip edildi. 55 petrol tankı ve bir çok zahire ambarı iyi isabetlerle alevler içinde bırakıldı. Bütün gemilerimiz salimen geri döndüler. Filo halen Marmara deni-zindedir. Ve Rusların beklenen mukabil teşebbüslerine karşı hazır bir halde bulunmaktadır.

Bu suretle Yakın Doğu harp sahnesi açılmış oldu.

Birinci Dünya Harbinin devamı boyunca Almanya'nın Çanakkale Boğazlarından Sina dağına, Alman-Türk ordularının iki defa ulaşmış oldukları Süveyş Kanalı yakınına, Rus Kafkas-larına ve Britanya ordusunun Mareşal Von Der Goltz'e teslimi mecbur kaldığı Bağdat Mezopotamya'sına kadar uzayan geniş bir sahayı emrinde bulundurması bu Osmanlı - Alman ittifakına borçlu oldu. Almanya bugünkü Türkiye'nin bütün topraklarına ve buna ilâve olarak Irak'ı, İran'ın bazı parçalarını, Suriye, Lüb-nan, Filistin, Ürdün ve muhtelif Arap memleketlerini -Türklerin durumu neticesi olarak Hitlerin bu harpte ulaşamadığı bir saha-yı- kontrola muktedir olmuşlardı.

Tarihe şekil veren iki dost: Hans Humann ve Enver Paşa

Okuyucuların, bu kitapta mektuplarını, raporlarını, tavsiyelerini buldukları Hans Humann kimdir? O Goeben'in Alman Amirali ile Osmanlı Başkumandanı Enver Paşa arasında irtibat subayı Alman deniz ataşesi ve Enver'in gece gündüz ziyaretinde bulunabildiği pek yakın bir dostu idi. Ondan başka hiç kimse böyle bir imtiyaza sahip değildi. Ekseriya şahsî münasebetler tarihe şekil verirler. Evvelâ Berlin'de kurular ve bilâhare İstanbul'da devam eden Humann ile Enver Paşa arasındaki dostluk, Alman - Türk siyasetine bu suretle bir tesir yapmıştır.

Hans Humann Kolonyalı bir bilim adamı olan Karl Humann'ın oğludur. Karl Humann Berlin Şark Müzesi müdürü idi ve hayatının büyük bir kısmını Osmanlı Küçük Asyasında tarihî anıtların ve bilhassa meşhur Bergama mabedinin kazısında harcamıştır. Boylu boslu ve yakışıklı bir subay olan Hans Humann'ın Mrs. Sarre adında bir kız kardeşi vardı. Berlin Şark müzesi direktörü olan kocası profesör Sarre, Küçük Asya kazısına faal bir surette katılmıştı. Bu ailenin ilmî faaliyetleri Türkiye üzerinde toplanmıştı ve Enver Bey gibi, kısa bir zaman sonra Berlin'e ataşemiliter tayin edilmiş bir Genç Türk ihtilâlcisine karşı büyük bir alâka gösteriyorlardı. Enver; Humann ve Sarre ailelerinde yalnız münevver ocaklar değil fakat sıcak dostluklar da buluyordu.

Hans ve Enver çocukluklarını Osmanlı Asyasında geçirmişler ve orada tesadüfen bu Türk - Alman çocukları aynı toprak üzerinde yetişmişlerdir.

Enver Berlin'de ataşemiliter olduğu zaman Hans Humann Amiral von Tirpitz'in gizli teşkilâtının kalbi, von Tirpitz'in pan-german rengindeki deniz siyasetinin sadık avukatı idi. Trablus-

garp muharebesinin başlangıcında Enver Berlin'den ayrıldı. Mustafa Kemal'le birlikte İtalya istilâsına karşı yerli mukavemeti teşkil ve mukavemet için Bingaziye koştı. Enver *Frankfurter Zeitung* gazetesinde benim tarafımdan neşredilen raporlarını, Humann'ın kız kardeşine göndermeyi adet edinmişti... Trablus muharebesini Balkan muharebesi takip ettiği zaman Edirne'yi istirdad için İstanbul'a döndü ve nihayet Talât ve Cemal'le birlikte Osmanlı İmparatorluğu'nu kontrol eden Jöntürk Triomvirasını vücade getirdi.

Aynı zamanda Hans Humann ilk defa elçilik yatı *Lorelei* kaptanı olarak ve daha sonra da kısmen yeni kudret ve nüfuz kazanmış Enver Paşa ile olan yakın dostluğu neticesi deniz ataşesi vazifesiyle İstanbul'a nakletti. Hakikatte Hans Humann Alman elçisi Baron Wangenheim için paha biçilmez gayri resmî bir mesai arkadaşı olmuştu. Hans Humann deniz ataşesi olmak itibarile herhangi bir elçinin üstünde olarak Kaiser'in muhitine doğrudan doğruya girebilirdi. Bu en az fevkalâde bir nüfuzun üstün bir vaziyeti idi.

Bu müstesna olmakla beraber öyle bir hâdise idi ki Humann, Tirpitz taraftarı Pan-German ihtiras ve entrikalariyle Hariciye Nezaretini müşkülâta sokan ve kızdıran Alman deniz ataşelerinin ananevî durumuna iştirak etmiyordu. Bilâkis, her ne kadar Humann mesleğine Tirpitz mektebinde başlamışsa da o çok uzakları görecektir ve düşünecek kadar geniş fikirli ve Türk filusunun ihtiyaç ve emellerini anlayacak kadar kâfi derecede tarihî bir idrake sahipti.

Humann'la ben birlikte Türk dostlarımızın bağımsız bir Türk milleti kurmak hususundaki mesailerine yardım için çalıştık. O resmî ve şahsî temaslarını telsiz telgrafta dahil olduğu halde benim emrime verdi. Ben de onunla Free - Lance elçi" olarak işbirliği yaptım. Humann daima gayri resmî bir Alman elçisi olarak kalmıştır. İster sefir Türk taraftarı "Bohemyalı" Ba-

ron von Wangenheim olsun, ister pesimist Türk aleyhtarı Kont Metternich, ister sinikal Herr von Kuehlmann, ister kayıtsız Kont Bernstorff olsun Humann bunlara tâbi olmaksızın gayri resmî bir Alman elçisi olarak kalmıştır. Humann için bu sefirlerin kendisinden bir fayda beklemeleri veya kendisine karşı fena nazarla bakmaları ehemmiyeti haiz değildi. Bütün bunlar, Alman-Türk münasebetlerinin tarihine fiilen şekil veren Genç Türk Başkumandaniyle onun yakın münasebetini tanımağa mecburdular.

XIV

GEÇİTTE DURAN OSMANLI İMPARATORLUĞU

Birinci Dünya Harbinin başlamasından üç yıl sonra 4 Ağustos 1917’de bu aynı Alman deniz ataşesi Hans Humann tarihin garip bir cilvesi olarak, herhangi bir deniz muharebesinden daha ziyade kara yoluna büyük bir alâka göstermeğe mecbur edildi. Bana İstanbul’dan şu telgrafı göndermişti: “Amanos tüneline iki demiryolu tecrübe gezintisi yapıldı.” Bunun manası en nihayet İstanbul’u, Suriye ve Filistin’e bağlayan demiryolu hattının Toros-Amanos dağlarından geçirilmiş olduğu ve her yolun aşağı yukarı yüz mil bulunduğu demektir. Ben Humann’a şu telgrafı verdim: “Tebrikler. Fakat iki sene pek geç!”

Şöyle bir cevap da verebilirdim: Üç sene pek geç, geniş bir surette birbirlerinden ayrılmış dört köşesinde -Çanakkale’de, Arabistan’da hususiyle Sina yarımadasında, Bağdat yakınında Mezopotamya ve Kafkasya’da- Osmanlı İmparatorluğunun orta ülkesini müdafaaya yegâne muktedir kılabilen zarurî bir bağlantının derhal inşasına başlanması ve inşaatın tezleştirilmesini müdafa eden ilk muhtıramdan sonra aradan tam üç sene geçmişti.

Yirmi sene sonra Hitler Almanya’sını terkederek Londra’ya yerleştikten sonra ben bu muhtırayı Arabistan, Filistin ve Suriye’nin iki fatihi Viscount Allenby, T.E. Lawrence’le olduğu gibi Akdeniz, Çanakkale ve Selânik seferlerinin iki siyâsî stra-

tejisti Lloyd George ve Wiston Churchill'le münakaşa fırsatına malik oldum. Britanya Harp Konseyinin muhtıramın Türk ülkesi için müdafaa tedbirlerini müdafaa ettiği aynı sebepler dolayısıyla Akdeniz stratejisine karar vermiş olduğunu meydana çıkardık. Garip bir tesadüf olarak Yakın Doğu stratejisi hakkındaki iki konferans 1915 senesi Ocak ayının aynı haftasında vukua gelmişti. Londra Harp Konseyinin toplantısı 28'de ve Kaiser ve Alman Genelkurmay Başkanı ile yapmış olduğum müzakereler de Ocak ayının 21 ve 22'sinde olmuştu.

6 Ağustos 1914'te, Türkiye'nin muharebeye girmesinden üç ay evvel yazılmış olan muhtıra, Berlin'de Hariciye Nezaretine aşağıdaki tavsiyelerde bulunuyordu:

Türkiye'nin muharebeye iştiraki ve onun muhtemel sonuçları hakkında:

1. *Türk devlet adamlarile uzun ve samimî işbirliğim dolayısıyla Türk triomvirasının muharebeye katılmağa karar vermiş olduklarına kani oldum. Türklerin harbe girmeleri tarihi Alman zaferleriyle olduğu gibi Almanya'nın, Türkiye'nin hazırlanmasında göstereceği yardımlarla da tayin edilmiş olacaktır. Bittabi bu husus Türklerin tarihî "irsi" düşmanları Bulgaristan ve Yunanistan gibi iki Balkan komşusunun durumuna da tâbidir.*

2. *İki Balkan ve Trablus harplerinde ve Arnavutluk Arabistan askerî sevkiyatlarından sonra, Türkiye yakın bir gelecekte, kendisini Kafkasya'da ve Karadeniz'de Rusya'ya, Süveyş kanalında ve Basra körfezinde İngiltere'ye komşu kılan ve Boğazların muhafızı yapan coğrafi durumundan daha fazla bir yardımda bulunmağa muktedir olmayacaktır. Hülâsa Türkiye Müttefikleri Doğuda ve Batıda ayrı düşüren ve bu suretle herhangi bir müşterek faaliyetin önünü alan bir blok hizmetinden başka bir şey görmeyecektir.*

3. Yakın gelecekte Türkiye' nin askerî rolü Almanya cephelelerinden Rus, Fransız ve Britanya kuvvetlerini -Kafkas cephesine, Boğazlara, Mezopotamya ve Mısır cephelerine çekmekten ibaret kalacaktır. Bu dört Türk cephesine Almanya' nın Doğu ve Batı cephelerinden ne kadar kuvvet çekilebileceğini doğru olarak tespit edemem, fakat bunun tahminen bir milyondan ibaret olabileceğini söyleyebilirim. (34).

4. Çanakkale Boğazı' nın kapanması Türkiye' nin kat' î rolünü gösterebilecektir. Türkiye Rusya' yı, Garp Müttefiklerinden bütün askerî, şahsî, siyasî ve iktisadi münasebetlerinden kesmek suretiyle tecrit edebilir. Bu suretle Müttefikler tarafından ne mühimmat ve ne de askerî kıtaatla Rusya' ya yardım edilemez. Rusya her ne kadar Çanakkale Boğazında çarpışacak değilse de istikbali burada kat' î olarak tayin edilecektir. Çünkü Türkler Çanakkale Boğazını müdafaa etmekle Rusları kendi topraklarına kilitlemiş olacaktırlar.

5. Aksini tasavvur edelim. Eğer Çanakkale Boğazı açık kalırsa bu gibi bir halde, ne Türkiye ve ne Balkan devletleri Merkezî kuvvetlere katılamazlar. Bilâkis İtilâf Devletleri Boğazlardan ve İstanbul' daki durumlarından istifade ederek, Türkiye, Bulgaristan, Romanya ve Yunanistan' ı, Avusturya - Macaristan' a karşı Sırbistan' la birleşmeye zorlamağa ve birleşik bir Balkan ordusunu Macaristan, Avusturya, ve Almanya' nın füilen himayesiz güney ve güney doğu cephelerine sevketmeğe muktedir olacaktır.

6. Böyle bir bozgunun önüne geçmek için Türkiye' yi Sırbistan, -Bulgaristan veya Romanya, -Bulgaristan üzerinden Merkezî Avrupa ile (Ereğliden Toros tünelleri vasıtasıyla) Anadolu ile Mezopotamya ve (Amanos tünelleri vasıtasıyla) Anadolu ile Suriye arasında bütün zarurî bağlantılar ve demiryolu irtibatlarının tesisine muktedir kılmak için ona malî ve teşkilâtlandırıcı yardımların yapılmasına mutlak bir kat' iyet ve zaruret

vardır. (Teknik tefsilât orijinal vesikalara ilâve edilmiştir). Bu demiryolu muvasalaları temin edilmedikçe harbin güney doğu sahnesi uzak, ulaşılmaz ve kontrol edilemez müstemleke harbi karakterini alacak ki, böyle bir sömürge savaşında bir kara devleti uzun bir müddet zarfında deniz devleti karşısında nihayet âciz kalacaktır.

Yirmi sene sonra Londra'da Lloyd George bu muhtırayı okuduğu zaman bana 1914 yılının Ocak ayından itibaren gerek Müttetiklerin ve gerekse Almanların ne garp ve ne de şark cep-helerinde bir yarma hareketi yapamıyacaklarına kani bulunduğunu söyledi. Bunun için Lloyd George ulaşım hatlarının bulun-mamasından dolayı *-Çanakkale ile Süveyş kanalı arasında-* ki en zayıf mevkie dikkatini topladığını ilâve etti: "Eğer Alman hükûmeti sizin tavsiyenizi yerine getirseydi ve geçitleri demir-yolu sistemiyle doldurmuş olsaydı biz İngilizler buralardan ge-çemezdik." dedi.

Bu beyanat tamamen doğru değildir. Çünkü bütün sivil ma-kamlar benim muhtıramı kabul etmişlerdi, fakat bütün bunlar *-bizzat Kaiser'de dahil olduğu halde-* Genelkurmay başkanı General von Falkenhayn tarafından reddedilmişti. Şüphesiz bu bir nevi Prusya militarizminin pek garip ve şayanı dikkat misalini veriyordu. Prusya militarizmi fiilen herhangi bir Alman hükûme-tinden hattâ bu hükûmet Kaiser tarafından muzaheret görse de ve gördüğü zaman bile daha kudretli ve nüfuzlu bulunuyordu.

2 Şubat 1915'te eski dostlarımdan Feld mareşal von der Goltz'e yazmış olduğum aşağıdaki mektupta vukua gelen şeyler bildirilmektedir:

Kaiser ve Genelkurmay Başkanıyla konuşmalar

... (İstanbul, Sofya ve Bükreş'teki vazifelerimden) Berlin'e döndükten hemen sonra genelkurmay mensup binbaşı von Haeften henüz daha Genel Kurmay Başkanı olan von Moltke ile acele bir görüşme yapmam lüzumunu telefonla bildirdi. Binbaşı von Haeften bu daveti Moltke'nin emriyle yapıyordu.

Başkumandanlık karargâhına gittiğim zaman von Haeften kabul salonunda bana görüşme mevzuunun "Yakın doğu hakkındaki muhtıram" - İstanbul'la Sırbistan arasında bir ulaşım temini ve İstanbul ulaşım hatlarının Suriye ve Mezopotamya ile tamamlanmak suretiyle Türkiye'nin durumunun yeniden takviye edilmesi- olduğunu bildirdi.

Moltke'nin çalışma odasına girdiğim zaman boylu, geniş omuzlu General bana doğru yürüdü ve ayı pençelerine benziyen ellerini omuzlarıma koydu ve şunları söyledi: "Muhtırayı okudum. Bu benim için hayret veren bir keşif oldu."

Şu suretle mukabelede bulundum: "Sözleriniz koltuklarımı kabartıyor, fakat bir taraftan da bana üzüntü veriyor. Muhtıram, herhangi bir Yakın doğu mütehassısına malûm olan şeylerden fazla bir şey açıklamıyor."

"Kelime oyununu bırakalım. Sizi buraya Kaiser'i görmek üzere karargâhına gitmenizi ve onu haklı olduğunuza inandırmanızı söylemek için çağırdım. Gider misiniz?"

"Şüphesiz Kaiser bütün bunları benim kadar bilir. Onun Yakın Doğu siyaseti malûmdur. Ve halen o, şimdiki Alman siyasetinin neticelerini açık olarak görüyor. Ben bütün bunları Kaiser'le 1911'de yapmış olduğum birinci görüşmemden öğrenmiş bulunuyorum."

"Olabilir... fakat Falkenhayn bilmiyor... Onu herhalde görmek mecburiyetindesiniz. Kaiser böyle emrediyor. Yerime

Genel Kurmay Başkanı olan Falkenhayn'ın Yakın Doğu siyaseti ve oradaki işlerimiz hakkında bir fikri olmadığını biliyorum.”

Kendisini “köşeye atılmış, yıpranmış bir şemsiye”ye benzeten von Moltke von Falkenhayn'ı açıktan acı acı tenkid ediyordu. Nihayet ona, karargâhta faaliyet göstermekliğimin zarurî ve faydalı olduğunu düşündüğü takdirde, bittabi emrine amade olacağımı söyledim. Yalnız bir şartla. Başvekâlet ve Hariciye Nezareti buna muvafakat etmelidir. Ben şimdiye kadar müstakilen çalışıyorsam da Hariciye Nezareti ve Başvekâletle olan münasebetlerim o kadar şahsî bir mahiyettedir ki onların malûmatı olmaksızın bu gibi siyasî bir faaliyete girmekliğimin pek de yerinde bir şey olmayacağını düşündüğümü de ilâve ettim.

Moltke bu hususta bir zorluk olacağını zannetmiyordu. Hem en Başvekiyle telefon ederek muvafakatini aldı. Başvekil, karargâhtaki işlerime ait lüzumlu hazırlıkların yapılması için Hariciye Nazırı von Jagow'la şahsan temasa gelmekliğimi rica etti.

Bu suretle hareket ettim. Hariciye Nezaretinin yakın Doğu şubesi direktörü Geheimrat von Rosenberg ve Deutche Bank direktörü Dr. Helfferich'le uzun konuşmalar yaptım. Sırp Tuna köşesi hakkında ve hususiyle Toros ve Amanos dağlarından geçen tünellere dair lâzım gelen bütün malûmat ve materyalleri onlardan aldım.

Helfferich Kaiser'in karargâhına üniforma ile gitmekliğimi söyledi. Bunun imkânsız olduğunu, çünkü asker olmadığım-dan askerî elbisem bulunmadığını söyledim. Helfferich sivil olarak gittiğim takdirde vaziyetin benim için güç olabileceğini, düşünüp taşınıp herhalde münasip gördüğüm bir üniforma giymekliğimi teklif etti. Tabiatile reddettim.

Helfferich'in haklı olduğu anlaşıldı. Yolda, hattâ Charleville'deki karargâhta birkaç defa durdurulup gizli polis tarafından sorguya çekildim. Sivil kıyafetle Alman askerî şahsiyetleri-

nin kaynağı küçük bir Fransız şehrinde görünmekliğim heyecan uyandırdı.

Kaiser'in villâsında öğle yemeğinde Kaiser'i beklemekte olan yarım düzine generaller, amiraller arasında ben siyah ceke-timle şüphe uyandırıyordum. Kaiser girdiği zaman samimî su-rette elimi sıktı, kendisiyle 1911 ve tekrar 1912 yıllarında Ho-henzollern gemisinde demokrasi hakkında yapmış olduğum gö-rüşmeleri bir iki kelime ile hatırlattı.

Yerim Kaiser'e yakın ayrılmıştı. Kaiser askerlerin "domuz-lara elverişli soğuk ve rutubetli bir havadan" pek ıstırap çeken bir cepheden henüz dönmüş olduğunu söyleyerek söze başladı.

Havayı vesile ederek şunları söyledim: "Harbin gelecek sahnesinde askerlerimiz tamamiyle zıt şeylerden muztarip ola-caklardır."

"Anlamadım. Ne söylemeğe uğraşıyorsunuz?"

"Askerlerimiz harbin gelecek sahnesinde rutubet ve so-ğuktan değil sıcak ve kuraktan mustarip olacaklardır."

Kaiser bu sözlerime karşı sabırsızlık gösterdi:

"Hâlâ ne demek istediğinizi anlamadım."

"Dedim ki gelecek harp sahnesinde... yani Yakın Do-ğu'da... Askerlerimiz..."

"Deli misiniz" diye Kaiser hiddetle sözümü kesti ve ilâve etti: "Askerlerim bir de yakın Doğuda mı savaşacak demek isti-yorsunuz. Bismarck'ın Balkanlar hakkındaki bir Pomeranyalı erin kemiklerine değmezler sözünü hatırlamıyor musunuz?"

Hoşa gitmeyen bir durum hasıl olmuştu. Generallerin ve amirallerin gözlerinin üzerime dikildiğini hissediyordum. Be-nim için bu anın bir ölüm dirim dakikası olduğunu anlıyordum. Bereket versin ki sakince şu cevabı vermek aklıma geldi: "Şüp-hesiz haşmetmeap, Bismarck'ın bu sözlerini hatırlıyorum. Bis-

marck'ın bu meselede ihtimal sizin de pekâlâ hatırlıyabileceğiniz diğer sözleri de vardır.”

“Ne gibi sözler” diye âmirane sordu.

“Rusya ile bir muharebe takdirinde Almanya için Türklerin kıymetinin ne kadar hayati olduğu hakkındaki Bismarck'ın fikrini düşünüyorum.”

Kaiser sözümü kesti: “Pekâlâ bundan sonra bahsederiz.” dedi ve sonra Yakın Doğu hakkında siyasî olmaktan ziyade umumî bahislerden konuşmağa başladı. Türk tecrübeleri ve diğer hatıraları hakkında görüştük.

Kaiser'in söylediği benim için havadis kabilinden şeylerdi. Fakat kendisi bunlara tamamen inanıyordu. Bu 1911'de vukubulduğu söylenen bir olaya aitti. Von Tirpitz'in raporuna göre, Britanya torpitobotları Fas buhranının devamı boyunca Kaiser'in yatını torpillemek niyetiyle Norveç sularında izini takip etmişler (!)

Diğer şeyler arasında Kaiser bu harbi işaret ederek 1913 Mayıs'ında kızının düğünü vesilesiyle Berlin sarayında tasarlanmış “iki kuzenin suikastı” olarak kabul ettiğini de söyledi (!).

Yemekten sonra salonda Kaiser ve iki askerî müşaviri General von der Plessen ve von Lyncker'le birlikte yalnız kaldık. Benim muhtıramı söz konusu ettiler. Evvelce Moltke'ye söylediğim gibi Kaiser bu muhtıraya tamamiyle vâkıftı. Şu husus meydana çıkarıldı ki başkumandan General von Falkenhayn bir harp sahnesi olmak itibarıyla Yakın Doğu'nun ehemmiyetini anlıyamadı ve Anadolu, Suriye ve Mezopotamya arasında eksik bulunan demiryolu hattının derhal ikmalindeki zarureti göremedi ve bu suretle muharebenin tek bir gününde sarfedilen 20 milyon markın bu demiryolu inşaatını bitirmek için sarfedilmesini reddetti.

Bütün mesele burada. Her salâhiyettar makam - Başvekâlet, Hariciye Nezareti, Maliye, Deutsche Bank, Türk hükûmeti, ve Bağdat demiryolu kumpanyası- demiryolunun ikmalindeki zarureti kabul etmiş, istenilen parayı işe tahsis etmiş bulunuyordu. Fazla olarak Kaiser’de bunu tasvip ediyordu; fakat ordu başkumandanlığının imzası da bu iş için zarurî idi. Çünkü demiryolu hattının inşaatı için ortada mevcut sebepler ve son karar askerî mahiyeti haizdi. Fakat von Falkenhayn reddediyor.

Kaiser bir gün sonra Falkenhayn’dan beni görmesini ve raporumu dinlemesini istediğini bildirdi.

General ertesi gün Mezieres nehrinin karşı sahilindeki kargâhında beni kabul etti. Samimî idi, aynı zamanda insana yakın bir hali de vardı: “Gel bakalım delikanlı. Bu mesele için ne düşünüyorsun?”

Türk harp sahnesini takviye için “Bağdat hattına” neden ihtiyacımız olduğunu ve niçin bu muharebenin ne doğuda, ve ne de batıda değil ancak güney doğuda, bütün cephemizin en zayıf ve en ziyade tehlikeye maruz kısmında halledileceğini izah ettim. Bu sahada kesin olarak harbin kazanılması veya kaybedilmesi Anadolu ve Bağdat demiryoluna bağlı bulunmakta olduğunu ilâve ettim.

Falkenhayn iki itirazda bulundu: (1) Demiryolunun Toros dağlarında Ruslar tarafından Kafkas üzerinde yapılacak bir istilâ ile tahrip edilebilmesi ihtimali (!); (2) İskenderun körfezine İngiltere tarafından yapılacak çıkarma hareketiyle bu hattın tahrip edilebilmesi ihtimali (!)

Birincisi, Kafkas’la Toros dağları arasındaki büyük mesafeyi ve geçilmez dağlar silsilesini ve ikincisi, sahille Toros dağları arasındaki mesafeyi ve böyle bir hücum için Müttefiklerin Mısır’da hazırlayabilecekleri, fakat Türk kıtaları tarafından Toros dağları ilerisinde katiyen durdurulabilecek olan seferî bir

kuvvetin ihraç yapması lâzım geleceği zaruretinin göstermekle bu iki itirazı çürütmek güç değildi.

Nihayet kurmay başkanı bu noktalarda haklı olabileceğini kabul etti.

Sonra Sırbistan yolunu Bulgaristan ve Türkiye ile birleştirmek zaruretinin münakaşası ettik. Amiral Souchon'un İstanbul'da bana söyledikleri şeyler üzerinde durdum- Çanakkale ancak bir çarpışma için kâfi gelecek mühimmata sahiptir ve Türk topçkerleri ancak bir dakika için kâfi gelecek yedişer mermiye maliktirler (!)

Falkenhayn yol ve hava şartları yüzünden Sırbistan'a karşı bir kış seferinin imkânsızlığından bahsetti. Eğer bunlar düzeltilmezse Müttefiklerin Çanakkale Boğazına birdenbire bir hücumları vuku bulduğu takdirde bu duruma tesir etmek için harekâtı kâfi derecede seri bir tarzda inkişaf ettirmek mümkün olmayacaktır. Bununla beraber bütün Balkanlar üzerinde haiz olduğu büyük ehemmiyeti dolayısıyla bu seferi, elde mevcut bütün vasıtalarla yapmak gerekecektir.

O görüşmemize, bazı yeni noktai nazarlar elde etmiş olduğunu ve her iki meseleyi en kısa bir zamanda düzene koyacağını, kesin ve çabuk bir sonuca vardiacağını vadetmek suretiyle nihayet verdi.

Kapıya kadar beni yolcu ederek şunu sordu: "Toros demiryolunun ikmali ne kadar zaman ister?"

Ben bir mühendis hesabını tekrarladım: "Takriben bir, bir buçuk sene." General gülerek süratle cevap verdi: "Harp bu müddetten evvel bitmelidir ve bitmiş olacaktır ve harp batıda Calais'de 1915 yılında halledilecektir."

O, neticenin batı cephesinde elde edileceğini ve bunun sonucunu olarak da Yakın Doğu'da harbe nihayet verileceği fikrinde ısrar ediyordu. Maamafih hayal kırıklığına uğradığını gördüğü

zaman bir nevi teselli olmak üzere bana ordu demiryol teşkilâtının şefi General Groener'i görmemi söyledi. Generalle teferruat hakkında görüşecektik.

Sonra kapının yakınında Falkenhayn'a aşağıdaki şu sözleri söylediğim zaman (iyimserlikle şöhret almış bana) "Sen kötümsersin" dedi, "Şimdi nasıl Allahısmarladık diyorsak, o kadar emniyetle, iki sene geçmeden Bağdat ve Kudüs'ü kaybedeceksiniz. Bütün bu kayıpların sebebi de, elde mümkün bütün vasıtalarla Toros - Amanos demiryolunu yapmamak hakkındaki bugünkü kararınızdır." Bu son sözlerin ağzımdan nasıl çıktığını ben de bilmiyorum, fakat doğru çıkacağından korkuyorum.

Falkenhayn gayretlerime bir mukabele olmak üzere Ar-gonne ve Ardenne'den Ostend ve Zeebrugge'a kadar bütün cep-heyi gezdirilmemi emretti. Prens Eitel Friedrich'in karargâhı da dahil olmak üzere muhtelif karargâhlar beni misafir olarak ka-bul ettiler ve harbin ilk kışının son kış olacağı hakkındaki ümit-lerini izhar ettiler. Bu husustaki şüphemi gördükleri zaman inan-mıyarak başlarını salladılar.

Falkenhayn'ın kısa görüşüne rağmen Türkiye'nin dört cephesinden birinde cereyan eden hâdisat muharebenin devamı boyunca en ziyade ehemmiyetli durumlar ihdas eden hâdiseler silsilesinin doğmasında başlıca âmil olmuştur. Çanakkale Boğazı'nın muvaffakiyetli müdafaası Akdeniz devletlerini, Müttefik-lerin Rusya'dan ayrı tutmak gibi bir sonuç vermiştir. Winston Churchill'in sözlerine göre bu müdafaanın en "muazzam netice-leri" şunlardır: "Bulgaristan'ın Alman - Türk ittifakı lehinde ka-rar vermesi; Sırbistan'ın hezimet ve işgali; Romanya ve Yuna-nistan'ın pek uzun süren tarafsızlıkları; Romanya'nın hezimet ve işgali; Türklerin Avusturya için Galiçya'da ve Kafkas'ta si-lâhlı mukavemetleri; Mezopotamya ve Mısır'a karşı Alman - Türk tehdidi; Rusya'nın çöküşü."

Londra'da İngiliz askerî stratejisti Lidell Hart ile buluşmak zevkini tattım. Beni Lloyd George'a tanıtan o oldu. O ve ben Birinci Dünya Harbinin Yakın Doğu cephesi hakkındaki notları karşılaştırdık ve Müttefiklerin Boğazlar üzerindeki zamanında elde edecekleri zaferin şu neticeler vereceğini söyledi. (1) Sırbistan kurtarılmakla kalmıyacak, hem de muzaffer bir taarruz yapılacaktı, (2). Bütün Balkan hükûmetleri Müttefikler lehinde karar vereceklerdi, (3) İtalya Müttefikler tarafında daha erken harbe girecekti, (4) Fransız taarruzları başlangıçtan itibaren pek kıymetli olacaktı, (5) Müttefiklerin yardımlarının temini ve işbirliği sayesinde Rusya başarıyla müdafaa ve takviye edilecekti, (6) Almanya ve diğer merkezî devletler üzerine, onları Ukranya Balkan ve Türkiye'den iâşe ve ham maddeler almaktan mahrum ederek geniş ve serî bir surette iltisadî tazyik yapabilecekti, (7) Almanya ve Avusturya - Macaristan'a General Gallieni'nin tavsiyesi veçhile, 1915 yılında en zayıf ve coğrafî bakımdan müdafaaya en az kabiliyetli güney ve güney doğu cephesinden başarılı bir hücum mümkün olabilecekti.

Britanya yetkili makamlarının, General Von Falkenhayn'a yapılan ikazdan bir yıl sonra, 1918 senesinde, vukubulmak mecburiyetinde olduğunu söyledikleri şeyler, Osmanlı İmparatorluğu'nun diğer iki ucunda, Mazepotamya ve Arabistan'da bilhassa demiryolu hattının yokluğu yüzünden gerçekleşti.

1934'te Field Mareşal Viscount Allenby bana şunları söyledi: "Siz Almanlar Anadolu - Suriye demiryolunun inşasını münakaşa suretiyle tam iki yıl kaybettikten sonra ve bu yol için müttefikiniz Türkiye'ye malî yardımlar yapılması ve ödenmesi şekillerini münakaşa ile çok kıymetli zamanlar kaybettiğiniz sırada... Biz Mısır'dan Arabistan çöllerine ve Filistin'e doğru uzayan mukabil demiryolları yapmak hususunda çalıştık ve yaptık." Bu harp tedbiri bugünkü Kahire - İstanbul ekspresinin başlangıcı oldu. Bu ekspres 1943'de İngiltere tarafından yine harp maksadlarıyla Hayfa ve Beyrut'a bağlanarak ikmal edildi.

Arapların mânidar olarak “çapulcu makine” adı verdikleri Lawrence Osmanlı Arabistan’ı ile Türkiye arasında demiryolu bağlantısı olsaydı bugünkü başarısını kazanamıyacağını teyid etmişti ve şunları da söylemişti: “General Allenby, bana, harp kabinesinin batıda durumun ıslahını kendisinden beklediğini söyledi. Türkler tamamen ve daimî olarak harp dışı edilmelidir... Şam’ın zaptı doğuda, bu harbin, kanaatime göre de, bütün harbin sonu olacaktır. Çünkü birbirlerine bağlı bulunan merkezî devletlerin en zayıf halkası olan Türkiye’nin yıkılmasıyla bu devletlerin meydana getirdiği küme de dağılacaktır.”

Wiston Churchill’in 1915’te Çanakkale taarruzundan da beklediği bu idi. Fakat bu taarruz iflâs etti, çünkü Churchill’in, bu taarruzun mümkün olacağı hakkındaki siyasî açık fikri askerî mahfeller tarafından kâfi derecede desteklenmedi. Tıpkı bunun gibi Berlin’de sivil hükûmetin müdafaa hususundaki açık tavsiyesi Genel Kurmay Başkanlığı tarafından zamanında yerine getirilmemiştir. Devlet adamlarıyla askerlerin fikirleri pek nadir olarak uyuşur ve askerî deha ile siyasî basireti kombine eden bir şahsiyet, pek müstesna bir hâdisedir.

Bu suretle ilk defa Akdenizin deniz devletleri muvaffakiyetsizliğe uğradılar, fakat neticede orta ülkenin kara devletleri bozguna uğradılar...

Bu 1918’de Türklerin öğrettiği bir ders oldu ve bu dersten Türkler 1944’te istifade ettiler.

XV

**JÖN-TÜRKLERİN HARP GAYELERİ:
“TÜRK TÜRKİYE’Sİ”**

Jön-Türk liderleri 1914-1918’de iştirak ettikleri harbe, “Kurtuluş Savaşı” dediler. Atatürk’te 1920-1923’te yaptığı Türk harbine, “Kurtuluş Savaşı” ismini verdi. Her iki tarafta, Atatürk ve Jön-Türkler aynı gaye için döğüşmüşlerdir.

İlk defa 15 Ekim 1915’te İstanbul’dan başvekil ve Hariciye Nezaretine yazdığım raporların birinde:

Hâlen, Türk harp gayeleri geçen sonbaharda Hariciye Nazırı Halil Bey’in bana izah ettiği şeklin aynıdır: “Eğer kapitülâsyonlar fiiliyatta kalırsa, Mısır’ın hepsini ve Rusya’nın yarısını kazansak bile harbi kaybetmiş sayılırız.

Sadrazam, Enver ve Talât Paşalar, Halil Bey ve diğer liderlerle yaptığım bütün konuşmaların mevzuu millî kurtuluştur: “İlâve toprak istemiyoruz. Halen arazi ve hattâ Bulgaristan’da bir milyon nüfus kaybediyoruz. Sırf millî bağımsızlığımızı, kendi mukadderatımızı tayin ve hürriyetimizi elde etmek için üzerimize ağır iktisadî yükler aldık.”

Raporum devam ediyordu: “Türk halkı bunu da biliyor ve hissediyor ve bilip hissetmelidirler de. Bundan dolayı Türk hükûmeti bütün umumî yazılarda, mektuplarda -hattâ Alman *erle-
rinin sofralarında bile*- Türk dilinin kullanılması hakkında mil-

lî talimat ve kanunlar çıkarıyor. Genç Türkler bu millî tedbirlerle halk üzerinde büyük bir tesir yapmak istedikleri görülüyor. Bilhassa, Avrupa önünde Türk hükûmetinin durumu o kadar kuvvetlidir ve bu harpte de o kadar başarı kazanmıştır ki hissiyat ve harekâtında “Türk olmayı” göze alabiliyor...

“Serveti-Fünun gazetesinde bir karikatür bu noktayı aydınlatıyor: Bir Türk bir Avrupalıya niçin kederli olduğunu soruyor. Avrupalı cevap veriyor: “Artık Türkiye’de muvaffak olmak için biraz Türkçe bilmek mecburiyetindeyim.” Türkün cevabı “Ben de şimdiye kadar Türk olmakla beraber muvaffak olabilmek için bir Avrupalı gibi hareket etmeğe mecburdum.” Mecmualarda şair Mehmet Emin’in şu şiirini okursunuz: “Ben bir Türküm, dilim cinsim uludur (35).”

“Bir harp gayesi olmak itibariyle milliyetçilik, yıllarca harp etmiş bir çok yükler altında ezilmiş halkın millî ahlâkını takviye ederek bir harp vasıtası olmaktadır. Bittabi, Genç Türkler tarafından şovenist ifadeler, yanlış fikirler, hattâ bazı budalalıklar görülebilir. Bütün bunlar millî gelişmenin doğum sancılarıdır. Fakat bu hal her yerde aynı değil midir?

“Türk milliyetçiliğini; Türk halkını imparatorluktan millete götüren tarihî ve siyasî bir hareket olarak anlamalıdır. Eğer biz Türk nationalizmini tâlî bir zaruret olarak görür ve bunu Türklerin gelişmesinde bir safha olarak kabul edersek, bu takdirde Türklerle anlaşabiliriz. Fakat bu nationalizmi münasebetsiz ve lüzumsuz bir şey olarak telâkki eder ve bıkkınlık getirirsek, bu halde, bu hareketin tarihî temelini değiştirmeye muktedir olmaksızın işleri kendimiz için zorlaştırmış oluruz.

“Şimdiye kadar bazı yabancı devlet entrikalarına daima mevzu olmuş olan Türkiye bu harple, kendisi için bir şeyler yapmak ve kendi ayakları üzerinde durmak istiyor. İşin kısası, Türkiye Türk olmak istiyor. Türklerin müttefiki Almanya herhangi bir imtiyaz kazanmak gibi bir maksad peşinde koşmama-

lı ve her cins imtiyazlardan el çekmelidir. Bundan dolayı tekrar ediyorum: Kapitülâsyonlar kapitüle olmalıdır.”

Kapitülâsyonların uğursuz tesirlerine âşina olan bir kimse, genç Türk hükûmetinin kurtuluş ve istiklâl yolunda ilk faaliyetinin Türkiye’yi aynı kapitülâsyonlardan himaye eden ve Türkiye’nin sulh yoluyla parçalanmasını tasarlıyan muhtelif nüfuz mıntakalarından Türkiye’yi kurtarmak teşebbüsüne niçin bağlı olduğunu anlar.

Türklerin muharebeye girmesinden üç ay evvel, 1914 Ağustosunda Müttefikler Türklerin tarafsızlığını kazanmak için adli değil, fakat iktisadî kapitülâsyonların kaldırılmasını teklif ettiler. Fakat bu Türklerin istiklâl arzusunu tatmin etmedi.

İlk defa 1914 Eylülünde İttihatçı hükûmet kapitülâsyon devletlerinin muvafakatini almaksızın gümrük rüsumlarını arttırmak suretiyle iktisadî kapitülâsyonları kendiliğinden kaldırdı. Daha sonra, 1 Ekim 1914’te ecnebi postahaneler aynı hükûmet tarafından kapatıldı. 5 Ekimde ecnebî mekteplerine nihayet verildi. Hattâ Osmanlıların müttefikleri Almanya ve Avusturya - Macaristan’da dahil olduğu halde bütün kapitülâsyon devletleri bu hali protesto ettiler.

1916 Ocağından sonra Türklerin iki müttefiki kapitülâsyonların ancak prensip itibariyle kaldırılmasına muvafakat ettiler. Müzakereler Alman Hariciye Nezaretinin aşırı derecede kanunculuğu yüzünden uzun müddet neticesiz kaldı. Bir zamanlar Fransız elçisi Jules Combon söylediği şu sözlerle kanunî fikirle siyasî fikir arasındaki farkı belirtmişti: “Müzakere ile kanuncu arasında dünyalar kadar fark vardır. Kanunların tatbiki ve tefsiri, siyasilerin tecrübe dünyasında yer bulamıyan taş gibi sert bir zihniyet ister. Olaylarla yüzyüze gelmek... ve hattâ büyük bir fenalığın önüne geçmek için adaletsizliğe bile boyun eğme kabiliyeti, kanunların harfleri üzerinde durmak temayülüne yabancıdır.”

Bu kanunî görüşün haddi zatında ehemmiyetsiz olmadığını Birinci Dünya Harbinin devamı boyunca Müslüman-Osmanlı adliyesinde reformlar yapan ve bilâhare Alman Adliye Nazırı olan Dr. Heinze'in tecrübeleriyle de aydınlatmak mümkündür. Türk vilâyetlerinde reformlarının ne gibi bir sonuç verdiğini anlamak maksadiyle Dr. Heinze küçük Asya'da bir seyahate çıkmıştı. Bir küçük Türk şehrinde mahkemeyi ziyaret etmişti. Tesadüfen suçlu yerinde Heinze'in vatandaşı ve haydutlukla suçlu olan bir Alman serseri bulunuyordu. Dava açık ve ceza da sarıhtı. Suçlunun beraet ettiğini gören Heinze'in hayret ve şaşkınlığını tasavvur ediniz. Reformcu Heinze'in şerefine yapılan kabulde kendisine davanın neticesinden memnun olup olmadığı soruluyor. Heinze suçunu itiraf eden suçlunun neden mahkûm edilmediğini sormaktan kendini alamıyor. "Şarklı" cevabı şu oluyor: "Türkiye'nin misafiri sıfatıyla Heinze'e mecbur bulduğumuz şeref borcunu bir vatandaşını kurtarmakla ödeyebileceğimizi ve bu işinde memnuniyet verici olduğunu düşündük."

Bu mahkemenin yaptığı gibi kanuna uygun davranmamak adaletsizliği kendiliğinden adalete çevirdi. Bu husus Talât Paşa ile yaptığım bir tecrübede kendini gösterdi. Bir İsviçreli dostum, Konya'da yüzlerce Ermeni ailesini tehdid eden tehlikeye nazarı dikkatimi çekti. Bunların Ermeni suikastcileriyle hiç bir alâkaları bulunmuyordusa da bütün Ermenilerin tehciri hakkındaki umumî emre tâbi tutuluyorlardı.

Talât Paşa ile yaptığım bir görüşmede siyasî işlerimiz bittikten sonra ona, "şimdi artık sizinle şahsî bir meseleyi konuşmak istiyorum" dedim. Konya'daki Ermenilerin durumundan bahsettim ve aynı zamanda da bu konudan hoşlanmadığının farkına vardım. Fakat beni sabırla dinledi ve sonunda: "Madem ki dostumsunuz, arzunuz yerine getirilecektir." Ben onun bu konu üzerinde fazla konuşmaktan sakındığını düşünerek, işi takip etmek için bana Bâb-ı Âliden birini tavsiye etmesini rica ettim.

Kalktı, elimi sıktı ve bir nevi hiddetle, “bu işin yapılacağını söylemedim mi?” dedi.

Birkaç gün sonra sadrazamın, Konya’daki bütün Ermeni ailelerinin yerlerinde kalabilecekleri hakkında emir vermiş ve bu emrinde gerçekleşmiş olduğunu öğrendim.

Osmanlı tarihi bakımından, İttihatçıların kapitülâsyonlardan kurtulmaktan ibaret harp gayeleri, anlaşılır, haklıdır ve zaruridir. İşte bundan dolayı Türk dostlarımin isteklerine aşağıdaki raporu hususî olarak, Alman başvekâletine vermek suretiyle bütün yardımlarımı yaptığımdan tam mânasiyle memnundum. Bu rapor 10 Mart 1917’de yüzbaşı Humann’dan aşağıdaki şikâyeti aldığım zaman yazılmıştı:

“Bu son birkaç gün içinde yeni anlaşmazlıklar meydana geldi. Evvelki vaziyetinin aksine olarak Berlin, kapitülâsyonların kaldırılmasını tamamiyle tanımaktan çekiniyor ve kararlaştırılan zaman içinde muvakkat bir ilga teklif ediyor. Siz bu haberin Türk devlet adamları üzerinde meselâ Bağdat’ın düşmesinden, yahut Ermenistan’ın kaybindan, yahut ta bu ölçüde herhangi bir hâdiseden fazla meş’um bir tesir yapacağını anlıyabilirsiniz. Yakın Doğu siyasetinde merkez devletler arasında rehberlik rolünü oynamak itibariyle Almanya kapitülâsyonların kaldırılmasına rıza olmazsa şüphesiz bu takdirde diğer devletler buna hiç yanaşmayacaklardır. Bu suretle, şimdiki Türk kabinesini, üzerine dayandığı ve kuvvetini vücutte getiren, yegâne zeminden mahrum bırakacağız. Eğer Türk kabinesi kapitülâsyonların ilgasını tamamiyle tanımıyacak olursa bu Türk halkı nazarında da bir cinayet telâkki edilecektir. Hakikatte bunun mânası, Türkiye gelecek hiç bir ümide bağlanmaksızın beyhude harb ediyor, demektir. Öyle bir harp ki, ona ne arazi ve ne de anlaşılır bir kazanç temin edecek ve nihayet bitkin bir memleketi, isteksiz olduğu uzun, yıpratıcı bir harbe girme yüzünden felâketin en derin uçurumuna atacaktır. Eğer millet “kurtuluş savaşı” gibi bir

ideal uğrunda harp ettiğine kani bulunursa, bu muharebenin Mısır, Mezopotamya ve Ermenistan'ın elden çıkması gibi fevkalâde insan kaybı; açlık, sefalet, hastalık gibi çeşitli güçlükleri ve yükleri haklı olabilir ve Türkiye'de bunlara katlanabilir. Berlin'in bugünkü durumunu hesaba katarsak antantın ayrı bir sulh teklifi heyulâsı bugün yarın hakikat olabilir.”

Berlin'de yaptığımız müdahaleler kapitülâsyonların kaldırılmasını -Başvekâletten aldığım bir telgrafa nazaran- hızlandırdı.

İstanbul'daki Alman tebaalarının bana ne suretle karşı koydukları ve nasıl hareket ettiklerini 1918 Ocağında demokrat lider, Fridrich Naumann'a yazdığım bir raporda gösterdim:

“Tecrübelerinizden bilirsiniz ki, ecnebî halk ortasında yığılmış Alman kolonileri, sefirleri de dahil olduğu halde hiç bir şeyden memnun olmazlar. Onlar kendi küçük menfaatlerinden ziyade, her şeyin fevkinde bulunan memleketin üst siyasetiyle alâkadar olmaları lâzım geldiği hakikatini sevmezler. Ekserisi her şeye kendi kâr ve zararı açısından bakan, cahil burjuva snoblarıdır.

“Hattâ, İstanbul bu kolonilerin orta derecesinden bile berbatır. Bütün milletlerin hakkı olan kuvvet ve istiklâlî Türkiye'nin de kazanması için herhangi bir yardım yapıldığı zaman Alman kolonisindeki bu daimî dükkâncılar kıyamet koparırlar. Kapitülâsyonların kaldırılmasını müdafaa edersem, bu Almanlar, kendilerine vergi ödetmek suretiyle yapılan “adaletsizliğe” yaygara koparırlar. Halbuki onlar nesiller boyunca vergi vermiş ve yaşadıkları memleketin zararına olarak geniş ölçüde zengin olmuşlardır...

“Kendi meselelerini ve ihtiyaçlarını anladığım için Türk liderlerinin itimadını kazandığım ve tam mânasiyle bağımsız bir Türkiye ile samimî bir dostluk kurulmasına yardım ettiğim için

Alman kolonisindeki bu daimi tenkitçiler Türk millî hareketini öğmekten ve tanımaktan bir Alman olmam itibariyle gûya kendimi “tezli” ediyormuşum mânasını çıkarıyorlar. Onlar “dostluk yurdunu” istedikleri gibi, bir ecnebî mahallesi olan Beyoğlu’nda değil, bir Türk mahalle merkezinde kurmak hususundaki kararına bilhassa itiraz ediyorlar. “Dostluk Yurdunu” Alman kulübü “Teutonia”da kurduğum takdirde enrime iki milyon mark veriyorlar.

“Alman kolonisinin bu gibi düşünceleri Alman subaylarını da fesada düşürüyor. Bu subaylar Türkiye’nin son on yıl içinde yaptığı harplerle fakirleşen durumundan habersiz olarak Türkiye’ye geliyorlar. Binbir gecevari bir hayat yaşamak ümidiyle gelip bunun yerine şüphe, itimatsızlık görüyorlar. Gûya mağrur inatçı Türklere bir tatlı su frengiyle bir fellâh gibi davranılacağını gösteren, Türkiye’yi, “Alman Mısırı”na çevirmekten ibaret Alman sloganından vesveselenmiş esasen mağrur eski bir milletin karışık, fena vasıflarıyla karşılaşmaktadırlar. St. Bartholomew gecesi dedikoducularının veya Sicilya Vesper’lerinin do-laştıkları bir hava yaratılmaktadır. Bu hava içinde küme halinde katillerle tehdit ediliyorlar. Bu, müttefik milletler arasında her türlü esastan mahrum budalaca bir iştir. Bununla beraber şayanı dikkat bir atmosferdir.

“Hattâ General Liman Von Sanders, şuursuz olarak Anti-Türk, Anti-islâm hatalar yapmıştır. Şüphesiz tarih onu Mustafa Kemal’le birlikte Çanakkale Boğazını başarı ile müdafaa ettiği için şerefliendirecektir. Hâlen Liman o kadar kısa görüşlüdür ki, atış talimleri için hedef olarak köpekleri kullandığından dolayı Türk köylüsünün fanatikal galeyanını anlamıyor ve anlamak ta istemiyor. Bazan otomobiline binerken şüphe edilmeyen hayvanları tabancasıyla öldürüyor, bazan de tarlaların içine doğru delicesine bağırıp koşmalarını seyretmek için gelişi güzel yaralıyor. Ben bunu Liman’la cephe gerisini gezdiğim zaman müteaddit defalar gördüm. Şiddetle itiraz ettim, fakat bir netice vermedi.

“Velhasıl bütün bunlar için ne düşünüyorsunuz? Çekirge mücadelesi mütehassısı ve Filistin’deki salgını durdurmak için burada bulunan yüksek müstemleke zabiti Geheimrat B. Türk müttetiklerimiz hakkındaki fikrini; Tokatlıyanda balkonda oturmayı herhangi bir yerden fazla sevdiğini, çünkü rahatça buradan Türklere tükürebileceğini söylemek suretiyle ifade etti. Sanki Türkler sahip bulundukları “Şark hassasiyetiyle” bu hakaretli durumu anlamıyacaklar ve lâıkiyle mukabele edemiycekler.”

Almanlar, Birinci Dünya Harbinde ettiklerinin hepsini bu harpte biçtiler.

XVI

**PAN-GERMAN HARP GAYELERİ:
“TÜRKİYE - ALMAN MISIR’P”**

Türkiye’nin kurtuluş ve bağımsızlık savaşındaki emelleri ile Pan-German gayelerinin birbirine uymadığı tamamiyle açık bir hakikattir.

Hâlen Ankara’da Hitlerin sefiri bulunan Albay Von Papan’ın fikri bu uygunsuzluğu aydınlatmaktadır. Papan, Washington’da askeri ataşe bulunduğu sırada gösterdiği zararlı faaliyet yüzünden Birleşik devletlerden sınır dışı edilerek Türkiye’ye gönderilmişti. Filistin’de, Mustafa Kemal’le yanyana İngiliz ordularıyla çarpışmıştır. Fakat bu garip silâh arkadaşlığı müşterek harp gayesine dayanmıyordu. 1917’de albay Papan Filistin’den bana şunları yazıyordu:

“Risalenizdeki tezin, Büyük Merkezî Avrupa’da bir “Milletler Ligi”nden ibaret olduğu görülüyor. Müstakil devletler ve milletler arasında bir ittifak şeklinde olmamak şartıyla esas fikriniz doğrudur. Sizin Türk Türkiye’sinden, Yunan Yunanistan’ından, ve ilâhareden bahsediyorsunuz. Bilâkis bütün bu devletler Almanya’nın olmalıdır. Böyle bir Berlin - Bağdat hattı için çalışmak hayatımın en cazip bir işi olacaktır. Bir gün bu işi başaracağımı umarım.”

Elçi Papan bu ömürlük rüyasını hakikat yapmak için bir müddettenberi Ankara’da bulunmaktadır. Etrafında geçen harp-

te münasebette bulunduğum, Mr. Ribbentrop'un kayınbiraderi Herr Jenke (İstanbul'da doğmuş), Dr. Otto Von Hentig (bir zaman San Fransisko'da Hitlerin general konsolosu), Dr. Franz Schmidz - Dumont (vaktiyle Bağdat demiryolu kumpanyasının sekreteri). Dr. Schoenberg (kapitülâsyon devrinin meşhur tercümanı) ve Dr. Schwoerbelt (diğer bir mütercim) gibi bazı pan-german şahsiyetlerle çevrili olmasına rağmen talih ona yâr olmadı.

Türkiye'de askerî murahhas bulunan bilâhare Lehistan tabiiyetine geçen Avusturyalı Field Mareşal J. Pomiankowski harp hatıratında şunları yazıyor: "Profesör Jackh'ın İstanbul'u terkederek vatanına her dönüşünde Alman subaylarının bayram yapmaları şayanı dikkat bir haldi"

Bayram yapmaları neyi ifade eder? "Türkçü" diye adlandırdıkları bir faaliyete muhalefeti mi? Aşağıda göreceğimiz üzere bu durum bir tarafta Prusyalı Pan - German Harbiye Nazırı ile diğer tarafta Alman Başvekili ve Kayser arasında bir zıddiyet doğurdu.

Yakın Doğudaki Alman harp gayelerini belirlemeye çalışanlar, bu hususta bir cevap vermekte zorluğa uğrarlar. Alman harp gayeleri, Osmanlı İmparatorluğu'na bir Alman kolonisi, müstakbel bir "Alman Mısır"ı gibi davranan ve Türkiye'yi Britanya Mısır'ına ve Hindistan'a bir atlama taşı olarak gören sorumsuz Pan-Germanizmle, "nüfuz sahaları"ndan başlayarak sadık, kıymetli bir müttefike tam bir istiklâl vermek hususunda içten bir karara kadar varan Alman Hariciye Nezaretinin asıl salâhiyetli siyaseti arasında oynamaktaydı.

İlk defa 18 Ekim 1915'te yüzbaşı Hans Humann İstanbul'da bulunan Alman kara ve deniz şefleri arasındaki ahenksizlik hakkında bana şunları yazmıştı:

"Türkiye'de Alman kumandası başında bulunan General Liman, General Goltz, Amiral Usedom ve Souchon askerî işlerimizi fazlasiyle güçleştiriyorlar. Burada bir çok meselelerle

karşılaşılmaktadır. (1) Sınırlı bir muharebe sahnesinde açık bir surette tayin edilmiş faaliyet sahalarının muhafaza edilmesindeki imkânsızlık, (2) Karakter mizac ve fikirlerdeki ayrılıklar, (3) İhtiras ve hased gibi insanlara, tam mânasiyle insanlara mahsus haller, (4) Kendi salâhiyetine asla müdahale ettirmeyen başkumandan Enver Paşa'nın akıllıca ihtiyatkârlığı v.s., v.s... Bütün bunlar tedricen otorite sahibi şahsiyetler arasında fevkalâde bir galeyan yaratmakta ve bütün bu haller subaylar üzerinde de fena tesirler uyandırmaktadır. İşlerin bu vaziyeti şüphesiz tehlikeli neticeler vermiştir.

“Maatteessüf Alman subaylarının çoğu pek te akıllı değildirler. İçlerinden bir çoğu hariçte tecrübe yapmamışlardır. Diğer memleket insanlarıyla ne yolda muamele yapılacağından habersizdirler. Türklerin karşısında Türkiye'ye atıp tuttukları, yahut Avusturya'nın yakın taksiminden (!) bahsettikleri, yahut ta Kaiser'in kendilerini istemediğini ve bu yüzden bu bitli ülkede kaldıklarından şikâyet ettikleri zaman elbette bana istikbal o kadar iyi görünmez.”

Alman deniz makamları arasında büyük amiral Von Tirpitz Türkiye'yi Mısır ve Hindistan'a bir geçit olarak kullanmak gibi saldırgan bir siyaseti destekliyordu. Avrupa muharebesi patlak verdikten hemen sonra ve Türk harbinin patlamasından üç ay evvel yüzbaşı Von Reinbaben'e, İstanbul'dan Süveyş kanalına demiryolu kolaylıkları temini hakkında bir rapor hazırlamasını emretmişti. Harpten evvel Tirpitz Yakın Doğu'ya karşı hiçbir alâka göstermemişti. Fakat şimdi açık deniz filosofunun Şimal denizine kapatılmış olması, onu Mısır'a yaklaştıracak bir kara yoluna olan ihtiyacını belirtmiş ve bu suretle Alman deniz kuvvetine Süveyş kanalının kuzey ve güneyinde müstakbel üsler vücade getirmek lüzumu hâsıl olmuştu. “Osmanlı müttefikimiz, denizlere hâkim, İngiliz Clique'ine, denizler karadan yenilebilir prensibiyle cevap vermeğe muktedir.”

Alman genel kurmay başkanı General Von Falkenhayn, Süveyş kanalına karadan ulaşılması hakkında Tirpitzin gösterdiği arzu ile rekabet ediyordu. O zaman Alman generali Von Bronsart'ın başkanlık ettiği Türk Genelkurmayına aşağıdaki telgrafi göndermişti:

“Alman yüksek komutasının Türk harekâtından beklediği gayeler şunlardır: İran'a ve Mısır'a karşı taarruz, Kafkasya'da müdafaa, Süveyş kanalına karşı hareket, her türlü vasıttan istifade edilerek ilerletilmelidir. Bu hareket kanaldaki İngiliz kuvvetine daimî bir tehdid olmaktan başka herhangi bir netice elde edemeyecek olsa bile hemen yapılmalıdır. Beklenen neticeler: Sûdan (sünnisi olan) ve Afganistan'da Müslümanları ayaklandırmaktadır.”

Fakat bu kara stratejisini finanse etmeğe sıra gelince Almanya ile Türkiye arasında yeni zorluklar çıkmaya başladı. Ataşemiliter ve binbaşı Hans Humann'ın yakın dostu bulunan ve Humann gibi Genç Türklerin gayelerini anlamış olan albay von Lossow Ekim 1914'te İstanbul'dan telsizle şunları bildiriyordu:

“Enver Paşa malî zorluklar içinde bulunduğunu itiraf ediyor. Subaylar da dahil olduğu halde bütün ordu yarım tayınla geçiniyor. Bu husus kabinede Enver'e büyük güçlükler çıkarıyor. Maliye Nazırı Cavit Bey ordunun kısmen terhisi için Enver'i zorluyor. Enver, kabinede nakdî Alman yardımı meselesini ortaya koydu; fakat kabine azaları böyle bir nakdî yardım, Türkiye'yi Almanya'ya tâbi kılacağından korkuyorlar. Bundan dolayı Enver çıkar yol olarak ödünç para alınmasını teklif etti ve kabul edildi. Enver'in bilhassa Mısır'a karşı askerî hazırlıkların duraklamaya başlaması yüzünden paraya ihtiyacı vardır. Şimal Arap kabileleri reisi Şeyh İbni Raşid, Mısır'a karşı yapılacak bir teşebbüste emrimize âmade olduğunu bildirdi. Harekete başlaması için onun da paraya ihtiyacı var.”

Lossow, tekrar şunları yazıyordu: “Enver Paşa, eğer biz Almanlar bu gibi münasebetsiz şartlar istemeseydik çoktan bir Türk bankasının kurulmuş bulunacağına ve banknotlarının da çıkmış olacağına inanıyor. Türkler Türk bankası istiyorlar, fakat Berlin onları Alman bankasıyla işbirliğine zorluyor.”

Tekrar 8 Temmuz 1915’te Enver Paşa Alman Kurmay Başkanlığına müracaat ediyor:

“Türkiye kanının son damlasına kadar mütteliklerine sadık kalmak istiyor. Türkiye son mermisini atıncaya kadar Almanya, Avusturya yanında savaşmağa devam edecektir. Fakat askerî harekâtın Süveyş kanalına müessir bir hücumu ihtiva edecek surette gelişmesinden evvel hükûmetimiz Türk halkının malî yüke tahammüle muktedir olup olmadığını ortaya koymağa mecburdur.

“Nazırlar Meclisi hep birden Bağdat demiryolu hattının talep ettiği derecede iktisadî bir yükün memlekete yükletilmemesi kanaatindedirler. Askerî masraflar için yapılacak sarfiyat 20 milyon marka varmaktadır. Mısır’a karşı yapılacak bir harekâtın siyasi ve askerî ehemmiyetini takdir buyuracağınızdan emin olarak, Toros - Amanos dağlarında ulaşım hattının ıslahı için lâzım gelen masrafların yarısını Almanya’nın üzerine alması hususunda lâzım gelen makamlara tesir yapmanızı rica ederim.”

11 Nisan 1915’te Enver Paşa ile Alman ataşemiliteri arasında yapılan bu görüşmenin ortaya koyduğu gibi Alman askerî makamlarıyla diğer bazı anlaşmazlıklar vardı:

“Enver Paşa Mareşal Von der Goltz’un Kaiser ve General Plessen’le yaptığı görüşmeden sonra kendisine verilmiş olduğu havadislerden pek ziyade hayal kırıklığına uğramıştı. Maliye Nazırı Cavid Bey, Lozan’da ayrı bir sulh konuşması hakkındaki raporla alâkadar olarak, Almanya’dan edinmiş bulunduğu buna benzer bir intibadan daha evvel bahsettiğinden Enver’in teessüs-

rü pek derin olmuştur. Cavid Bey'in bildirdiğine göre, Alman Hariciye Nezaretinde salâhiyetli makamlar Alman - Türk siyasetini anlıyor ve tasvip ediyorlar. Fakat askerî mahfiller Alman - Türk ittifakından ilâve müşkülâtta başka hiçbir şey kazanmadıklarını ve şimdi de Avusturya'ya yardım etmek mecburiyetindeyken buna bir de Türkiye'nin katılacağını düşünüyorlar. Enver Paşa, İttihat-Terakki kabinesini, bu fikirlerin kendilerini yanlış yola sevk etmek için ortaya atılmış iddialı bir takım tasavvurlardan ibaret bulunduğuna veya hiç olmazsa Lozan mülâkâtının neticeleri ve bilhassa Üçlü İtilâfa inanan Cavid Bey'in inadcı fikrinin mahsulü olduğuna inandırmak için bütün ikna gücünü sarfetmek mecburiyetinde kalmaktadır. Bu durum, kendi harp siyaseti için hemen münhasıran mes'uliyeti yalnız üzerine almakla kalmamış, fakat yurdundan fevkalâde fedakârlıklar istemiş ve müttetiklerinin hakikî yardımlarından uzak kalmaktan başka hiçbir şeyden korkmamış olan Enver için pek yürekler acısı olmuştur.

"Enver, muktedir olduğu her yerde açık davrandı. Hattâ Türkiye'nin ne zaman harbe gireceği hakkındaki kararı bizzat vereceği yerde bu kararın verilmesini Almanya'ya terketti. Türkiye tarafından harpten evvel sipariş edilen ve parası ödenen, fakat teslim edilmemiş bulunan obüs, batarya ve dağ topları ın Avusturya'ya verilmesine müsaade etmiştir. Son seneler içinde mecbur kaldığı bütün harplere rağmen Türkiye, silâh altına 1 milyon 223 bin insan aldı ve yeni bir teşkilâtlandırma sayesinde 60 tabur jandarma erini ilâve olarak cephede kullandı.

"Her şeyden evvel doğu cephesindeki Alman ordusunun yükünü hafifletmek gayesini güden Kafkas harp sahnesi 900 yüz milden fazla bir uzaklıktan teçhiz ve iâşe edilmek mecburiyetindedir! Nakliye hatlarının noksanlığı ve fena yollar Kafkas cephesinde bulunan Türk ordusunun teçhiz ve iâşesini tehlikeye soktuğu zaman bu iş için Enver 50 bin amele çalıştırmıştır! Hiç

bir Alman subayı Türk seferberliğinden böyle bir şey bekliye-
mezdi. Fakat içimizden pek azı Enver'in bu gibi tedbirlerle yur-
duna ne muazzam fedakârlıklar tahmil ettiğini bilirler...

“Netice olarak Enver, büyük işler ancak kat’î bir durum
almakla mümkün olabileceğinde ısrarla durmaktadır. Ayrı bir
sulh için kabinede Lozan teklifleri müzakere edildiği zaman
başlıca delil şu olmuştu: “Eskiden söylenmiş hakimane bir söz
vardır ki inançsızlık ancak kısa başarılar vücutte getirir ve neti-
cede bu gibi bir iman zâfı zarar ve ziyana sebep olur.”

Deniz ataşesi Hans Humann'da 30 Temmuz 1915'te En-
ver Paşa ile yapmış olduğu bir görüşme hakkında bana bir rapor
göndermişti:

“Enver Paşa Çanakkale'den döner dönmez gece beni evine
çağırdı. Görüşme konusu Mareşal Liman'ın Alman Başkuman-
danlığı tarafından geri alınmasıydı. Enver, General Von Falken-
hayn'a telgraf yazılması için kendisine yardım edilmesini istedi.

Enver'e göre, Mareşal Liman'ın genel karargâha izahat
vermesini emreden telgraf geri çağırılışına nazikâne bir şekildir.
Bunda şüphe yoktur. Enver, böyle bir telgrafın verilmesine sebep
olarak Mareşal Goltz ve General Bronsart'ın Mareşal Liman
aleyhindeki devamlı teşebbüsleri olduğuna kanidir. Enver Liman
için yapılan tenkitlerin en geniş bir ölçüde haklı olduğunu kabul
ediyor, fakat aynı zamanda da Mareşalın ortaya çıkardığı güçlük-
lerden kendisinden başka hiç kimsenin müteessir olmadığını
söylüyor. Diğer taraftan Liman'ın bilhassa bu devirde vaziyetine
hususî bir ehemmiyet kazandıran cesaret ve teşebbüs gibi mezi-
yetleri vardı. Enver, Liman'ın geçinilmesi zor, sert bir kimse ol-
duğunu inkâr etmiyor. Şüphesiz bu Almanya'da da biliniyordu,
fakat Enver Liman'ın aksiliğinin bugünkü vaziyette sulh zama-
nında olduğu kadar bir mesele teşkil etmeyeceği kanaatindedir.

“Enver'le bu görüşmeden şu intıbaı aldım. Yüksek rütbe-
li Alman subaylarının kabalığı, şahsî noksanları ve fazlasiyle

beşerî hareket ve tavırları, lüzumundan fazla Enver'e karşı vaziyetimizi zayıflatıyor. Meselâ; Liman, Amiral Souchon'un mektublarını teşhir ediyor, Amiral Usedom Enver'e, Goltz'un Almanya'ya daima diğer Alman liderlerinin faaliyetini yanlış gösteren raporlar yazdığını söylüyor; Liman Enver'in dikkatini, Amiral Usedom'un stratejik meselelerdeki cehaletine, bütün işbirliği problemlerinde hususî tavır takınmış olmasına bağlıyor; Liman Bronsart'ı çekiştiriyor; Bronsart Enver'in Falkenhayn'dan başkasiyle münasebete girmek istemediğini söylemek suretiyle Liman'ı itibardan düşürmeğe çalışıyor...

“Her yerden, hattâ Falkenhayn'dan Boğazlara, yakın bir hücumu imâ eden haberler geliyor. Liman gibi en yüksek kumanda mevkiinde bulunan bir şahsiyetin böyle, işin vukuundan evvel çağırılışına hayret ediyorum. Bu, ordu için bir darbe olabilir. Burada siyasî mahfiller işin içyüzünü bilmiyorlar, bundan dolayı bir paniğe uğrıyacaklar.”

Diğer subaylar “Mukaddes Müslüman harbi” fikrini işliyen Max Von Oppenheim ismindeki bir zatın muhtırasında müdafaa edilen yollar üzerinde yürüyorlardı. Bunlardan bazıları maceraperest insanlar, bazıları da resmî ajanlardı. Bu subayların raporları kitap olarak şu isimler altında neşredilmiştir: O. Von Henting'in *Meine Diplomatenreise ins Verschlussene Land* (Afghanistan): O. Von Nidermayer'in *Unter der Glutsonne İrans: Kriegserlebnisse der Deutschen Expedition nach Persien und Afghanistan* Christopher Sykes'in *Wassmuss, The German Lawrence* (İrlanda).

Evvelce Süveyş kanalına karşı yapılan harekâta kumanda etmiş ve yalnız birkaç saat için kanala varmağa muvaffak olmuş olan General Kress Von Kressenstein kuzey doğu cephesinde Tifliste, Afganistan'ın ve Hindistan'ın istilâsı için hazırlıklar yapmaktaydı. Fakat hücum başlamazdan evvel harp bitti ve Sovyet Rusya bu generalin birliklerini silâhtan tecrit etti.

Yalnız Arabistan'ı, İran'ı, Afganistan'ı ve Hindistan'ı ele geçirmekle bu Pan-German hedefler elde edilmiş olmuyordu; bunlar arasına Habeşistan da dahildi. Bu husus 20 Ocak 1914'te İstanbul'dan Alman Hariciye Nezaretine yazmış olduğum raporda gösterilmiştir:

“Hattâ uluslararası meşhur bilim adamı, Prof. Frobenius bile Mukaddes Harpte faal rol almıştır. Beş haftadanberi İstanbul'da bulunuyor. Bana, Almanların emirleri altında Medine ile temas vücade getirmeğe ve sonra da Habeşistan'la bağlantılar tesisine memur edildiğini söyledi. Türkler projesine itiraz ve muhalefet ediyorlar. Kendi mensuplarına verilmek üzere ünvanlar, nişanlar istediği sırada Türk memuruna o kadar nefret telkin etmiştir ki, insan, bayrak ve teçhizat gibi madde istekleri de reddedilmiştir.

Frobenius bana, evvelce Türklerle hiç bir iş yapmamış olduğunu söyledi. Bu onun, Afrika'daki tecrübelerine dayanarak Türklere karşı yaptığı hatalarını izah edebilir. Nihayet Alman elçiliğinin deniz şubesi bana, profesörün, ziyaret etmesi tasarlanan Mukaddes Mahaller Müslüman olmıyanlara kapalı olduğundan “amelî maksadlar” için Müslüman olduğunu söyledi.”

Bu hususta kendisine yazdığım zaman Frobenius bana (22 Aralık 1914'te) şu cevabı verdi: “Ne yapılmışsa genel kurmaylığın muvafakati ve emri ile yapılmıştır.”

Alman demokrat lideri F. Naumann'ın müdafaa ettiği meşhur “Orta Avrupa” projesinin bu Pan-German hulyalariyle hiçbir alâkası yoktur. Britanya eksperleri ve Alman aleyhtarı durumu tenkidıyla meşhur Prof. R. W. Seton - Watson, “Almanya'nın en sağlam ve en ciddi mütefikkirlerinden biri” olarak adlandırılmış Naumann'ın bu teklifi hakkında şunları yazmaktadır: “Atıp tutmak veya kılıç şakırtılarından tamamiyle âzade olarak geniş bir bilgi esası üzerinde hem tarihî, siyasî, iktisadî ve hem de açık ve metin bir lisanla muharebeden sonra iki merkez devletinin hari-

cî âleme karşı sağlam bir cephe ile karşı koyacak yegâne bir birlik olarak birbirleriyle karışması ve kaynaşması için işlenmiş deliller ortaya koymuştur... Naumann'a bir jingo gibi de bakılmamalıdır. Daha başlangıcında o, Bethmann - Hollweg'in Töntonlarla Slâvlar arasındaki kat'î savaş nazariyesini protesto ederek, bu nazariyeyi Çeklere, Lehlere, Slovenlere bir hakaret gibi takbih etti. Naumann'ın bütün delilini dayandırdığı esas olay Almanya'nın ya cihan devleti olmak fikrinden el çekmesi, yahut ta kendi himayesi altında Orta Avrupa'yı bir iktisadî birlik olarak teşkil etmesidir... Bütün kitap boyunca Naumann son derece sağlam kalmıştır. Eğer bütün Almanlar Naumann'ın görüş ve itidaline iştirak etselerdi, belki de, çok evvelden sulh yolunda böyle bir gelişme olurdu."

Birçok Alman askeri ve deniz politikacıları, Türkiye'ye kurtarılacak bir memleket ve müstakil kılınacak bir millet olarak değil, ancak askerî ileri mevzilerine ve potansiyel deniz üslerine bir geçit, "denizlere hâkim olanların" karadan tehdidi ve zaptı gibi nihaî bir maksadla Britanya - Mısır'ı ve Britanya - Hindistan'ı arasında bir Alman mevzii kurulmasına vasıta olmaktan ibaret Pan-German genişlemesi için bir mevzu olarak bakıyorlardı.

Maamafih bu sivil Alman hükûmetinin hedefi değildi. Gerçekten İstanbul'daki Alman elçileri Türk taraftarı Baron Von Wangenheim'den, Türk düşmanı Kont Metternich'e kadar değişiyordu. Kont Metternich'i Başvekil Dr. Von Weizsaecker'e 2 Eylûl 1916'da yazdığım bir mektupta karakterize etmiştim:

"Elçi kont Metternich hakkında İstanbul'dan gelen haberler gittikçe fenalaşmaktadır. Dahiliye Nazırı Talât Paşa yakınlarında, herhangi bir konu üzerinde olursa olsun bu Alman elçisiyle tek bir kelime bile konuşmıyacağını bildirdi. Talât, herhangi bir yerde elçiye rastlarsa, görüşmek mecburiyetinden kurtulmak için odayı terk ediyor. Hariciye Nazırı Halil Bey, Türklerin naza-

rında elçinin fena bir karikatür olduğunu söyledi. Sefir, yalnız prestijini kaybetmekle kalmamış, fakat İstanbul'daki Alman elçiliğinin şöhretini de düşürmüştür. Sadrazam, Metternich'in en büyük Türk düşmanlarıyla, daha doğrusu, halihazır hükûmetin düşmanlarıyla, yani tatlı su frenkleriyle Ermeniler ve Rumlarla işbirliği yaptığını bir çok defalar ısrarla söylemiştir. Bu durum gittikçe büsbütün buhranlı bir hal almaktadır."

Başvekâlet ve Hariciye Nezareti ve hususiyle bunların Yakındoğu mütehasısı (muharebeden sonra Ankara elçisi olan ve orada ölen) Geheimqrt Von Roşenberg, Genç Türk liderleri, bilhassa açık kalpli Talât ve ihtiraslı Enver'le, Türk istiklâli hakkındaki maksatlarına iştirak ederek namuskârane bir dostluk kurmuş ve devam ettirmiştir.

Sonunda kimin vaziyeti; Alman Hariciye Nezaretinin mi, yoksa Prusyalı Pan-German Harbiye Nazırının mı durumu daha kuvvetli ve kat'î idi? Yukarıda açıkladığım gibi, Prusyalı Harbiye Nazırı Alman Başvekiline hükmediyordu. Başvekil Türkiye lehindeki faaliyetimi desteklediği zaman Prusyalı Harbiye Nazırının muhalefetine uğramıştır. Bu suretle "Jackh hâdisesi" Alman ve Prusya makamları arasında bir ana yasa davası halini almıştır. Prusyalı Harbiye Nazırı şu sözleri söylemekle beni şeref-lendiriyordu: "Böyle başıboş çalışan bir baş belâsı mes'uliyetli bir makamı işgal edenden daha tehlikelidir." Adeta vaiz John'un kafasını istiyen sadistik Salome gibi hareket etmek istemişti. En nihayet Başvekil Kaiser'e müracaat etti ve Kaiser'de Svabyalı demokratin lehinde Prusyalı Harbiye Nazırına karşı karar verdi.

XVII

İKİNCİ CEPHE
 ÇANAKKALE'DE ATATÜRK VE
 KAİSER'LE BERABER

Osmanlı İmparatorluğu'nun genç Türk kuvvetleri sekiz cephe üzerinde çarpışıyorlardı. 4 Eylûl 1916'da Wuerttenberg başvekili Baron von Weizsaecker'e şunları yazmıştım:

“İki Türk kolordusunun Avusturya - Macaristan ve Bulgaristan hizmetine konulmuş olması Türk millî kuvvet ve siyasî iradesinin bir nişanesidir. Türkiye buna ilâve olarak Çanakkale, Kafkasya, Mezopotamya, İran, Arabistan ve Süveyş gibi Yakındoğuda altı harp sahnesi muhafaza ve Çanakkale'den Filistin'e kadar uzayan geniş sahillerini müdafaa etmekle beraber Balkan ve Galiçya harp sahnelerine de katılmıştır.”

Fakat bir sene sonra bu taşma geriledi. Sebepleri de aynı başvekiyle 16 Mart 1818'de yazdığım mektupta gösterilmişti:

“General Liman Von Sanders, General Von Falkenhayn'in yerine Filistin'deki kumandayı eline almış ve karargâhını da Nazaret'ten nakletmiştir. Falkenhayn'in tamamıyla mes'ul bulunduğu demiryollarının yokluğu, Liman'ın durumunu, yeni demiryolu sistemiyle kâfi derecede mücehhez bir düşman karşısında zorlamaktadır. Düşman Mısır'dan itibaren demiryolu inşa etmiş ve filonun yardımıyla inşaat için zarurî malzemeyi temin

etmiştir. Suriye ve Filistin’de kömür de yoktur. Hattâ mevcut dar hatlar odunla işliyorlar. Bu kaynakta az zamanda tükenecek; hatta şimdi bile lokomotifler meyankökü ve pamuk tahumu ile çalıştırılmaktadır. Diğer cephede Mezopotamya’da, İngilizlerin Basra körfezinden başlayarak yaptıkları demiryolu şebekesi, Almanların son otuz sene içinde inşa ettiklerinden daha geniştir. Eğer Falkenhayn 1914 Ocak ayından beri tavsiyelerimizi ve ikazlarımızı dinlemiş olsaydı!”

Genelkurmay Başkanı olarak Falkenhayn’ın yerine geçen General Ludendorff da bu hususta ikaz edildi. Ben kendisini şahsan tanırdım; demokrat liderler ve sosyal demokrat işçi birliği şefleriyle birlikte kendisine 11 Şubat 1918’de dokuz sahife uzunluğunda bir muhtıra gönderdik. Bu muhtırada ona yeni bir taarruza kalkışılmasını, fakat sivil hükûmete, İngiltere’de, ilhak yapmaksızın ve Belçika’yı yeniden kurmak suretiyle sulh yapılmasını müdafaa eden kuvvetlerle, sulh müzakeresine girilmesi için müsaade verilmesi ve korunması lâzım gelen Türkiye ve Bulgaristan vaziyeti üzerinde durduk. Muhtıraya o zaman da bugün de Alman askerî düşünüş tarzının karakteristiği olan modası geçmiş tantanalı bir üslûpla cevap verdi:

General Ludendorff’un Cevabı:

Umumî karargâh, 22 Şubat 1918.

Siz ve arkadaşlarınız halihazır duruma dair görüşlerinizi bildirmek lûtfunda bulundunuz. Alâkadar diğer zatlara da haberdar etmek ricasiyle size cevap vermekle şeref duyarım:

Bir taarruzun zarureti ve ehemmiyeti üzerinde konuşmakla iktifa edeceğim. İktisaden kuvvetli ve emniyetli bir vatan için uğraştığımız müddetçe harp ve sulh arasında bir seçme yap-

mayız, fakat batı cephesinde Fransa'yı istilâ edelidenberi ilk defa müdafaa veyahut hücum stratejisini seçmeğe muktediriz.

Seçmemiz nekadarkı büyük görünürse görünsün müşkül olmamalıdır. Yalnız fîliyat neticeler verir. Bu husus, geçmişte diğer harp sahnelerinde silâhlarımızın kazandığı zaferle ve hali-hazırda mütarekenin hitamından sonra ilerlememizle ispat edilmiş bulunmaktadır. Bundan dolayı İtilâfın Amerika yardımı neticesi bize hücum etmek için kendisini kâfi derecede kuvvetli hissedinceye kadar bekliyemeyiz ve beklemek de istemeyiz. Eğer böyle bir durumun yer almasını beklemesek muharebe kısalcak, para ve kan tasarruf edilecektir.

Tecrübe göstermiştir ki, zamanımız ateş kudretinin neticesi, iyi bir müdafaa da zayıf, topçu ile tam manasıyla desteklenmiş bir taarruzdaki zayıftan daha az değildir. Hücum daima Alman savaş usulü olmuştur. Vatan cephesi kadar sulh arzu eden Alman ordusu mevzî harplerle işi bitirmek fırsatını selâmlar. Taarruz, söylediğiniz gibi "kurmay başkanlığının taarruzu" değildir. Alman ordusunun ve bu suretle de Alman milletin taarruzudur. Bunun için Allah'ın inayetiyle muvaffak olacaktır.

Ludendorff'un kararının son neticesi, bilâhare Alman askerî tarihinde "en karanlık gün" dediği Yakın Doğuda, Batı cephesinde ve İkinci cephede hezimet olmuştur.

Deniz kuvveti ve ulaşım olmaksızın kara kuvvetinin, bütün okyanus yollarını kontrole muktedir deniz kuvveti artı kara kuvvetinden aşağı bulunduğu tekrar sabit olmuştur. Bunu Mustafa Kemal ilk defa 1915 eylülünde Britanya, Fransız filolarına ve kuvvetlerine karşı kazandığı zaferin şahikasına ulaştığı bir zamanda, hissetmişti. O vakit deniz kuvvetiyle uyuşmayı aklına koydu ve nihayet 1939'da buna da muvaffak oldu.

Sultanın baş yaveri Zeki Paşa'ya 1915 Eylülünün sonuna doğru yazdığım raporda şunlar okunuyordu:

“Çanakkale’de Mareşal Liman von Sanders’in misafiri olduğum zaman ekseriya Fevzi ve Mustafa Kemal Beylerle birlikte bulunuyordum. Anafarta grubunun kuzey köşesinden Yarımada’nın aşağısına ve Boğazlardan Truvaya ve Mender vadisine doğru uzayan en ileri cephe hattı istihkâmlarını teftiş ettiğimi görüyorlardı.

Bir defasında Achilles ve Patroclus’ün eski mezar tümseklerinden Britanya harp gemilerine bakıyorduk. Çanakkale boğazı kıtalarının kazandıkları başarının tarihî azameti gözlerimde mukayese ile canlandı. Aşağıda yirminci asırda Avrupa tekniğinin büyük yükselişinin sembolleri olan dritnotlar, bu tarafta ise Truva muharebesinden beri gelişmemiş en iptidai ulaşım vasıtası olan siyah öküzün çektiği iki tekerlekli araba Türk askerine modern teçhizat taşıyordu. Burada ne dört tekerlekli araba ve ne de demiryolu var.

“Türk askerlerinin başarıları her Alman subayı tarafından öğrenilmiştir. Bazı muharebelerde kayıbları yüzde 75’e çıkıyordu. Harbin başından beri maaş almamalarına ve subaylarının da yarım maaş almalarına rağmen top gülleleri altında sarsılmaz bir halde kalıyorlardı. Elbise yoktu. Nakliyattaki zorluklar yüzünden tayınlar da azaltılmıştı.

“Almanların söylediklerine göre, Türk askerleri az şeyle kanaat ettiklerinden çok işe, yorgunluğa, gıdasızlığa mütehammildirler. Aksine olarak 300 Alman istihkâm askerinden Çanakkale’de 12’si sağ kalmıştır.

“Mustafa Kemal Bey ağır surette hastaydı ve bu yüzden kendisini ziyaret için çadırına gittim. Malaryaya tekrar yakalanmıştı. O kadar zayıflamıştı ki önce tanıyamadım. Maamafih ateşli tabiatı, bizi evvelce sık sık yaptığımız bütün gece devam eden

çok sevdiği görüşmeler gibi, siyasî bir münakaşaya daldırdı. Muhtıramı tamamiyle kabul etmiş ve bunu, deniz kuvvetinin kara kuvveti üzerindeki kesin üstünlüğü tezine kadar geliştirmişti.

“Tam manasiyle Ruslar gibi karaya tıklandık” dedi. “Ruslar çökmeğe mahkûmdurlar, çünkü Boğazları kapayarak onları Karadeniz’e tıkadım. Bu suretle müttefiklerinden ayrı düşürdüm. Fakat biz de aynı sebep dolayısıyla yıkılmağa mahkûmuz. Gerçekten biz, Akdeniz, Kızıldeniz ve Hint Okyanusu sahillerine yerleşmiş bulunuyoruz, fakat herhangi bir okyanusa çıkmağı göze alamayız. Deniz kuvvetine malik olmıyan bir kara devleti olmak itibariyle, biz, yarımadamızı kara kuvvetlerini hiç bir tehlide uğramaksızın istediği sahile getirebilen deniz kuvvetlerine karşı müdafaaya asla muktedir olamayacağız.”

Bu konuşma söylediğim gibi 1915 Eylûlünde olmuştu.

1917 Ekim ayında Kaiser ve maiyetiyle birlikte Çanakkale’ye döndüğüm zaman deniz kuvvetinin kara kuvvetine üstünlüğü hakkında Mustafa Kemal’le geçen görüşmemizi hatırladım. Bir kaç gün evvel, 1 Ekim 1917’de, 1914 Osmanlı - Alman ittifak muahedesi yenilenmişti. Sarayda öğle yemeğinden sonra iki imparator ve iki harbiye nazırı Enver Paşa ve Freiherr von Stein huzurunda yeni askerî anlaşma imzalandı.

Alman demokrat lideri F. Naumann’a yazmış olduğum mektup aşağıdaki tafsîlatı veriyordu:

“Alman harp gemisi Goeben’i ziyaretlerinde Kaiser ve generalleri “Çanakkale mucizesi”ne dair Enver Paşa’nın raporunu münakaşa ettiler ve Türklerle Goeben’in başarıları hakkında hayretlerini esirgemediler.

“Goeben’in Çanakkale’deki rolünü takdir için Goeben’e açık deniz filosuna mensup bir gemi olarak değil, fakat kara istihkâmlarına tâbi ve onları takviye eden bir kara bataryası olarak bakmak lâzım gelir. Elbette açık denizlerin büyük filusu!

Lucus a non lucendo! Kaiser Goeben'de bulunduğumüddet zarfında filonun şerefsiz durumunu anlamış mıdır? Eğer İlias'ın, *"Dağa çık denize bak"* kumandasını işitmiş olsaydı Mustafa Kemal'in vardığı aynı sonuca varırdı: "Biz denizlere bakabiliriz, fakat bu denizlere çıkmayı göze alamayız."

"Bir kaç gün evvel Dolmabahçe sarayında verilen resmî bir ziyafette Alman generallerinin bu görüşü teyid ettiklerini işittim. Kaiser'le Sultan sofrayı terkettikleri zaman bir sürprizle karşılaştım. Buna sebep General - yaver von Plessen'le Kaiser'in askerî kabine şefi General von Lyncker'in sözleri olmuştur. Her ikisi de bana yaklaştılar ve "Maalesef haklısınız." dediler. Ben cevap verdim: "Ne demek istediğinizi anlamadım..." Cevaben, "Muharebenin başlangıcında Kaiser ve Falkenhayn'la görüşmenizden sonra karargâhta bize söylediklerinizi kasdediyoruz. Mezopotamya ve Suriye'de lâzım gelen demiryolları derhal inşa edilerek emniyetleri sağlanmadığı takdirde iki sene içinde Bağdat'la Kudüs'ün düşeceklerini söylemiştiniz. Evet Bağdat düştü. Görünüşe göre Kudüs'de elden gidecek."

"Harp durumunun bu şekilde gelişmesi, -denizlere hâkim olmak suretiyle kara kuvvetlerinden faydalanabilen deniz devletinin, -karalara tıklılmış- bulunması yüzünden deniz kuvvetlerinden istifade edemiyen kara kuvvetine üstün olduğunun teyid ve tasdikinden başka bir şey olmadığını, bu Alman generallerinin anladıkları şüphelidir."

Yakın Doğuda İkinci cephedeki deniz kuvveti, yalnız Hint Okyanusu'ndan Mezopotamya ve Arabistan'a değil, fakat Akdeniz'den Yunanistan ve Selâniğe, kara kuvvetlerini nakletmek ve bu suretle bunlardan istifa ederek Bulgar cephesini yıkmağa, Sırbistan ve Romanya'ya ulaşmağa, Avusturya - Macaristan'ı olduğu gibi Almanya'yı ve Selânik'ten Çanakkale Boğazı'nın açık tarafını tehdide ve İstanbul'u karadan zapta muktedir olduğu zaman bu tez hakikat olmuştur. Dostlarımdan bazıları bu

olayları muhtıralarında (36) vukuundan üç yıl evvel haber vermişlerdi. 1916 yılı başında Fransız - Britanya ordusunun, ihtimal ki 1917 senesinde Selânik'ten ilerliyerek Merkezî Avrupa hükûmetleriyle Türk Yakın Doğusu arasındaki irtibatı keseceklerine Falkenhayn'ın nazarı dikkatini tekrar celbetmiştik.

Hakikatte bütün bunlar 1918'de vukubuldu. İstanbul'la Selânik arasında karaya tıkılmış dört cemperyalist kara devleti şu tarihî sıra ile; çöktüler: Çanakkale Boğazı ile Doğu Müttefiklerinden ayrı düşürülmüş Rus Romanov'ları 1917'de; Bulgaristan yoliyle Selânik'ten gelecek bir istilâ ile tehdid edilen Bulgar Çarları 14 Eylûl 1918'de; Mezopotamya ve Suriye'de uğradığı kayıblarla yine Selânik yakınlarından tehdid edilen Türk Osmanlıları 15 Eylül 1918'de çöktüler. Bu çöküş Alman Hohenzollern'leri de dahildir.

Müttefik orduları doğu başkumandanı Mareşal Franchet d'Esperey şunları yazmıştı: "1. Bulgaristan ordusunu harp harici yapmakla takip ettiğimiz başlıca hedef Sırbistan'ı kurtarmak ve Avusturya - Macaristan'ı tehdid etmek. 2. Romanya ile temasa gelmek ve merkezî devletlerle Türkiye arasındaki ulaşım yolunu kesmek için Bulgaristan'ın mühim stratejik noktalarını ele geçirmek. 3. Müttefik filosunun, Bolayır yarımadasına hücum ederek Çanakkale Boğazını açmak suretiyle Marmara'ya girmesi ve Türkiye'ye karşı faaliyete geçmesi için gerekli vasıtaları harekete geçirmek."

30 Ekim 1918'de Kaiser'in kayınbiraderi Prens Friedrich Karl von Hessen bana şunları yazmıştı:

"Bu gece Avusturya ve Macaristan'dan gelen haberler vaziyetin korkulduğu gibi süratle fenalaştığını bildiriyorlar. Almanya'ya gelince, yalnız yukarı Silezya'ya değil Saksonya ve Bavyeraya da Selânik ordularının yaklaşması bekleniyor. Bu ordular Macaristan ve Bohemya içlerinden yolu temizliyecek ve

burada cephe yıkıldığı takdirde Innsbruck'tan yollarını açacaklardır. Breslau, Dresden ve Munich'in düşman uçakları altında ve düşman topraklarının gürültülerini işitebilecek bir mesafede olduklarını bir defa düşününüz! Bunlar bir kaç haftalık işler değil, aylara muhtaç olaylardır!"

1944'te Hessen'de Hitlerin valiliğini yapan oğlu, Almanya'nın Balkanlardan gelecek müstakbel istilâsına karşı buna benzer bir noktai nazarı ifade etmek için kâfi sebeblere sahip olsa gerek.

Kaiser'in kayın biraderi gibi General Ludendorff da aynı neticeyi açıkça ifade etmiştir. Ludendorff hatıratında, Selânik'ten gelen kuzey doğu hezimetinin, Romanya petrollerinin kaybı neticesi olarak Almanya'yı mütareke ricasına mecbur ettiğini kabul ediyor: "Tuna üzerinde nehir nakliyatı geri hizmetler sistemimiz için mutlak olarak esastır... Ancak iki aylık uçak gazı ve on aylık deniz nakliyatı için yakacak ihtiyat kalmıştı. Sonra Romanya'dan her türlü nakliyat kesildi."

Selânik'le İstanbul arasında, Karadeniz'den Akdeniz'e kadar, Kutup deniziyle Kızıl deniz arasında bütün doğuyu kaplayan saha üzerinde Türkiye ve Rusya da dahil olduğu halde, eski milliyet ve milletlerden yeni devletler zuhur etti.

Tarihin cilvesine bakınız ki, Çar Rusya'sının Baltık limanlarından olan Reval eski bir millet fakat yeni bir devletin başkenti oldu: Estonya'nın Tallin'i. Rusya Çarı Britanya Kralı ile Reval'de buluşmuştu. Osmanlı İmparatorluğu'nun Make-donya vilâyetlerinin reformasyonunu teklif etmiş ve bu suretle Genç Türk ihtilâlini harekete getirmişti. Avrupa Genç Türklerin hükümrân oldukları on yıl gibi kısa bir zaman zarfında başı boş emperyalizmin tam bir faaliyet devresinden milletlerin kendi mukadderatlarını tayin devrine geçti.

İşte bundan dolayı 1937 Kasım ayında Atatürk'e aşağıdaki mektubu yazdım:

“Ankara’dan Atina’ya seyahatimde tekrar Çanakkale Boğazı’ndan geçtim. Oradaki mülâkatımızı hatırladım ve Çanakkale Boğazında kazandığınız zaferin tarihî ehemmiyetini hulâsa etmeğe karar verdim: (1) Türkiye için: bir millet olarak mevcudiyetini, kurtuluş ve istiklâlini temin. (2) Merkez devletleri için: Macaristan, Avusturya ve Almanya’ya kuzey doğudan bir hezimet ve çöküşü intaç edecek doğrudan doğruya vaki bir tehdidin 1915’te önlenmesi ve 1918 yılına kadar da böyle bir tehlikeye karşı uyanıklığı. (3) Çarlık Rusya’sı için: Batı müttefiklerinden siyasî, iktisadî, askerî ayrı düşüşü ve bu suretle Rusya’nın tamamıyla tecridini, çöküşünü, ihtilâli ve hakikatte Sovyet Rusya’yı mümkün kılması. (4) Çar Rusya’sı dahilindeki milliyetler için: Lehistan, Litvanya, Finlandiya’nın kuruluşunu temin etmesi. (5) Bütün Avrupa için de: Rus Çarizminin Batı medeniyeti üzerinde zaferini önlemesini ve böyle bir zafere Avrupa’nın uyanıklığını temin gibi olaylardan ibarettir.”

Hakikatte, Çarlık Rusya’nın daima ele geçirmeğe çalıştığı Güney Doğu ve Merkezî Avrupa hakimiyetini, bugün elde edemeyişi girdiği, *“İstanbul için harp”* e karşı yapılan Osmanlı - Alman ittifakından doğmuştur.

Bununla beraber, Türk halkının, Osmanlı Türkiye’sinin çöküntü ve çukurları içinden, Türk Türkiye’sinin bağımsızlığına ve kudretine doğru arkasından koştukları Mustafa Kemal - eğer Rusya’ya karşı, “İstanbul’un kurtarıcısı” ve itilaf devletleri filolarına ve kuvvetlerine karşı, “Çanakkale’nin muzaffer müdafii” olarak bir şöhrat ve zafer elde etmemiş olsaydı, millî bir kahraman sıfatıyla askerî şöhrete ve siyasî kemale eremezdi.

Anlaşıldığı veçhiyle Mustafa Kemal’in Çanakkale Boğazı’nda kazandığı zafer, Boğazın arkasından asırlardanberi Karadenizden çıkarak Akdenize ulaşmayı gaye edinmiş olan Çarlık Rusyası emperyalizminin ölüm çanını çaldı.

Boğazın gerisinde Karadenize akan bir Anadolu nehri olan Sakarya boyunca Atatürk'ün gelecek zaferi, Akdenizden Karadenize ulaşan Yunan emperyalizmini sona erdirdi. Biri Dâra seferini, diğeri Makedonyalı Filipin maksadını hatırlatan Doğudan ve Batıdan gelen bu iki emperyalist akın, on yıl zarfında Karadeniz cephesinde ilk defa Osmanlı İmparatorluğunu ve sonra Türk milletini müdafaa eden asker ve devlet adamı tarafından bozguna uğratıldı.

Dördüncü Bölüm

**TÜRKİYE CUMHURİYETİ'NİN
ÜÇÜNCÜ TÜRKİYESİ**

Türk Milletinin Türkiye Cumhuriyeti

Türkler Türk özünü kurtardılar

Müslüman Osmanlı İmparatorluğundan kurtuluş

Üç yanmada üzerinde iner kalkar köprü

*Milleti müdafaa ve reforme eden Kemal Atatürk
(Türklerin Babası)*

XVIII

ATATÜRK İNKILABI: “TÜRKLER İÇİN TÜRKİYE”

Bir imparatorluk öldü ve bir millet doğdu

Romalılar hükümlan oldukları zamanlarla Britanyanın hüküm sürdüğü devir arasında ortaya çıkan en geniş bir imparatorluk, asırlarca bütün dünya üzerinde 300 milyon Müslüman tarafından müşterek bir dinin yurdu olarak bakılan bir imparatorluk öldü.

Bu asırlar boyunca Garp âleminin korku veya nefretine makes olmuş mevcudiyeti sona ermeğe, Birinci Cihan Harbinden sonra Yakın Doğuda sulh şartlarını “yoluna koyan” Sevr Muahe-desiyle hatırası gömülmeğe mahkûm sayılan bir millet doğdu.

Bitmiş tükenmiş sayılan ve cenaze merasimi yapılan Türk milleti, kurtuluşa yürümek hususundaki kudretiyle ve hatırlanamıyacak kadar eski zamanlardan kalan âdetleri atmak ve popüler bir cumhuriyetin ahlâkî ve siyasî seviyesine yükselmek yolunda gösterdiği azim ve irade ile bütün dünyayı hayretlere düşürdü. Bizans İmparatorluğu şeklinde Yakın Doğu Hristiyanlığının sonuyla, modern cismanî Türkiye Cumhuriyeti arasındaki tarihî geçidi temsil eden beş asır ortasından, meşrutî kanun ve demokratik bir düzen köprüsü kurmak için beş yıl kâfi geldi. Bir nesilden daha az bir zamanda, Türk milleti herhangi bir beşerî hukuk beyannamesiyle uyuşan bir hayat tarzı geliştirdi. Wood-

rov Wilson'un milletlerin kendi kaderlerini kendi tayin etmeleri hakkındaki tezi, hiç bir yerde Türkiye'de olduğu gibi açık bir hakikat halini almamıştır. Türk milleti Paris Sulh Konferansının meydana getirdiği *-Lehistan, Çekoslovakya, Yugoslavya, Romanya yahut diğer-* herhangi bir devlette olduğundan daha ziyade mütecanis millî bir şuurla birleşmiştir.

Devrini yaşamış Osmanlı İmparatorluğundan modern Türk Cumhuriyetine geçiş süreci, Birinci Cihan Harbine katılmış diğer ihtilâllerin hiç biriyle mukayese edilemez. Hiç bir devlet veya halk, tam bir intihar uçurumuna bu kadar yaklaşmamıştır. Ve iki on yıl kadar kısa bir zaman sonra, bugünkü dünya mücadelesinde, düşman kuvvetler tarafından hiç bir devletin işbirliği bu kadar hırsla aranmamıştır.

Rusya'da vuku bulan Çar İmparatorluğundan Sovyet Cumhuriyetine geçişle, Türk İnkılâbı arasında ötedenberi tabîî bir mukayese yapılmaktaydı. Halbuki burada *-meselâ ecnebi devletlerin müdahale ve muvakkat istilâllarına karşı millî varlığın müdafası gibi-* göze çarpan bir paralelliğin mevcudiyetine rağmen, aradaki fark hattâ pek ziyade esastır. Brest-Litovsk anlaşması, şüphesiz Rusya'yı küçük düşürmüştü ve parçalamıştı. Fakat bu mücadele 180 milyon Rusların millî hayatını yok etmek tehlikesini doğurmamıştı. Diğer taraftansa, Sevr Muahedesi 18 milyon Türkün varlığını fiilen sona erdirmişti. Rusların bir millet olarak tekrar doğmaları imkânı, Türkler kadar esaslı bir surette tehdide maruz bırakılmamıştı. Sevr Muahedesi şartlarına gelince, bunlar o kadar ağırdı ki Osmanlı Sultanı, Sadrazam ve devlet adamları gibi Sultanın mesul müşavirleri, Amerika himayesini veya İngiltere mandasını istemekten başka kurtuluş çaresi görmediler. Böyle bir idare altında ise bir zamanlar dünyaya ün salmış bir millet olan Türkler *-yarısı Akdenizden çok uzaklarda, Anadolu çöllerinde, ecnebi vesayeti altında, diğer yarısı da muzaffer devlet ve komşu*

milliyetler arasında parçalanarak- geçmiş zamanların zavallı ve unutulmuş bir kalıntısı halini alacaklardı.

Bütün Türkiye'nin Amerikan mandası altına konması teklif olundu. Bu teklif King-Crane komisyonu tarafından ortaya atılmıştı. Bu komisyon Cumhurbaşkanı Woodrow Wilson tarafından, "halk arasında ve memleket üzerinde düzen, sulh ve gelişme imkânlarını kolaylaştırması pek ziyade muhtemel böyle bir toprak bölünmesine ve manda kurulmasına kamu oyunu hazırlamak" maksadiyle Yakın Doğuya gönderilmişti. King-Crane Komisyonunun resmî raporu böyle bir mandanın, Suriye'de Amerika veya Britanya idaresi altında kurulmasına lüzum gösterdi. Bu rapora göre, Filistin'in de Suriye'ye dahil edilmesi lâzım geliyordu. Büyük Britanya, Mezopotamya'nın mandateri olarak tavsiye ediliyordu. Mahdut bir Ermeni Devleti kurulması icab ediyordu. Milletler Cemiyetinin mandası altında da international bir İstanbul Devletinin vücade getirilmesine ve Anadolu Türk Devletinin devamına müsaade olunuyordu. Türk İmparatorluğunun Arap olmıyan kısımlarına da umumî bir manda teklif olunuyordu. Velhasıl Birleşik Devletlerden, eğer makul şartlar yerine getirilirse, Türkiye'nin değil, bütününün mandasını kabul etmesi isteniyordu.

Bunlar 1918 - 1919 yıllarında batı emperyalizmi ve nasionalizminin kâğıt üzerinde işlediği "*Şark meselesinin halli*" sonunda meydana gelen Osmanlı İmparatorluğunun görünüşüydü. Fakat tarihî hâdiseler tamamen başka bir seyir aldı. Müttefik işgal ordusu ve son İngiliz harp gemisi 1923'te İstanbul'u terkettiği zaman, İngiliz Amirali, ölü Osmanlı İmparatorluğunu değil, fakat Türk milletini ve bütün cephelerde muzaffer yeni Cumhuriyetini bir defa daha temsil etmek üzere Yükselen Hilâl'i hürmetle selâmlıyordu. Kurtuluş ve istiklâl için yapılan harp kazanılmıştı. Esasen Genç Türkler, millî bağımsızlık ve milletlerin kendi kaderlerini kendi tayinleri hususunda çalışan tarihî kuv-

vetlere karşı çok milliyetli Osmanlı İmparatorluğunun korunması için çarpışmışlardı. En nihayet uzun bir zaman sonra, bu kuvvetler Türk milleti ve millî varlığı üzerindeki hakları lehinde çalışıyorlardı. Bu inkâr edilemez. Londra'da Lloyd George'un emperyalist siyaseti suya düştü ve başvekâletten çekilmeğe mecbur kaldı. Ankara'da Büyük Millet Meclisi, bir zamanlar Müttefikler ve Osmanlı Hükûmeti tarafından asi ilân edilmiş olan millî kahramanını mareşal rütbesine yükseltti, Gazi ve Atatürk unvanlarını verdi.

Bu ikinci kurtuluş harbi devresi, 1918 Ekiminde Türk ordusunun kayıtsız şartsız tesliminden, 1923 yılının Temmuzunda Türkiye Cumhuriyetinin kayıtsız ve şartsız tanınmasına kadar uzar. 30 Ekim 1918'de Mondros'ta Osmanlı mütarekesi yapıldı. Türkler silâh arkadaşları Almanları şövalyevari bir hareketle, teslim mecbur etmemek müsaadesini kopardılar. Lozan anlaşması 24 Temmuz 1923'te imzalandı ve dört sene süren bir harbi nihayete erdirdi. Bu anlaşmanın yapıldığı konferansta, Türk lideri İnönü "Tarihte en büyük diplomatik zafer" diye adlandırılan bir zafer kazandı.

Yarım düzine dev Goliath'a karşı küçük Davut'un çarpışmasını andıran Türk mücadele tarihinin özeti halen de entere-sandır ve modern Türkiye'nin tabiat ve mahiyetini ziyadesiyle aydınlatır.

Başlangıçtan beri Türkler, Osmanlı İmparatorluğunun Arabistan vilâyetlerinden hariç kalan asıl Türk vatanını, İngiltere, Fransa, İtalya ve Yunanistan arasında parçalayan dört gizli anlaşmaya karşı savaşmıştır. Çarlık Rusya'sı bir zamanlar böyle bir parçalama projesinin taraftarı olmuştu. Bu proje ona İstanbul ve Boğazları, Ermenistan ve Kürdistan'ı veriyordu. Fakat Sovyet Rusya bu emperyalist ilhaktan vazgeçmeğe karar verdi. Maamafih İtalya, Antalya ve İzmir'e bitişik mıntıka üzerindeki hissesini almakta ısrar etti. (Eğer İtalya, Türkiye'nin güney ba-

tısına sahip olsaydı ve bu muntıkadan kendi ve Hitlerin ordularının Suriye, Filistin ve Mısır'a girmesi için bir vasıta olarak faydalanabilseydi, Birleşik Milletlerin Akdeniz seferinde karşılaşacakları stratejik meselelerin fevkalâde artacağına evvelce işaret etmiştik.) Sicilya ve Suriye Fransa'ya, Mezopotamya (Irak) İngiltere'ye ayrılmıştı.

Türkler; 10 Ağustos 1920'de Osmanlı Sultanı tarafından da kabul edilmiş olan Sevr Muahedesine karşı savaştı. Bu anlaşma Türkiye'yi, İtalya, Fransa ve İngiltere müstemlekelerine, Yunanistan, Ermenistan ve Kürdistan hükûmetlerine, ilâve olarak da, Boğazlar etrafında milletlerarası bir bölgeye parçalıyordu. Bu anlaşma Türkleri bütün bu müstemleke ve devletlerde azınlıklar haline sokuyor, Osmanlı İmparatorluğunu Anadolunun küçük bir parçasına irca ediyor, İstanbul'u bu Osmanlı İmparatorluğunun merkezi olarak bırakıyor, fakat Boğazları İstanbul'da bulunacak milletlerarası bir komisyonun kontroluna terk ediyor ve bu komisyonun da salâhiyetini mahallî hükûmete tâbi olmaksızın "tamamiyle müstakil olarak" kullanması icab ediyordu. Osmanlı İmparatorluğunun protesto muhtırasından: "İstanbul'da bile Türkiye yurdunda sayılmıyacak. Türk sultanının ve hükûmetinin yanbaşıda -hattâ bunların üstünde- Boğazlar komisyonu, Karadeniz, Marmara ve Çanakkale Boğazları üzerinde hüküm sürecektir. Türkiye bu komisyonda temsil bile edilmeyecek." Bu anlaşma, meş'um kapitülâsyon ve tavizler sistemini yeniden kuruyor ve zarar, ziyan, borçlar, işgal ordusu masraflarının ödenmesini istemekle kalmıyor ve fakat Türk hükûmetine verilen yegâne yargı hakkı dahilinde hiç bir iktisadî madde zikredilmiyor. Paraların ıslahı, iktisaden yeniden doğuş, vergi ıslahı, dahilî ve haricî hükûmet maliyesi, gümrük siyaseti (hattâ ecnebi borçların ödemeye ayrılmış olmıyanları da dahil olduğu halde) bütün memleketin kaynakları milletlerarası malî komisyonun salâhiyetlerine veriliyor. İktisadî esaretlerin bu hal-

kasiyle Türkiye, fiilen Müttefik Devletlere zincirlenmek zorunda kalıyordu.” (37)

Türkler; yurdu Anadolunun merkezini çeviren ve Boğazlara hâkim İngiliz filosundan yardım almakta olan *-İngiltere, Fransa, İtalya gibi-* üç büyük devletin kıtaları tarafından işgal edilmiş memleketi ve başkentinin kurtuluşu için de savaşımıştır. Gelibolu’da Atatürk en buhranlı bir zamanda tekrar İngiltere, Fransa, İtalya işgal ordusuyla karşılaştı. Maamafih siyasî düşünceler neticesi, fiilî bir çarpışma vukuundan evvel Müttefik işgal ordusuna, makul olarak, geri çekilme emri verildi. Bunlar 1922 Eylûl ve Ekim aylarında olmuştu.

Diğer hâdiseler yakın tehlikeler taşıyorlardı. Doğuda Ermeniler isyan etmiş ve millî bir devlet kurmuşlardı. Batıda Müttefik devletler tarafından desteklenen ve teçhiz edilen Yunan ordusu, Amerika, İngiltere, Fransa harb gemilerinin himayesi altında İzmir’de karaya çıkmıştı. Yunanlıların Ankara’ya varmalarına pek az kalmıştı. “İonia” adında muhtar bir Yunan hükûmeti kurmuşlardı. İki defa (1921 Şubat ve Mart ayları içinde) İsmet Paşa tarafından bozguna uğratıldıkları zaman Küçük Asya’da bir Yunan İmparatorluğu yaratmak için hazırlıklar yapmakta idiler. Generale Yunanlılara karşı kazandığı zaferlerin sahnesinin adı olan İnönü namı verildi. Bugün o, bu ismi Türkiye Cumhurbaşkanı olarak taşımaktadır. Son ve nihai zafer Başkumandan olan Atatürk tarafından kazanıldı. Sakarya nehri boyunca üç hafta devam eden bu savaşta Atatürk, Yunanlıları ezdi ve onları, geriye, yanan İzmir’e doğru attı ve Akdeniz’e döktü. Harbin bu son sahneleri 1922 Ağustos ve Eylûl aylarında meydana geldi.

Türkler; evvelce de işaret ettiğimiz gibi, Osmanlı hükûmetini yatıştırmak için de savaşmak zorunda kaldı. Halkın paniğe kapılması çok ciddî oldu. On sene boyunca bu halk ardı arkası kesilmeyen harplere sokulmuştu. Mütareke şartları memleketi askerlikten tecrit etmişti. Ordu bitkin ve perişandı. Son za-

manlarda Rusya ve Fransa'dan bazı levazım ve teçhizat alınmıştı. Heyeti umumiyesiyle halk, bitkin ve ümitsizdi; sağdan dindar müteassıplardan tut da, komünist partizanları ve diğer solcu fırkalarına varıncaya kadar bütün siyasî partilerin ve zümrelerin yarattığı ahenksizlik ve şüphelerle yıpranmıştı. Harpten hemen sonra, (1919 Temmuzunda) Erzurum'da, (1919 Eylülünde) Sivas'ta, (1920'de) İstanbul'da, (1920'de) Ankara'da, yapılan kongrelerde, bu çekişmeler ve ahenksizlikler aşikâr olarak gözlelere çarpıyordu.

Sonra, "Anadolu Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti" Arabistan için kendi mukadderatlarını kendileri tayini hakkını tanıyan ve herkes için de bu hakkı isteyen Millî Misakı hazırladı. Bu misakta, kapitülâsyonların ve diğer yabancı imtiyazların kaldırılması hususunda ısrar ediliyordu. İstanbul'da "ecnebi işgal ordusunun esiri bulunan" Sultanın yerine Türk halkını temsil eden ilk Büyük Millet Meclisi Ankara'da 23 Nisan 1920'de kuruldu. Bu meclis Mustafa Kemal'i başkan seçti. Üç yıl sonra 1923'te Türkiye'yi bir cumhuriyet olarak ilân eden ve Atatürk'ü Cumhurbaşkanı seçen Büyük Millet Meclisi 29 Ekimde toplandı. O günden itibaren bu tarih Türklerin "Dört Temmuz"u oldu.

Türkler Lozan anlaşmasının tarihi olan 24 Temmuz 1923'ü, aynı suretle, pekâlâ millî istiklâl günü olarak seçebilirlerdi. Bu anlaşma Sevr anlaşmasını tamamiyle kaldırdı ve Büyük Millet Meclisini resmî Türk hükûmeti olarak tanıdı.

Osmanlı ve Genç Türk tarihinin en ziyade nazara çarpan ve yıkıcı bir müessesesi olan meşhur kapitülâsyonlar, aşağı yukarı, beş yüz yıllık bir ömürden sonra ortadan kalktılar. Kapitülâsyonların kaldırılması için Atatürk ve Lozan'daki temsilcisi İnönü sekiz ay çelik kesildiler. Bir noktada konferansın dağılma tehlikesi gösterdiği zaman İnönü Lord Curzon'un inatçı ve ısrarlı taleplerini ıstımemelikten geldi. Çılgın Curzon'un yerine yeni bir İngiliz temsilcisi tayin etmek lüzumu hasıl oldu. Türk-

lerin tek kabule mecbur kaldıkları müsaade, müşterek komisyonlara iştirak etmek fakat idare kanunlarına müdahale etmemek üzere Avrupa jüristlerinin beş yıl müddetle Türk memurları gibi Adalet Bakanlığında hizmet görmeleri idi.

Lozan Anlaşması -*ikisi Irak*- Musul bölgesi ve Fransa - Suriye mandası hudutlarına, biri de Çanakkale Boğazına ait askerî- üç Türk talebini halletmemiş ise de Birinci Cihan Harbinin tasfiyesi olmuştur. Bu tasfiyeden hiç bir intikamcı siyaset doğmamıştır. Türk davasının böyle memnunluk verici halli, yalnız onlara anlaşmanın dikte ettirilmeyip, açık ve serbest olarak yapılan müzakere sonunda kabul ettirilmiş olmasında değil, fakat “hiç bir şey unutmamak ve hiç bir şey öğrenmemekten” ibaret Bourbon’ların ayırıcı alâmetinin zıddı olarak, Türk devlet adamlarının pratik tecrübelerinden de doğmuştur. Türk devlet adamları, tarihten çok milliyetli imparatorluğu unutmayı ve bir millet için düşünüp çalışmayı öğrendiler, hattâ Atatürk imparatorluğun statusquo’su için Makedonya ve Arnavutluk etrafında, Arabistan’da, Trablus’ta ve Ermenistan’da çarpıştığı zaman, Türkiye’de değil, düşman ve ecnebi cemaatler arasında savaştığını hissetmişti. 1908’de Jön-Türk ihtilâlinin ve Atatürk’ün gelişmesi başladığı Selânik’te bile Türkler Türk mahallesine sıkışmışlardı. Şehir Rum, Yahudi ve Levantenlerle doluydu.

Söylemesi gariptir, Osmanlı İmparatorluğunu ortadan kaldırmış olan Müttefikler, Türkleri tabî bir müttefik olarak aralarına aldılar. Fakat her parçalama teşebbüsü, Türk milletini keskin ve hırçın bir düşman olarak ortaya koyuyordu. Atatürk Türk tarihinin ibresini Osmanlı İmparatorluğuna doğru geriye almak istemediği gibi, Türklerin Orta Asyasının fakir çöllerinde yaşadıkları on ikinci asır kabile hayatına doğru geriye götürülmelelerine de müsaade etmedi.

Bunun yerine “*Türkler Türkiye’si*” kuruldu: “Vatandaşlardan mürekkep siyasî birlik; lisan, kültür ve ideal bağlariyle vatan-

daşları bir araya bağlamaktadır... İçinde Türk milletinin eski ve parlak tarihini yaşamakta olduğu şimdiki siyasî hudutlar dahilindeki ve hâlâ topraklarının derinliklerinde geçmiş zaferlerinin yaşamakta olduğu mukaddes ülke... Herhangi durum ve şartlar altında olursa olsun ayrılığı kabul etmiyen birlik..." İşte Cumhuriyet Halk Partisinin programında böyle tarifler verilmektedir.

XIX

ORTA DOĞUNUN ANTAEUS’U

“Uyuyan bir milleti uyandırmak cüretkâr bir teşebbüstür, fakat biz uyanmağa ve uyanık kalmağa karar verdik. Modern ilim beynelmileldir. Biz bu ilimden tamamiyle faydalanacağız, fakat daima da Türk kalmağa çalışacağız.”

Atatürk’ün bu ifadesi sade ve basit hattâ adi de görünebilir. Fakat bu ifade halen, millî, milletlerarası sosyal ve iktisadî meselelerin tam bir halitasını ihtiva ediyor. Türk milleti evvelâ Müttefiklerin elinde İmparatorluğunun uğradığı tam bir tahrip-ten ve vatanın Yunanlılar tarafından istilâsından sonra uyandı. Atatürk, kaçınılmaz tarihî kuvvetlerin verdiği tarihî hükmü kabul etti. Fakat Atatürk’ün kaçınılmaz olarak bakmaktan kaçındığı diğer tarihî hükümler ve gelenekler vardı: Birinci, ikinci, şimdi de üçüncü Türkiye’nin değişmez Osmanlı Müslüman karakteri. Genç Türklerin on yılı boyunca bu iki hat müdafaa edilmekle kalmadı, hattâ bunlar parçalanmış Türkiye içinde Osmanlı Hanedan ve Müslüman Halifesini daimileştirmeyi tasarlayan ve Müttefikler tarafından dikte ettirilen Sevr Muahedesine de yazıldı. Atatürk, reform siyasetinde kesin bir yol tuttu. İhtilâlcî an’ane uğrunda ihtilâl yapmayı arzu etmedi. Ne de eski müesseselerin devamı ve tahribiyle alâkadar oldu. Maamafih bu müesseselerin muhafazasından doğacak tehlikeli zihniyetle ilgilendi. Yeni Türk milletinden yeni bir Türk devleti kurmak istedi.

Osmanlı Sultanlarının en büyüğü bize, Akdeniz mitolojisi-nde ismi geçen masal fatihi Procrustes'i hatırlatmaktadır. Procrustes, kurbanlarının vücutlerine çekip germek suretiyle biçimsizleştirirdi. İkinci Türkiye'nin son Osmanlı hâkimi Türk gövdesinin kollarını ve bacaklarını keserek, bu parçalanmış vücudu gölge-sultan halifenin yatağına uydurmak için Müttefik siyasetine muvafakat etmek suretiyle Procrustet efsanesindeki ikinci rolü üzerine aldı.

Uzun bir zaman sonra toprağın ve denizin oğlu diğer efsanevî dev Antaeus görüldü. Antaeus anası toprağa temas etmekle kuvvetini tekrar kazanır hattâ Hercules'e karşı bile yenilmez olurdu. Zira kuvveti topraktan gelirdi. Procrustes'in çekip germesinden Antaeus'un yeniden doğan kuvvet kudretine kadar geçen zaman içinde, birinci, ikinci Türkiye günlerinden Cumhuriyetin başlangıcındaki inkılâb devrine kadar Türk gelişmesinin cereyanı devam etmiştir. Bu metamorfoz en evvel 1908'de Genç Türk hareketinin canlılığında potansiyel bir haldeydi. O zaman şöyle yazmıştım: "Doğu Akdenizin Goliaht"ı dev Antaeus toprağa ve teknolojiye temas etmek suretiyle yeni bir kudret ve kuvvet kazanabilecek mi? Yabancı şarlatan ilâçları ve sathî reformları Boğaza dökmek ve Haliçten Garp âlemine hayrete değer, yerli bir ihtilâlin sürprizini yağdırmak için birdenbire dimdik ayağa kalkacaktır... İran, Hindistan, Çin'de aynı hedefe ulaşmak için aynı yolu tutacağa benzemiyorlar mı?

Bu yeni Antaeus'un gayesi ne idi? Birinci Cihan Harbi bozguna uğramış, memnuniyetsizlik gösteren milletler doğurmuştu. İhtilâlcı Rusya, İrredentist ve revisionist hulyalarla oyalanan, hayal kırıklığına uğramış İtalya; ihtilâli tamamlanmamış, bozgunluğun ve harabiyetin acı duygusu saldırgan bir nationalisme değişmiş, Almanya. Bazı milletler için "yoksul" devletler fikri teşekküle başlamıştı. Bazıları demokrasiye tükürüyor, totaliter manada devlet fikrini göklere çıkarıyorlardı. Bazıları yerli

ideolojilere international mahiyet veriyor ve cihan ihtilâli, cihan faşizmi, cihan nazizmi, cihan komünizmini kafalarına yerleştiriyor ve tasarlıyorlardı. Mussolinizm, Hitlerizm, Leninizm.

Yeni Türkiye'nin takip edeceği cereyan ne olmalıydı? Mustafa Kemal'in Kemalizm siyaseti, genişletmek isteyen Pan-İslâmizme yahut saldırgan bir Pan-Türkizme dönüşecek miydi? Yeni cumhuriyetin ilk günlerinde bu gibi sualler bugün göründüklerinden daha az akademiktiler. Bütün bunlarla beraber 300 milyon Müslüman vardı. Bunlardan 17 milyonu komşu Rusya'da Kafkas petrol kuyuları etrafında, 100 milyonu da Hindistan'da bulunuyordu. Bunlar yeni Türkiye'nin zaferlerinden derin bir surette müteessir olmuşlardı. Türkiye Cumhuriyeti son sultanı hallettikten sonra bile, Müslümanlar *-manevî lider olarak-* halifeye bakıyorlardı. Bundan başka Britanya Hindistan'ının Müslümanları, Türkiye Müslümanları için Londra'ya Lloyd George'a, müsait sulh şartları temin etmek maksadiyle bir heyet göndermemişler miydi? Diğer murahhas heyetleri Türk Pan-İslâm ve supernatural halife için Atatürk nezdinde teşebbüste bulunmak maksadiyle Ankara'ya gitmemiş miydi?

Türk nationalisminin Pan-Türkizme yayılmasına gelince, Türkiye'nin etrafındaki devletlerde böyle bir vaziyet yer tutmağa başlamıştı. Türkiye Cumhuriyeti hudutları haricinde ve eski Osmanlı hudutları dahilinde hiç olmazsa bir milyon Türkçe konuşan halk vardı. Bunlardan bazıları Balkanlarda, bazıları da İran'da, Irak'ta, Afganistan'da, Suriye ve Kıbrıs'ta idiler. Türklerin *"tarihi düşmanı"* Rusya'nın hudutları dahilinde Türkçe konuşan 25 milyon insan vardı. Bazıları Rus vilâyetlerinde ekseriyeti teşkil ediyorlardı. Genç Türk komitesinin yaptığı ve Alman Üçüncü Reich'inin Pan-Germanism plânlarını yeniden canlandırdığı gibi Türkiye'nin "Üçüncü Reich"ı da Pan-Türk gayesine dönemez miydi?

Atatürk bunu istemedi. Türk Antaeus'u Pan-İslâmîk ve Pan-Türk programını çekip germekle yeni Procrustes'e tekrar dönmeğe razı olmadı. Mussolini'nin modası geçmiş yokolmağa mahkûm emperyalizminin kabul ettiği ve Kaiser'in gürültülü ifadesinin muvaffak olmadığı, "*Pan-İslâm Hâmisi*" boş sloganını reddetti. Yurdunda kök salmış millî vicdanın, Hitlerin lânete mahkûm despotizminin canlandırdığı, dar düşünceli saldırgan nationalisme düşmesine müsaade etmedi. Bunun sebeplerinin resmî formülünü Atatürk'ün Nutkunun son faslından öğrenebiliriz. Atatürk Pan-İslâmistleri hayal kırıklığına uğrattığı gibi Pan-Türkleri de dağıttı. O, kendisini Türklerin Türkiye'sine hasretti. Küçük bir Türkiye istiyecek kadar büyüktü. Türkiye'yi küçültmekle onu büyüttüğüne inanıyordu (38).

Atatürk Osmanlıların altı ve Müslümanların on üç asrını anlayacak bir surette yetişmiş eksperlerin sağlam düşüncelerine işaret etmişti. Bunlar, Atatürk'ün tarih görüşünün, yaratıcı bir devlet adamı oluşunun, cesaret ve sabrının meydana getirdiği neticeleri anlamışlardır. Atatürk'ün millî siyaseti şu açık ifade-sinde hulâsa edilmiştir: "Bundan sonra Arnavutluk dağlarında, Arabistan çöllerinde, umumî düzeni korumak için ecnebi askerlerin kanları dökülmek lâzım gelirse, bu kanlar İtalyan, Yunan, Sırp ve İngiliz kanı olacaktır, fakat Türk kanı değil."

Vazife, farklı bir hayat felsefesi içinde gelişmiş garp meselelerini tatbik etmek suretiyle , Türkiye'yi "Garplılaştırmak" değildi. Atatürk, Osmanlıların şark sarayında ve islâmın cami hükûmetinde bir garp yüzü boyalamak niyetinde değildi. Bunların her ikisi de, kapitülâsyonlar ve Milletler faciasının tarihî kaynakları olmuşlardır. Eskinin Osmanlı saltanatı ve şeriat müesseseleri ve bunların gerisindeki zihniyet de ortadan kalkmalıydı. Atatürk'ün hayata geçirdiği esas reform bu oldu. Osmanlı sarayını ve Müslüman cami devletini (bununla beraber dinî değil) Türk hayatın-

dan uzaklaştırdı ve Türkleri bir millet olarak, birer şahsiyet olarak fakat “Garplı” değil Türk olarak yeniden yarattı.

Eğer Türkiye’nin, kendi imparatorluğundan kurtularak Müttefiklerin şursuz bir halde Atatürk’ün Anti-emperyalist gayeleriyle işbirliği yapmaları için dört yıl kâfi geldiyse (1919-1923), spiritual inkılâbın tarihî ameliyesi için de bir, on iki sene lâzım geldi. 1935’te Müslüman Osmanlı İmparatorluğunun ayırt edici vasfı Halk Partisinin Altı oku ile kesin olarak ortadan kaldırıldı. Bu prensipler Atatürk’ün ölümünden dokuz ay evvel 1937’de Cumhuriyetin anayasasına sokuldular. Altı ok doğru-
dan doğruya Kemalizm tabirinde kendini bulan, onun hayat felsefesini ifade eder. (39) Türk devleti, (1) Cumhuriyetçidir (Osmanlı Hanedan İmparatorluğu yerine geçen); (2) Milliyetçi; (3) Halkçı; (4) Devletçi (Supernational İmparatorluğun yerine geçen halk için, halk tarafından, halkın millî hakimiyeti için); (5) Lâiktir (Müslüman - cami devletinin yerine devletle camiin birbirinden ayrılması); (6) İnkılâpçıdır (Garplılaştıran reformlar ve Garp imtiyazları yerine geçen Türk Türkiyesi lehinde Türk kafasının inkılâbı).

Bu suretle Türk milletin Müslüman Osmanlı İmparatorluğunun yerini kurtarıcı Atatürk’ün evvelki vasıf ve rehinelerden azat ettiği yaşamakta olan Türk milleti almıştır.

Bu Türk ihtilâli, imparatorluğun bozguna uğraması ve çökmesinden ve imparatorluk hanedanının ortadan kaldırılıp, tahttan indirilmesinden sonra, 1918-19 Alman ihtilâlinin doğduğu aynı zamanda ve aynı sebeplerden meydana geldi. Fakat yeni Alman demokratik anayasasının iflâs ettiği ve geriye, eski Pan-Germanizme ve Hitler’in yeni super emperyalismine doğru yollandığı halde Atatürk’ün demokratlaştırılmış Türkiyesi parlak ve devamlı başarılarla doğru gelişti. Bunun sebebi pek açıktır. Almanya’da yalnız yüz değişti, Türkiye’de ise yeni temeller

atıldı. Eskiden beri bilinen bir şeydir; vücudu yaratan ruhtur, ruhu yaratan vücut değildir.

Türkiye Büyük Millet Meclisinin memleketten çıkardığı Osmanlı Hanedanından kurtararak, Türk milletini ve Türk vatandaşını vücade getirmek yeter değildi. Onları vatandaş hayatına müdahale eden şeriat kanunundan kurtulmak için hilâfetin kaldırılması ve Fransız misaline uyularak cami ile devletin ayrılması da kâfi değildi.

Asıl zarurî ve fiilen gerçekleştirilmesi lâzım gelen yegâne şey, ekserisi cahil bir millete, geniş bir sahada tatbik edilecek demokratik eğitim ve öğretim idi. Bu, fikirlerin esaslı bir surette yenileştirilmesi demekti ve Türkiye Büyük Millet Meclisi ve eğitim-öğretim kurulları tarafından kabul edilmişse de demokratik anayasa ve medenî kanunlar vasıtasıyla ortaya konmuş değildi. Bu talim terbiye, national ve international yeni bir görüş yaratmağı ve bu suretle denildiğı gibi “Garplılaşma”dan daha ilerilere ve derinlere ulaşmağı hedef edinmişti. Şüphesiz bunun manası, biz garplıların bu tabirden anlamayı itiyad edindiğimiz şeyden çok daha genişti.

Bu programın çok açık bazı maddeleri vardı.

Bütün Osmanlı tarihinde Türkler aile adı almamışlardı. Türkler, Osmanlıların tabası, “esir bir ailenin” mülküydü. Hiç bir vakit bir şahsiyet ve bir ailenin azası olmamıştır. 1934 Temmuzunda Büyük Millet Meclisi tarafından kabul edilen kanun her Türkü bir aile adı almağa zorladığı zaman, bir vakitler Osmanlı tabası olan Osmanlılıktan çıktı ve millî vatandaş oldu. Artık super national bir efendinin esiri değil fakat gerek şahsının, gerek ailesinin şahsiyetini müdrük milli devletin bir üyesi oldu.

Türkleri Osmanlılıktan çıkaran vasıtalarından biri de başlarından fesi atmaları olmuştur. Evvelce izah ettiğimiz üzere fes, millî bir Türk serpuşu olmayıp Osmanlı İmparatorluğunun bü-

tün milliyetleri için mecburî supernational baş örtüsüydü. Fes Türk milletini Osmanlı mazisine gömüyor ve Doğunun olduğu kadar Batının da, Rusya ve Çin'in olduğu kadar Avrupa ve Amerika'nın da İnternational milletler camiasından ayırıyordu.

Tekrar 1923 Kasımında kanunla kabul edilen fesin atılması hattâ Osmanlılıktan çıkmaktan daha geniş bir mana ifade etmekteydi. “Kafirlerin” ve “ecnebilerin” beynelmilel şapkasının, fesin yerini alması, Türklerin şeriattan da kurtuluşlarını gösteriyordu. Şüphesiz bu bir moda eseri değil, fakat Türk kafasını nationalize ettiği kadar internationalize de etmeği kasteden siyasî ve dinî bir hareketin ifadesidir. Atatürk'ün sözlerine göre: “Milletimizin başında, cehil, gaflet ve taassubun ve terakki ve medeniyet düşmanlığının, alâmeti farikası gibi telâkki olunan fesi atarak onun yerine bütün medeni âlemce serpuş olarak kullanılan şapkayı giymek ve bu suretle, Türk milletinin medenî hayatı içtimaiyeden, zihniyet itibariyle de hiçbir farkı olmadığını göstermek bir lâzime idi.”

Diğer bir vesile ile şunları da söylemişti: “Orta çağların zihnî seviyesinde kalmakta ısrar eden milletler yeryüzünden yokolmağa mahkûmdurlar. Türk milleti beynelmilel medeniyetin bir şubesi olmak mecburiyetindedir. Bu olay Türkün haricî görünüşü ile açıktan açığa gösterilmelidir. Medenî ve beynelmilel kıyafet milletimiz için lâıyk bir kıyafettir. Onu giyeceğiz. Ayakta iskarpin ve potin, üstünde yelek gömlek, kravat, ceket ve bittabi bunların mütemmimi olmak üzere başta, siperli şemslî serpuş, bunu açıkça söylemek isterim. Bu serpuşun ismine şapka denir.”

Atatürk'ün daima üzerinde durduğu *Batı* değil *dünya* ve *insanlık*ti.

Anadolu içlerinde dindar ve muhafazakâr bir şehir olan Kastamonu'da Atatürk başından fesi attı, meydan okur bir tavırla international şapkayı giydi. Bu suretle Osmanlılığı ve şeriatın göze çarpan ilgasını hazırlamış oldu. Gözden uzak olan gönülden de ırak olur. Atatürk sipersiz başörtüleri kanun harici ve

şapka giymeyi mecburî yapmakla, Türkü, yeni vatandaş hayatının bir ferdi, international sosyetenin bir üyesi ve bir Müslüman olması itibariyle de, bunlarla dinî vazifeleri arasındaki farkı görmeğe alıştırdı.

Şurası gariptir ki, bir Türk erkeğini fessizleştirmek bir Türk kadınına açmaktan daha ziyade âsiliğe sebep olmuştur. Bazı bölgelerde kargaşalıklar uyandıran tevkifler, hattâ idamlar yapılmıştır. Bilhassa gerek coğrafi bakımdan gerek manevî bakımdan pek geri kalmış olan müteassıp Kürtlerde bu haller vuku bulmuştur. Kadınların açılması hakkındaki kanun millî ve milletlerarası manada ehemmiyeti haiz bir asrileşme olmuştur. Bu, Türk kadınının kanunî, içtimaî ve iktisadî vaziyetinde esaslı bir değişmeyi ifade eder. Aynı zamanda İsviçre kadınlarının faydalandığı hakları Türk kadınlarına da temin eden (1926'da kabul edilen) İsviçre Medenî Kanununu almak suretiyle, Türk kadınları şeriat kanunlarından kurtarıldı. On sene sonra Türk kadınının durumu bir Garp milleti kadınının vaziyetini aştı. Türk kadınları rey vermekle tam ve bütün bir eşitliğe ve Türkiye Büyük Millet Meclisine ve diğer seçimle toplanan meclislere seçilmek için tam ve mutlak bir imkâna sahip olmakla kalmadılar, fakat ne olursa olsun bütün meslekler onlara açıldı. Çok evliliğin kaldırılması, artık mevcut tek evlilik âdet ve geleneğinin kanunlaştırılmasından başka bir şey ifade etmedi.

Hulâsa, şeriatın ilgası ve yalnız İsviçre Kanunu Medenisinin ve İsviçre Neuchâtel kantonunun mahkeme usulleri kabul edilmekle kalınmadı, fakat, İtalya ceza ve Alman ticaret kanunları da kabul edildi. Bu din işleri nezaretinin kaldırılmasını ve Adliye ile Maarif Vekâletlerinin kurulmasını ifade eder.

Bütün bunlar ve diğer *-hicrî tarih yerine milâdî tarih gibi-* reformlar yirmi iki yıllık bir zamanı kaplıyan psikolojik taktiklerle tamamiyle hazırlanmıştı. Allah aleyhinde propaganda ve dinsizlere tazyik ve cebir yapılmamıştı. Bu değişikliklerin haki-

kî sebebi Atatürk'ün şu ifadesiyle izah edildi: "İtiraf etmeliyiz ki bahusus, İslâm dininin yeniden canlanmasını temin ve asırlar boyunca âdet olduğu gibi dinî; siyasî bir âlet olmaktan kurtarmak için zarurî olmuştur." Bir kaç sene sonra bir İslâm kongresine yapılan daveti reddeden Hariciye Vekili şunları söylemiştir: "Böyle bir teşebbüs hiçbir memlekete yaraşmaz ve milletleri terakki yolundan saptırır... Bilhassa biz, dinî; siyasî bir âlet olarak kullanmak isteyen dahilî ve haricî siyasetlere muhalifiz."

Camiye karşı Atatürk'ün aldığı vaziyet hocaların cehalet ve müsamahasızlıklarına karşı terbiye edici bir savaştı. Atatürk bunları Mecliste şöyle izah etmişti: "Bu husustaki icraat ve tatbikat, heyeti içtimaiyemizin, hurafeperest, iptidaî bir kavim olmadığını göstermek noktai nazarından, nekadâr elzem idi; bu takdir olunur. Bir takım şeyhlerin, dedelerin, seytitlerin, çelebilerin, babaların, emirlerin arkasından sürüklenen ve falcılara, büyücülere, üfürükçülere, nüshacılar talih ve hayatlarını emniyet eden insanlardan mürekkep bir kütleye, medenî bir millet nazariyle bakılabilir mi? Milletimizin hakikî mahiyetini, yanlış manada gösterebilen ve asırlarca göstermiş olan bu gibi anasır ve müesseseler, yeni Türkiye Devletinde idame edilmeli miydi? Buna önem vermemek, terakki ve teceddüt namına, en büyük ve gayri kabili telâfi hata olmaz mıydı?

Diğer bir ifade ile, Şeriat kanunları Türk milletini, İslâm olmıyan âlemde kanun harici yaptığı gibi, şimdi Türk milleti de devlet kudreti olarak İslâmlığı kanun harici yapıyordu. Devlet kanunu Şeriat'tan o suretle ayrılmıştı ki, Türkiye, diğer milletlerle, müsavi şartlar altında international cemiyet içinde bulunabilirdi. Türk milletini kurmak veya teşkil etmek, bir müessese olarak değil, fakat siyasî bir zihniyet olmak itibariyle Osmanlılıktan zımnen kurtulmak demek olduğu gibi, bu husus aynı zamanda yalnız bir din olarak değil bir siyasî müessese olmak itibariyle de şeriat kanunlarından kurtulmağı ifade eder. Bu her iki mü-

essese de Türk milletini international camiadan tecrit eden supernatural kuvvetler olmuştur.

Aynı şey yazıya da tatbik edildi. İslâm ve İmparatorluk tarihine uygun olarak Müslüman Osmanlı İmparatorluğu Arap harflerini kulanırdı. Bu harflerin yerini international lâtin harfleri almıştır. Hattâ Kuran bile Türkçeye çevrilerek Türk harfleriyle yazılmıştır. Bu değişme de, o zaman bir teşebbüs ve tekâmül içinde ve nihayet beş yıllık bir zaman almış olan parlâmento ve yasama yoluyla vuku bulmuş bir ihtilâldi. Reform ilk defa Atatürk'ün hususî muhaberesile, sonra da alenî olarak posta pulları ve kâğıt paralar üzerinde yapıldı. Daha sonra bizzat kendi yüksek memurları ve bilâhare de bütün memleketteki köyler için karatahta önünde bir mektep muallimi gibi hareket eden Cumhurbaşkanı tarafından tatbik olundu. Nihayet Büyük Millet Meclisi tarafından (1928'de) oy birliğiyle kabul edildi ve bir milyondan fazla insan Halk Mekteplerine yeni millî international alfabeyi propaganda etmek için faaliyete geçti. Nasıl ki Gutenberg'in matbaası Orta asır Avrupa infiratçılığını aydınlattı ise, yazı değiştirme de, Türklerin yazma okuma bilmemelerine nihayet verildi.

Atatürk için bu, adeta, Roosevelt yahut Churchill'in bütün Birleşik devletleri yahut Birleşik krallığı dolaşarak, fonetik İngiliz yazısını ıslah edip öğretmeleri ve yeni bir yazı olarak meydana çıkarmaları gibi şahsî bir başarı olmuştur.

Türk milletinin Müslüman Osmanlı İmparatorluğundan kurtuluşunun diğer bir misali de başkent olarak İstanbul'dan Ankara'ya geçiştir. Bu değişmeyi Petersburg'tan Moskova'ya yapılan nakile benzetmek gibi bir hataya kapılmamalıdır. Mısır firavunlarından Amen Hotep-İkhnaton ismini ve ikametgâhını değiştirdi; eski gelenekleri terketti ve kudretli ruhbanlığı da yıktı. İşte Atatürk'ün yaptığına yaraşır tarihî misal bu olabilir.

Atatürk manevî bir sembol olması itibariyle İstanbul için ne düşünüyordu? Bin seneden fazla Bizans ve beş yüz seneden fazla Osmanlı İmparatorluğunun hakimiyetinde kalan ve Grek adı taşıyan şehir bir Levanten havası içinde yaşamıyor muydu? Pera ve Galata gibi yabancı isimler taşıyan ecnebi semtleriyle , Türk mahallelerinin karmakarışık yığından ibaret değil miydi? İstanbul muhtar milletler, menfur ve iğrenç kapitülâsyon ve imtiyazlara, tehdid eden tercüman ve suikasdıcı kudretlere en nihayetinde gerek Müttefikler, gerek düşmanların alçaltıcı işgal ve hakimiyetlerine sahne olmamış mıydı? İstanbul, sultanların romantik müzeleri, palasları, saraylarının ve Müslüman minare ve camilerinin diyarı değil miydi? Hulâsa İstanbul, Atatürk'ün silip süpürmek istediği pek eski bir maziyi temsil ediyordu. Bırak geçmiş görülsün.

Ya Ankara? 1922'de asırların meydana getirdiği bir harabeydi. 1909'da Ankara'yı iki süvari jandarma refakatinde bir araba ile ziyaret etmiştim. Birbirine benziyen dağlar arasında bataklık bir saha üzerinde kurulmuştu. "Tozdan bir bulutla kaplanmış" otsuz, ağaçsız lâğımsız bir köydü. Askerî çadırlardan, iptidaî alçak yüksek barakalardan başka kullanmağa elverişli bir şeyi olmayan bu yer, sıtma ve diğer hastalıklarla doluydu. Bu ilk seneler içindeki devamlı gayretleri, Türk devlet adamlarının sağlık ve mukavemetlerini göstermekteydi. Fakat bu Ankara sulama ile gelişmiş geniş bir vahaya çevrildi, parklar ve bahçelerle güzelleştirildi.

Ankara düşman için varılması çetin, orta yayla üzerinde ve Türk vatanının kalbinde kuruldu. Atatürk Ankara için şunları söylemişti: "Onun içinde bulunduğu ahval ve şeraitte, beşerî meziyet ve millî gurur herhangi bir hücumdan masundur." Bu şehir, yepyeni model bir şehir yaratmak gibi ideal bir imkân vermiştir. Şehir ihtiyaçlara ve maksatlara göre muhtelif semtlere

ayrılmış, yukarılarda hükûmet binaları, siyasî merkezler vücade getirilmiş, aşağılarda iş mahallesi ve evler kurulmuştur.

Şehre hâkim, dalgalı stepler arkasından, renkli ve karlı dağların meydana getirdiği geniş ufku gören tepelerin biri üzerinde Cumhurbaşkanının köşkü vardır. Başkan, Hitler'in göklerle yükselen ve bulutlara karışan Berghof sarayı gibi ihtişamlı ve yaklaşılmaz bir sarayda değil, fakat şehir halkının görebildiği şekilde ışıktandırılmış rahat bir evde yaşamaktadır. Bu çevreye yakın bir yerde İngiliz sefaretî ve onun yakınında da Amerikan ve Fransız elçilikleri bulunmaktadır.

Milletlerarası bir şöhrete sahip modern mimarlar, yeni Türkiye'nin millî emellerini nazara alarak, bu yeni başkentini plânlanmasını temin ettiler.

Türk milliyetçiliğinin ifade ettiği şey: doğum ıstıraplarını, bu kitap yazarının 1916'da yazmış olduğu bir raporda ortaya koyduğu millî şuurdur.

Türk milletinin uyanan şuuru, tarihini, göreneğini, geleneğini ve karakterini hayata geçirmek suretiyle, fena muamele görmüş, Türkün, aşağılık kompleksiyle olduğu gibi Osmanlı İmparatorluğunun Halife Sultanının üstün kompleksiyle de alâkasını kesmek cesaretini gösterdi. Türkün millî anıtı üzerinde şu sözler yazılıdır: "Türk, öğün, çalış, güven." Bu milliyetçilik herhangi bir fena manada değildir. Bu eşitlik esası üzerinde, diğer milletler için duyulan karşılıklı saygıyı, milletin kendine karşı beslediği hürmetle birleştirir ve bütün insanlığın müşterek menfaati uğrunda milletlerarası muayyen bir işbirliğine götürür.

1943'te Başbakan Saracoğlu şunları söylemişti: "Halk Partisi, Türk milletinin esaslı bir azası olmayı istediği eşit haklardan faydalanan müstakil milletlerden ibaret geniş bir ailenin vücade getirilmesindeki zarureti kabul eder. Türk milleti kendisini, beşerî terakkinin en yüksek seviyesine ulaştıracak bir nationalism ta-

raftardır. Türk nationalismi müterakki ve yapıcı manada anlaşılmalıdır. Bu nationalism, diğer milletlerin, insanlığın saadet ve refahına çalışmalarını takdir ve teşçi etmeğe vesiledir.”

XX

HÜR VATANDAŞLARIN BAĞIMSIZ DEVLETİ

Her VATANDAŞ hür doğar, hür yaşar, Hürriyet başkasına zarar vermiyecek her şeyi yapmaktır.

Tabiî haklardan olan hürriyetin herkes için sınırı, başkalarının hürriyeti sınırır. Bu sınırı ancak kanun çizer.

Bütün VATANDAŞLAR kanun karşısında eşittir ve istisnasız kanuna uymak ödevindedirler. Her türlü grup, sınıf, aile ve kişi ayrıcalıkları kaldırılmıştır ve yasaktır.

Kişi dokunulmazlığı, vicdan, düşünme, söz, yayım, yolculuk, sözleşme, çalışma, mülk edinme, malını ve hakkını kullanma, toplanma, dernek kurma, ortaklık kurma hakları ve hürriyetleri VATANDAŞLARIN tabiî haklarındandır.

Cana, mala, ırza, konuta hiçbir şekilde dokunulamaz

İşkence, eziyet, zoralım ve angarya yasaktır.

Hiçbir kimse felsefe inancından, din ve mezhebinden dolayı kınanamaz. Güvenliğe ve edep törenlerine ve kanunlar hükümlerine aykırı bulunmamak üzere her türlü din törenleri serbestir.

Kadın, erkek bütün VATANDAŞLAR ilk öğretimden geçmek ödevindedirler. İlk öğretim devlet okullarında parasızdır.

Bu Anayasa, ne Hitler Almanyası ve ne de Faşist İtalyanın siyasî yapısına temel olmayacağı pek aşîkârdır. Bu Yasa daha zi-

yade beşerî hürriye'in kanunî bir surette teminine ait Amerika, İngiliz veya Fransız ananesine yaraşır.

Bu "vatandaşlar" tabiri yerine asıl "Türkler" kelimesini koyacak olursanız Türk hukukunu ve Türkiye Cumhuriyetinin Anayasasının beş faslını elde etmiş olursunuz. Atatürk'ün yazdığı bu Anayasa Büyük Millet Meclisi tarafından ıslah edilmiştir. Bu kanunlar -Atatürk'ün ifadesine göre- Millete içtimaî, iktisadî ve umumiyetle beşerî faaliyetlerin her şeklinde en verimli neticeler vaad ediyor... Kadınların serbestisini sağlayan ve ailenin mevcudiyetini sağlamlaştıran Medenî Kanun, milleti, medenî âlemde kendisine yaraşan mertebeye yükseltiyor.

Anayasanın ilk faslını okuyacak olursanız şu sekiz esas maddeyi göreceksiniz.

Türkiye Devleti Cumhuriyeti, milliyetçi, halkçı, devletçi, lâyıık ve devrimcidir.

Devlet dili Türkçedir. Başkent Ankara'dır.

Egemenlik kayıtsız şartsız milletindir.

Türk milletini ancak Türkiye Büyük Millet Meclisi temsil eder ve millet adına egemenlik hakkını yalnız o kullanır.

Yaşama yetkisi ve yürütme erki Büyük Millet Meclisinde belirir ve onda toplanır.

Meclis, yaşama yetkisini kendi kullanır.

Meclis, yürütme yetkisini kendi seçtiği Cumhurbaşkanı ve Onun tayin edeceği Bakanlar Kurulu eliyle kullanır. Meclis, Hükûmeti her vakit denetliyebilir ve düşürebilir.

Yargı hakkı, millet adına usul ve kanuna göre bağımsız mahkemeler tarafından kullanılır.

Bunlar Türk Anayasasının kullandığı kelimelerdir. En ziyade esaslı ve mühim olan Türk demokrasisini gözleyen ve tahlil eden mütehassısların Anayasasının fasıllarında zikri geçen

hakların ve maddelerin *-her nekadar yeni kurulmuş bir demokrasinin iptidâî mertebesini gösteren bir tarzda ise de-* halen tatbik edilmekte olduğunda ittifak etmeleridir.

1941’de Sumner Welles, “Atatürk’ün dehası ve arkadaşlarının elbirliğiyle yaratılmış, bugünkü dünyanın en büyük demokrasilerinden birinin ve Birleşik Devletler halkının yüksek bir nazar ve hayretle baktığı bir memleketin” mümesilleri sıfatıyla Washington’da Türk gazetecilerini selâmladığı zaman, siyâsî bir nezaketten pek fazla şeyler göstermek istemişti. Yarım nesil evvel Atatürk Cumhuriyeti, Lozan konferansında imzalanmış olan Amerikan - Türk dostluk ve ticaret anlaşmasını tasdik etmiyen Amerika Ayanının tasvibini elde etmeğe muvaffak olamamıştı. Daha sonra Amerika’nın Türkiye ile olan münasebetleri 1927’de Ankara’da elde edilen bir Modus Vivendi ile resmî temel üzerine konmuştu.

Hakikaten, demokratik cumhuriyet Amerikan ilim adamlarından pek bilgili bir zat ⁽⁴⁰⁾ tarafından hulâsa edilmiş, iki kısa doğum ağrısından müteessir olmuştur: “Terör, diktatörlüğün alâmetidir. Her nekadar modern Türkiye gelişmesinin kararsız devri boyunca İstiklâl mahkemeleri kurmuşsa da, bu mahkemeler, haklarında delil bulunmayan kimselere ölüm cezası vermişlerdir. Cumhurbaşkanına karşı yapılan suikaste katılanlar ve bu arada bir subayı dinî taassup yüzünden öldüren katilde dahil olduğu üzere, altmış ölüm cezası verilmek suretiyle ancak iki temizlik yapılmıştır. İhbar edilen diğer bir suikast yüzünden birçok kimseler mahkemeye verildilerse de, aleyhlerinde delilin bulunmamasından serbest bırakıldılar. Bu mahkemelerde ve suçluların çoğunun suçsuz oldukları anlaşılan İzmir suikasti mahkemelerinde, isteriden ziyade insaf hükümrandı. 1938 umumî affından sonra, Türkiye, modern inkılâbçı milletler arasında siyâsî kapris ve sürgünü olmıyan yegâne memlekettir. Memlekette iyi bir inzibat kuruluncaya kadar, hiç bir vatandaş her za-

man gözü altında bulunmak korkusuyla yaşamamıştır. Hiçbir vatandaş hükûmetini tenkid etmekten veya Sovyetlerin radyo neşriyatını dinlemekten ihtarla uğramamıştır. Islahat, görünür görünmez polis kuvvetine yahut diktatörlerin alâmeti olan başka bir terör şekline tâbi olmamıştır.”

Liberal ve demokratik, Garp fikirleriyle terbiye görmüş ve yetişmiş olmalarına rağmen Amerika topraklarına yerleşen Avrupalıların, Amerika milletine kaynaşmaları için ne kadar nesiller ve vakalar geçtiğini hatırlamak yerinde olur. Böyle bir değişmenin sona ermesi için muazzam mahiyette *-İnkulâbın kazanılması, constitution'un kabulü, iki partili sisteme yükseliş ve vatandaş harbi gibi-* tarihî hâdiseleri ihtiva eden yüz seneden fazla bir zamana ihtiyaç hasıl olmuştur.

Bir çok nesilleri kaplıyan bu terakki, bir Türk nesline sığmıştır. Bir Türk milleti yaratmak için, şark cehaletine, pek eski bir inzivaya ve bütün bir batıl itikatlar âlemine galebe çalmak lâzım geldi. Maamafih bu, 1923, 1927, 1931 ve 1935 yıllarında birinci, ikinci, üçüncü, dördüncü defa Cumhurbaşkanlığına seçilecek kadar milleti tamamiyle temsil eden bir devlet adamının irade ve ferasetiyle bir nesilden daha az bir zaman zarfında gerçekleştirilmiştir. Eğer isteseydi sultan - halife unvanını ve mevkiini alırdı. Hakikatte, Müslüman memleketlerinden birçok mu-rahhas heyetleri kendisine bu mevkii sundular. Fakat o, Anayasasının Cumhuriyeti kuran ilk maddesinin değişmez olduğunu Meclis yoluyla kat'ileştirdi. Halkın, Halifelerden çok daha ziyade ulvîleştirdiği Atatürk, birçok diktatörlerden, cumhurbaşkanlarından ve imparatorlardan ziyade milletin arasında serbestçe dolaşmıştır.

29 Ekim 1937'de, ölümünden bir sene evvel, Atatürk Cumhuriyet Bayramının mutat merasimine iştirak ediyordu. Şa-faktan itibaren vilâyetlerden gelmiş kız ve erkek izciler bayraklarla donatılmış Ankara'ya doğru yürüyorlardı. Öğle üzeri,

Cumhurbaşkanı ve Başkumandanın önünde geçit resmi yapan silâhlı kuvvetler, gençlik ve spor teşkilâtları, insana büyük tesir yapan bir stadyum gösterisi meydana getirdiler. Atatürk manidar olarak askerî üniforma değil, Amerikan ve Fransız meslektaşlarına benziyen ve çok sevdiği bir kıyafet olan siyah redingot ve silindir şapka taşıyordu. Gün, diktatörlük şöyle dursun hattâ demokratik memleketlerde bile mutat olmıyan bir şekilde bitti. Geceyi Cumhurbaşkanile buluşmak üzere halka ayırmışlardı. Ankara'nın bu geniş salonu olan Sergi Evinde her sınıftan takriben iki yüz bin(!) kişi, hükûmet memurları, millet vekilleri ve kordiplomatikle birlikte toplanmışlardı. Halk hiç bir merasime tâbi değildi. Atatürk refakatinde bir kaç vekille saat onda geldi. Ellerini iki küçük çocuk tutuyordu. Bunlar subay yetimleri Atatürk'ün manevi evlâtlarıydı. Hücum kıtalarına ve gestapoya hiç de benzemiyen Atatürk'ün muhafızları bunlardı. Üzerinde askerî bir üniforma değil, gayet güzel kesilmiş bir akşam elbisesi olduğu halde yavaş yavaş yürüyordu. Millî marş çalınmağa başladığı zaman bir kaç dakika hazırol vaziyetinde durdu. Kendisiyle halk arasında yalnız çocukları vardı. Onu tanıımıyan bir ecnebi, Türklerle "Türklerin babasını" ayırt edemezdi. İşte "diktatör" Atatürk, halk arasında, halkla beraber Türkiye Cumhuriyetinin kuruluşunu böyle kutlardı.

"Demokratik diktatörlük" birbirine zıt tabirler gibi görünüyor. Halbuki klasik diktatörlük, demokratik bir asla ve vazife sahiptir. Halihazırda bu tabir Hitlerizm yahut Mussolizm yahut da diğer tiranlık misallerine tatbik edildiği zaman yanlış yolda kullanılmış olur.

Demokrasi ve diktatörlüğün klasik şekilleri olan Atina ve Roma'da müşkül zamanlarda ve mahdud bir müddet için demokrasi bir diktatöre fevkalâde bir kudret verirdi. Bu suretle Pericles veyahut Cincinatus dahilî ve haricî savaşların ölüm getiren tehlikelerinden, devletin emniyetini ve halkın hürriyetini

kurtarmak için demokratik hükûmetin arzusu ve idare olunanların rızasıyla diktatör oldular. Bundan dolayı klasik diktatörlük demokrasinin mutemedi ve hâdimidir.

1937’de Atatürk’le diktatörlük hakkında münakaşa yaparken bana: “Daktatör Hitleri neden istemediğimi fakat diktatör dedikleri halde kendisiyle neden dost olduğumu sordu. Cevabımın bir kısmı (41) şuydu: “Sizin diktatörlüğünüz esir bir milleti hürriyete kavuşturuyor, halbuki Hitlerin zulmü hür bir milleti esarete götürüyor.”

Milletini şekilsiz bir yığına ve hayvanî güdülerle hareket eden bir sürüye çeviren kılavuzlar vardır. Şahsiyetin meziyetini tanımak ve cemaat şuurunu inkişaf -*bu iki vasıf terkedilmez insanlık hakları ve mesuliyetlerinin temelini teşkil eder*- ettirmek yolunda milletini yetiştiren liderler de vardır. Bizim garp demokrasisi ile Türk demokrasisi arasında esaslı fark hiç bir surette Anayasa farkı değildir: Her iki Anayasa, Türk erkek ve kadınlarının 22 yaşından itibaren umumî rey vermek hakkını tanımak esasına dayanır ve 40.000 nüfusa karşı beher dört sene için bir milletvekili seçilmek suretiyle millî bir meclis yoluyla parlâmento temsilciliğini kabul eder. Fark, bu Anayasalardan birinin uzun bir tekâmül ve kendi haklarını tanıttırmak ameliyesinin vukua geldiği müddet boyunca hükûmete, idare edilenler tarafından zorla kabul ettirilmiştir. Diğeri ise, hükûmet yani bir lider ve taraftarlarının inkılâpçı atılganlığı ve metaneti sayesinde, idare olunanlara zorla kabul ettirilmiştir. İnönü, “Mustafa Kemal bir üstat, biz ise yardımcılarız” der. O, Atatürk’ün ilk iş arkadaşı, takriben yirmi yıllık harp ve sulh zamanında onun Başkumandanı, Hariciye Vekili, Başvekili ve son arzusu ve Büyük Millet Meclisinin oybirliğiyle Cumhurbaşkanı olarak halefi olmuştur.

Halk Partisi seçim komitesi, namzetleri seçmenlere teklif eder. Her namzetlik için bir veya birkaç şahıs gösterilir. Bu liste tasvip veya tashih için Cumhurbaşkanıya arz edilir. Bunun sonun-

da tesbit edilen liste tekrar seçmenlere gönderilir. Bunlar da tek-lif edilen namzetlerden birini ya seçer yahut da listede tek nam-zet varsa tayin ederler. Bu suretle kat'î iktidarı ele alanlar, hükû-metin idare eden grubu tarafından temsil edilen devleti vücade getirirler. Bu idare eden sınıfın feodalizmi değil, fakat hükûmet komitesinin devletçiliğidir. Bittabi bu demokratik kaidelerin tat-biki bir çok yolsuzluklara yol açabilir. Maamafih Türkiye Cum-huriyetinin yirmi yıllık devamı boyunca, liderlerin namus ve fa-ziletleri, Türkiye'de işleri iyi şartlar altında inkişaf ettirmiştir.

Liderlik, kulağını yere koymak umumî efkârı takip etmek değildir. Fakat zarurî olanı görmek - kuvvet ve cebirle değil, ik-na, telkin, misal ve kanunla - bunu mümkün kılmak cesaretinden ibarettir. Atatürk'ün sözleri bütün tecrübelerini hulâsa etmekte-dir: "Tarih, gayri kabili itiraz bir surette ispat etmiştir ki, büyük meselelerde muvaffakiyet için kabiliyet ve kudreti sarsılmaz bir liderin varlığı elzemdir. Bütün devlet ricalinin ümitsiz ve acz içinde... Bütün milletin başsız olarak karanlıklar içinde kaldığı bir sırada, her vatanperverim diyen binbir çeşit zatın, binbir su-reti hareket ve içtihat gösterdiği hengâmelerde istişarelerle bir çok hatıralara ve nüfuzlara mahkûmiyet lüzumuna kanaatle, sa-lim ve esaslı ve bilhassa şedit yürümek ve en nihayet çok müş-kül olan hedefe vasıl olmak mümkün müdür? Tarihte bu tarzda mazhariyete nail olmuş bir heyeti içtimaiye gösterilebilir mi?"

Atatürk'ten İnönü'ye kadar denildiği gibi diktatörlüğün mütemadi devamlılığı, hattâ son Cihan Harbi buhranında bile, her iki liderin ve Türk halkının demokratik kuruluşunun ve şu-urunun istikrarını ve metanetini gösterir. Türkiye, diktatörlüğün yıkıldığı -Mussolini faşist despotizminin sükûtundan sonra İtal-ya'nın parçalanması ve Hitler totaliter diktatörlüğünün sonu geldikten sonra Almanya'nın uğrayacağı korkunç kargaşalıklar bir tarafta dursun - İran'da, Romanya, Yugoslavya ve Yunanis-tan'da olduğu gibi, katiller, mevkiden çekilmeler, memleket dı-

şı edilmelerle nihayet bulan bütün komşu devletlerle keskin bir zıddiyet arzetmektedir. Bu açık tezat içinde, Türkiye'nin demokrat diktatörlüğü, Madrit'le Ankara arasındaki bütün Akdeniz devletlerinin yahut Atlantikteki Portekiz'le Pasifikteki Çin arasında mevcut bütün devletlerin cumhuriyetlerinden daha sağlam bir Cumhuriyet kurduğunu ve sağladığını ispat etti.

Yeni Türkiye ile yeni Çin müsterek bir âlâmete sahiptirler: Her iki memlekette siyasî demokrasi itibariyle gençtirler. İçtimâî demokrasi bakımından ise pek eskidirler. Confuçius'da, Hz. Muhammed'de, içinde bütün mesleklerin iktidara müsavi olarak açık bulunduğu cemiyetlerini demokratik bir hayat tarzı üzerine kurdular. Osmanlı islâmlarının; feodal sınıf sistemleri tarafından zulüm edilen Bizans Hristiyanlığı üzerinde propagandasız zafer kazanmasının başlıca sebeplerinden biri de bu olmuştur. Atatürk'te dahil olduğu halde gördüğüm bütün Türk liderlerinin ekserisi Anadolu köylü asker ailelerinden olmak üzere halk tabakasından gelmedirler. Hattâ Osmanlı Türkiyesinde, babasını dükkânında ziyaret eden, bütün gelen geçenlerin gözönünde dükkân kapısını açarak oturan ve böyle basit bir aileden gelmesinden dolayı mağrur sadrazam ve nazırlar görülmüştür. Bu eski demokrasiyi izah için diğer bir mahallî amil daha vardır: Türk parlamentosunda meclis reisinin kürsüsü üzerinde ve bürosunda Kur'an'dan iki âyet yazılmıştır: «Aranızdaki meseleleri bir araya gelerek ve müşavere ederek hallediniz, idare işlerinde halkla müşavere ediniz.» Parlamento girişi üzerinde şu yeni formüle raslanmaktadır: "*Hakimiyet Milletindir.*"

Diğer bir faktör de Türk halkının fiilen sınıfsız olmasıdır. 1925'te Atatürk bunu şu suretle tahlil etmişti: "Milletimize bakınız. Memleketimizin esas itibariyle çiftçi bir memleket olduğunu görürsünüz. Netice itibariyle halkın çoğu köylüdür. Köylünün bu çoğunluğunu düşündüğümüz zaman geniş arazi sahiplerini de düşünmüş oluruz. Memlekette bu geniş arazi sahipleri

ne kadardır? Elleriinde bulunan toprağın genişliği nedir? Her meseleyi yakından gözden geçirecek olursak, görürüz ki, memleketimizin genişliğine nisbetle geniş arazi sahibi olabilecek fert bile göremeyiz. Netice olarak bu arazi sahipleri de himaye edilmeğe muhtaç ve lâyıktırlar.

“Çiftçilerden sonra şehirlerde çalışan esnaf ve küçük ticaret erbabı gelir. Vatandaşların bu sınıfının menfaatlerini, şimdi de, gelecekte de korumağa mecburuz. Tıpkı köylülere karşı konacak büyük toprak sahipleri olmadığı gibi, küçük tacirlere karşı konacak büyük kapitalist de yoktur. Memleketimizde ne kadar milyoner var? Bir tane bile yok. Binnetice bizde çok parası olanların düşmanı yoktur. Bilâkis aramızda bir hayli milyoner hattâ bir çok milyonlar sahibinin bulunabilmesi için çalışacağız.

“Sonra işçiler gelir. Bugün imalâthane ve fabrikalarımızın adetleri pek mahduttur. 20,000 sanayi fazla yoktur. Halbuki memleketimizi yeniden canlandırmak için bir çok fabrikalara bunun için de işçiye ihtiyacımız vardır. Bundan dolayı toprakta çalışan köylüden farklı olmıyan işçilerimizi de korumağa mecburuz.

“Bundan sonra aydınlar ve ilim adamları gelir. Arkadaş, vatandaşlarımızdan ibaret bu sınıf kendisini tecrit ve halkın menfaatlerine karşı hareket edebilir mi? Bu vatandaşların vazifesi halk yığınlarına karışmak onlara kılavuzluk etmek ve halkın terakki ve yeniden doğuşlarını sağlamak için takip edecekleri en iyi yolu göstermekten ibarettir.

“İşte benim gördüğüm halk budur. Bu muhtelif grupların menfaatleri pekâlâ birleştirilebilir. Onları sınıflara ayırmakta bir mana yoktur. Bütün vatandaşlar halk adını verdiğimiz gruba dahildir. Bu suretle Halk Partisi halkımıza vatandaşlık vazifesini öğretecek bir mektep olacaktır.”

İşte bundan dolayı Atatürk'ün, İngiliz demokrasisinin tatbik etmekte olduğu, “Majestenin sadık muhalifi” sistemini ka-

bulü hakkındaki teşebbüsü başarılı olamadı. “Fikir kardeşi” diye çağırdığı yakın dostlarından Fethi Okyar’a Millet Meclisinde muhalif bir grupun, *Serbest Fıkranın*, teşkili lüzumu hakkındaki tavsiyesi, ölü bir ikinci parti doğmasıyle neticelendi ve 1939’da bu tecrübenin yeniden canlandırılması başarı vermedi.

İstanbul Üniversitesinde, 1942’de Devletler Hukuku Enstitüsünü açarken, Dışişleri Bakanı, Türk milletinin imtiyazları yahut da sınıf farkları tanımıyan ve şahısların hukukuna hürmet eden ve müşterek ideali takipte vatandaşlar arasında dayanışma kurmağa çalışan bir rejimden faydalandığını söyledi. Onlar milletlerarası işlerde de buna benzer bir durumu arzu ettiler. Her milletin kendi hayatî menfaatlerinin icaplarını tayinde ve bu menfaatleri kendi millî hayatının hususî şartlarına intibak ettirmekte serbest bulunmaları lâzım geldiğine inandılar. Bu kaideler, milletlerin kendi mukadderatlarını tayin hususundaki haklarının diğer milletlere karşı bir tecavüz tehlikesi meydana getirmemesi ve her şeyi düzenlemek ve idare etmek için yüksek bir kanunun hükümran bulundurulması şartıyla el değmemiş kalmalıdır. Türkiye milletlerarası ahengi kurmak için koruyucu tedbirlerin tesirine itimat etmektedir ve milletlerin münasebetlerini cebre değil fakat saadet veren müstakbel şartlara götüren umumî bir terbiyeye dayanması lâzım geldiğine inanmaktadır.

“Halkımıza vatandaşlığı öğreten mektep terbiyesi” bu, genç ve büyük ölçüde tecrübesiz hattâ okuma yazma bilmiyen bir halkla karşılaşan talim ve terbiyeye ait bir vazifedir. Bu suretle -*demokrat bir kuruluş için yapılmakta olan*- sosyal demokrasi ve sınıfsızlığın iki eski ve mahallî faktörüne demokratik bilinci ve kudreti temin için -devlet tarafından talim ve terbiye ve “devletçilik” gibi- iki yeni Kemalist hattın da ilâvesi lâzım gelmekteydi.

Tarihi, yüzlerce asır geriye götüren Hitlerizm, cehalete kıymet vermekle başarı elde etmeğe karar verdiği sırada, yüzlerce asır ileriye koşan Kemalizm cehaletten hürriyete ulaştırmağı

tercih etti. Böyle bir hürriyeti bütün diğer hürriyetlerin takip etmesi tabiidir. Hitlerizm üniversite ve mektepleri kendi parti ve parti devleti uğruna boşalttığı zaman Kemalizm her cinsten mektepler kurdu, doldurdu ve her meslekten insanlar bilgili seçmenler, mesuliyetli memurlar yetiştirmek için talim ve terbiyeyi mecburî kıldı. Eğer liderlik demokrasinin ana meselesini teşkil ediyorsa, talim terbiye de liderliğin ana meselesini teşkil eder.

“Türkiye Cumhuriyetinin ilk öğretmeni Gazi Mustafa Kemal’dir.” diyen millet mekteplerine dair Kanunun birinci maddesiyle bu husustaki kabiliyeti tanınmış nümune bir baş öğretmen ve mürebbi olan Atatürk’ün şahsiyetiyle bir defa daha devlet talim ve terbiye sistemi kurulmuş oldu. O yalnız kara tahta başında vekiller ve yüksek memurlar için lâtîn harfleri yazmakla kalmadı, sualler sorarak, halka ait meseleleri öğrenerek on ikinci asırda kıyafet değiştirip dolaşan Harun Reşid gibi bütün şehir ve köyleri gezdi.

Yeni devlet eğitim-öğretimi ve evvelce dinî olan mektepleri modernleştirdi ve yerlerine serbest, mecburî ilk okullar kurdu. Bu mekteplere yedi ile on iki yaş arasındaki çocukların devamı mecburidir. Bu suretle çocukların yüzde 60’ına yakını mektebe gidiyorlar. (Kaba hesapla 9000 mektebe bir milyon çocuk devam etmektedir). Büyük şehirlerde ilk ve orta mektepler ve yüksek tahsil veren Enstitüler -biri *İstanbul’da eski, diğeri Ankara’da yeni iki-* üniversiteler, Gazi Terbiye ve Ziraat Enstitüleri, batı seviyesinden farklı değillerdir. Berlin’de *Hochschule für Politikin* kurucusu ve sabık reisi sıfatıyla Ankara’daki Siyasal Bilgiler Okuluna misafir oldum. Avrupa ve Amerika’nın bir çok kolejleri arasında buna eşit bir mektep aramak beyhudedir. Sivil hizmetler için hazırlanan bu Enstitünün en tanınmış mezunu eski Dışişleri Bakanı ve şimdi Başbakan olan Saracoğlu’dur.

Yetişkinleri tahsile teşvik etmek için Atatürk kara tahta-sıyla bütün memleketi dolaştı. Talim ve terbiye merkezlerini

meydana getirmek üzere Halk Partisi tarafından kurulan Halk Evlerinde şimdi en iyi bir program tatbik edilmektedir. Halk Evlerinde folklor, tarih, coğrafya, edebiyat ve sanata ait konferanslar verilir, filimler gösterilir, radyo neşriyatı yapılır, millet vekilleriyle münakaşalar olur ve bu suretle millî olduğu kadar mahallî şuurun inkişafı da sağlanır. Aynı zamanda spor federasyonlarının da merkezleridir.

Atatürk uzun bir müddet zarfında muvaffak olan bir organization değil, fakat ileriye gören, sabırlı bir çiftçi tarafından dikilen ve mülhem bir devlet adamının yetiştirdiği sağlam bir organizasyonun başarılı olabileceğine tamamiyle kanıdı. Hükûmet, ziraat için dört, sanayi için beş, maden için üç, yol için on yıllık plânlar yaptı. Modern bir çiftlik veya fabrika ziyaretçisine şunlar söylenebilir: “Şimdi hiç bir şey değil, fakat bunu meydana getirmek için yirmi yıl lâzım geldiğini görmeniz gerek.” Halk bu plânları desteklemiştir. Halk geriye bakmamakta, ileriye düşünmektedir. 1911’de Avrupa’da bana misafir olan sarıklı bir hoca evin penceresinden görünen fabrika bacalarına bakarak, müstakbel Türkiye için cami ve minareler kadar fabrikaların yükselmesine dua etti. Bu dua artık bir hakikat olmuştur.

Bu husus, devlet eğitim ve öğretiminin diğer bir tipi “etatism” denilen Kemalist siyasî felsefe ve ameliyatıyla tamamlandı.

Evvelce gördüğümüz gibi Osmanlı Türkiyesinde, bütün sanayi, mali teşebbüsler, ulaşım vasıtaları, ecnebi kuvvetleri temsil eden kapitülâsyon sistemi tarafından harekete geçirilen, yabancı imtiyazlar çerçevesine dahildi. İlâve olarak iktisadî ve ticarî işlerin çoğu *-Rum ve Ermeniler gibi-* milletler sistemiyle imtiyazlı bir durumda bulunan Osmanlılar tarafından yapıldı. Türkün, modern sanayi devriyle bağlı bir işi görmekten âciz, sabırlı bir köylü ve iyi bir askerden başka bir şey olmadığına, evvelden edinilmiş bir kanaat hüküm sürmekteydi. Lozan Mu-

ahedesinin sonunda kapitülâsyonlarla birlikte milletler ve bütün imtiyazları ortadan kalktı, kurtulmuş olan Türkler yüzde kırkını ödemeğe mecbur oldukları Osmanlı borçlarından ve ecnebi sermayesinden yakalarını sıyırdılar. Ve hiç bir ecnebi devletten borç almamağa karar verdiler. Tekrar iktisadî istismarı ve siyasî tabiiyeti yenilemesi mümkün olabilen yeni tavizlerle, pek büyük güçlük ve fedakârlıklarla elde ettikleri istiklâllerini tehlikeye koymak istemediler. Şu üç tabir Türkiye’de nefret uyandırıyor-du. Kapitülâsyonlar; tavizler; ve temsil ettikleri ecnebi devlet lehine ve menfaatine kanunları tefsir eden, sefaret tercümanları. Bu suretle millî Türkiye, harpler, sultanlar, milletler ve kapitülâsyonların imtiyazlarıyla fakirleştirilmiş memleketi tırmalattırmaktan kaçındı.

Türk Antaeus’unun dayandığı şey, tabiî menbalar, toprak mahsulleri ve aynı suretle sanayi ham maddeleri itibariyle zengin -diğer güney doğu memleketlere nazaran az nüfuslu ve az gelişmiş bir memleket olan- güzel topraklarıydı. Memleket Akdeniz sahilleri boyunca zengindir. Batı ovaları ve Trakyada ise daha çok zengindir. Geniş bir sulamayı bekliyen kum çölleri ve nehir kontrollerine muhtaç vahşi vadilerin bulunduğu Orta Anadolu ve doğu toprakları çıplaktır. Bu değişik şartları, Türkler başarıyla karşılamaktadırlar. İkinci Cihan Harbinden evvel memleket kendine yetişir yiyecek ve hammadde ihraç eder olmuştu; fakat 1939’dan itibaren ordunun seferber edilmesi ve onun iâşesi Türkiye’yi, İngiltere, Amerika ve Arjantin’le yapmış olduğu bir anlaşma ile sivil halk için buğday ithali mecburiyetine götürdü.

Sermayeli Burjuvasız, refahı olmıyan orta sınıfsız ve vasıflı işçisiz bir devlet; kuvvetli bir merkezî hükûmet sistemiyle devlet teşebbüsünü ve hükûmet tarafından plânlaştırılmak suretiyle bazı devlet inhisarlarını, üretim yapan makinelerin hükûmet tarafından kurulması ve nakliyat kolaylıkları ve dünyanın

bütün memleketlerinden gelme uzmanlardan faydalanmak suretiyle modern teknolojiyi memleketin tabîî kaynaklarına tatbika lüzum gördü.

Sınıfsız bir devlette böyle bir devletçilik, sınıflı devletlerdeki herhangi bir sosyalizmden esas itibariyle ve fiilen farklıdır. Burada herhangi bir surette bu devletçilikle münasebettar bir ideoloji yoktur. İdare veyahut işçi birliği, kârlar ve ücretler gibi sınıf meseleleri de yoktur. Böyle bir devletçilik, eski tâbi bir milleti, mümkün olduğu kadar çabuk yeni hürriyetini her türlü tecavüze karşı müdafaaya yetişir bir kudrette müstakil bir devlete çevirmek için en elverişli bir sistemdir. Atatürk şunları söylemiştir: “Türkiye’nin tatbik ettiği devlet sistemi, on dokuzuncu asırdan beri teorisyenler tarafından propaganda edilen sosyalizmden alınmış alelâde bir nâkil değildir. Bu Türkiye’nin ihtiyaçlarından doğma, Türkiye’ye has bir sistemdir. Bize göre devletçiliğin manası şudur: Şahsın teşebbüsünü desteklemek, fakat büyük bir milletin ve geniş bir memleketin bütün ihtiyaçlarını ve yerine getirilmemiş vazifelerini gözönünde tutarak, vatanın iktisadiyatını devletin eline bırakmak... Türkiye Cumhuriyeti Devleti kısa bir zaman içerisinde, uzun zaman düşünülmüş ve arzu edilmiş fakat vatanda mevcut şahsî ve hususî teşebbüsün asırlarca başarmağa muktedir olmadığı şeyi yapmağa muvaffak olmuştur.”

İlk defa tarımın şartlarını gözden geçirelim. Önümüzde Cumhuriyet tarafından iki mislinden daha fazla artırılmış, ekilmiş topraklardan çıkarılabilen ve devlet tarafından temizlenmiş tohum suretiyle ıslah edilmiş toprak mahsullerinin listesi: Buğday, mısır, arpa, çavdar, yulaf, şeker kamışı (bunların sahası ve mahsulü 1924 ile 1940 arasında ya iki veya üç misli artırılmıştır) fındık, zeytin, üzüm, incir; et, süt ve yağ (iki mislinden fazla artırılan) tütün ve (üç mislinden fazla artırılan) pamuk, bu iki madde ihraç maddesinin başında gelir; ipek, kendir, yün, tiftik, post, deri ve hayvanlar (koyun, keçi, sığır, eşek, at ve manda)

Tarımdaki bu modernleşme ve üretimin artması ancak talim terbiye ve devletçiliğin neticesi olarak başarılabilmiştir. Ziraat enstitüsünün nezareti altında bulunan seyyar mütehassıslardan, ilmî metotların öğretilmesinden faydalanarak, tecrübe istasyonları ve sergileri kurmakla specific ziraat bilgisinden geniş ölçüde istifade edilmiştir. Bir defa daha Atatürk Ankara yakınındaki nümune çiftliğinde -bunu devlete bağışlamıştır- bir mürebbi olarak hareket etti. Devlet -iki milyon akr'dan fazla- toprak, tohum, çift hayvanı dağıtmıştır. Hükûmet "Mukaddes Kitaplar" zamanındaki, tahta sapan, döğen, harman küreğinin yerini tutan modern traktör ve tarım makinelerinden müstereken faydalanmak için "Kombinatlar" denilen teşkilâtlandırılmış merkezler vücade getirdi. Ziraat Bankası kuruldu. Hulâsa, ırmaklara kontrol konulduğu gibi, sulama da temin edildi, yol sistemi inşaatına da başlandı.

Demiryollarının yokluğundan dolayı, Osmanlı İmparatorluğunun ne kadar müdafaasız ve zayıf olduğunu görmüştük. Bugün Türk devletçiliği eski ecnebi müteşebbislerden Almanya, Fransa, İngiltere, İtalya, Belçika - satın aldığı gibi epey kilometre yeni hatlar da inşa ederek demir yolu sistemini iki misli artırmıştır. 4634 mîl yolun 4380 mili hükûmete aittir. Merkezî Avrupa ve Akdeniz devletleri tarafından finanse edilmiş Osmanlı demir yolları, Osmanlı İmparatorluğunun batı - güney mıntakalarına münhasır kalmıştır. Türk vatanının doğu ve kuzeyi Çar Rusyasının vetosuyla her türlü ecnebi teşebbüslerine karşı kapatılmıştı. Şimdi yeni demir yolları, Doğu vilâyetlerini Ankara'ya açtı ve Rusya'ya kadar uzadı. Karabük demir çelik merkezini ve kömür havzalarını -Zonguldak, Ereğli- Karadeniz limanlarını Ankara'ya bağlamaktadır. Ankara'yı pamuk merkezi Kayseri ve Karadeniz limanlarından Samsun'la da birleştirmektedir. Bu yollar Sivas - Erzurum - Kars - Rusya'yı birleştirmekte ve Sivas - Diyarbakır maden merkezlerini ve aynı surette Sivas - Siirt petrol havzalarını birbirleriyle bağlamaktadır. Türkiye, Irak ve

Suriye ile de bağlıdır. Eski Anadolu ve Bağdat demir yolunun bir kısmı olan Ankara Ekspresi, İstanbul - Balkan - Simplon - Paris - Londra'yı Batıya, ve Suriye - Kudüs, Kahire'yi Doğuya doğru bağlar. Bu yollar üzerinde iki ferry-boat nakliyatı yapılmaktadır. Bunlardan kısası Haydarpaşa ile İstanbul arasında Karadeniz Boğazından, uzununu ise Calais ile Dover arasında Manş denizinden geçer.

Maden kaynaklarına gelince, plânlaştırma ve finanse etme teşebbüsünü ve Maden Arama Enstitüsünü idare eden bir devlet bankası olan Etibank'tır. Bu isim eski Hitit kültürünü canlandırmaktadır. Türk madenlerinin listesi:

Krom: Malûm olan 120 ocaktan 24 ocak işletilmektedir, ve dünya istihsalinin dörtte birini vücade getirmektedir. Almanya için para biçilmez bir kıymet taşıyan bu kromdan Almanya'ya "verilecek miktar" Türkiye, Britanya ve Almanya arasında siyasî bir mesele halini almıştı:

Siyah kömür — 1,5 milyon ton tahmin edilmektedir. Bundan senede ihraç edilen üç milyon kadardır.

Maden filizi — Yüzde 65 demir ihtiva eder.

Senede 20 milyon tona baliğ olan iki demir rezervi.

Kalay — Senede 10.000 tonluk üç ocak.

Bir miktar gümüş ve altın veren kurşun madenleri. Bunlara ilâve olarak magnezium, linyit, çinko, nişadır, civa, antimon, arsenik.

Türkiye Irak hududu yakınında petrol buldu. İlâve olarak (Britanya - Türk - Musul anlaşmasının yüzde onunu Türkiye'ye terkettiği) Irak, petrol havzasiyle, İran, Rusya ve Romanya gibi dört komşu petrol havzasının birinden faydalanabilir. Bu sayede son zamana kadar hükûmet gazolini vesikaya tâbi tutmamıştır. Türkiye'nin muhtaç bulunduğu başka maddeler kauçukla kalaydır.

Bu suretle Türkiye'yi sanayileştirmek için gereken başka maddelerin sağlanması mümkündür. Ziraat ve maden sahasındaki ilerleme devlet bankasına borçlu olduğu halde, daha çok müşkül ve karışık bir mesele olan sanayileştirmeyi hususî bir devlet bankası tatbik etmektedir. (Sümer medeniyetini hatırlatan Sümer Bank). Yirmi sene devam eden sanayileşmeden sonra, evvelce olduğu gibi halkın yüzde ellisi değil, yüzde yüzü tüketim maddeleri üreten modern fabrikaların yüzde 50'si -bilhassa askerî teçhizat için ehemmiyeti haiz ve ekserisi memleket içlerinde kurulmuş en mühim sanayi- hükûmetindir. Yüzde 50'si de hususî teşebbüsler tarafından işletilmektedir. Türk sanayii; şeker, mensucat, iplik, keten, ipek, kendir lüfi, kâğıt ve sellüloz, toprak veya mamulâtı, cam ve çimento istihsal etmektedir. Harb patlamazdan evvel, 1939'da, ilân edilen son plân, alüminyum, ziraat makineleri, motör, linyitten benzin çıkarılması için icap eden fabrikaları ihtiva etmekteydi. Bütün bunların en mühimmi, İngiliz firması A.H. Brasserts tarafından kurulan Karabük demir çelik fabrikasıdır. Bu fabrikanın yüksek fırınları, kok ve izabe ocakları çalışmaktadır. Üretimi memleket ihtiyacına kâfi tahmin edilmektedir. Zonguldak sahasındaki su elektrik istasyonu İngiliz firması Metropolitan Vickers Co. tarafından kurulmuştur. Bundan başka diğer üç elektrik merkezi Ankara, İstanbul ve Ege sahili için çalışmaktadır.

Askerî donanıma gelince, Türk sanayii memleketi tamamiyle müstakil yapabilecek kadar kudretli ve kuvvetli değildir. Dört silâh ve bir de uçak fabrikası vardır. Türkiye, Tank, zırhlı tren, uçak, büyük toplar gibi modern harp vasıtaları için Müttefiklerin sanayiine dayanmak mecburiyetindedir. Türk - İngiliz - Fransa anlaşmasına göre Suriye General Weygand'ın kumandası altında Yakın Doğu için demokrasi mühimmat deposu olarak ayrılmıştı. Fransa ile beraber Suriye de düşünce Türk diplomatları hücum edilemez Anadolu yaylası üzerinde yalnız Türkiye

için değil, Tuna vadisiyle Kızıldeniz arasındaki bütün mıntaka-
nın levazımâtını istihsal eden bir harp sanayii merkezi vücade
getirmeyi düşündüler. “Skoda fabrikalarına sahip yeni bir Çe-
koslovakya” meydana getirmeyi ve Yakın Doğu müttefiklerini
Avrupa’dan gelen uzun ulaşım hattına daha az tâbi yapmağı gö-
zönünde tuttular. Onlar (Fransa’nın Rusya’da malik olduğu gi-
bi) Büyük Britanya’nın kendi memleketlerinde bir yardım mın-
takasına sahip olmasına büyük ehemmiyet verdiler ve Anado-
lu’da vücade getirilecek olan böyle bir harp sanayii teşkilâtını
“Britanya’nın Akdeniz filosunu, karada yürütebilecek tekerlek-
ler” diye isimlendirdiler. Maamafih Dunkerque’ten sonra, Bri-
tanya’nın kendi ihtiyaçları nazara alınarak Amerika, Ödünç ver-
me ve Kiralama yolu ile aynı zamanda peşin para ile Türki-
ye’nin harp levazımâtının teçhizine yardımda bulundu.

Bu suretle Türk istiklâlinin şu dört köşe taşını elde etmiş
oluyoruz. Azınlık kargaşalıkları önliyen millî tecanüs; demokrat
talim terbiye ile vücade getirilmiş siyasî birlik; devletin plânlaş-
tırılmasıyla, tam olmamakla beraber, elde edilen iktisadî yeter-
lik; ve göreceğimiz veçhile, sanayi memleketlerinin vereceği
harp malzemesine tâbi olmakla beraber, askerî kudret.

XXI

MİLLÎ INTERNATIONALİST BÖYLE KONUŞUYOR

Atatürk iki meslektaş, Stalin ve Hitler, hakkında beslediği noktai nazar bu üç ihtilâlcinin her biri için manidardır, ve tarih de bunu teyid etmiş gibi görünüyor. Atatürk, kendisinden bir yaş büyük olan Sovyet liderinin fevkalâde vasıfları hakkında o kadar derin bir kanaat taşıyordu ki, Rusya'nın içtimaî ve askerî başarılarından konuşulduğu zaman, “geçecek yüz sene zarfında bütün diğer diktatörlerin namı şanı söndüğü zaman, tarih Stalini, yirminci asır Avrupasında ve milletlerarası sahada ve muasırları içinde, en mühim bir devlet adamı olarak seçecektir.” Maamafih Sovyet Stalini ile “Türk Stalini” birbirlerine hürmet ettikleri kadar birbirlerinden şüphe de ederlerdi.

Bu ifadesiyle Atatürk, kendisinden dokuz yaş küçük olan Hitler'e karşı duyduğu nefreti ve küçümsemeyi izhar etmiş oluyordu. Ondan ismi ve ünvanıyla pek az bahseder ve ona “*tenekeci*” yahut da bir zamanlar Hitler'i benim isimlendirdiğim gibi “*fare kapanı satıcısı*” diye adlandırırdı. Atatürk, Voltaire ve Rousseau'yu tetkik etmiş ve bu iki mütefekkir ona rational bir düşünce ve güzel bir Fransızca öğretmişlerdi. Atatürk Mein Kampf'ın Fransızcasını okumak zahmetine katlandığı zaman lisanının bayağı ve “düşüncelerinin” deliliğinden dehşet içinde kalmıştı.

Tamamiyle başka bir cins “Kavgam” vardır. Bu Atatürk'ün eseridir. Büyük bir kitaptır. İngilizcesi 716 sahife tutar.

Büyük Millet Meclisinde 15 Ekimden 20 Ekim 1927 gününe kadar, altı gün içerisinde okunmuştur. Tarihi hemen hemen Mein Kempf'in aynıdır.

Bu iki beyanatta aynı zamanda, üçüncü Almanya ve üçüncü Türkiye'ye hitap ediyorsa da ikisinin programlarındaki her şey taban tabana zıttır.

Birisi tecrübesiz ve mesuliyetsiz bir demagog; hezimetini tatmış eski bir onbaşı ve caniler çetesinin psikopatik reisi tarafından hapisane hücrelerinde yazılmıştır. O; bu hayal kırıklığının, çetin bir bayağılığın ve cehaletin ifadesidir. Herkese herşeyin bin seneliğini vadediyor, fena fikirler telkin eden, nefretler saçan saldırgan bir harp ve esaret hazırlayan propagandalar ihtiva ediyor.

Diğeri hayatının baharında, bir kurtarıcı ve terbiyeci büyük bir asker ve büyük bir devlet adamı olan Atatürk'ün eseridir. Atatürk nutkunu okuduğu zaman kırk yedi yaşında ve demokratik Cumhurbaşkanlığının birinci ve ikinci devresi arasında, national ve international başarılarının en yüksek noktasına ulaşmış bulunuyordu. Tarihin ve coğrafyanın verdiği derslere vâkıf, geniş düşünceli ve müsamahakârı.

Sulha susamıştı. Hem şiddetli national bir istiklâl ve hem de kesin ve muayyen bir international bağlılık için hazırlanmıştı. Atatürk'ün nutkunda, bu national internationalizm ikiz umdesinden, aynı şiddetle bahsedilmemiş tek bir kelime yoktur.

Biri, international fikirli, Milletler Cemiyetiyle işbirliği yapmış bir milleti tecrit eden tirandı. Diğeri tecrit edilmiş bir milletin, international işbirliğine ve Milletler Cemiyetine doğru gitmesine rehberlik yapmış bir liderdi. Diğer bir tabirle, birisi, tenekeci, seyyar satıcı, maceraperest ve mecnundu; diğeri ise, Osmanlı, Genç Türk ve Türk tarihini hayatında canlandırmış ve Türk milletini bir millet yapmak için lâzım gelen ham maddeyi dökmüş, Gazi, Çanakkale ve Sakarya galibiydi.

Yalnız Atatürk'ün değil Türkiye'nin de sesi olan bu sesi dinliyeim. Bütün rastladığım Türkler şu sözleri söyleyen Atatürk'ün duyduklarını duymuşlardır. "İki Mustafa Kemal vardır. Birisi önünüzde oturan etten kemikten ibaret, bir gün ortadan çekilecek olan Mustafa Kemal. Ötekine ben'im diyemem. Bu Mustafa Kemal'in canlandırdığı ben değilim. O burada hazır bulunan ve memleketin en uzak köşelerine yeni ideali ve düşünceyi taşıyacak ve müdafaa edecek olan sizlersiniz. Ben hayatım boyunca bu hülyalarınızın gerçekleşmesi için çalıştım."

Bu iki Kemal tek bir şahsiyette birleşmişti. İstanbul'da Atatürk heykelinin bulunduğu yerden Olympus'un güneşli tepesini görmek mümkündür. Oradan Grek ilâhları, yakınlarında bulunan Trojan savaş meydanını seyretmişler ve bu kahramanlara, hâlâ canlı kalan, Dardanelles, Bosporus ve Europa isimlerini yağdırmışlardı. Burası ilâhlarla dev Titan'lar arasındaki savaşa sahne olmuştu. Dev Titanlardan ikili bir kadere mahkûm bulunan Prometheus olmuştu. Bağlı ve bağırsız *Prometheus*, *Bağırsız Prometheus* arza ateş getirmiş ve insanıyeti yaratmıştı. *Bağırsız Prometheus* ciğerini bir akbabanın kemirdiği Kafkas dağlarına bağlanmıştı.

Etten kemikten ibaret *bağırsız Kemal* Anadolu köylü bir aileden gelmedir. Anası babası Selâniğin Türk mahallesinde oturmuşlardı. Babası bir gümrük memuru, anası dindar bir kadındı ve oğlunu medresede okutmak hülyâsı peşindeydi. Oğlunun koştugu askerî mektebin üniformasından nefret ediyordu. Genç Kemal çok kuvvetli değilse de canlı ve mütehammildi. Kumral saçlı, mavi gözlü ve keskin bakışlıydı. Hattâ ince genç zabıt, yaşlı ve ağır Gaziye eriştiği zaman bile vücudu hiç bir vakit dik asker yapısını kaybetmedi, ve gözleri dostlarına karşı bile soğuk ve keskindi.

Etten kemikten ibaret *bağırsız Atatürk*, Ankara'da, manidar olarak, Halkevinin yakınında bulunan mezarına gitti, fakat *bağırsız*

sız Atatürk, milletin kalbinde, insanlığın tarihinde yaşıyor. Her iki Kemal kendisine sükûn, huzur vermiyen ve, terke ne muktedir olduğu ve ne de arzu ettiği, müstesna yalnızlıkla dinamik bir şahsiyet içinde tecelli etmişti. Milletine hayat ışığı getiren ve hürriyet ateşini koruyan ve mütemadiyen etrafa yayan *bağısız Atatürk*, görünüşte kaybolmuş olan bir milletin ruhunu yeniden keşfetti, daha doğrusu yarattı. Taraftarlarına, hemen hemen gayri mümkün kabiliyetler telkin etmekle kalmadı; Türkiye'yi sönmekten kurtardı ve ona milletler ailesi arasında yeni bir mevki kurdu. Bütün bunlar bir dalkavukluk mu? Asla. Tarihin hükümünden doğmuş hakikî bir hayranlığın ifadesi.

Yarın Türkler herhangi bir karar vermeğe davet edilseler Atatürk'ün Nutkunu kendilerine rehber tutacaklardır. 1919 baharında henüz harp patlamadan evvel, Franz von Papen'in elçilik binası karşısındaki Park otelde Britanya Haberler Bürosu şefinin misafiri olarak ve bir zamanlar Genç Türk Genelkurmayının subaylarından olan çok sevdiğim bir dostumla beraber bulunuyorduk. Yaklaşan harp ve neticeleri hakkında konuşurken, Türk dostumuz suallerimizin önüne geçti ve: "Biz Türklere gelince, yalnız bir tek yol takip edeceğiz. Atatürk'ün büyük Nutkunda hulâsa olarak son arzusunu teşkil eden Gençliğe hitabını. Onu okuyunuz ve yakın masadaki komşumuz hakkında, gelecekteki durumumuzu anlarsınız." dedi. Etrafımıza baktık ve Alman elçisini bizi gözlerken bulduk.

Dünyanın görmediği "en mahsus" en "haşin bir kuvvete" karşı Atatürk'ün nasihatı:

Ey Türk gençliği! Birinci vazifen, Türk istiklâlini, Türk Cumhuriyetini ilelebet muhafaza ve müdafaa etmektir.

Mevcudiyetinin ve istikbalinin yegane temeli budur. Bu temel senin, en kıymetli hazinendir. İstikbalde dahi, seni, bu hazineinden, mahrum etmek istiyecek, dahilî ve haricî bedhahların olacaktır. Bir gün istiklâl ve cumhuriyeti müdafaa mecburiyetine

düşersen, vazifeye atılmak için, içinde bulunacağın vaziyetin imkân ve şeraitini düşünmiyeceksin. Bu imkân ve şerait, çok namûsâit bir mahiyette, tezahür edebilir. İstiklâl ve cumhuriyetine kastedecek düşmanlar, bütün dünyada emsali görülmemiş bir galibiyetin mümessili olabilirler. Cebren ve hile ile aziz vatanın, bütün kaleleri zaptedilmiş, bütün tersanelerine girilmiş, bütün orduları dağıtılmış ve memleketin her köşesi bilfiil işgal edilmiş olabilir. Bütün bu şeraitten daha elîm, daha vahim olmak üzere memleketin dahilinde, iktidara sahip olanlar gaflet ve delâlet ve hattâ hiyanet içinde bulunabilirler. Hattâ bu iktidar sahipleri şahsî menfaatlerini, müstevlilerin siyasî emelleriyle tevhit edebilirler. Millet fakr ü zaruret içinde harap ve bitap düşmüş olabilir.

Ey Türk istikbalinin evlâdı. İşte; bu ahval ve şerait içinde dahi vazifen Türk istiklâl ve cumhuriyetini kurtarmaktır. Muhtaç olduğun kudret, damarlarındaki asıl kanda mevcuttur.

Atatürk'ün bu beyanatı Türk halkının kafasında ve iradesinde bir yer tutuyor.

Atatürk'ün 716 sahife tutan Nutkunda millî istiklâl ve milletler arası bağıllık mevzuunda gösterdiği istikametleri belirtecek bazı manidar parçaları seçmek kıymete değer. Bu parçalar benim, *Türk Milletinin Müslüman Osmanlı İmparatorluğu*, formülündeki sıraya göre dizilmiştir: (42)

Müslüman...

Halife ve hilâfet onların dediği gibi, sultanı umum dünya Müslümanlarına şamil olmak lâzım gelince, bütün mevcudiyetini ve menabii kuvvetini halifenin emr ü nehyine hasretmekle Türk halkının omuzlarına tahmil edilecek yükün ne kadar ağır olacağını insaf edip düşünmek lâzım gelmez mi? Onların serdeyledikleri icabat ve ahkâma göre, halife namında hükümdar; Çin, Afgan, İran, Irak, Suriye, Filistin, Hicaz, Yemen, Asir, Mısır, Trablus, Tunus; Cezayir; Fas, Sûdan, hülâsa dünyanın her

tarafındaki islâmların ve islâm memleketlerinin umurunda tasarruf sahibi olacaktı. Bu hayalin hiç bir yakıt tahakkuk etmemiş olduğu malûmdur.

Milletimiz asırlarca bu vahî noktai nazardan hareket ettirildi. Fakat ne oldu?! Her gittiği yerde milyonlarca insan bıraktı. Yemen çöllerinde kavrulup mahvolan Anadolu evlâtlarının miktarını biliyor musunuz? Suriye'yi, Irak'ı muhafaza etmek için, Mısır'da barınabilmek için, Afrika'da tutunabilmek için ne kadar insan telef oldu, bunu biliyor musunuz. Ve netice ne olduğu görüyor musunuz? .. Memleketimizde yaşayan Hristiyan halk hakkında kabul edeceğimiz insanî vaziyet halihazırda daha ziyade takdir edilecek ve Hristiyan halkın hiçbir ecnebî hükûmetin hakikî ve zâhirî himayesinden faydalanamayacağı imkânı, ırkımız karakterinde mevcut medenileştirici âmillerin kat'î bir tezahürü olacaktır. Kanunlara sıkısıkıya uygun bir surette hareket etmenizi ve memleketimizin menfaatini ve sükûn ve huzurunu ihlâl edenlere karşı şiddetli hareketle bunların bertaraf edilmesini isterim. Kanunlar tarafsız, din ve mezhep farkı olmaksızın tatbik edilmelidir.

Osmanlı İmparatorluğunun...

Hâkimiyeti saltanat, kuvvetle, kudretle ve zorla alınır. Osman oğulları zorla, Türk milletinin hâkimiyet ve saltanatına, vaz'ı-ül-yed (elkoyma) olmuşlardır; bu tasallûtlarını altı asırdanberi idame eylemişlerdi. Şimdi de, Türk milleti bu mütecavizlerin hadlerini ihtar ederek, kendi eline, bilfîl, almış bulunuyor. Bu bir emrivâkidir. Mevzuubahs olan; millete saltanatını, hâkimiyetini bırakacak mıyız, bırakmıyacak mıyız? meselesi değildir. Mesele, zaten bir emrivâki olmuş hakikati ifadeden ibarettir. Bu behemehal olacaktır.

Haricî siyasetin en çok alâkadar olduğu ve istinat ettiği husus, devletin dahilî teşkilâtıdır. Haricî siyaset, dahilî teşkilâtla mütenasip olmak lâzımdır. Garpta ve şarkta başka başka te-

baaya ve harsa ve emele mâlik muhtelif unsurları cemedan bir devletin dahilî teşkilâtı elbette asılsız ve çürük olur. O halde haricî siyaseti de esaslı ve metin olamaz. Böyle bir devletin teşkilâtı dahiliyesi bilhassa millî olmaktan uzak olduğu gibi, meslekî siyaseti de millî olamaz. Buna nazaran Osmanlı devletinin siyaseti millî değil, fakat, şahsî gayrivazih ve gayrimüstakardı.

Muhtelif milletleri müşterek ve umumî bir ünvan altında cemetmek ve muhtelif unsur kütlelerini aynı hukuk ve şerait altında bulundurarak kuvvetli bir devlet tesis etmek parlak ve cazip bir noktai nazarı siyasidir. Fakat aldaticıdır. Hattâ, hiçbir hudud tanımayarak dünyada mevcut Türkleri dahi bir devlet halinde birleştirmek, gayrikabili istihsal bir hedeftir. Bu asırların ve asırlarca yaşamakta olan insanların çok acı, çok kanlı hâdisatla meydana koyduğu bir hakikattir.

...Türk milleti.

...Bu vaziyet karşısında bir tek karar vardı. O da hâkimiyeti milliyeye müstenit, kayıtsız ve şartsız müstakil yeni bir Türk devleti tesis etmek. Esas, Türk milletinin haysiyetli ve şerefli bir millet olarak yaşamasıdır. Ne kadar zengin ve müreffeh olursa olsun, istiklâlden mahrum bir millet, beşeriyeti mutemeddine müvacehesinde uşak olmak mevkiünden yüksek bir muameleye kesbi liyakat edemez.

...Halbuki Türkün haysiyet ve izzeti nefis ve kabiliyeti çok yüksektir ve büyüktür. Böyle bir millet esir yaşamaktansa mahvolsun evlâdır. Binaenaleyh, ya istiklâl, ya ölüm! Diyebilirim ki, ben milletin vicdanında ve istikbalinde ihtisas ettiğim büyük tekâmül istidadını, bir millî sır gibi vicdanımda taşıyarak peyderpey, bütün heyeti içtimaiyemize tatbik ettirmek mecburiyetinde idim.

Bizim vuzuh ve kabiliyeti tatbikiye gördüğümüz meslekî siyasî, millî siyasettir. Dünyanın bugünkü umumî şeraiti ve asırların dimağlarda ve karakterlerde temerküz ettirdiği hakikatler

karşısında hayalperest olmak kadar büyük hata olamaz. Tarihin ifadesi budur, ilmin, aklın, mantığın ifadesi böyledir.

Bu esaslara müstenit olan bir hükûmetin mahiyeti, sühuletle anlaşılabilir. Böyle bir hükûmet hâkimiyeti millîye esasına müstenit halk hükûmetidir.

Âlim, cahil, bilâistisna, tek mil efradı milletimiz, belki içinde mündemiç müşkülâtı tamamen idrak etmeksizin, bugün yalnız bir nokta etrafında toplanmış ve fakat sonuna kadar kanını akıtmağa karar vermiştir. O nokta, istiklâli tamamımızın temini ve idamesidir. İstiklâli tam, denildiği zaman, bittabi, siyâsî, malî, iktisadî, adlî, askerî ve ilâ... Her hususta istiklâli tam ve serbesti tam demektir. Bu saydıklarımın herhangi birinde istiklâlden mahrumiyet millet ve memleketin, manayı hakikisiyle, bütün istiklâlinden mahrumiyeti demektir. Biz bunu temin ve istihsal etmeden sulh ve sükûna mazhar olacağımız kanaatinde değiliz. Fakat istiklâli tamamımızı temin etmiyecek olan bu gibi sulhler ve itilâflarla milletimiz hiçbir vakit hayatına ve sükûnetine mazhar olmayacaktır.

*Binaenaleyh, bütün Türk milletini, cephede bulunan ordu kadar fikren, hissen ve fîlen alâkadar etmeli idim. Millet efradı yalnız düşman karşısında bulunan değil, köyde, evinde, tarlasında bulunan herkes, silâhla vuruşan muharipler gibi, kendisini vazifedar hissederek, bütün mevcudiyetini mücadeleye hasre-
cekti. Bütün maddî ve manevî varlığın, müdafaasına hasretmekle teennî ve müsamaha gösteren milletler, harp ve muharebeyi cidden göze almış ve başarabileceklerine kani olmuş addedilmezler. İstikbal harplerinin yegâne muvaffakiyet şartı da, en ziyade bu arzettiğim hususta mündemiç olmağdır.*

..... ve tek bir dünya

Millete şunu da ihtar ettim ki, kendimizi cihanın hâkimi zannetmek gafleti, artık devam etmemelidir. Halbuki, mevkiimi-

zi, dünyanın vaziyetini tanımaktaki gafletle, gafillere uymakla milletimizi sürüklediğimiz felâketler yetişir...

İngiliz müverrihlerinden Wells, iki sene evvel intişar eden bir tarih yazdı. Eserinin son sahifeleri “dünya tarihinin müstakbel safhası” ünvanı altında bir takım mütaleatı ihtiva eder. Bu mütaleatta istihdaf olunan mesele; “un gouvernement federal mondial”, “cihanşümul bir ittihadı hükûme” tir. Wells, bu mebhaste, cihanşümul bir ittihadî hükûmetin nasıl tesis olunabileceğini ve böyle bir devletin esaslı bazı fariğ hatları hakkında tasavvurlarını serdediyor ve adaletin ve tek bir kanunun saltanatı altında küremiz nasıl bir halde bulunacaktı; bunu tahayyül ediyor. Wells, “bütün hâkimiyetler, tek bir hâkimiyet içinde iza be olunmazsa, milletlerin fevkinde bir kuvvet meydana çıkmazsa dünya mahvolacaktır” diyor ve “hakikî devlet, asrî hayat şeraitinin bir zaruret haline getirildiği cihan hükûmeti müttehidesinden başka bir şey olamaz”; “muhakkaktır ki insanlar, kendi icatları altında ezilmek istemezlerse er veya geç birleşmeğe mecbur olacaklardır” mütaleasında bulunuyor. “Beşeriyetin tesanüdü hakkındaki, nihayet füle çıkması için ne yapmak ve nenin önüne geçmek lâzım geleceği sahîh olarak bilinmediği” ve “mütecaviz bir siyaseti hariciye an’anesine malik olan devletlerin, cihanşümul bir ittifakı düveliye tarafından güçlûkle temsil olunabileceği” de dermeyeran ediliyor. Wells’ in “Avrupa ve Asyanın felâketleri ve müşterek ihtiyaçları belki dünyanın bu iki kısımdaki kavimlerin bir dereceye kadar birleşmesine medar olacaktır”, “olabilir ki, bir sıra kısmî ittihatlar, cihanşümul bir ittihatın husulüne tekaddüm eder” mütaleasını da kaydedeyim.

Bütün beşeriyetin, tecrübe, malûmat ve tefekkürde teali ve tekâmülü; Hıristiyanlıktan, Müslümanlıktan, budizmden, sarfı nazar ederek basitleştirilmiş ve herkes için anlaşılacak hale konulmuş âlemşümul saf ve lekesiz bir dinin teessüsü ve insanların şimdiye kadar kavgalar, levsiyat, kaba arzu ve iştihaalar ara-

sında bir sefalet hanede yaşamakta olduklarını kabul edecek bütün vücutları ve zekâları zehirleyen ufunet tohumlarına galebe etmeğe karar vermesi gibi şeraitin husulüne müstelzim olan bir “cihanşümul ittihadı hükûmet” tahayyülünün tatlı olduğunu inkâr edecek değiliz.

1927’de Atatürk böyle konuştu.

Bu, doğuyla batıyı ayıran bir “Batılılaşma” değildir. Şüphesiz Türk ve Çin inkişafı bakımından burada ne batı ve ne de doğu mevzu bahis olabilir. Burada ancak bir âlemin, ve garpta olduğu gibi şarkta da temsil edilen insan istikbalinin aynı idesi bahse mevzudur. Franklin D. Roosevelt’in ifadesine göre, “Dünya hâdiseleri ve bütün insanlığın müşterek ihtiyaçları; ilk defa hakikî bir dünya medeniyeti kurmak için, Asya kültürünü, Avrupa ve Amerika kültürüyle birleştiriyorlar.” Bu hakikatte, Türk Cumhurbaşkanı’nın, aynı düşüncelerinin, değişik kelimelerle ifadesinden başka bir şey değildir.

1927’de Atatürk böyle konuştu. Bugünkü Türkiye’de *-bütün devlet adamları, diplomatlar, generaller, subaylar, milletvekilleri, basın, eski ve yeni nesillerin halk tabakaları-* böyle konuşuyor. 1937-1940 yılları arasında, Türkiye’de bulunduğum zaman, onlar, bana bu siyasî hatlar ve beşerî temeller üzerinde konuşmakla kalmadılar, fakat bunlara uygun olarak hareket ettiler ve ediyorlar.

Türk Hürriyet Abidesi olan Sarayburnu’ndaki Atatürk anıtı, İstanbul’a yeni gelenleri selâmlarken, yalnız Türk milleti için değil, fakat uluslararası camianın her milleti için de hürriyet ifade ediyor.

XXII

KOMŞULAR DÜNYASINDA BİRBİRİNE
BAĞLI DEVLET

Türk milleti istiklâlini nekadâr yeni kazandığını ve bu devletin iç istikrarının “komşular dünyasında” tatbik edilen birbirine bağlı olma siyasetine nekadâr bağlı olduğunu görmek mühimdir. “Komşular dünyası” tabirini, 1933 yılının açış nutkunda Başkan Roosevelt kullanmıştı. O zaman Roosevelt “İyi komşu” mefhumunu Batı yarım dünyasına münhasır sırf bölge anlamından çıkararak, bütün dünyaya şamil umumî bir anlama genişletmek için Amerika halkını hazırlamaktaydı.

Türkiye ile Almanya komşu bolluğu saadet veya felâketini yaratan aynı coğrafî mukadderata sahip bulunuyorlar. Harp patlamazdan evvel “orta ülkeyi” dokuz kadar komşu sarmıştı. Dördü büyük diğer beşi küçük devletlerdi. Akdenizin dar sahası gerisinde İngiltere Kıbrıs’ı, İtalya On İki Ege adasını işgal etmektedir. Türkiye karadan bir tarafta, Suriye - Lübnan’ın mandasını elinde bulunduran Fransa, diğer taraftan da Kafkas gerilerinde ve Karadeniz’de Rusya ile komşu bulunmaktadır. Üç Balkan devleti - Yunanistan, Bulgaristan, Romanya - Kuzeyden Türkiye ile hudutturlar. Güneyde üç Müslüman - Irak, İran ve Suriye - Lübnan - devletleriyle komşudur.

Bu harbin patlamasına takaddüm eden bir durumdu. Bu dokuz komşu evvelce Osmanlı İmparatorluğunun parçalarından

ibaret olan araziyi elde bulundurmaktadırlar. Bunlardan beşi Osmanlı İmparatorluğundan doğan devletlerdir.

Uzun bir tarihi antigonismin ve itimatsızlığın hüküm sürdüğü şark dünyasında memnunluk verici münasebetler tesisi müşküldür. Bir misal olarak, Belgrat'tan Karadeniz'e kadar Tuna boyunca Romanya'yı, Yugoslavya ve Bulgaristan kıyılarına bağlayacak bir köprü yoktur. Buzlar Tuna'yı örttüğü ve Bulgaristan'daki Rusçukla, Romanya'daki Giurgiu arasında ferry-boatlar işliyemez olduğu zaman, bir kılavuz buzlarla örtülü kanallardan kayıkları geçirmek tehlikesini göze almadıkça ve lüzumu halinde yolu açmak için balta kullanmaksızın nehri geçmek mümkün olmaz. Bu seyahatler tehlikeli olduğu zamanlar, kayıkçı, bir kızak üzerine tesbit edilmiş kayığına yolcusunu koyar. Eğer buz kırılırsa, kayık yolcu kurtarıncaya kadar yüzer. Fakat Tuna'ya bir köprü kurmak suretiyle askerî tehlikelere maruz kalınmak istenilmez.

Yeni Türkiye komşularıyla olan bağlılığını gayet iyi anlamıştır. Eğer 1937'deki -evvelce bahsi geçen- Cumhuriyet Bayramı gecesine dönecek olursak, bunun pek enteresan bir tezahürünü görmüş oluruz. Genç Cumhuriyetin geleneğine göre, Cumhurbaşkanı olmak itibarıyla Atatürk, kendisine, bakanlarına, diplomat misafirlerine ve eşlerine ayrılmış küçük bir salonda umumî baloyu açtı. Dansı açmak için kendisine eş seçerken, siyasî duygusuyla, güzellik zevki denkleşti; Yunan Kurmay Başkanının cazib eşini seçti. Bu suretle Türk Cumhuriyet Bayramı, şöyle böyle on beş yıl evvel Yunan istilâ ordusuna karşı Atatürk'ün zaferini kutluyordu. Bu arada Yunanistan, en ateşli bir düşmanı olduğu Türkiye'nin dostu ve müttefiki oldu. Böylece General Alexander Papagos'un karısına Atatürk'ün hususî bir saygı göstermesinden daha münasip ne olabilir. Bu Papagos bir kaç sene sonra Mussolini ordularına karşı elde ettiği zaferlerle askerî bir lider olarak şöhret kazandı.

İyi niyet ve birliğin bu senbolik karakterini müteakıb, Türkiye'nin komşuları arasındaki mesuliyet duygusunu belirten daha mühim olaylar oldu. Türlü Cumhurbaşkanı refakatinde kordiplimatik olduğu halde bitişik bir odaya çekildi. Burada onu, Türkiye, Yunanistan, Yugoslavya ve Romanya Genel Kurmay Başkanları, Türkiye ve İran Dışişleri Bakanları ve iki elçiyle çevrilmiş bir sofrada bulduk. Bu samimî toplantı fena bir alâmetti. Çünkü toplantıda, Avrupa - Balkan Antantının askerî şefleri, Türkiye, İran, Irak ve Afganistan tarafından meydana getirilmiş Sadaabat Antantının iki dış işleri bakanı bulunuyordu. Bu gecedeki iki hafta evvel Yunanistan Başbakanı diktatör Metaxas, müşterek Balkan siyasetine dair görüşmek üzere Ankara'ya gelmişti. Balkan Antantının bütün askerî şefleri, regional askerî işbirliğini plânlaştırmak suretiyle bu siyasî görüşmeleri takip ediyorlardı. Biraz fazla kaçırıldığı şampanya ile neşelenen Hitlerci Alman, Dr. Goebbels'in propaganda dairesinde, meslektaşına yapılan tenhîbi iştmişti: "Bu anda tek bir bomba yerinde olacaktı."

Böyle bir Hitler darbesi, yukarıda zikri geçen, önemli Türk misafirlerini, bütün askerî şefleri ve Dışişleri Bakanlarını temizlemekle kalmaz, fakat Atatürk'ün sofrasında şeref mevkiine oturan iki misafiri - İngiltere ve Fransa elçilerini de - temizlerdi. Atatürk von Papen'in ziyansız halefi, Alman elçisinin alelâcele elini sıkmakla kaldığı halde, Sir Percy Lorraine ve M. Massigli'yi sofrasında akşamın on birinden, ertesi sabah saat ona kadar alıkoydu. Bunlar Atatürk'ün sevdiği bir mevzu olan kollektif emniyet, Türk milletinin karakteri, ve Osmanlılardan evvelki Türk tarihi hakkında konuştular. Bu samimî dostluğun manidar sahnesile; bir köşede yalnız başına kalmış bulunan Alman sefirinin tecridi arasındaki zıddiyet, Türk - İngiliz - Fransız karşılıklı yardım anlaşmasının artık bir realite olduğunun açık bir göstergesiydi. Bu münasebetle - Türkiye'yi, 1914 Ekiminin son günlerinde, hakikatte, bu Cumhuriyet Bayramı gününden

tam otuz üç sene evvel, birlikte harbe girdiği eski müttefiki Almanya'dan ayrı ve ona karşı - Britanya ve Fransa ile bir işbirliğine doğru götürülüyordu.

Komşu ve yakın devletler arasında bağlılığa doğru gelişme 1923'te Lozan konferansında başlamıştı. Bu inkişafın ilk safhası Yunan Cumhurbaşkanı Venizelos ile Atatürk'ün temsilcisi İnönü arasındaki müzakerede belirmişti. Her iki devlet adamı da büyük devletlerin tesir ve nüfuzlarında kaldıklarını hissettiler. Bundan dolayı, halle muhtaç şu suali sorarak birbirlerine yaklaştılar. "Acaba Türk - Yunan işlerini, büyük devletlerin müdahalesi olmaksızın, kendimiz halledecek kadar olgunlaşmış değil miyiz? Neden onların rakip ihtiraslarının kurbanı olmakta devam ediyoruz? Meş'um maziye gömmek ve birlikte emin bir istikbal kurmak menfaatimiz icabıdır. Azınlıklarımızı değiştirelim, en mühim idelerimizi paylaşalım ve bu suretle karşılıklı anlaşma ve devamlı bir işbirliğine ulaşmayı deniyelim."

Bu suretle Türkiye ile Yunanistan arasında şerefli bir sulh kuruldu. Bu sulh, görgülü Türk devlet adamlarının, bozgun bir mağlûba karşı bahsettikleri yüksek kalplilik eseri olan tazminat şartları; müsait bir ticaret anlaşması ve bir buçuk milyon Yunanlının Anadolu'dan Yunanistan'a ve yarım milyon Türkün Yunanistan'dan Türkiye'ye naklini sağlıyordu. Bu iki hükûmet tarafından bir plâna göre yapılmış ve Dr. Fridtjof Nansen'in riyaseti altında Milletler Cemiyeti komitesinin altı yılda bitirdiği ilk çağdaş toptan ve muhaceret olmuştur. Bu suretle iki Akdeniz devleti olan Yunanistan ve Türkiye her iki tarafta da kurtarılacak irridenta'sız ve azınlıksız, mütecanis milletler oldular. Bu suretle bu iki hükûmet, Doğu Akdenizde iyi komşuluğun yeni devrini kutlamağa muvaffak oldular. Hakikatte ittifak, Türkiye ile Yunanistan'ı milletlerarası konferanslarda her iki hükûmetin talimatına malik bir murahhas heyeti tarafından temsile imkân verdi.

Osmanlı Türkiyesinde geniş bir Yunan azlığı bulunduğu müddetçe, Türk - Yunan anlaşması hakkında evvelce yapılmış bütün teşebbüslerin suya düşmesi kaçınılmaz olmuştur. Böyle bir teşebbüs 1908'de, Genç Türk inkılâbının devam ettiği müddetçe Genç Türk gazetelerinin, "Osmanlı Hilâliyle, Yunan Haçının birleşmesi"ni gösterir resimler basmak suretiyle kendi iyi niyetlerini ifade ettikleri zaman bir netice vermemişti. 1917'de Yunanistan kralı Constantine, benden, Genç Türk hükûmetini bir Yunan - Türk anlaşması ve gelecek bir ittifaka ⁽⁴³⁾ hazırlayıp hazırlayamayacağımı sordu. Ancak azınlıkların değiştirilmesi suretiyle yeni bir Türk-Yunan münasebeti kuruldu. İlk defa olarak her iki hükûmet arasındaki gerginlik kalktı, fakat bu durum bir itilâfa ve en nihayet 1933'te de bir ittifaka vardı. Bir vakit Türk Hariciye Vekili bu ittifakı bana heriki taraf devlet adamları ve milletler arasında "un liaison pas d'amitié mais d'amour" olarak tarif etmişti. Yunan başvekili ve Türk - Yunan dostluğunun baş mimarı General Metaxas 1942'de öldü. Türk kamuoyu ölümüne yas tuttu ve samimî olarak hissiyatını şu suretle izhar etti: "Onun ölüm haberi biz Türkleri bir liderimizi kaybetmiş kadar şiddetle sarstı."

Şüphesiz Metaxas bir liderdi. Doğrudur, Metaxas'ın vatanında tatbik ettiği rejim eski demokrasinin klâsik şeklinden çok uzaktı; fakat bu totaliter bir rejim değildi. Bu rejim kendini, her ne kadar, şiddetli tarzlarda ifade etmişse de bir çok fırkaların kısa görüşlü siyasetleri memleketin en büyük içtimaî ve iktisadî buhranlarına karşı mücadeleden âciz kaldıkları zaman, Metaxas'ın rejimi yurdun tamamîyetini kendine bir vazife olarak görmüştü. Metaxas, Mussolini'yi bozguna uğratmak ve Hitler'in Akdeniz, Türkiye ve Kuzey Afrika hakkındaki plânını kat'î olarak altüst etmek üzere Yunanistan'ı eline almağa muvaffak oldu. Metaxas'a ekseriya "Alman taraftarı" yaftası yapıştırılmıştı. Fakat değildi. O, Hitler'in Balkanlara doğru akmaktan

ibaret Pan-Cerman siyasetini pek iyi anlamış ve buna karşı çarpışmayı kararlaştırmıştı. Bununla beraber -1939'da- bana söylediğine göre, küçük Yunanistan'ın mamut Hitlerizm tarafından ezilmeğe mahkûm olduğuna tamamiyle vâkıftı. Bana: "Muharebeyi kaybedebiliriz, fakat maneviyatımızı asla." dedi, ve Almanya'ya karşı da harbe girdi. İngiltere'nin Romanya elçisi Sir Reginald Hoare şunları söylemişti: "Eğer Romanya Metaxas gibi bir devlet adamına sahip olsaydı, içine düştüğü felâketlerin bazısını hafifletebilir, hiç olmazsa Romanya'nın istiklâlini muhafaza edebilecek tarzda -kuyuları tahrip tehdidinden ibaret-petrol kozunu oynayabilirdi." Metaxas; Atatürk ve İnönü'le birlikte, Balkan ufkunu Yunan - Türk hududları gerisinden, Türkiye - Yunanistan ve Romanya'nın akdedecekleri bir Balkan itilâfına ve sonra da Bulgaristan'da dahil olduğu halde bir Balkan birliğine kadar genişletmeyi kararlaştırmıştı.

Bu tekâmül gerek Balkan ve gerekse Avrupa tarihinde tek olması, yalnız harpten evvelki temayülleri değil, fakat harpten sonraki gayeleri de göstermekte bulunmasından dolayı kısa bir hulâsa yapmak faideden hâli değildir. Birinci safha (1930'dan 1933'e kadar) devam eden Balkan konferanslarının dört yıllık hazırlık devresidir. İkinci safha (1934-1940'a kadar) uzayan ve dört devlet tarafından sona erdirilen Balkan itilâfının yedi yıllık devresidir. Üçüncü safha (1938-1940 arasında) yaklaşmakta olan Balkan birliğinin üç yıllık devresidir ki, bütün bu üç safhada da Türkiye baş rolü oynamıştır. 1931'de Atatürk Balkan milletleri tarafından "bütün medenî insanlığa" gösterilen bu misal üzerinde ehemmiyetle durmuş ve Ankara'da Büyük Millet Meclisinde İkinci Balkan Konferansını selâmladığı sırada Balkan Federasyonu fikrini de şu suretle teşçi etmişti: "Şimdiki Balkan hükûmetleri Türkiye'de dahil olduğu halde, doğuşlarını, nihayet tarihin mezarına gömülmüş Osmanlı İmparatorluğunun tedricî yer değiştirmesinden vücud bulan tarihî vakalara borçludurlar.

Bunun için müşterek tarihe sahip olan Balkan milletleri asırlarca birbiriyle bağlanmışlardır. Eğer tarih, ıstıraplı ve kederli manzaralar arz ediyorsa, bütün Balkan milletleri bundan doğan mesuliyete iştirak ederler. Türkiye'nin bu mesuliyette hissesi az ağır değildir. Bunun için sizler, mazinin hisleri, duyguları üzerinde kardeşliğin sağlam temellerini yükseltmek ve birliğin geniş ufuklarını açmak üzere bulunuyorsunuz. Çünkü birliğin kurulması ve gayesi, medeniyetin kültür ve iktisadî sahalarında işbirliği yapmaktır; şüphe yoktur ki böyle bir işbirliği bütün medenî insanlık tarafından da kabul görecektir."

Balkan birliğinde Türklerin oynadığı başrol -*bütün Balkan devletleriyle Türk anlaşmalarının seri bir surette birbirini kovalaması, bütün Balkan devlet adamlarının, kıralların, başbakanların birbiri ardınca Ankara' yı ziyaret etmeleri bütün Balkan devletlerini temsil eden Balkan konferanslarının İstanbul' u kendi teşkilâtlarının karargâhı yapmak kararı gibi-* muhtelif vakalarla aydınlatılmaktadır. 1931'de Atatürk'ün ikinci konferansa hitap ettiği İstanbul 1934'te toplanacak olan beşinci Balkan konferansının yeri olarak seçilmiş fakat Hitlerin mevkii iktidara geçmesiyle toplanamamıştır. Birinci ve dördüncü konferanslar, 1930'da Atina'da ve 1933'te Selânik'te; üçüncü konferans 1932'de Romanya'nın başkenti olan Bükreş'te toplanmıştı. Bu dört Balkan konferansı "Balkan tarihinde ilk defa- yarım adanın bütün devletlerini karşılıklı iyi münasebetleri dahilinde idare edecek olan siyasî bir anlaşmanın kabulünü intaç etti. Balkan dostluğuna doğru olan hareketin uzak görüşlü liderleri açık olarak bir anlaşma kabulüne davetle karşılaştılar. Balkan hükûmetleri bunların eserlerini kabul etmek istiyecek mi?" (44)

Bu dört gayri resmî Balkan konferanslarıyla (1930-1933), birbirini kovalıyan resmî itilâflar (1934-1940), arasındaki fark ne idi? Balkan konferanslarının karakteri, bu konferansların ilk müteşebbislerinden biri olan Alexander Papanastassiou tarafın-

dan kudretle tarif edilmişti: “Her ne kadar, millî gruplara dayanmış ve politikacılardan, sulh organizationları temsilcileri, üniversiteler ve sanat teşkilâtları temsilcilerinden mürekkep ve kararları hükûmetlere bir mecburiyet yükletmemekte ise de, (Balkan konferanslarının) bu teşkilâtı yalnız altı memleketin hükûmetleri tarafından millî grupların faaliyetlerinin desteklenmekte olmasıyla değil, fakat konferansa giden her memleketin murahasalarının, hükûmetleriyle istişareden sonra seçilmiş olmasından ve bu hükûmetlerin her konferansta, bu konferansların toplandığı memlekette bulunan diplomatları tarafından da *-müşahid sıfatıyla-* temsil edilmekte olmasından dolayı resmî bir karakter taşımaktadırlar.”

Balkan konferansları teşkilâtı 1929’da Atina’da kongresini yapmış bulunan Milletlerarası Sulh Bürosundan çıkmış ve Carnegie Milletlerarası Sulh Teşkilâtı tarafından da teşçi ve teşvik edilmişti. Ne bir Avrupa ve ne de bir dünya federasyonunun elde edilmesine imkân görülmemekte olmasından, Balkan devlet adamları Milletler Cemiyetinin çatısı altında regional bir federasyon, İsa’dan dört asır evvel Yunan devletlerinin vücade getirmiş oldukları Amphictyonic League’i meydana getirmeyi gaye edinmişlerdir.

Hakikatte konferanslar galip mağlûp, revision aleyhtarı ve taraftarı; Yunanistan, Yugoslavya, Romanya, Arnavutluk, Bulgaristan ve Türkiye gibi altı Balkan hükûmetini içine almakta idi. Bütün bu konferanslarda, altı yıldız ve altı çizgiden ibaret bir Balkan bayrağı kabulü için rey verdiler. Milletler Cemiyetini model alarak, reisli, meclisli, kurultaylı, genel sekreterli, toplantı merkezleri muayyen daimî bir teşkilât kurdular. Aşağıdaki manalı isimli ve gayeli altı komisyon halinde çalıştılar: (1) Teşkilât Komisyonu: Birliğin umumî teşkilât ve statüleri; (2) İktisadî Münasebetler Komisyonu: İktisadî anlaşma, toprak mahsullerinin müşterek himayesi, ticaret ve ziraat bankası ve odası; (3)

İçtimaî siyaset Komisyonu: İçtimaî teşri kuvvetinin birleşmesi ve işin kolaylaştırılması; (4) Münakalât Komisyonu: Balkan posta birliği, ulaşım yollarının ve vasıtalarının ıslahı ve geliştirilmesi; (5) Fikrî işbirliği Komisyonu: Balkan enstitüsü, tarih tedrisatında ıslahat, profesörlerin mübadelesi; (6) Siyasî Münasebetler Komisyonu: Balkan Lucarno dostluk anlaşmaları, hakem usulü, silâhların bırakılması.

Bu konferanslar -her ne kadar oy birliğiyle değilse de- kabul edildi. Bu anlaşma, yalnız Balkan birliğinden doğan mecburiyetler, saldırmazlık ve hakem usullerine dair Locarno prensiplerini değil, karşılıklı yardım hakkındaki Geneva protokolunu da kabul suretiyle League Covenant'ı geçen organize edilmiş bir emniyet sistemi vücade getiriyordu. Balkan paktı herhangi bir Balkanlı saldırganıya karşı da müşterek harekete karar vermişti. Bu başarıyı milletlerarası hukuk profesörü Yunanlı Jean Spiropoulos şu suretle hulâsa etmişti: Hükûmetlerimiz tarafından kabul edilen karşılıklı yardım, aramızdaki münasebetlerin inkişafı için pek ziyade ehemmiyeti haiz siyasî ve iktisadî diğer bir sürü anlaşmaları meydana getirebilir... Şüphesiz Balkan Paktı projesi rey birliğiyle kabul edilmemişti. Bulgar temsilcileri komisyonumuzdan çekilmiş, Yugoslav dostlarımız ise azınlıkların himayesine taallûk eden bazı itiraz kayıdları ileri sürmüşler ve bu suretle elde edilen sonuçların kıymetini bir dereceye kadar zayıflatmağa kalkışmışlardı. Maamafih bu paktın ehemmiyetini azaltmak diğer bir ifrata düşmek oluyor. Artık iş hükûmetimize kalmıştır. Onlar başladığımız işi neticelendirmek ve başarı ile bitirmek için her şeyi yapsınlar.”

Balkan hükûmetleri, altı devletin yarı resmi temsilcisinin iştirak etmiş olmasına rağmen, bu resmî olmıyan Balkan konferanslarına uygun bir surette hareket ettiler mi? Hiç biri istenilen şekilde hareket etmedi: Arnavutluk İtalya'nın tazyiki altına girmiş bulunuyordu. Bulgaristan ise birliğe katılmak için Antantın

davetini reddetmişti. Bu suretle Balkan konferansları, Bulgaristan'ı çeviren dört devletin Balkan antantına yol açtı fakat Balkan Birliğini sağlayamadı. Çünkü bu Birlik Balkanların müşterek merkezi Bulgaristan'ı da içine almak istiyordu. Balkan yarım adası ismini Bulgaristan'ın Balkan dağlarından almaktadır. Gerek Arnavutluk ve gerekse Bulgaristan, İtalya ve Almanya'nın sokuluşuna bir gedik hizmeti görmüşlerdir. Balkan Antantı Paktı, Milletler Cemiyeti tarafından kaydedilmişti. Antant, müşterek cephenin karşılıklı garantisini, herhangi bir Balkan devletiyle müşterek müzakereleri Balkan devletlerine yardım etmekte bulunan Balkanlı olmıyan bir devlete karşı karşılıklı yardımı sağlıyordu.

Her nekadard Bulgaristan Balkan Antantının üyesi değilse de, hattâ Bulgaristan dahilinde bile yeni "Balkan zihniyeti" gelişmekteydi. Balkan milletleri geçmişte iki regionalizm sisteminin tecrübesini yapmışlardı. Bu sistemlerden biri, Büyük Sırbistan'ın, Büyük Bulgaristan'ın, Büyük Romanya'nın komşuları hesabına millî bir gelişme, ikincisi ise Osmanlı Türkiyesi, Rusya, Avusturya, Fransa, Almanya, İtalya gibi büyük devletler yahut Üçlü İttifak ve Üçlü İtilâf gibi bunların birleşmeleri suretiyle kurdukları emperyalist bir hakimiyetti. Bu iki regional sistemin her ikisinin de hariçten bir Balkan devleti yahut bir büyük devlet tarafından tazyik gibi esaslı benzerlikleri vardı.

Şimdi ise ilk defa olarak harici müdahaleye tâbi olmaksızın ve Balkan zihniyetinin karşılıklı iyi niyetlerinin neticesi, birbirine bağlı yerli bir organism olarak, Balkan milletlerinin içinde yetişmiş, Balkanlıların vücutte getirdiği regional sistem doğdu. Türk - Yunan teşebbüsü ve liderliğinin bu son neticesi, harpten evvelki Avrupa'da, Almanya, İtalya, Fransa ve Britanya'nın hepsinin birlikte sahip oldukları arazi kadar bir arazide - şüphesiz nüfus sıklığı aynı olmamakla beraber- mev'ud bir federasyonu tem-

sil ediyordu. Hakikatte bütün bu arazi harpten evvelki Almanya'nın nüfusu kadar bir nüfustan -65 milyondan- fazla değildi.

1940 Şubatında Belgrat'ta toplanan Balkan Antantının son kurultayında yapılan beyanat, Sofya'da akisler uyandırmıştı. Belgrat'ta Türk Hariciye Vekili Şükrü Saracoğlu "tam bir tesanüt"ten; Yunan Başvekili Metaxas "Milletlerin Balkan ailesi"nden; Yugoslavya'nın köylü lideri -bilâhare Moskova elçisi olan- Milan Covrilovich, "Adriyatikle Karadeniz arasındaki Balkan vatani"ndan; Romanya Hariciye Vekili Gafencu "Balkan Birliğinin arzu edilir" olduğundan bahsettiler. Bir hafta sonra Sofya'da Bulgar Başvekili Köseivanof'la Belgrat, Atina, Ankara ve Bükreş'te edindiğim intibalar hakkında görüştüğüm zaman o, "Bulgar zihniyeti ve görüşünden ziyade, Balkan zihniyeti ve görüşü" hakkında kendi fikirlerini ifade etmişti. Bu görüşünü, Romanya aleyhinde ve Dobruca için Bulgar talebelerinin nümayişlerine karşı aldığı durumla da ispat etti.

Sofya'da bu esnada en tecrübeli diplomat Belçika Elçisi M.'de Motte idi. M.'de Motte Sofya'da diğer Elçilerden daha fazla kalmıştı. Eski Kıral Ferdinand'ın müşaviri ve Kıral Boris'in mürebbisinin kızile evliydi. Bana şunları söylemişti: "Nous assistons á la naissances de la solidarit  Balkanique. Yakına kadar Balkan halkı aralarındaki farkların ve müşkülâtların yüzde 20'si üzerinde duruyordu. Şimdi ise müşterek ve benzer menfaatlerinin yüzde 80'nin de ısrara başladı. Bu başarı Türk liderliğine borçludur."

XXIII

SULHÇU DEĞİŞİKLİK VE ORTAK GÜVENLİK

Bu Balkan vatanseverliği Atatürk'ün iyi niyetiyle işlenmişti. Sulhçu değişiklik ve ortak güvenlik için kat'î tercih yalnız Balkan Antantı dahilinde değil, açıkta bulunan komşu Bulgaristan'da da yaşamaktaydı. Bir kaç defa tekrarladığımız Cumhuriyet Bayramında, Bulgar Elçisi de soframıza oturtulmuştu. Elçinin, Bulgaristan'ın da aynı haklara sahip olarak Balkan Birliğine gireceği günden ümitle bahsettiğini hatırlıyorum.

1937'de, o günün, pek de uzak olmadığı görülüyordu. Usta bir diplomat olan Hariciye Vekili ve onun pek uzağı gören genel sekreteri Numan Menemencioğlu her ne zaman Bulgaristan'dan geçseler, Bulgar meslektaşlarıyla Balkan durumunu münakaşa etmek için seyahatlerini keserlerdi. Bulgar dağı Muhammed'e gitmezse, Türk Muhammed'i dağa gider.

Gördük ki, Balkan tablosunda Bulgaristan bir hayli zaman kargaşalık kaynağı olmuştu. 1914'te Türklerin Çanakkale Boğazını kapatmaları neticesi Bulgaristan, tarihî yaratıcısı Çarlık Rusyası'na karşı Türk - Alman ittifakına girmişti. 1918'de ilk defa bu ittifaktan çekilmeğe ve ayrı bir sulh yapmağa mecbur kaldı. 1941'den beri Bulgaristan Türkiye ile "samimî ve daimî dostluk" ve saldırmazlık anlaşmasıyla bağlanmıştır. Roosevelt, Churchill ve İnönü arasında vuku bulan Kahire Konferansı,

Türk diplomasisini, Sofya'da bir tazyik yapmağa ve Bulgaristan'ı Alman efendisinden kurtarmağa teşvik etmişti. Hattâ bugün Bulgaristan Sovyet Rusya ile siyasî münasebetlerini muhafaza etmekte ve Sofya'da Rus elçisi ve ataşemiliterinin bulunmasından faydalanmaktadır. Maalesef Bulgaristan, Bulgar Genel Kurmayının bir avuç taraftarı tarafından Mihver harp macesrasına atılmıştır. Bu hareket kralın protestan, İslâv halkın "Ana Rusya" hakkında gelenek halini almış ve Bulgar parlamentosu yakınında Bulgaristan'ın kurtarıcısı Rusya adına dikilmiş anıt ve Rus Ortodoks kilisesi tarafından tesirli bir surette temsil edilen duygulara rağmen yer almıştır.

Son harpte olduğu gibi, bu defa da Bulgaristan, Türk Küçük Asyasiyle Alman Avrupası, yahut eğer arzu ederseniz, Müttefik Orta Doğusuyla Hitlerin "Festung Europa"sı arasında mevcut tek kara koridora sahip bir kilit mevzii elde tutmaktadır. Bulgaristan daima iki Akdeniz komşusu olan Türkiye ile Yunanistan ve iki Tuna devleti Yugoslavya ile Romanya arasında merkezde bulunan gayet ehemmiyetli, jeostratejik bir mevkie kumanda etmektedir. Birinci Dünya Harbinde Türk - Bulgar - Alman ittifakı onun Tuna vaziyetine Akdenizde bir cephe ilâve etti. Neuilly Sulh Anlaşması Bulgaristan'ı Ege denizinden kapalı sahiller gerisine attı. Bilhassa o zamandanberi Bulgaristan Çanakkale yakınında Akdeniz'e doğru açılan Yunan topraklarından, denize doğru bir yol verilmesi hakkını istedi. Reddedilen bu istek; Hitlerin takdim ettiği ve Bulgar hükûmetinin peşin aldığı bir rüşvet oldu.

Bittabi Türkiye, Yunanistan kadar doğrudan doğruya, Bulgaristan'ın Akdeniz durumunu kazanmak hususundaki talebiyle alâkadar bulunuyordu. Bulgaristan'ın Ege denizine böyle bir inişi Türkiye ile Yunanistan arasına bir siğil sokmuş olurdu.

Hitlerin komisyoncuları tarafından tatmin edilen Bulgaristan'ın ikinci ve üçüncü toprak talepleri (1942 yılına kadar Yu-

goslavya'nın elinde bulunan) eski Makedonya'nın bir parçasıyla (1913'ten itibaren iki defa Romanya ve iki defa da Bulgaristan'ın hakimiyetine girmiş olan) Tuna deltasının güneyinde bulunan Dobrucaya taallûk ediyordu.

Bulgaristan'ın -Neuilly Anlaşmasıyla kendisine tahmil edilmiş bir taraflı silâhsızlandırmadan kurtulmak ve tekrar silâhlanmak hakkını elde etmekten ibaret- dördüncü talebine gelince, bu hususta Türklerin sulhçu değişiklik prensipi tatbik edilmişti. Balkan Antantı, Selânik paktı ile 1938 yılında Bulgaristan için bu hakkı tanımış fakat Bulgaristan'ın, tasarlanan Balkan Birliğine dönüşünün temin edilmesi keyfiyeti, Balkan Antantının, Bulgaristan'ın toprak statükosunu yeniden tanıması hususundaki ısrarı yüzünden akamete uğramıştı. Maamafih Bulgaristan, mevcut hududların cebren değiştirilmesi ve bütün anlaşmazlıkların hakem veya adlî yolla halli için teşebbüste bulunmamıştı. Bulgaristan'la müzakerelerinde birlik halinde hareket eden Balkan Antantı tarafından kullanılan sulhçu değişiklik metodu Hitler ve Mussolini'nin anlaşmaları parçalayan pratikleriyle göze çarpacak bir tezat teşkil ediyordu. Bu husus Türk gazetecilerini Hariciye Bakanlığında selâmlıyan Cordell Hull tarafından şu suretle belirtilmişti: "Türkiye geçen on dokuz yıl içerisinde milletlerarası münasebetlerdeki dürüst ve düzenli hareketiyle olağanüstü bir şöhrat kazanmıştır. Meselâ 1936'da bazı devletler bağlandıkları anlaşmaların ortaya koyduğu mecburiyetleri açıktan açığa istihdaf ettikleri zaman Türkiye Çanakkale Boğazına ait anlaşmaların yeniden gözden geçirilmesi için alâkadar devletleri Montreux'de bir konferansa davet etti. Ben bugün Cumhuriyet Hariciyesinin takip ettiği sebatlı, dürüst ve us-taca hareketler sayesinde Türkiye'nin, Birleşik Devlerde yaratmış olduğu çok müsait intıbaı askettirmekle bahtiyarım."

1940 yılıyla Balkan zihniyeti üç mühim prensipin umumî kabulüne doğru yol aldı:

1. Hiç bir Balkan devleti Bulgaristan'ın revision talebine ayrı olarak müsaade edemez; fakat

2. Balkan Antantına dahil her devlet Bulgaristan'ın, gelecek Balkan Birliğine katılmasına yardım edebilir. Eğer Bulgaristan Birliğin üyesi olursa ve olduğu zaman Balkan Birliği Bulgaristan'ı tatmin etmelidir; ve

3. İkinci Dünya Harbinin sonuna kadar herhangi bir revision beklenmemelidir.

Umumî anlaşmaya göre lâzım gelen şey, Balkan antantiyle Bulgaristan arasında bir "hudud revisionu" yahut "terk" veyahut "taviz" değil fakat itimatsızlık yüzünden zâfa uğramış Balkan Antantının, işbirliğiyle muhkemleşmiş bir Balkan Birliğine gelişmesini sağlayacak olan sulh yoluyla karşılıklı müsaadeler yapmak suretiyle , kurucu bir anlaşmanın anlaşılır bir haliydi.

1937 ile 1940 arasında böyle bir gelişmeye küçük bir yardımda bulunmak şerefine erdim. Britanya hükûmetinden tevdi edilen vazifeler ve Balkan regional tetkik projesini tesbitte işbirliği yapmak üzere millî inceleme grupları teşkil etmek vazifesiyle senede bir kaç defa Balkan hükûmetlerini dolaştım. Bu seyahatlerimde Türkiye'ye yaptığım seyahatler benzer tecrübeler elde etmiştim. Çünkü bu Balkan hükûmetlerinde 1909'la 1918 yılları arasında sık sık yaptığım seyahatlerde bana itimat göstermiş ve benimle işbirliğinde bulunmuş aynı âlimlere ve devlet adamlarına rastladım. O zamanın veliahtları kiral, müşavirleri lider olmuşlardı. Bütün bunlar yerli Balkan birliği sayesinde national ve regional istiklâllerini sağlayacak ve hariçten gelecek müdahale ve tavassutlardan uzak bir Balkan Commonwealth'i temini hususunda gösterdiğim teşebbüsleri takdir ediyorlardı. Beş Balkan hükûmeti beni, "Birliğin gezici merkezi" olarak selâmlıyor ve bu hükûmetler tek partili diktatörlükler olmalarına rağmen muhaliflerin temsilcilerini de ihtiva eden millî araştırma grupları teşkil etmek suretiyle işbirliği yapıyorlardı. Bu işin ge-

rek Britanya ve gerekse Amerika elçilerinin tam bir yardımından faydalandığını söylemeğe lüzum yoktur. 1937'den beri Britanya hükûmeti Balkan birliğine müsait davranıyordu. Bittabi Hitlerciler bundan hoşlanmadılar ve iki defa Romanya ve Bulgaristan salâhiyetli makamları tarafından tehdid edici entrikalara karşı korundum.

Türkiye 10 Mart 1940'ta, tarafımdan yazılmış, Balkanlar, Sadaabat ve Akdeniz devletleri için İstanbul'u Yakın Doğu enstitüsünün merkezi yapmak hususundaki muhtıramı kabul etti. Türk Dışişleri Bakaniyle Ankara'da bu projeyi münakaşa ettiğimiz zaman, Bakan bunu, "doğru, anlaşılır ve yapıcı" olarak karakterize etmişti.

1939-1940 yıllarında Romanya salâhiyetli devlet adamları, Dobrucanın ele geçirilmesi hakkındaki Bulgar isteğini münakaşa ettikleri zaman şunları söylemişlerdi: "Sofya'daki dostlarınıza, Bulgaristan lehinde Dobrucanın revision zaruretinin görmeğe başladığımızı söyleyin. Bu ancak Bulgaristan'ın Balkan Antantına girmesi şartıyla olabilir. Bu da barış yapıldıktan sonra mümkündür. (Südetlerde başladığı gibi) hudud revisionu'na başlamak mümkün olabilir, fakat böyle bir ameliye (Çekoslovakya'da nihayetlendiği gibi) devletin yıkılışı ile sona erer."

Makedonya hakkındaki isteğe de Yugoslavya buna benzer bir cevap vermişti.

Yunan devlet adamları da aynı durumu takınmışlardı: "Sofyadakilere, Bulgarların Akdeniz Egesine çıkmak hususundaki isteklerini anlamağa başladığımızı söyleyiniz. Maamafih bu çıkış, arazi terketmek suretiyle değil fakat Selânik, Dedağaç, yahut Porto Lago gibi Yunan limanlarında Bulgaristan için serbest bir mıntaka ayırmak ve hususî demiryolu transit hatları ve sıkı bir iktisadî işbirliği yapmak suretiyle ticarî ve teknik bir anlaşma ile temin edilebilir."

Ankara'da da bu nokta üzerine ısrar ediliyordu. Çanakkale etrafında herhangi bir mevkiin Bulgaristan'a tevdi ancak bu devletin Balkan Birliğinin müşterek siyasetine katılmasına bağlıdır.

Bu ve buna benzer teklifler Bulgaristan'da şu suretle tepkiler uyandırmıştı: "Belgrat, Bükreş, Atina ve Ankara'daki dostlarınıza, mesul Bulgaristan siyaseti, sulh konferansına temiz elle oturmak ve kollektif emniyeti temin maksadiyle kurulan Balkan Birliğine dahil olmak için sulh yoluyla değişiklik metodunu kabul ettiğini söyleyiniz. Balkan milletler ailesinin sadık bir üyesi olan Bulgaristan herhangi bir Balkan devletinin durumuna zarar getirecek ve Balkan devletleri arasında karşılıklı itimadı yıkacak bir adım atmak niyetinde değildir."

Alman - Fransız (Coburg - Bourbon) kanından gelme kiral da, başvekilinin sulhçu bekleme siyasetini, "Hitler Almanya-sının iç zâfı ve kaçınılmaz helâkı" hakkındaki kanaatini izhar ederek belirtiyordu. Aynı suretle, İtalya kralının kızı olan kiralıçe de macera düşkünü demagog Mussolini'ye karşı duyduğu fevkalâde nefretini saklamıyordu. Buna rağmen kendisini "Rus taraftarı köylü ile, Alman taraftarı Genel Kurmay arasında asıl Bulgar" diye isimlendirmeyi seven kiral, askerî Clique'in tahttan indirme tehdidi karşısında baş eğdi.

Türkler herhangi bir Balkan memleketine karşı revisionist bir talepte bulunmayan tek millet olmalarından dolayı değil, fakat büyük devletlere karşı üç şikâyetlerinin hallinde sulh yoluyla değişiklik metodunu ısrarla tatbik etmiş olduklarından, müşterek Balkan siyasetini sağlamlaştırmak üzere yapılan bütün teşebbüslerde önyak olmuşlardır. Türklerin üç şikâyetleri:

1. Türkler Britanya'nın manda kuvveti tarafından desteklenen Irak'ta -son derecede gücenmiş olmalarına rağmen- Milletler Cemiyetinin 1926'da Musulu Irak'a bırakan petrol istihsalinin yüzde 10'unu Türkiye'ye veren kararını kabul ettiler.

2. Türkiye Fransa mandası altında bulunan Suriye’de halkı Türk olan Hatay ve kıymetli limanı İskenderun’u Geneva’da verilen kararla almıştır.

3. Üçüncü revision, İtalya müstesna 1936’da Montreuxde toplanan milletlerarası konferansta elde etmiştir: Boğazlar üzerinde Türk hakimiyetinin yeniden kurulması, Lozan Anlaşmasında askerî saha olarak kabul edilmeyen Çanakkale Boğazının tahkimi kabul ediliyordu. İlâve olarak, Türkiye muharip bir şekilde iştirak ettiği bir harpte Çanakkale Boğazı üzerinde tam kontrol hakkına sahip oldu. Sulh zamanında Karadeniz devletlerinin harp ve ticaret gemileri olduğu gibi diğer bir devletin ticaret gemileri de Çanakkale’den mahdud olmıyan bir şekilde faydalanabilirler. Karadeniz’e mensup harp gemileri muharebe devamı boyunca böyle yaptılar. Karadeniz devletlerinin harp gemileri Milletler Cemiyetinin rızasıyla, bir saldırıya kurban olana yardım etmek mecburiyetinde kaldıkları zaman böyle hareket ettiler. Bulgaristan’ın Türkiye’nin bu hareketini desteklemesi, bir defa daha manalıydı.

Türkiye 1932’de Milletler Cemiyetine üye oldu. Geneva’da Rusya’nın “Bölünmez sulh” hakkındaki tezi lehinde kat’î bir durum aldı ve 1934’te konseye de seçildi. Onun sulhçu değişiklik hakkındaki hareketi Geneva, Lozan, Montreux ile bağlı olduğu gibi kollektif emniyet hakkındaki siyaseti de Geneva yakınında diğer bir şehirle -Nyon ile- bağlıdır. Nyon’da dokuz devletin Milletler Cemiyetine mensup komitesi, Mussolini İspanya Loyalistlerine hücum ettiği zaman İtalya’nın bu korsanlılığına karşı Akdeniz’in kollektif siyasetini teşkilâtlandırdı. Avrupa’nın “ademi müdahale” siyasetinin vücade getirdiği sinikal maskaralığın zıddı olarak Akdenizin bu deniz siyaseti müsbet ve başarılı bir iş olarak meydana çıkmaktaydı. İtalya’nın Habeşistanı istilâsında Türkiye Britanya deniz kuvvetlerine kendi sularını açma teklifinde bulunduğu gibi deniz altlarını da Britanya

Akdeniz filosu emrine vermişti. Burada kollektif kuvvetin kullanılmasıyla mahdut bir sahada ve hususî bir durumda kollektif emniyet başarı kazanmıştır.

Fakat, kollektif emniyet, Balkan sahasında Balkan Antantının Balkan paktına rağmen muvaffak olamamıştı. Burada kollektif emniyet Balkan yarım adasına ve Bulgaristan'a münhasır kaldı. Bu emniyet Balkan harici bir devlete karşı yöneltilmedi. Dört Balkan hükûmeti 9 Şubat 1934'te Paktı imzaladıkları zaman bu hükûmetler büyük bir devlete karşı paktın tatbik edilemeyeceği kayıt ve ihtiyatı ileri sürdüler. Bu suretle kuşattıkları komşu Bulgaristan etrafında teşekkül etmiş bulunan sulhçu blokun sağladığı kollektif emniyet bloka dahil Balkan devletlerinin büyük devletlere karşı, korku ve yatıştırma siyaseti yüzünden suya düştü.

Her ne kadar Balkan Antantı regional iktisad, ticaret ve kültürel anlaşmalar başarmışsa da müşterek komşularının gerilerinde tatbik edilecek müşterek bir haricî ve askerî siyasete ulaşamadı.

Balkanlara doğru Avusturya ve Çekoslovakya'dan Hitlerin ilerlemesi Habeşistan'ın Mussolini tarafından istilâsı, Arnavutluğun tazyiki açık birer felâket alâmeti olmuşsa da, 1937 Ekiminin sonunda Ankara'da bu hafta içinde Atatürk'ün tavsiyesi, haricî devletlerden gelecek tecavüze karşı kolektif Balkan sistemine doğru kat'î bir adım attıramadı. Atatürk Türk ve Balkan emniyetini Tuna gibi uzak bir hattan müdafaa etmek arzusundaydı.

Bu suretle Balkan Antantının 1940 Şubatında Belgrat'ta yaptığı son toplantıda Türkiye Dışişleri Bakanı, Balkan Antantının kolektif emniyet sisteminin harice karşı da teşmilini ve haricîten gelecek bir tecavüz tehdidi karşısında müşterek hareketi teklif etti. Maamafih Almanya ve İtalya'nın yanibaşında, stratejik mevziler arasında sıkışmış bulunan Yugoslavya'nın durumunun haiz bulunduğu müstesna müşkülâtı da anladığını bildirdi.

Tanınmış millet vekillerinden ve başmuharrirlerden olan Hüseyin Cahit Yalçın en son 1940 yılında şunları yazmak suretiyle Türk resmî siyasetini ifade etmiş oldu: “Türkiye hududu (Yugoslavya - Romanya - Bulgaristan) Tunaşında başlayacak ve (Yugoslavya - Arnavutluk - Yunanistan) Adriyatığında bitecektir. Türkiye, müşterek Balkan vatanının bu hudutlarını müdafaya otomatik bir surette katılacaktır.” Hüseyin Cahit Yalçın, kolektif haricî siyasetin gerçekleştirilmesi sebebinin şu suretle hulâsa etmekteydi: “Balkanlar müşterek olarak Balkan devletlerine aittir. Her Balkan memleketi şimdiki hudutlarını muhafaza etmelidir. Fakat bütün bu devletler Balkan vatanının bütün bir parçası gibi mülâhaza edilmelidir. Birlik herhangi bir devletin kudretini artırmağa hizmet etmemelidir. Birlik büyük bir devletin nüfuzuna tâbi olmamalıdır. Balkan devletleri müşterek bir ordu, haricî siyaset ve askerî sisteme sahip olmalıdırlar.”

Bu suretle Türkler, Tuna boyunca Romanya’nın 1940’ta kesin teslimine hattâ 1941’de Yugoslavya’nın muvakkat hezimetine kadar düzenli bir Balkan işbirliği yapılması arzusunu göstermekte devam ettiler. İki Tuna devleti, Avusturya’nın ilhakı ve Macaristan’ın Hitler işgaline geçmesinden sonra, birdenbire Almanya’nın komşusu oldular ve Balkan Antantının iki Akdeniz devleti de, Bulgaristan’ın stratejik mevki ve Rusya’nın kontrol ettiği Karadeniz ve İtalya’nın hakimiyetinde bulunan Adriyatik deniziyle ayrı düştüler.

Türkiye, Bulgaristan’la Dobruca meselesi müzakere edildiği zaman Romanya’yı vaktinde ikaz etmiş ve Romanya’ya, Hitler Almanyasına karşı Besarabyada bir harp sonrası plebisiti yapılmasını ve Karadeniz limanlarının senelik kontrolünü Rusya’ya teklif suretiyle Sovyet Rusya’yı kendisini desteklemeye temini tavsiye etmişti. Fakat Kral Carol Hitlerle Berchtesgaden’de yediği öğle yemeğinden pek az sonra Hitler Quisling’i Nazi lideri (Leh Alman kanından gelme) Codreanu’yu katlettir-

mek cesaretini göstermişse de, Codreanu'dan sonra da yaşamış olan Demir Muhafızın, Romanyanın çenesi kuvvetli, gözü pek başvekili Calinescu'yu öldürmesine, kiralı tahttan indirmesine ve Romanya'nın, Bay Ribbentrop'un akrabası olan Hitler elçisi tarafına geçmesine mâni olamamıştır.

Yugoslavya bir çok hususta Romanya'nın diktatör rejimine benzer bir idare altındaydı. Maamafih Yugoslavya had bir azınlık meselesiyle karşılaştı. Romanya'nın, Macarlardan, Almanlardan, Bulgarlardan, Ruslardan vücut bulmuş azınlıkları vardı. Yugoslavya; Sırp, Hırvat, Sloven, Alman ve Macarlardan mürekkepti. Halkın aynı cinsten olmayışı teslim olmasına yardım eden bir âmil olmuştur. Şüphesiz Yugoslavya'nın ilk zaaf kaynağı Kral Alexander'ın 1934'te katlidir. Kral Balkan Birliğinin baş aktörü olmak itibariyle, Mussolini'nin bilgisiyle Hırvat haydud lideri Pavelitch tarafından ortadan kaldırılmıştı. Bilâhare Pavelitch Hırvatistan'a Hitler'in gauleiteri oldu. Hükûmet Naibi Prens Paul Hitler'in "sihirli dağı"na gitmezden evvel vermiş olduğu bir ziyafette açık olarak "şeytan Hitlerle yemek yemekten nefret ettiğini" söylemek cesaretini göstermiş ve diktatör başvekil Stoyadinavtc'i fiilen azletmişse de nihayet Alman tazyiki önünde baş eğmiştir. Prens şimdi Afrika'da bulunan bir Britanya hapisanesinde diktatör başvekil ise Mauritius adasında mevkuf bulunmaktadırlar. Son dakikada, Kral Peter Türkiye'nin tekrarlanmış tavsiyesini ve Yunan Kralı tarafından verilmiş mukavemet misalini takip ettiği zaman, kolektif emniyet için çok geç kalınmıştı. Maamafih Yugoslavya'nın ve Yunanistan'ın, Britanya seferî kuvveti tarafından desteklenen hareketi Hitler plânının gecikmesini intaç etti ve bu suretle Türkiye'yi istilâdan ve Rusya'yı da Kafkasların kaybindan kurtardı.

Bu olay ilk defa Balkan Antantı ve Sadaabat Paktiyle, Türkiye'nin kilit mevkii etrafında, mıntakalar arasında yapılan ve birbirlerine zincirlenmiş anlaşmalarla, Arnavutluk müstesna

olmak üzere, Orta Avrupa'dan Orta Asya'ya, Adriyatik sahillerinden Afgan geçitlerine, İtalya kıyılarından Hindistan hudutlarına kadar bütün devletleri birbirlerine bağlamıştı. Bu başarı Avrupa'da ve Asya'da hiç bir zaman ulaşılamamış geniş bir regionalizm'i temsil etmekteydi, ve her iki tarafın gerek Balkan ve gerekse Sadaabat Antantının faaliyette bulundukları ve regional birlik olarak rey verdikleri Milletler Cemiyeti dahilinde teşkil edilmişti.

Bu Türk devlet adamlarının bir başarısıydı. Muharebe patlak verdiği halde Balkan yarımadası Avrupa kıtasının en sakin bir köşesi olarak kalması modern tarihte ilk defa görülmüş bir hâdiseydi. Bu şimdi federasyonlar federasyonu olarak teşekkül edecek yeni dünya sosyetesini için başlıca bir misal olabilir. Federasyonlar federasyonu, kolektif kuvvet ve tekniğin birbirine kilitlenmiş sistemi tarafından takviye edilmiş üniversal komün ve regional teşkilâtlardan vücade gelmiştir.

Balkan federasyonunun gelecek gelişmesine yeni bir takım olaylar tesir edeceklerdir. Birbirlerinden şüphe eden Bulgaristan ve Romanya kırılları ve Yugoslavya kiral naibi prensten ibaret üç hükümdarın ortadan çekilmesi; sürgünde bulunan Yugoslav ve Yunan kırıllarının plebisite müracaate hazır bulunmaları; ve halk hareketlerinin hususiyle her Balkan devletinde ekseriyeti teşkil eden ve liderleri siyasî serbestî ve içtimaî emniyet gibi aynı maksatları için çarpışan Balkan köylülerinin artan kuvveti. Buna -Yugo-Slav ve Bulgaro-Slav'ların İslav babası; Ortodoks Balkan kiliselerinin Ana Kilisesi, köylü kooperatif ve kolektif organizasyonunun yapıcısı gibi- ilerliyen Sovyet Rusya'nın haiz bulunduğu üç çeşitli vafından doğan ehemmiyette ilâve edilebilir.

Bu inkişaf -İslav azlığı, ortodoks kilisesi, sınıf mücadelesi olmıyan ve hâlâ Rusya'nın Akdeniz'e çıkmasının yegâne yolu olan Boğazların hâkimi ve muhafızı- Türkiye için ne ifade edebilir?

XXIV

GEÇİTTE DURAN TÜRKLERİN TÜRKİYESİ

Türk - Rus siyasetine dair İsmet İnönü 1937 yılında Başvekil bulunduğu zaman ve bugün de Cumhurbaşkanı olarak tekrarladığı şu cevabı vermişti: “Hiç kimse 180 milyon Rusun 18 milyon Türke en yakın komşu olduğu değişmez olayını bilmezlik edemez. Rusya bütün Karadeniz boyunca ve Kafkaslardan Rus - Türk - İran köşesine doğru uzayan Türk hudutlarının yarısı ucunu çevirmektedir.” (Rusya’nın kuzey İran’daki işgali devam ettiği müddetçe Rusya bütün doğudaki Türk hududunu Rus - Türk - Irak köşesine kadar kuşatmaktadır.)

Asırlar boyunca bu değişmez gerçek Çar Rusyasiyle Osmanlı Türkiyesi şimdi de Sovyet Rusya ile Kemalist Türkiye arasında tayin edici siyasî bir âmil olmuştur. Maamafih coğrafya, “siyasetlerin anası” olarak bir istikamet seçtirebilirse de kat’î âmil coğrafyanın tatbikında hâkim olan ruh ve fikirdir.

Bu iki yeni devletin başkentlerinin St. Petersburg’tan Moskova’ya ve İstanbul’dan Ankara’ya fizikal nakli pekâlâ tarihi bir değişikliği icab ettirirdi. Bu bir dereceye kadar *-içten ve dıştan aynı düşmanlara karşı kendini müdafaa etmek ve emniyetini sağlamak gibi-* aynı ihtiyaç ve maksadları ifade eder: Batının emperyalist devletleri tarafından desteklenen Romanov Çarları ve Osmanlı Sultanlarının iki eski rejimleri Rusya’yı ve

Türkiye'yi istilâ ve işgal ettiler, Petersburg ve İstanbul hanedanlarını ve mevkilerini takviyeye kalkıştılar ve komşu devletlerde inkılâbı yıkmağa çalıştılar. Bu kuvvetlere karşı hedefler aynı idi: Millî istiklâli sağlamak. Ve aynı menfaatler, uyanan şarkı zalim garba karşı çevirdi.

Menfaatlerin bu ortaklığı on yıllık bir siyasî anlaşma ve on yıllık bir iktisadî işbirliği vücutte getirdi. Fakat ideoloji sahasında bir yakınlaşma husule getirmedi.

Türk İstiklâl Harbinin başlangıcından itibaren Atatürk'ün askerî kuvvetleri ve Ankara Büyük Millet Meclisi, Moskova'nın içten bir sempati ve faal bir yardımından faydalandı. Bu yardımlar; silâh, mühimmat, para ve Sovyet Birliği tarafından, Çar Rusyası'nın garb devletleriyle akdettiği ve Osmanlı Türkiyesini parçalıyan gizli anlaşmaların resmen ve alenen kaldırılmasını ihtiva etmekte idi. Moskova, Ankara hükûmetini ve onun Millî Misakta ileri sürülen, "Boğazların serbestisini, Türkiye'nin mutlak hükûmranlığı ve emniyetini" de ihtiva eden bütün toprak taleplerini ve kapitülâsyonların kaldırılmasını kabul etmişti.

Bütün bu meseleler ilk defa Moskova'da aktedilen ve zımnî bir ittifaka kadar varan bir dostluk anlaşmasıyle halledildi. Bu anlaşmaya Sovyet Hariciye Komiseri Chicherin'in, Türkiye'nin "müşterek düşmanı" Britanya ile hiç bir anlaşma yapmayacağı hakkında Atatürk'e açık ikazı da eklendi. Bu anlaşma 1925 yılında (ve müteakıb her dört yılda) Musul meselesinin Britanya lehinde hallinin, Kemalist Türkiye'yi hayal kırıklığına uğrattığı ve müteessir ettiği zaman yenileştirilmişti. Türk - Rus anlaşması Çanakkale Boğazından geçişi, Britanya'nın Karadeniz'e girişinden ziyade, Rusya'nın Akdeniz'e çıkabilmesi için daha müsait bir tarzda tanzim eden Montreux anlaşmasında da diğer bir ifadesini bulmuştur.

Rus - Türk münasebetinin ikinci on yılı Sovyetler Birliği'nden daha ziyade iktisadî yardımlar sağlamıştır. Ticaret ve

maliyeye aid bir pakt imzalandı. Rusya, memleketi sanayileştirmek için dört ve beş yıllık plânlar teklif etti. Fazla olarak Sovyet mühendisleri Türkiye'nin sanayiini, ulaşım sistemini ve yollarını inşa etmek üzere yardımlarını arzettiler. Rusya gerek sanayileşme ve gerekse umumî bina ve mekteplerin inşasına yardım etmek üzere borç altın para verdi. Sovyet pilotları genç Türk kadın ve erkeklerinin uçuş talimlerine yardım ettiler.

Atatürk Lenin, Trotsky ve Marx'ın yazılarının Türkiye'de okunmasını ve incelenmesini men ve Sovyet radyosunun dinlenmesini bir suç addetmemişse de, Komünist Partisi ajanlarının ve komünist propagandasının Türkiye'ye girmemesine dikkat etmişti. Sınıf mücadelesi fikrini geliştiren Komünist Partisi sınıfsız Türkiye'den kovulmuştu.

Sovyet ve Türk görüşünü birbirinden ayıran diğer bir hat daha vardır. Evvelce gördüğümüz veçhile Atatürk'ün milliyetçiliği, hem her milletin millî istiklâlini ve hem de bütün milletlerin milletlerarası bağlılığını icap ettiriyordu. Bu suretle Türkiye'nin millî şuuru, Rusya'yı Afganistan'dan ta Tuna'ya kadar müdafaa etmek üzere bir sıra tampon devletleri, nüfuz bölgeleri ve himayeler vücade getirmekten ibaret geçmiş bir emniyet sistemi tesisine dair herhangi bir projeye uygun gelmemekteydi. Sadaabat ve Balkan Paktlarına üye olan bu devletleri bölge sistemi dahilinde birbirine bağlayan Türkiye'ydi. Türkiye tam yüz sene evvel bir nevi geopolitikal blok yahud garp emperyalizmine karşı Rus tahkimatının muvakkat mevzileri olarak kullanılmak üzere Osmanlı Türkiyesini "himaye" eden eski Hünkâr İskelesi "Rus dostluk" anlaşmasına doğru geri gitmek istemedi. Ne de Türkiye'ye, sulh yoluyla değişiklik ve ortak güvenlik sağlayan, regional ve international tabiiyet teşkilâtı; Trotsky'in cihan inkılâbı hakkındaki müfrit inciline yahud international işbirliğine Sovyetlerin müstakbel iştirakini önleyen Stalin'in muvakkat izolasyonizmine uydu. Bilâkis Genç Türklerin bir ittifak

aradıkları gibi Atatürk tek taraflı ve şüpheli izolasyon haricinde bir yol araştırmaktaydı.

Türkiye şarkla garp arasında bir seçme yapmak veyahut bunlardan birine peyk olmak istemedi. Daha ziyade o, şarkla garp arasında geçit üzerinde bulunan orta bir ülke vücade getirmekten ibaret tarihî durumunu anladı. Bugün tek bir dünya halinde birleşmek mecburiyetinde olan iki dünyaya birden ait olduğunu gördü. Albay W.J. Donovan'a 1941 Şubatında Ankara'da bir Türk başmuharririnin söylediği gibi, "İnsanî prensipler üzerine kurulmuş yepyeni bir dünya." Bu husus Türkiye'nin birbirini takip eden iki cumhurbaşkanı, üç başbakanı ve dış işleri bakanlarının açığa vurulmuş görüş ve ferasetleriyle oldu.

Şurası biraz şayanı hayrettir ki Sovyetlerin Yakın ve Orta Doğu komşularını, Ankara; Balkan ve Sadaabat Paktlarına doğru götürmeğe başladığı zaman, her ne kadar bu, Sovyetlere karşı sıkı bir kordon demek değildise de, Moskova Ankara'dan şüphelendi ve kaşlarını çatı. Daha ziyade bu geç kalmış ve noksan olmakla beraber yeni garp emperyalizminin ve ön plânda da Habeşistan'ı ilhak ve Amavutluğu tehdid eden Akdeniz komşusu İtalya'nın sonra da Tuna Balkanlarını Avusturya ve Çekoslovakya üzerinden tehdid eden Hitler Almanyasının pek fena saldırganı genişlemesine karşı müşterek bir müdafaayı teşkil ediyordu.

Şu da az çok şayanı hayrettir ki, şüphelenen Moskova Atatürk'ün ilk Rus dostluğunu tamamlıyan Britanya İttifakını buna ilâve etmesinden ve bu suretle Mihverci İtalya ve Almanya'nın tehlikesini karşılamayı üzerine almak teşebbüsünden hoşlanmadı. Bütün Balkan devletleri arasında yalnız Türkiye Sovyet Komünizminden azade idi. Bundan başka kapatılmış Rusya Akdenizden hiçbir yardım alamamaktaydı.

Türkiye müstakbel garp müttefiklerine yaklaşmakta olduğunu daima şark müttefiklerine bildirdiği halde, 1939'da Britanya murahhas heyetinin ve Türk Dışişleri Bakanının Moskova'da

Britanya - Rus ve Türk - Rus Paktlarını müzakere ettikleri sırada Hitlerizmle uyuşma gibi anî bir atakla Türk müttefiklerini hayrete düşüren ve sarsan Sovyet Rusya oldu. Bu her iki müzakere de geri bırakıldı ve anlaşmaya varılmadı. İki ay sonra Türk - Britanya - Fransa ittifakı imzalandı. Bu da Sovyetlerin şüphesini ve "Garp ve Türk emperyalizm"nden korkusunu artırdı.

Bu suretle zımnî Türk - Rus ittifakının ve fiilî işbirliğinin iki on senesinden sonra geçici bir taraftarlık yapan Sovyetlerle, kat'î olarak Hitlerizme karşı ittifak eden Türkiye arasında gizli anlaşmazlıklar açık bir antigonisme değişti.

Şarkla garp arasında mevcut ve Türkiye'nin doldurmak niyetinde bulunduğu girdap tekrar hattâ daha derin ve geniş olarak açıldı. 18 milyon Türk, 180 milyonluk Rusya ile 80 milyonluk Almanya'nın vücade getirdiği anaforda yutulmak tehlikesiyle karşılaştı. Görünüşe göre Almanya ile Rusya birbirleriyle o kadar sıkı surette yaşıyorlardı ki adeta bu iki hükûmetin Ankara'da iki elçiliği vardı. Ankara'da Çekiçe Orak Hitlerin Gamalı Haçına komşu binayı süslüyor ve ekselans Franz von Papen ve Sergei A. Vinogradoff müşterek duvar parmaklıkları üzerinden ellerini sıkabiliyorlardı.

1939 ile 1943 arasındaki yıllar Moskova'da olduğu kadar Ankara'da da karşılıklı itimatsızlık, şüphe hattâ korku ile dolu ikinci devreyi vücade getirdi. Türk Dışişleri Bakanı Moskova'da, Britanya - Fransa ittifak plânını terk için şiddetle sıkıştırılmış ise de, o bu tazyik önünde iğilmedi, fakat şeref, sadakat ve feraset duygularına sınırsız bağlı kaldı. Moskova soruyordu, bu Britanya filosunun Rusya'ya karşı Boğazlardan Karadenize geçmesine müsaade etmek ve "Garp ve Türk emperyalizmi"nin Kafkas petrol sahalarına bir hücum hazırlamaları demek değil miydi?

Diğer taraftan Ankara soruyordu: Bu Sovyet Rusya'nın Çar Rusya'sının "ebedî emperyalizmine" dönmesini ve Hitlerin yardımıyla Lehistan ve Finlandiya topraklarını ve Baltık devlet-

lerini tekrar ilhak ve benimsemek suretiyle Çar hududlarını yeniden tesis etmek arzusu değil miydi? Sovyet Rusya Hitlerin hezimet ve ricatinden sonra Çar Rusya'sının topraklarını istemiyecek mi? Hattâ eski emperyalist emelleri geride bırakacak bir genişlemeyi gütmeyecek mi? Meselâ görünüşe göre, Balkan projesini Besarabya ve Bukovinada, Tuna ağzını kontrol eden kuzey Dobruca'da fazlasiyle ödemeğe mecbur kalacak Romanya için Rusya ne düşünüyor? Yahut Rusya, henüz kendisine harp açmamış ve bir zamanlar eski Rusya'nın müdafaa ettiği "Büyük Bulgaristan" olmak şansına hâlâ sahip görünen Bulgaristan için ne fikirdedir? Sovyet Rusya Bulgar hudutlarından daha uzaklara güneye, Dobruca boyuna uzanmak ve Karadenizdeki Bulgar üslerini ve ihtimal Büyük Bulgaristan vasıtasile Akdeniz'deki Bulgaristan limanını ele geçirmek istemiyecek mi? Sovyet Rusya İran'dan Hint Okyanusu'ndaki İran limanına kadar uzanmak arzusuna düşmiyecek mi? Bu limanda, Rusların sıcak deniz limanları hakkındaki tarihî emelleri Akdeniz'e inmekten daha âlâ tatmin edilmiş olacaktır; çünkü bütün bunlarla beraber Akdeniz de Karadeniz gibi kapalı bir denizdir. Eğer bütün bunlar böyle ise, Türkiye'yi böylece kuşatmış olan Rusya Türkiye'nin Çanakkale'deki muhafızlığının değiştirilmesi, Kafkas topraklarının -Kars ve Ardahan etrafındaki mıntakanın- Sovyet Rusya'ya iadesi için tazyik yapmıyacak mıdır? Coğrafyanın ehemmiyeti, vaktiyle stratejik hududlar, nüfuz bölgeleri ve kuvvetlerin muvazanesi siyasetinde ifadesini bulan eski bir ruhu ve fikri tekrar canlandıracak mıdır?

Bunlar Türkiye'yi hemen dört yıl boyunca devam eden ve elçi von Papen'in vicdansız entrikaları ve tahrikleriyle diğer Hitlercilerin sahte vesikaları ve haritalarıyla fazlasiyle beslenen bir şüphe içinde tutan meselelerdi. Türk tereddüdü, hattâ resmî Britanya - Rus deklârasyonile de tamamiyle geçmemişti. Bu deklârasyon 10 Ağustos 1941 yılında Ankara'daki Britanya ve

Sovyet elçileri tarafından Türk hükûmetine verilmişti. Bu deklarasyonda aynı tabirlerle her iki hükûmet, “Hiç bir zaman Boğazlar hakkında saldırgan bir niyet ve talepleri” olmadığını bildiriyorlardı. Sovyet elçisi buna şunları da ilâve etmişti: “Alman hükûmeti tarafından şiddetle yayılan kötü niyetli propaganda nazara alınarak, Sovyet Birliği, Türkiye ve Büyük Britanya arasındaki münasebetlere dair görüşler teati edilmelidir.”

(Britanya - Rusya Dışişleri Bakanlarının) Moskova, (Britanya - Amerika - Çin şeflerinin) Tahran ve tekrar (Britanya - Amerika - Türk şeflerinin ve Rus murahhaslarının) Kahire’de yaptıkları dört konferans şüphelerin dağılmasına ziyadesiyle yardım etmiştir. Şark ve garbı temsil eden bu Dört Büyüklerin konferansları, Orta Asya’da birbirleriyle olan çözülmez bağlılığı, “en sıkı bir birlik” ve “Büyük Amerikan ve İngiliz demokrasileri menfaat ve görüşlerinin Sovyet Birliğiyle olan ayniyetini” intaç etmişti. Bu devletler arasında o kadar muhkem karşılıklı bir anlaşma meydana gelmiştir ki tecrübeli ve salâhiyetli bir devlet adamı olan Dışişleri Bakanı Numan Menemencioğlu şunları söyleyebilmişti: “Türkiye ile Rusya arasındaki münasebetler şimdi, hemen hemen, Britanya ile olan münasebetler kadar kuvvetlidir.” Ve ilâve etmişti: “(Kahire’de) meselelerin bütün görünüşlerini tam bir açıklıkla fakat son derece samimî bir anlaşma ile gözden geçirdik. Bilmediğimiz bir çok şeyleri öğrendik ve dostlarımız da bilmedikleri pek çok şeyler öğrendiler. Onları anlamak için mümkün olduğu kadar kendilerine yaklaştık. Aynı surette onlar da menfaat ve imkânlarımızı anlamak için bize yaklaştılar. İşte bu fikir ve ruh bizi en sıkı bir ittifaka kadar gitmeğe ve Kahire’yi mükemmel bir dostluk havası içinde terketmeğe muktedir kıldı. Büyük bir serbesti ile çalıştıktan sonra tam bir anlaşmaya vardık.”

Amerikan ve Türk Cumhurbaşkanılarına gelince, dışişleri bakanı bunun için, sözlerine şunları ilâve etmişti: “Beş dakika

“içinde birbirlerine kırk yıllık dostmuş gibi davrandılar.” İnönü Mr. Roosevelt hakkında şunları söylemişti: “Ben hiç bu kadar sempatik insan görmedim.” Roosevelt İnönü için: “Onun kuvvetli karakteri ve doğruluğu bana tesir etti. Onun şahsında yeni ve sebatlı bir dost edindiğimi hissettim.” demişti.

Washington, Casablanca ve Quebec buluşmalarının yerine geçen ve Tahran, Kahire konferanslarını hazırlayan evvelce yapılmış Moskova anlaşmasından elde edilen netice Cordell Hull’ın kısa ve meydan okuyan deklârasyonunda şu suretle karakterize edilmişti: “Artık nüfuz bölgelerine, ittifaklara, kuvvetler dengesine ihtiyaç kalmıyacaktır.” Bunun yerine “en elverişli tarihte” bütün sulh sever devletlerin eşit hükümrancılığı prensipi üzerine dayanmış milletlerarası umumî bir teşkilât” kurulmuş olacaktır.

Sözün kısası, Sovyet Rusya Akdeniz ve Avrupa Komisyonlarına katılmıştır; millî emniyetini, Türkiye’nin istiklâliyle karşılaşacak, stratejik hududlar ve regional nüfuz bölgeleriyle sağlamayı aramadığını fakat kolektif olduğu kadar millî emniyeti de vücutte getiren dünya otoritesiyle temin etmek istediğini açıkladı. Rusya, işbirliği yapmış milletlerin eşit hükümrancılığına inandığını bildirmiştir. Türkiye ile yapılan Sadaabat Anlaşması’nın azası ve muharebenin devamı boyunca Rusya ve Britanya tarafından işgal edilmiş bulunan, Rusya ve Türkiye’nin müşterek komşusu İran, “toprak bütünlüğünün ve siyasî istiklâlin” senbolü ve “iktisadî bir kuruluşun international acentaları arasına dahil bir devlet” olarak hususî bir surette zikredildi. İran’ın toprak bütünlüğü, Türkiye’nin Sovyetlerle olan doğu hududunun uzatılmıyacağını ifade eder. Biri Hint Okyanusu, diğeri Akdenizle çevrili olan İran ve Türkiye istiklâllerini muhafaza edeceklerdir.

Memnun kalmış Türk devlet adamının, Türk - Rus münasebetlerinin, “hemen hemen Türk - Britanya münasebetleri ka-

dar kuvvetli” olduğu hakkındaki inancını tekrar edelim. En nihayet Türkiye herhangi bir siyasî antitez olarak ne “doğunun ve ne de batının bulunmadığı” bir âlemde şarkla garp arasında hakikî bir rabıta olmuştur.

Bu, şüphesiz, 1937’den itibaren Atatürk’ün görüşüydü: Diğer devletlere bağlı olduğu kadar müstakil Türkiye, Türk sınırının iki kenarı boyunca uzayan en yakın ve en büyük kara devleti Rusya ile, Türk yarımadasının diğer iki kenarında yer alan en yakın ve en büyük deniz devleti Britanya arasında bulunmaktadır.

Türkiye 1937’de Britanya hükûmetine yaklaşıp tam bir emniyet sağlamak için ilk teşebbüslere giriştiği zaman Akdeniz-de Mussolini’yi teskine hâlâ hararetle uğraşan Londra yüz sene-den fazla eski Britanya - Türk ittifak geleneğini yenileyecek bir yol bulamadı. Bu siyaset 1799’da Napoleon’un tecavüzüne kadar başlamış ve saldırgan Çarizme karşı devam etmiş ve Almanya’nın genişlemesile Türkiye’yi evvelki düşmanları, Üçlü İtilâf dahilinde birleşmeye mecbur ettiği zaman değişmişti.

Birinci Cihan Harbinde Atatürk, deniz devletinin Almanya ve Rusya gibi kara devletleri üzerinde kesin üstünlüğüne şahid olmuş ve bu öncü prensibe katılmak hakkındaki azmini bana ifade etmişti. 1937’de Londra’nın geçici sağırılığına rağmen Atatürk plânında ısrar etti, ve bu hususu anlattığımız Cumhuriyet Bayramında pek hoş ve açık bir tarzda gösterdi. İki sene sonra, 19 Ekimde Hitler Ankara’ya çok kurnaz diplomatı Franz von Papen’i tayin etmiş olmasına rağmen, Türk - Britanya - Fransa ittifakı Sir Percy Lorraine’nin halefi, Sir Hugh Montgomery Knatchbull-Huggessen tarafından imzalandı. 1914’te yapılan gizli anlaşmanın aksine olarak 1939’daki ittifak, dünya basınının temsilcileri önünde açık olarak ve memnun olmuş diplomatlar ve askerî şeflerin yüzlerini aydınlatan ışık bolluğu içinde imzalandı. Metin her yerde neşredildi ve tasdik için de meclislere verildi.

Akdenize yahut Balkanlara vuku bulacak bir saldırıya karşı, karşılıklı yardım için akdedilen bu üçlü anlaşmanın muhteviyatına göre, üç millet, eğer bu üç devletten biri bir Avrupa devletinin saldırışı neticesi Akdenizde çatışmaya dahil olurlarsa “iktidarları dahilinde bulunan bütün yardımları” yapmayı ve “tesirli bir işbirliğini” kabul ettiler. Maamafih, Türkiye’nin, kendisini Sovyetlerle silâhlı bir anlaşmazlığa götürecektir bir harekete katılmağa zorlanmaması kaydı da anlaşmaya ilâve edildi.

Bu suretle 1914 yılına kadar Anlaşmanın askerî maddeleri tatbik edilmedi ve Türkiye sebebini bilâhare anlatacağımız üzere, muhasımlara ne çarpışma zemini ve ne de bunların buluşmalarına yarıyan bir geçit yolu oldu. Yalnız şunu göstermek kâfidir ki, bu devir zarfında Türkiye ne yapmışsa Britanya ve Fransa’nın tam bilgi ve muvafakatiyle yapmıştır. Britanya Dışişleri Bakanı ve Genel Kurmay Başkanı Türk meslektaşlarıyla Ankara’da bir çok görüşmelerde bulunmuşlardır. En geç 1943 Şubatında Casablanca konferansından sonra Cumhurbaşkanı İnönü askerî müşavirleriyle birlikte Britanya harb lideri Mr. Churchill’le Adana’da görüştü. Bütün bu görüşmeler nasıl ve ne zaman hareket edileceği veya edilmeyeceği hakkında karşılıklı bir anlaşma ile sona erdi.

Esaslı olaylar ve bunlarla ilgili görüşler Churchill tarafından Kamaralara verilen raporda resmî olarak hulâsa edildi:

“Casablanca Konferansından sonra Reis Roosevelt’in tam muvafakatiyle Kahire ve Türkiye’ye uçtum Adana’da Türk tayyarecileri tarafından takviye ve Britanya Hurricane tayyareleriyle mükemmel bir surette teçhiz edilmiş Türk uçak alanına indim. Karla örtülü Toros dağlarından mineli bir tırtıl gibi kıvrılarak gelen Cumhurbaşkanının treni Türk Cumhuriyetinin Şefini, Başbakanını, Dışişleri Bakanını, Genel Sekreterini, Mareşal Çakmağı ve Parti liderlerini -Türkiye’nin yüksek icra kuvveti temsilcilerini- getiriyordu.

“Türkiye’yi tehlikeye sokmak siyasetimize dahil değildir Bilâkis Türkiye’ye gelecek bir felâket Britanya ve Birleşmiş Milletler için de bir felâket olur. Şimdiye kadar Türkiye herhangi bir taraftan gelecek tecavüze karşı muhkem bir mâni vücade getirmiştir; ve bu suretle hareket etmekle en karanlık günlerimizde bile muharebenin Türkiye’den geçerek İran ve Irak’a bulaşmasına mâni olmak ve Abadan’da bulunan ve bütün doğu harbi üzerinde hayatî bir ehemmiyeti haiz olan petrol sahalarının tehdidini önlemek suretiyle bize paha biçilmez hizmetlerde bulunmuştur.”

Churchill sözlerini şöyle bitirmişti: “Birleşmiş Milletler ve bilhassa Britanya ve Türkiye’nin modern bir ordunun bütün teçhizatlarıyla teçhiz edilmesi ve cesur piyadesinin bugünkü muharebe meydanlarında kat’î rol oynayan esas silâhlardan mahrum edilmemesi büyük bir ehemmiyet taşır. Biz ve Amerika Birleşik Devletleri bu silâhları şimdi -1943’te- ilk defa olarak Türk demiryollarının ve diğer nakliye vasıtalarının taşıyabilecekleri derecede Türkiye’ye verecek bir durumdayız. Alabilecekleri kadar verebiliriz. Türk askerleri bu silâhları kullanmasını öğreninceye kadar veya daha çabuk bir zamanda verebiliriz. Son konferansımızda Türkiye’den, umumî müdafaa kudretini fazlasiyle inkişaf ettirmesini, muvasala yollarının ıslahını ve yeni silâhları kabul etmek suretiyle ordusunu yüksek bir derecede verimli hale sokmasını çabuklaştırması için, silâhlanma işini -şimdi Ankara’da bulunan- Britanya ve Türk müşterek askerî heyetine bırakmasından başka bir şey rica etmedim... Türkiye müttfikimizdir. Türkiye dostumuzdur. Biz onun topraklarının, haklarının, menfaatlerinin fiilen muhafaza edilmesini görmeyi arzu ederiz ve Türkiye ile, yirmi yıllık bir anlaşmayla bağlı bulunduğumuz büyük Rus dostlarımız arasında bilhassa dostça ve sıcak bir münasebetin kurulduğunu görmek istiyoruz.”

Bundan başka Ankara’da bulunan Britanya elçisi, Britanya’nın Türkiye’den harbe girmesini istediği ve onun da bunu

reddettiği hakkında, Almanlar tarafından uydurulmuş raporları resmen yalanladı ve “her iki taraf görüşlerinin birbirleriyle tamamiyle uyuştuğunu” söyledi.

Türkler, harp sonrası meselelerinde Türk menfaatlerinin icabı veçhile nazara alınacağı hakkında, hususiyle Adana’da verilen teminattan dolayı memnuniyet izhar ettiler. Başbakan Halkevindeki konuşmasında, Britanya ile Türkiye arasındaki karşılıklı dostluğu ve itimadı “yıkılmaz” olarak vasıflandırdı. Büyük Millet Meclisinde de şunları söyledi: “Adana Konferansından itibaren Türkler Mr. Churchill’i daha ziyade tanıdılar ve sevdiler. Türkler her yerde Britanya devlet adamlarının uzatılmış ellerini buldular. Dostlarımız Britanyalılar, uzatılan bu elleri samimî surette sımsıkı tutacağımıza emin olabilirler.” Britanya - Türk dostluğu yalnız karşılıklı menfaat değil fakat iki memleketin hayatî ihtiyaçları da gözönünde tutularak dikte ettirilmiştir. Başbakan “Cumhuriyetçi ve demokrat Amerikaya” da selâmlarını ve hürmet duygularını gönderdi. Kiralama ve Ödünç verme yoluyla verilen levazımdan dolayı teşekkürlerini bildirdi. Dışişleri Bakanı Britanya İttifakını, “sıkı bir anlaşma... Zaman ve mekân itibariyle hududsuz...” tereddüd gölgelerinden uzak” olarak vasıflandırdı.

Fakat Churchill, “Az bir zaman evvel, Almanya’nın Kafkaslara doğru ilerlemesi ve diğer taraftan Almanya-İtalya’nın Mısır’a hücumuyle Türkiye’nin kuşatılacağı benzediğini” kabul etmişti.

Şüphesiz bu, Türkiye’nin ve Orta Doğunun hakikî bir tasviriydi. 1942’de Ankara’da -Cumhurbaşkanı İnönü ve devlet adamları Saracoğlu, Menemencioğlu, Mareşal Çakmak gibi dört şahsiyetin basiretleri Türk siyasetine yol gösterdiği zaman Avrupa - Afrika - Asya haritasına bakıldığı takdirde, Hitlerin Gamalı Haçının yengeç gibi Türkiye’nin dört bir tarafını saran

altı kolunun siyah gölgeleri görülür. Bu çarpık çurpuk kollar üç dikey ve üç yatay paraleller boyunca:

1. Almanya'dan başlayarak, Lehistan ve Rusya içinden Karadeniz boyunca Rus Türk hududuna kadar;

2. İtalya'dan başlayarak Arnavutluk, Yugoslavya üzerinden geçerek Karadeniz Türk sahillerine doğru;

3. Afrika'da Libya içinden Mısır'a doğru ilerliyen Alman ve İtalya ordularıyla; ve

4. Almanya'dan başlayarak İtalya ve Sicilya üzerinden geçerek bu Afrika geçitinden Orta Doğuya ve Türkiye'ye doğru;

5. Balkanlar ve Ege denizinden Türkiye sahilleri boyunca On İki Ada ve Girid'e doğru;

6. Suriye'de, Filistin'de (Berlin'de Hitler'in hizmetinde bulunan Kudüs müftüsü) Irak'ta (Başvekil), İran'da bulunan Mihver Quisling'leri tarafından Türk hududlarına doğru yaklaştırılmaktaydı.

Çarpık haçın sağa doğru olan köşesinde muayyen bir zamana mahsus olmak üzere cenahı açık geçilir bir yol olan Türkiye duruyordu. Churchill'in de gösterdiği şekilde, Türkiye çevrilebilir gibi görünüyordu; ve fiilen de bu çarpık kollarla sarılmış bulunuyordu. Şüphesiz Gamalı Haçın kollarıyla kuşatılmış bu dört bölgeden üçü batı Akdeniz'de bir kale vücade getiren, Malta müstesna olmak üzere, Hitler tarafından, kendisine bitişik topraklarda olduğu gibi, ele geçirilmişti. Ancak tek bir bölge, güney doğuda bulunan dördüncü bölge arazisini korudu, fakat pek çok tehlikelere maruz kaldı. Bu dördüncü bölge Orta Doğunun iki köşe taşını teşkil eden, Türkiye ile Mısır arasında bulunuyordu. Doğu Akdeniz'de bir sığınak vazifesi gören Britanya Kıbrıs'ı da bu bölgeye dahildi. Fakat bu üç köşenin içi ve etrafı Hitler'in zaptettiği topraklarla kuşatılmış olduğu halde iki -Britanya ve Amerika- Okyanus devleti, Hitler Avrupa kalesine da-

ha doğrusu hapishanesine doğru, Atlantik denizinden biri kuzey, diğeri batı Akdeniz'e ve Pasifikten Hint Okyanusunu geçerek İran körfezine ve Kızıldeniz'e -Orta Asya ve Türkiye'ye- giden üç yolu kontrol ediyordu. Bu suretle uzun bir zaman Müttefik deniz kuvveti -Türk liderlerinin hesapladıkları gibi- Hitlerin kuşatılmış kuvvetine üstün olduğunu ispat etti. Bununla beraber, fevkalâde kara zaferlerine rağmen Hitler - Türkiye'nin temel stratejik durumunu korumak mümkün olduğu takdirde - Birleşmiş Milletler tarafından bir gün yenilgiye ve bozguna uğratılmağa mahkûm görünüyordu.

Adana ile Kahire konferansları arasındaki durum böyleydi. Türk Adanasiyle Kahire konferansları arasında Orta Doğu tehlike içinde görünüyordu. Hitlerin diplomatik ası, "silindir şapkalı şeytan" Papen'e birlikte karşı koymak için -metin, sadık Türk liderleri, enerjili Amerikalı Steinhardt, tecrübeli Britanyalı Knatchbull - Huggessen, azimli Rus Vinogradoff gibi- dört milletin devlet adamlarının işbirliğine olduğu kadar cesurane bir itimada da lüzum hasıl oldu. Hakikatte Türkler Şarklılara hâs bir tarzda, Papen'i müteaddit defalar atlatmağa muvaffak oldular. Türk - Britanya anlaşması imza edildiği zaman, olan bitenden habersiz Papen Canterbury Başpiskoposiyile görüşmek üzere davet edildiği İstanbul'a gitmişti. Hitler fitnecisinin aldanışı Almanya için pek ciddî felâketler hazırladı. İnönü Adana'da Churchill'le buluşmak üzere Ankara'dan ayrıldığı zaman, Papen bir av partisiyle meşguldü. Amerika ve Britanya elçileri sabaha kadar Türk Başbakaniyile görüşmek üzere Rus elçiliğinde verilen siyâsî bir yemek partisine iştirak ettikleri zaman ziyafette davet edilmemiş olan Papen'e de İtalyan meslektaşının gösterdiği konukseverlikle iktifa etmesi elverdi.

Türk - Alman resmî münasebeti 1941 Haziranında akdedilmiş dostluk paktına ve 1941 Ekiminde yapılan çok münazeralı krom anlaşmasına dayanıyordu. Dostluk, saldırmazlık ve

karşılıklı danışmaya dair Türk - Alman Anlaşması iki memleketi “kendi topraklarının tamamiyetine ve masuniyetine saygı göstermeğe” mecbur kılmakta ve “ taraflardan her birine karşı vasıtalı veya vasıtasız olarak tevcih edilecek tedbirler almamayı” tahmil etmekteydi. Maamafih anlaşmayı imzalayanlar, “ gelecekte müşterek menfaatlerine dokunan bütün meseleleri anlaşma yoluyla halletmek” üzere birbirlerine bildirmeyi kendilerini mecbur tutmaktaydılar. Bu anlaşma “her iki memleketin hali hazır taahhütlerine zarar getirmeksizin” akdedilmişti.

Böyle bir Türk - Alman Dostluk Anlaşması, üç yaşında bulunan Türk - Britanya İttifakını yahut görünüşe nazaran uyumakta ise de, halen mevcut olan Türk - Rus Dostluk Anlaşmasının yerini mi tuttu yahut bunlara ilâve mi oldu? Ancak Türk siyasetinin an’anevî namuskârlığını ve uzak görüşünü bilmiyenler böyle şüphelere kapılabilirler. Hakikatte anlaşmanın üç safhası, metni ve muhtevasından ziyade anlaşmadan kastedilen manayı ifşa etmekteydi.

İlk safha 18 Haziran günü -Hitler’in Rusya’ya hücumundan dört gün evvel- Rusya’yı kuşatmaktan ibaret gayesini açıkladı. Diğer bir tabirle: Hitler’le Stalin arasında askerî bir cephe ve muhasım bir geçit açtı. Fakat bu, bir taraftan Balkanlarla Ege denizinde, diğer taraftan da Afrika ile Mısır’da, iki Mihver cephe arasındaki geostratejik geçiti kapatamadı. Bilâkis, Türk devlet adamları bu anlaşmanın, Türkiye’ye olduğu kadar, Britanya’ya da Yakın Doğu’da, Alman askerleriyle Orta Doğuda Britanya - Amerika - Rusya mevzileri arasında “tarafsız mani” sağladığını açık bir surette temin ettiler.

İkinci safhada, Türklerin -yine 1914’teki gizli diplomasiye tamamiyle zıt olarak- Britanya hükûmetini müzakerenin her safhasından haberdar etmesi manidardır.

En mühim olan üçüncü safha, tekrarlanan ve devam ettirilen Alman tazyikine rağmen Türkler esas şartlarına bağlı kal-

dılar ve mevcut bütün hakların ve taahhüdlerin (Türk - Britanya ittifakı da dahil olduğu halde) Türk - Alman anlaşmasına üstün tutulacağı hakkında ilâve bir madde de elde etmeğe muvafak oldular.

Türk Başbakanı Meclis'te bir beyanatı esnasında, haricî siyasetin Türk - Britanya İttifakına dayandığını ve Britanya'nın, bu anlaşmaya karşı Türkiye'nin gösterdiği sadakati tayin etmiş olduğunu ve Türkiye ile Britanya arasında tam bir itimad mevcut bulunduğunu bildirdi. "Britanya hükûmeti kararımızın, bazı ahval ve şeraitin doğurduğu zaruretle dikte ettirilmiş olduğunu anladı... Bu centilmen bir milletten gelen yegâne bir itimat gösterisiydi." Bu beyanat alkışlarla karşılandı. Halbuki Alman Dostluk Anlaşması soğuk bir sessizlikle geçiştirildi.

Adeta Türk duygularının bir gösterisi olmak üzere yirmi tayyareciden mürekkep bir grup bombacı ve muharip pilot olarak talim terbiye edilmek üzere Ankara'dan Londra'ya hareket etti. Müteakip aylarda da ilâve gruplar gitmekte devam ettiler. 12 Haziran 1941'de Ankara'dan New York Times gazetesine gelen habere şunlar ilâve edilmişti: "Britanya Türklere hâlâ hürmet ve takdirle bakıyor ve Almanya'yla anlaşmasına rağmen Türkiye'nin kendi tarafında sınıksız duracağını düşünüyor."

Bu inanış müteakip üç yıllık "tarafsızlığın" devamı boyunca vuku bulan her şeyle teyid edildi. Bu üç sene zarfında Türkiye, "manevî bir azmin noksanlığından değil, makine teçhizatının yokluğundan" kaçınılmaz bir hazırlıksızlık içinde bulunuyordu. Alman Anlaşması, ancak Türk liderlerinin kendilerine vazife edindikleri işlerle olan münasebetinden anlaşılabilir. Çünkü yüz seneden fazla bir zamandan beri ilk defa olarak eski bir millet, yeni bir devlet içinde yapıcı bir iş fırsatından faydalanmaktaydı. Bu tarihî işin muhtaç bulunduğu maddî yardımın iktisadî ve ticarî faydalanma şeklinde, Türkiye'nin en sevdiği ve ne de inandığı hattâ şüphelendiği ve korktuğu bir komşudan gelmesi tarihin acı bir cilvesidir.

Maamafih asıl ciddî olan mesele, Türkiye'nin iktisadî hayatının Alman ticaret ve sanayiine artan tabiiyeti oldu. 1933 ve 1936 yılları arasında Türkiye'nin Almanya'ya ihracatı yüzde 19'dan yüzde 51'e çıktı. Aynı tarzda Almanya'nın Türkiye'ye borçlu olduğu meblâğ, Almanya'nın bütün güney doğu Avrupasına olan kliring borçlarının yekûnundan fazla artmıştı. Böyle bir netice Dr. Schacht'ın başarılı mübadele sistemi ve bloke edilmiş marklarla -yani Alman mallariyle- tediye sayesinde elde edilmişti. Hitlerizmin malî sihirbazı bu metodu "son derece basit ve kaba" bir sistem diye adlandırmıştı. Aradaki farkı bertaraf etmek için Türkiye Almanya'dan gelen Almanya'ya giden malların miktarını tahdid etti. Bununla beraber, pamuk, susam, susam yağı, fındık, meyva ve diğer mahsullere, Almanya dünya pazarlarındaki fiatlardan fazla fiyat vermekteydi. 1941'den sonra -Almanya'nın Ege denizinde bulunan Yunan adalarını, Romanya ve Bulgaristan'ın Akdeniz'deki limanlarını kontrol etmesi, Britanya'nın Akdeniz'i kuşatması, Amerika'nın Kızıldeniz'in her vakit açık olmıyan geçitlerini ve Süveyş kanalını sarması yüzünden- Türkiye iktisaden normal ticaretten gitgide tecrit edildi. Ziraat mahsulleri ve madenî ham maddelerle değiştirmek arzusunda bulunduğu manifatura mallarına gelince, Türkiye en büyük sanayi komşusu olan ve Merkezî Avrupadan Türkiye'ye giden kara ve Tuna deniz yollarını kontrol eden ve o zamana kadar Britanya'dan gelen fakat harbin Orta Doğuya sirayetinden dolayı Britanya'dan getirilmesine imkân kalmıyan malları vermeyi teklif eden, kendine yaklaşmış Almanya'nın tazyikini hissetmeğe mecburdu. Bir defa daha, Birinci Dünya Harbinde Alman Başvekil muavininin bana söylediklerinin doğru olduğu anlaşıldı: "Tunayı kontrol eden Orta Avrupayı ve Yakın Doğuyu da kontrol eder." Bu büyük nehir Almanya'dan çıkar, Avusturya, Macaristan ve Yugoslavya'nın başkentlerinden geçer, Romanya ve Bulgaristan'ı birleştirir yahut ayırır ve deltasında Karadeniz'e ulaşır; Rus Ukraynasına ve Türk Küçük Asyasına da

komşu olur. Bütün bu Tuna vadisi şimdi Hitler Almanyası tarafından kontrol edilmektedir.

Sanayileşme programında Türkiye, sanayileşme ve askerî emniyete ait en büyük işlerde Britanya'ya inandı. Meselâ Zonguldak'taki kömür, Karabük'teki demir çelik fabrikaları, elektrik istasyonları - Gemlik'te, deniz üssü, Amerika Kiralama ve Ödünç verme malzemesinin çıkartıldığı başlıca limanlar olan Mersin ve İskenderun'da rıhtımlar ve Türk deniz ticaret gemileri için, gemi inşaatı gibi- liman tesisatı inşaları İngilizlere verilmiştir. Britanya tersanelerine 1939'da dört destroyer, dört denizaltı ve iki mayın gemisi sipariş edildi. 1942'de yüzde 50'den fazla teslimat yapıldı. Krupp'un Çanakkale Boğazı'nı tahkimi hakkındaki bayağı teklifinin reddedilmesi ve Britanya firmasıyla kontrat yapılması ve İngiliz mühendislerinin iktisadî müşavirler tayin edilmesi pek manidar oldu. Britanya hükûmetinin kredileri silâhlanma yolunda sarfedildi. Birleşik Amerika Devletleri Türkiye'den 1940'ta yaptığı ihracatın yüzde 14'ünden daha fazla satın almaya muktedir değildi. Fazla olarak İngiltere'nin, meselâ Ottawa Anlaşmasıyla formüle edilen imparatorluk ve müstemleke ticaret siyasetini takib etmesi Türkiye'de bulunan Britanya Ticaret Cemiyetinin, Almanya'nın insafsız rekabet ve tazyikini ortadan kaldıramamasına sebep olmuştur. Ticaret noktai nazarından bunun için, Britanya ve Amerika Birleşik Devletleri Almanya'dan aşağı bir durumdaydı.

Fakat Türkler sivri süngülere dayanan bir iktisadî anlaymadan doğacak siyasî tehlikeyi daima gözönünde tutuyorlardı. Esas mesele bildirilen sebeplerden dolayı kaçınılmaz bir hal almış olan Almanya'nın Balkanlardaki halihazır üstünlüğü değil, fakat Almanya'nın coğrafi ve sanayi üstünlüğünü, Balkan devletlerini, Hitlerin Yeni Nizamına sokmak için, iktisadî bir monopol vücade getirmek ve siyasî bir tazyik yapmak suretiyle suistimal edip etmemesiydi.

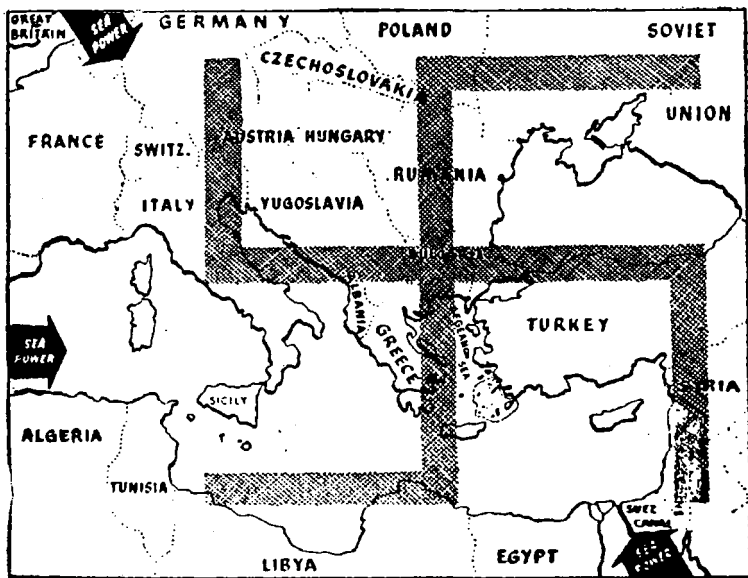
Krom ticaret anlaşması Türkiye'nin müstakil vaziyeti ve kat'î azminin iyi bir delili oldu. Krom zırh levhaları kesmek ve makine yapmak için hayatî bir maddedir. Türkiye bütün dünyada ikinci derecede bir yer işgal ediyor. Türk üretiminin üçte ikisi harp patlayıncaya kadar Almanya'ya gidiyordu. Harp içinde Britanya ve Fransa, Türkiye'nin ihraç edebileceği kromu satın almayı taahhüt ettiler. Fransa'nın düşmesinden sonra Britanya onun hissesini de üzerine aldı. Sonra yıldırım zaferleriyle kabaran Almanya sahneye çıktı ve harp sanayiine teslim edilecek kromun yenileştirilmesinde ve bunun için de Fransa'nın hissesini istedi. Türkiye sadıkane Almanya'nın tekliflerini reddetti ve yapmış olduğu çeşitli tazyikler önünde baş eğmedi. Maamafih 1941'de bir Türk diplomatı şunları söylemişti: "Biz Türkler yalnız kaldığımız ve Almanya'nın istediği şeyleri yapmağa mecbur olduğumuz zaman ittifakımızın şartlarına uygun olarak yapacağımız işlerden Britanya'yı haberdar ettik. Şimdi (1943) Almanya'nın zayıf olduğu bu sırada sözümüzün şerefini muhafaza etmeliyiz. Almanya ile olan mukavelemizi sıkı sıkıya yerine getirdik, fakat bu mukavelemin tatbikini kolaylaştıracak bir yol tutmadık."

Bu resmî Türk noktai nazarı açıkça durumun ehemmiyetini küçümsüyor. Bir çok defalar müzakereler başlamış ve kesilmiştir. Hitler senede 150,000 ton krom istemiş ve bu maksatla diplomatik ve ticarî asoları Franz von Papen'i ve Walter Funk'u Hitler'in ticaret anlaşması ustası İktisad Bakanı Karl Clodius'u, iki merhametsiz murahhas heyetini ve Bulgar - Türk hududunda bulunan Alman ordusunu ortaya sürmüştü. En nihayet anlaşmaya varıldı. Türkler, Britanya'yla olan ittifakı bozmağa yahut dostluğu nihayete erdirmeyi kesinlikle reddettiler. Ancak 8 Ocak 1943'te Britanya - Türk Anlaşması sona erdikten sonra, Almanya 900,000 ton yeni çıkarılmış krom aldı ve 1944'te lokomotifler, yük ve yolcu vagonları, tayyareler, tanklar ve her nevi yedek parçalar, kimyevî ve tıbbî levazımat gibi Alman mal-

lariyle değiştirilmek üzere aynı miktarda krom verildi. Almanya muhtaç bulunduğu kromun yarısını bile alamadı. Hakikatte ancak 180,000 ton yerine 70,000 ton verilmişti. Almanya'ya yapılan Türk ihracatı, Alman harp ekonomisine yardım maksadiyle değil, fakat "mala karşı mal" siyaseti altında, Türkiye'nin muhtaç bulunduğu ve hali hazırda fiilen malları teslim etmiş olan Almanya'dan tedariki mümkün malzemeyi almak için Almanya'ya gönderilmekteydi. Eğer "krom meselesi"nde Almanlar muvaffak olamadılarsa, bu Türklerin müttefiklerine yüz çevirmemiş olmalarından mütevellitti.

Çünkü Türkler (Birinci Dünya Harbinde Genç Türk Türkiye'sini "Pan-German Mısırı" yapmak istedikleri gibi) herhangi bir Pan-German yahut Hitler'in Yeni Nizamına üye olmak istemediler. Onlar İstiklâl Savaşlarında ve müteakıp şiddetli muhalefetlere karşı yaptıkları mücadelenin sonunda ne oldularsa öyle kalmak istiyorlar: Bir Türk Türkiye'si, ne fazla, ne eksik. Bunun için eğer mecbur kalırlarsa savaşıacaklardır.

Britanya askerî sözcüsü 1943 yılı sonunda Ankara'da New York Times muhabirine şunları söylemişti: "Şimdiye kadar Müttefikler, Türkiye'nin harbe girmesini istememişlerdir... Sözlerime işaret koyun, eğer Türkiye'nin şeref ve millî menfaatleri tehlikeye maruz kalırsa Türkler -onları anlamamak gibi meş'um bir hataya düşen budalalara karşı- dövüşecekler, hem de kaplanlar gibi dövüşeceklerdir."

XXV

**KIRMIZI IŞIKLI TARAFSIZLIK
VE ORTAK CEPHE**

Hitler'in Avrupa kalesiyle Orta Doğu arasında Türkiye'nin kesin vaziyet alışı olmasaydı, ne Kahire ve ne de Tahran konferanslarının toplanması pek şüpheliydi. Hitler kıtaları için serbest bir geçit, şimalî Afrika ve cenubî Rusya cephelerinde pek korkunç neticeler doğurabilirdi. En müsait halde Türkiye böyle bir geçişe müsaade etmiş olsa yahut Almanlar zorla mecbur etselerdi, bugün Alman orduları behemahal Türkiye, yahut Mısır'la Rusya, Kahire ile Kafkas, Nil ile Volga arasında herhangi bir komşu mıntakada yığılmış olurlardı. Müttefik orduları -Birinci Dünya Harbinde olduğu gibi- muhakkak olarak fiilen bölünmüş olurlardı. O zaman Alman - Türk ordularının Musul ve Bağdat'ın petrol sahalarını ve bütün Irak'ı, Tahran yakınlarına kadar Irak'ı ele geçireceklerini, Kahire civarında Süveyş kanalında duracaklarını ve Rus Kafkasına olduğu kadar Berlin'de Prens Macthabelli tarafından temsil edilecek Stalin'in vatani Gürcistan'a ulaşacakları da hatırlanmalıdır. Bu takdirde Britanya, Rusya, Birleşik Devletler ve Çin'in mühim devlet adamlarını bir araya toplayan konferanslar da olamazdı.

Türk tarafsızlığı Britanya ve Birleşik Devletlerin Akdeniz ve Orta Doğu kuvvetleriyle ileri kolları İran'ın ve halen Britan-

ya ile müştereken işgal ettikleri sahaların içlerine doğru varmış olan savaşı Rus kuvvetleri arasındaki hali hazır müşterek cephesi mümkün kılmıştır. Türk tarafsızlığı -İran körfezinden ya Bağdat yoluyla Kafkasya'ya, yahut Tahran yoluyla Hazer Denize giden, diğeri Kızıl Deniz ve Süveyş kanalından Filistin - Suriye - Kafkas ve Karadeniz'e uzanan- pek mühim iki, sivil olduğu kadar askerî iâşe yollarının elde tutulmasında imkân vermiştir. Mareşal Stalin bir çok defalar birleşen bu yolların birinci derecedeki ehemmiyetini tekrarlamıştır.

Aslen bir Britanya acentası olan ve 1942'den itibaren Birleşmiş bir Britanya - Amerika cemiyeti halini alan, merkezi Kahire'de, şubeleri; Ankara, Bağdat, Tahran ve Beyrut'ta bulunan, Avrupa'dan daha geniş bir sahayı kaplıyan Almanya'nın nüfusunun fazla bir nüfusa hizmet gören *Orta Doğu Levazım Merkezi*dir. Bu merkez Orta Asya'yı, Türkiye'yi, Suriye'yi, Lübnan'ı, Filistin'i, Ürdün'ü, Irak'ı, İran'ı ve Suudî Arabistan'ı; Doğu Afrika'da, Sudan'ı, Habeşistan'ı ve Britanya Somalisini ihtiva eder. Burada, Akdeniz filosu için zarurî en büyük petrol sanayii, pipeline şebekesi, sayısız tünellerden geçen ve Amerikalıların İran İ.R.T.'si adı verdikleri yeni bir demiryolu sistemi bulunmaktadır. Korkunç dağlardan geçen eğri büğrü dağ yolları Birleşmiş Milletler için stratejik depo ve levazım nakline yarayan yollar haline sokulmuştur.

Türkiye'nin, Hitlerin Balkan ordularıyla Müttefiklerin Orta Asya kuvvetleri arasındaki coğrafi durumu Birleşmiş Milletlerin muharebe gayretlerine paha biçilmez yardımlarda bulunmak imkânını vermiştir. Türkiye'nin tarafsızlık hususundaki durumu bu yardımı hakikileştirmiştir. Türk yarım adasının iner kalkar köprüsü Balkan ve Arabistan yarım adaları üzerindeki köprü başlarıyla birlikte 1914-1918 yılları arasında Müttefik plânlarını altüst eden Osmanlıların üç kıta köprüsünden çok daha kuvvetlidir. Hitler bu köprü'nün kontrolünü kazanmakta olduğu gibi, Orta Do-

ğu'nun petrolünü, madenlerini, pamuklarını ve iâşe maddelerini elde etmek ve Hint Okyanusunda Japonlarla birleşmeyi hakikate çevirmekte de son derece telâş gösteriyordu. Eğer bunda başarı kazansaydı, öyle stratejik politik ve ekonomik faydalar sağlamış olurdu ki bu sayede eski elçi Josef E. Davies'in söylediği gibi harbi: "Kırk ay yerine kırk yıl uzatabilirdi."

Bilâkis, Türkiye Hitler için bir basamak taşı değil, bir mania ve Orta Doğu için geçilmez bir kale hizmetini görmüş ve Müttefiklerin son siperine kadar müdafaaya kadar verdikleri mevzilerinin Hitler Avrupasına karşı taarruz için müstakbel üsler halinde inkişafını sağlamıştır. Mareşal Smuts'ın sözlerine göre: "Orta Doğu yalnız müdafa edilmekle kalmıyacak fakat muharebe sona ermeden muazzam taarruz hareketlerine de sahne olacaktır."

Atatürk Birinci Dünya Harbinde Çar Rusya'sını Boğazların gerisine kapıyarak Yakın Doğu'yu ve Orta Avrupa'yı zaptetmelerine mani olduğu gibi, Türk tarafsızlığını sıkı sıkıya koruyan ve bu suretle Almanya'yı Avrupa hapisanesine tıkayan Cumhurbaşkanı İnönü'de Yakın ve Orta Doğuyu Hitler Almanya'sının zaptından korudu.

Tarafsızlığın muhtelif tipleri vardır. Birine "Kırmızı-Işıklı tarafsızlık" denilebilir. Türkiye'ninki böyle bir tarafsızlıktır. Diğer devletler muhtelif tonda "yeşil-ışıklı tarafsızlık" siyaseti gütmüşlerdir. Meselâ Almanya ile Almanya işgalinde bulunan Norveç arasında bulunan İsveç, filhakika tazyik altında olmakla beraber, Almanya'nın Norveç'e giden ve gelen demiryollarından istifade etmesine razı olmuştur. Hemen benzer durumda, iki Mihver arasında bulunan İsviçre'de Almanya ile İtalya'yı birbirine bağlayan demiryollarından mahdud bir şekilde faydalanmalarına muvafakat etmek mecburiyetinde kalmıştır. Franko İspanya'sının durumu ise bir dereceye kadar başkadır. İki muharip kamp arasında ve işgal edilmiş Fransa ile hudud bulunan İs-

panya, Mihvercilerin başarılarına tarafsızlıktan fazla bir sempati göstermiştir. Hakikatte İspanya durumunu şu şekilde isimlendirdi: Mihvere mütemayıl “harp dışı vaziyeti.” İspanya ancak 1944’te tam bir tarafsızlığı düşünmeğe başlamıştır. 1940’ta Barselona’da bulunduğum sırada İspanya hava servisinin kapısında İspanya’nın İberia yazılı levhası üzerinde göze çarpan bir surette Deutsche Luft-Hansa plâkasının konmuş olduğunu gördüm. İspanya hava servisi hakikatte Hitler hava işaretini ve Gamalı Haçını taşıyan Alman resmî memurları tarafından idare ediliyordu. Ofisin duvarında da Hitlerin büyük bir resmi asılıydı.

Bu yeşil-ışıklı tarafsızlıkların aksine olarak Türkiye; Britanya ve Almanya ile bağlandığı ittifak ve dostluk anlaşmalarında formüle edilmiş siyasî maddelere riayette çok hassas davranırdı. Onun tarafsızlığı iner kalkar köprüyü kapattı ve kırmızı dur işaretini koydu. Bu tarafsızlık şüphesiz her iki taraf için de tatbik edildi; fakat Hitler’e muhtaç bulunduğu ve şiddetle arzu ettiği hatta elde etmek için tazyike kalkıştığı bir yolu kapıyordu. Hiç bir Mihver harp malzemesi İran, Irak ve Suriye’de bulunan beşinci kollara, milliyetçi suikastçilere yahut Hitler ajanlarına ulaşmak üzere geçit bulamadı. Tek bir Hitler askerinin geçmesine müsaade edilmedi. Mihver donanmasının Çanakkale ve İstanbul Boğazlarından, Bulgaristan, Romanya ve Rusya’ya geçmelerine imkân bırakılmadı. Hattâ Almanların, muhriplerini, Alman-Rus harbinde tarafsız Bulgaristan’a satmak ve bunları Karadeniz’de Bulgar limanlarında Almanlara teslim etmek gibi 1914’te yaptıkları şeytanca kurnazlıklara da yer verilmedi.

Müttefiklere gelince, Türk köprüsü Orta Doğuda Müttefik orduları zayıf bulunduğu müddetçe onlara da kapalı kaldı. Müttefikler Türkiye’yi korumak yahut bir Balkan seferini göze almak hususunda her şeyden mahrum bulunuyorlardı. Hakikatte Müttefikler serbest bir geçiş isteğinde bulunmamışlar ve “yol kapalı” işaretinden pek memnun kalmışlardı. Diğer bir şekilde

ifade edersek bu kırmızı ışıık Hitler'i, Türkiye'nin içlerine girmekten ve Türkiye'den geçmekten alıkoymuş ve Müttefiklerle beraber Türkiye'yi de korumuştur.

Diğer bir görüşle diyebiliriz ki, Türkiye vaktinden evvel harbe girmiş olsaydı intihar etmiş ve Müttefiklerin Orta Doğu durumunu da ciddî surette tehlikeye atmış olurdu. Hattâ Türk ordusu Alman yağmacılarını Anadolunun sarp dağlarında ve himayeli çöllerinde durdurmağa muvaffak olsaydı bile Hitler - her nekadar Edirne, İstanbul arasındaki müstahkem mıntaka büyük bir askerî ve tabîî mani vücade getirmektediyse de - Pek muhtemel olarak İstanbul'u, Bulgar çıkıntısının etrafını, Çanakkale Boğazının Avrupa sahilini ele geçirebilirdi. Hitler karadan İstanbul - İzmir hattâ Ankara'ya hücum edebileceği gibi, Bulgaristan, Yunanistan ve On İki Adadaki yakın tayyare meydanlarından faydalanarak bu şehirleri tahrib edebilirdi. Şimdiye kadar tarafsızlık Türk-Müttefik davasına Türklerin harbe girmeleri halinde çok daha fazla hizmet etmiştir.

1943'te Türk Başbakanı Türkiye hakkında şunları söylemişti: "Türkiye hali harpte bulunan iki tarafın kilit mesabesinde bir yer işgal etmektedir." Gördüğümüz veçhile Yakın Doğuda suratını asıp dudaklarını sarkıtmış Bulgaristan'da dahil olduğu halde Balkan grupunu teşkil eden Yunanistan, Yugoslavya, Romanya arasında Türkiye kilit durumundadır. Hitler ordularına karşı Yunanistan ve Yugoslavya'nın gösterdiği mukavemet onun seferî plânını altüst etti ve Türkiye'ye karşı tasarladığı hücumunu da tamamiyle geciktirdi. Diğer iki Balkan devletinin eksikliği ve Romanya ile Bulgaristan, Türk devlet adamlarını bu hükûmetleri Hitler kampından ayırmak ve tekrar Balkan komşularına çevirmek hususunda siyasî kabiliyetlerini sarfetmekten alıkoymadı. Doğu hududunda Türkiye 1943'te İran, Irak ve Afganistan'la olan paktını daha beş sene uzattı, ve bu hükûmetler Mihvere harp ilân ettiler. Türkiye'nin şimaline gelince, burada

Lehistan içlerine süratle ilerliyen, Romanya, Bulgaristan'a doğru akan Rus orduları vardı. Cenupta ve garpta Akdenizi, Orta Doğuyu, Şimalî Afrika'yı kontrol eden ve bu satırların yazıldığı zaman İtalya'ya sağlam bir kuvvetle yerleşmiş bulunan Britanya, Amerika ve savaştan Fransız kuvvetleri bulunmaktaydı. Türkiye, Britanya - Amerika - Fransa kuvvetlerini muhkem güney doğu cephesinde Rusya ile bağlayan potansiyel büyük stratejide kilit mevkiî işgal etmektedir.

Eğer daha önce verilen haritayı gözden geçirirsek Türkiye'nin kırmızı - ışıklı tarafsızlığı Hitler'in çarpışık haçının - Arabistan'ın, Afrika'nın, İtalya'nın ve Rusya'nın bir parçasından ibaret - dört yan kollarının parçalanmasına yardım ettiğini görebiliriz. Bu haçın merkezî kolları Hitler Avrupa kalesinin Türk tabyalarıyla hudud teşkil ettiği yerde birleşirler ve çatışırlar. Eğer güney doğuda herhangi bir yerde Churchill tarafından zikredildiği veçhile "underbelly" bulunuyorsa, bu yer burasıdır. Rus cephesi bir tarafta dursun, Türk hududu karadan Avrupa'ya giden yegâne istilâ yolunu vücade getirir. Bu noktada, amphibious hücumun tehlikeleri büyük miktarda küçültülmüştür. Çünkü Anadolu ve Avrupa yollarının Haydarpaşa'da ve İstanbul'daki sonları on beş dakikada karşıya geçen boğaz gemileriyle birbirlerine bağlıdır. Bu suretle Türk iner kalkar köprüsünü, kara ile kuşatılmış Almanya'nın güney doğusuna atlama tahtası vazifesini görececek bir hale getirmek mümkündü. Bu garptan yapılacak bir taarruzun yerini tutamaz, fakat Britanya adalarının istilâ üssünden geçen Avrupa kutrunun karşı tarafından tamamlayıcı bir taarruz vücade getirir. Şu şartla ki evvelâ garp taarruzu başlamış olsun.

Böyle bir plân gerçekleştirilebilir mi? Türkiye Müttefiklerle "yol açık" işareti verebilecek mi? Harbe katılacak mı?

1937'de Britanya makamlarına gönderdiğim ve 27 Haziran 1939'da Chatham House'a verilen hitabede istifade edilen raporda şöyle bir cevap vermiştim:

Türkiye'nin geleceği hakkında 1937'deki rapor

1. *Balkan milletleri Hitler veya Musollini tarafından hücumu uğrarlarsa savaşacaklardır. Eğer bu hükûmetler Türkiye'yi dinlerlerse hepsi birlikte birbirlerini müdafaa edeceklerdir.*

2. *Yakın ve Orta Doğuda ki bütün milletlerden ziyade Türkiye bir tecüvüze karşı istiklâlini müdafaaada en kesin kararlısıdır.*

3. *Türk Hükûmeti, Türkiye'yi bütün dünya ile bağlayan Akdeniz ve Okyanus yollarını temin için zaruri bulunan deniz kuvvetlerinin ka'î bir amil olduğuna tamamiyle vakıftır.*

4. *Deniz devletleri sırasına girmek suretiyle Türkiye, modern mekanik harp teçhizatını almayı ümit etmektedir.*

5. *Türkiye'nin bilmukabele vereceği askeri kudretinden başka orta bir ülke olarak gelecek müttefikleriyle mümkün düşmanları arasındaki coğrafi vaziyetidir. Bu, Karadeniz'le Akdeniz ve Orta Doğu arasında Türkiye'nin deniz kara ve hava yollarından istifadeyi icap ettirir.*

6. *Türkiye, national yeniden doğuşunu tamamlamak için sulhe muhtaçtır ve sulhü üstün tutar. Bir hücumu uğradığı ve elverişli bir surette teçhiz edildiği takdirde muharebeye girer.*

Biz bu noktaların üçü üzerinde konuşmuştuk, diğer -Türk tarafsızlığında herhangi bir değişikliğin şartları, Türkiye'ye teçhiz için verilecek mühimmat ve Türklerin sulhçu bir siyaseti tercihleri gibi- üçü hakkında bazı izahata lüzum görüyoruz.

Yeniden tekrarlamak gibi bir tehlikeye düşmemek için evvelâ Türk harekâtının ilk üç esasını ortaya koymalıyız. Evvele-mirde Türk siyaseti, Bulgar, Rumen, Macar hükûmetlerine taban tabana zıt olarak, her ne suretle olursa olsun hiç bir arazi ihtirası beslememekte olmasıyle belirir. Bu üç devlet Hitler'in toprak rüşvetlerini almak suretiyle onun tarafına geçtiler. Türkiye millî tecanüsüne o kadar yüksek ve samimî bir kıymet vermektedir ki,

herhangi bir Yunan, Bulgar, Suriyeli, Arap, Ermeni yahut Rus gibi yeni azınlıkları içine almak suretiyle zâfa uğramayı reddediyor. 1912'de İtalya'nın Türklerden aldığı ve Mussolini tarafından Türkiye'nin anayurdunun yanbaşında daimî bir tehlike getirecek surette kuvvetli stratejik üslerle çevrilmiş On İki Ada vardır. Maamafih bu ada halkı Yunanlıdır ve ırkî, dinî ve etnolojikâl düşünceler sebebiyle Türkiye On İki Adanın Yunanistan'a ilhakını kabul ediyor. Türkiye ile Yunanistan talihlerini birleştirerek karşılıklı "hakları ve menfaatleri hemen hemen aynı sayılabilen ve müstakbel durumları karşılıklı ittifaka dayanan bir seviyeye ulaşmış iki memleket vücade getirirler" Türk Dışişleri Bakanı böyle söylemişti. Türkiye ancak kendi sahillerine çok yakın ve sesin işitilebildiği bir mesafede bulunan bazı adaların iadesini umuyor ve bunu da, Amerika - Britanya'nın bazı Pasifik adaları üzerindeki anlaşmalarıyla tatbik edilen müşterek hakimiyete benzeyen bir hakimiyeti gerçekleştirecek daimî Yunan - Türk ittifakı esası üzerinde bekliyor. Cumhurbaşkanı İnönü, Büyük Millet Meclisinde: "Hükûmetimiz bir çok fırsatlarda Türkiye'nin kendi hududları dışında bir karış toprakta gözü olmadığını ve kimsenin haklarına tecavüz niyetinde bulunmadığını" söylemiştir. Bu suretle Türkiye'yi harbe dahil edecek yahut harbe tamah ettirecek hiç bir toprak arzusu yoktur.

Hakikatte Türkiye Almanya'nın bu çeşit tekliflerini reddetti. Berlin'deki Türk elçisinin Ankara'ya şu teklifleri getirdiği haber verilmişti:

1. Doğrudan doğruya transit müsaadesi ve Alman kıtalarının güney Kafkas ve Irak'a karşı yapacağı hareket için Türk üslerinden istifade mukabilinde Alman hükûmeti şunları teklif eder:

2. Muharebenin devamı müddetince Musul petrol kuyularının istihsalinin yüzde ellisi kayıtsız şartsız Türkiye'ye verilecektir. Muharebenin sonunda Türkiye'nin tevzi edeceği bütün istihsalden, muhtaç bulunduğu petrolun mubayaası için Almanya'ya tercihlî bir tarife garanti edecektir.

3. Suriye üzerinde on beş yıllık bir Türk mandası kurulacak ve müddetin sonunda plebisite müracaatle bu manda Suriye'nin tamimiyle Türkiye'ye verilmesiyle neticelenecektir. (Plebisitin neticesi Almanlar tarafından garanti edilecektir.)

4. Limni, Midilli, Sakız adaları Türkiye'ye terkedilecektir. Yalnız muhasamatın sonuna kadar buralarda yerleşmiş bulunan Mihver kıtaları ve denizaltıları için üs hizmetini görmekte devam edecektir.

5. Yunan Trakyasının bir kısmının terkiyle Türkiye'nin garp hududu takviye edilecektir.

Elçi von Papen İspanyalı bir muhbire şunları söyliyerek açık bir teklifte bulunmak cesaretini göstermişti: "Akdeniz'de İspanya ve Türkiye denizi kontrol edeceklerdir. Türkiye'ye Suriye ve İran'da nüfuz mintakaları ayrılacaktır. Avrupa milletleri Yeni Nizamla işbirliği yapmağa mecbur tutulacaklardır. Eğer bunu reddederlerse zorla itaate sevkedilecekler ve isyanlar merhametsizce bastırılacaktır."

Buna karşı Türk cevabı şöyle oldu: "Millî siyasetimiz kimseye toprak vermemek ve kimseden toprak almamaktır." Hitler'in ne radyo ile yaptığı hitabe ve ne de hava yoliyle beş kişilik bir heyet tarafından Ankara'ya gönderilen dramatik mesaj muvaffak olabildi.

Ankara'dan yapılan bir radyo neşriyatı: "Harpten evvel yapılan Alman araştırmaları, içinde Almanya'nın hâkim olmak arzusunun bulunduğu, kendi kendine yeter bir Avrupa devletinin bütün Akdenize, Arap yarımadasına ve Anadolu İran yaylalarına ve dünyanın bu parçalarında mevcut deniz yollarına muhtaç olduğunu" meydana çıkarmıştır.

1942'de Türk polisi Suriye, Irak ve İran etrafında casusluk yapmakla şüpheli on üç Mihver ajanını tevkif etti. Bunlar arasında İstanbul'da bulunan Alman Haberler Bürosunda müter-

cimlik suretiyle çalışan üç de Suriyeli vardı. Alman mecmuası Singnal'in ve Sovyetler aleyhinde (Berlin'de basılan) Novo Slova gazetesinin Türkiye'ye girmesi menedildi. Türk makamları bütün Alman mürebbi ve dadıların on beş gün içerisinde Türkiye'yi terketmelerini emretti. Altı yardımcısı ile Ankara'ya gelmiş bulunan Alman matbuat şefi meşhur Paul Schmidt, Türk hükümetini Britanya taraftarı matbuata gem taktırmağa, Britanya haberlerinin neşrini menetmeğe mecbur kılmak hususundaki teşebbüsleri suya düştükten biraz sonra Türkiye'yi terketti.

Türkiye kendisine teklif edilen rüşvetler karşısında gösterdiği aynı metaneti, yapılan tehditler karşısında da gösterdi. Ne tehdid edici askerî hareketler, ne iktisadî tazyikler ve ne de radyo ile yapılan tahrikât hattâ Mihver kışkırtıcıları tarafından iki sene devam eden fiilî kuşatma boyunca Türk azmini değiştirmedi. Hattâ Genel Kurmay Başkanı Fevzi Çakmak 1942'de Almanya tarafından Rus hududuna davet edilmiş, fakat gösterilenler kendisine hiç bir tesir yapmamıştır.

Sonra öyle bir gün geldi ki ahval tersine döndü. Britanya - Amerika - Fransa Batı Akdenizi zaptettiler, Sovyet orduları Alman müsteavlilerini adım adım geriye Lehistan, Romanya hududlarına atmağa başladılar.

Türkiye İkinci Dünya Harbi başlamazdan evvel kararını vermiş ve tutacağı tarafı seçmişti. Türkler kolektif emniyet lehinde ve mütecaviz devletler aleyhinde karar vermişti. Türklerin millî tecanüsleri ve yabancı müdahaleye karşı mukavemetlerine ilâve olarak Türkiye'nin kırmızı-ışıklı tarafsızlığının fiilen çarpışmaya iştirak edip etmiyeceği son sualine yaklaşılmazdan evvel, Türk siyasetinde anlamak mecburiyetinde olduğumuz üç temel etken vardır.

Herhangi bir Türk hareketi müşterek strateji ve müşterek bir programla bütün Avrupa seferiyle bağlanmak mecburiyetindedir... Türk hareketi, Rusya, Britanya ve Amerika arasında ya-

pılan Moskova konferansında formüle edildiği gibi, “doğu, batı ve güneyden” yapılacak müşterek bir harekâtın “mekân ve zamanına” ve Türkiye, Rusya, Amerika ve Britanya arasında yapılan Kahire konferansının açıkça ilân ettiği üzere, “en sıkı bir birliğe ve aynı gayeye” uygun olarak başlamalıdır. Türkiye tarafından yapılacak ayrı ve acele bir hareket, zamansız yapılmış ve tehlikeli bir hareket olur. Ancak kararlaştırılmış bir günde yapılacak hareket hayatî bir ehemmiyeti haiz olan tam bir askerî yardımın teminine yarıyabilir.

Bir Türk harekâtının muhasamata doğru inkişafının *Sine qua non*’ı -olmazsa olmaz- ordusunun tamamıyla teçhizi ve bu suretle harbi başarıyla sona erdirmesidir. “Ne çok acele ve ne de çok az”la. Türk - Britanya - Fransa İttifakı, Britanya ile Fransa ve bilhassa General Weygand’ın Suriye arsenalinin, Türkiye’yi harp malzemesiyle lâzım olduğu miktarda teçhize mecbur etti. Ve bu yapıldığı takdirde Türkiye’yi yukarıda gösterilen şartlar altında Britanya ve Fransa’ya yardıma mecbur kıldı. Fakat her iki parti de taahhütlerini yerine getirmeğe muktedir olmadı. Fransa ve Suriye yıkıldığı, Britanya modern teçhizatının bir çoğunu Avrupa’da terk ve zayi ederek yalnız başına kaldığı zaman, Orta Doğu cephesinin kat’î karakterine vâkıf olan W. Churchill, Britanya adalarını asgarî teçhizattan hemen hemen tahliye ederek, Britanya için hayatî ehemmiyeti haiz Mısır’a giden yolun himayesine cüret gösterdi. O zaman bu hat bazılarını Britanya Commonwealth’inin biricik hayatî yolu olarak gözüktü. Halen bu hat Rusya’nın Orta Doğu mevziine Birleşik Devletlere ve Türkiye’ye giden bir yoldur. Vakit vakit Britanya henüz tamamlanmamış Amerikan silâhları için alelâcele müracaat ettiği ve “Britanya’da milyonlarca boş el 1919’da Amerika depolarında yağlanıp bir tarafa bırakılmış tüfek ve toplara hırsla uzandığı” (45) zaman, artık Britanya başkaları için harp teçhizatı ayıramazdı. Yalnız Yunanistan bir istisna teşkil ediyordu.

Çünkü Britanya felâkete maruz Orta Doğu'yu takviye için bir defa daha orada çarpışmak zorunda kalmıştır. Bizzat Türkiye Yunan müttefikine çift hayvanları, buğday, kömür ve diğer ticaret maddeleri vermek ve daha sonra yarım milyon Yunan çocuğunu Türkiye'ye davet etmek suretiyle yardımda bulundu.

Maamafih ilk Amerikan yardımı, Britanya levazımatının yerini tuttu. 3 Ocak 1941 yılında Washington'dan bildirildiğine göre Cumhurbaşkanı, Türkiye müdafaasının "Birleşik Amerika Devletlerinin müdafaası için hayatî bir mesele" olduğunu söylemişti. Mümkün olduğu kadar kısa bir zamanda Türkiye'ye muhtaç bulunduğu şeyleri vermek için Ödünç verme ve Kiralama dairesine talimat verildi. Resmî ağızlardan bildirildiğine göre mühim miktarda harp levazımı Türkiye'ye gönderilmiş ve "bugünkü hareket Türkiye'nin artık Birleşik Amerika Devletleri ve Britanya ile işbirliği yaptığını" göstermiştir.

Daha sonra, Britanya gittikçe artan bir kuvvetle Orta Doğu'yu ve Türkiye'yi top, kamyon, lokomotif, uçak, denizaltı ve diğer harp malzemesiyle teçhiz etmeğe muktedir oldu. (1943'te Ankara'da Cumhuriyet Bayramı günü yapılan mutat resmi geçitte Britanya'da yapılmış miğferler, çizmeler ve Amerikan tanksavar topları, bindirilmiş toplar, keşif arabaları Türk halkında büyük bir tesir uyandırmıştır.) Adana Konferansından sonra 1943 yılının başlarında Britanya'nın yaptığı harp malzemesi tesliminin süratle yapıldığı bildirildi. Şüphesiz halen Türkiye'ye bir çok esaslı malzemeler henüz teslim edilmemiştir. Tahran ve Kahire Konferansları evvelce yapılan Adana buluşması gibi Türkiye'ye Birleşik Amerika Devletlerinin ve Britanya'nın verecekleri harp malzemesinin büyük bir miktarını önceden tayin etti. Kahire'de Cumhur Başkanı İnönü ve Askerî Şefleri meseleyi Orta Doğu ve Balkan eksperleri ve şimdi General Dwight D. Eisenhower'ın yerine Akdeniz'de Müttefiklerin başkumandanı General Sir Henry Maitland Wilson Türk "kırmızı-ışıklı" taraf-

sızlığının ehemmiyetine vukufuyla tanınmaktadır. Hakikatte o, Ankara'da da Türk Genel Kurmaylığını bir çok defa ziyaret etmiştir. Bu ziyaretlerden maksat muhtelif konferanslarda devlet adamlarının vermiş oldukları kararları tatbik oldu.

Türkiye'nin harbe girmesi için ilk millî şart Genel Kurmaylığın tamamiyle tatmin edilmiş, Türk ordusunun hazırlanmış ve vadedilen zarurî teçhizatın teslim ve yerlerine dağıtılmış olması keyfiyetidir. İleri gelen bir millet vekili ve emektar bir gazeteci olan Hüseyin Cahit Yalçın şunları yazıyordu: "Britanya ile yaptığımız ittifak anlaşmasının metnine ve ruhuna uygun olarak taahhüdlerimizi yerine getirmeğe hazırız. Fakat intihar etmeyi reddederiz... Neden Müttefikler şimdiye kadar İkinci Cepheyi açmamışlardır? Acaba İkinci cepheyi açmak istemedikleri için mi? Hayır. Şüphesiz hayır. Henüz daha hazır olmadıkları için mi? Hazır olmak zarureti yalnız Britanya ve Amerika için varid de bizim için değil mi?"

Türkiye'nin hazırlanması ve hazır bulunması Çanakkale Boğazından itibaren kuvvetle tahkim edilmiş On İki Ada ve bir kayadan ibaret Scarpanto mahzen ve kazamatlarından geçerek Doğu Akdeniz'de "Alman Maltası" vücade getiren ve korkunç Girit kalesine kadar uzayan Türk sahilleri boyunca Almanya'nın işgalinde bulunan Ege adalarının demir çemberinden evvelemede kurtulmak lüzumunu mu, yahutta bu adadan adaya giden demir çemberin kırılmasında Müttefiklere katılmayı ve Doğu Akdeniz'in kontrolünün yeniden kazanılmasında behemahal hazır bulunmayı mı ifade ettiğini söylemek askerî bir mesele olup siyâsî analizin hududları dışındadır. Burada iki düşünce mektebi vardır: Biri, Türkiye harekete muktedir olmazdan ve hareket etmezden evvel Müttefiklerin bu adaları zaptetmeleri üzerinde duruyor; diğeri bu maksadı elde etmek için Türklerle işbirliğini umuyor. Herhalde Ocak ayında Almanların, İngilizlerin elinden On İki Adadan bazılarını almaları, Türkiye'nin kararını ne daha

kolaylaştırmış ve ne de Roma muharebesinin muvakkat başarısızlığı Türkiye'yi ümitsizliğe düşürmüştür. Girit Yunanistan ve Türkiye arasındaki Doğu Akdeniz'e daha fazla kuvvet göndermek ve bu suretle uzun Türk sahilini Alman işgalinde bulunan Ege denizindeki bütün Yunan adalarından gelecek bir kara istilâsı tehlikesinden kurtarmanın makul veya mümkün olup olmadığını söylemenin henüz zamanı gelmemiştir.

Türkiye harp ilân etmeksizin kara, deniz ve göklerini emrimize vermekle yahud Almanya'ya ihraç ettiği hayatî harp malzemesini bilhassa stratejik askerî madenlerin ihracatını kesmek suretiyle paha biçilmez yardımda bulunabilir.

1. Türkiye; Suriye, Filistin, Mısır ve aynı suretle Irak, İran'dan Türkiye demir ve kara yollariyle Bulgaristan ve Karadeniz'de bulunan Alman cephesine karşı yapılacak nakliyatı kolaylaştırmak için Orta Doğu'da bulunan Müttefik ordularına iner kalkar köprüyü açabilir. Böyle bir hareket veya tehdidi Bulgar ve Romanya'yı yola getirmeye -harpten evvelki Balkan komününe geri çevirerek Hitler kuvvetlerine karşı Türk ittifaklarına katmağa- sebep olabilir. Bu hareket Hitlerin Balkan cephesini mutlaka tutunamaz bir hale getirir. Aynı suretle Türkiye'den Balkan yarım adasına doğru savaşı yeni bir cephenin açılması, Yugoslavya ve Yunan vatansever grupları ve İtalya'da bulunan Adriyatik Müttefik ordularıyla birleşmektir ki bu da aynı neticeyi verebilir.

2. Türkiye Çanakkale ve Karadeniz Boğazlarından Rusya'yı teçhiz etmek ve Rusya, Romanya ve Bulgaristan'daki Alman cephesiyle karşılaşmak üzere Britanya harp gemilerini Karadeniz'e bırakabilir. (2 Temmuz 1936'da Montreux Anlaşması'nın XX maddesi: "Muharebe zamanında Türkiye harbe girdiği takdirde harp gemilerine yol verme hususu tamamiyle Türk hükûmetine bırakılmıştır. XXI maddesi: Türkiye yakın bir harp tehlikesiyle tehdit edildiğini düşünmek mecburiyetinde kaldığı

takdirde XX madde muhteviyatını tatbik hakkına malik olur” demektedir.)

3. Türkiye İstanbul, Ankara, İzmir, Diyarbakır ve Eskişehir’de bulunan hava meydanlarını Ege adalarında Bulgaristan ve Romanya’da Alman işgalinde bulunan arazilere karşı yapılacak hareketler için faydalanmak üzere Müttefiklerin emrine ve-rebilir. Portekiz’in Asor adalarında yaptığı gibi böyle bir bırakış mevzuumuz dışındadır. Çünkü Portekiz kendisinden çok uzakta bulunan Almanya’nın arkadan vuruşuna maruz değildir. Halbuki Türkiye pek yakın mesafede bulunan Alman kara ve deniz üs-lerinden doğrudan doğruya hücumu uğrayabilir.

4. Türkiye yapacağı pamuk, işlenmiş deri ve bilhassa krom gibi harp levazımını Almanya’ya göndermeden el çekebi-lir. Krom teslimatının kesilmesi Almanya’yı bazı çelik istihsa-linden hemen hemen yüzde elli mahrum edebilir. Almanya diğer yüzde elliği Yugoslavya ve Yunanistan’dan alabilirse de bu da gerilla harbi yapan partizanların artan tehditleri ve demiryolla-rının tahribile daima bir tehdid altındadır. Maamafih krom nak-liyatının kesilmesi aynı zamanda hâlâ muteber bulunan Clodius Anlaşmasının ve halihazırda yapılan borcun reddini ve Alman-ya’ya karşı açıktan açığa meydan okuyuşu ifade eder.

Diğer bir tabirle, Hitler bu gibi düşmanca hareketlerin her birini harp ilânıyla bir sayar ve mukabelede bulunur. Türkiye böyle neticeler için hazırlanmış bulunduğu yahut Varşova, Rotterdam veya Coventry’den daha kolay ve daha çabuk- bir kaç hava hücumuyla kolayca tahrip edilmesi kabil ve bombalara kar-şı tamamiyle açık İzmir, İstanbul, Ankara’nın havadan himaye edileceğinden emin olmalıdır.

Bu gibi imkânları gözönünde tutarak Türkiye’nin harbe girmek hususunda tam mesuliyeti ne dereceye kadar kabul et-meğe hazır olduğunu sorabiliriz. Halihazırda askerî liderlik Ata-türk’ün en yakın arkadaşlarından olup Sakarya’da, İnönü’nde,

Çanakkale’de parlak zaferleriyle şöhret almış iki şahsiyet -Gelibolu ve Sakarya’da Mareşal Fevzi Çakmak, Sakarya ve İnönü’nde Cumhurbaşkanı İsmet İnönü- üzerinde bulunmaktadır. Bu iki lider en büyük silâh arkadaşları Kemal Atatürk’le beraber Türkiye’nin, iyi yetiştirilmiş muvazzaf ve yedek subayları ve Field. Mareşal Allenby ve Albay Lawrence’in sözlerine göre, “dünyanın en mükemmel tabîî askerleri” olmak şöhretini kazanmış köylü askerlerden vücade gelmiş bir orduya sahip olmasına büyük ehemmiyet vermişlerdir. Lawrence gibi müthiş bir Türk düşmanı olan arkadaşının sözlerine göre: “Partial elbiseli, yarı aç yarı tok, ekseriya çıplak ayaklı ezgin bitkin bu askerler zaptedilemezler... Bu orduyu vücade getiren Türk köylüsünün ayaklarına hürmet nişaneleri koyuyorum. Türk askeri bir çok faziletlerle bezenmiştir.” İstiklâl Savaşında -Ankara’daki millî anıttan öğrendiğimiz gibi- Türk kadını memleketinin hürriyeti için erkeğiyle yanyana savaşmıştır. Şimdi Türk kızları memleketlerini anaları gibi müdafaa etmek için mekteplerde askerî talim ve terbiye görmektedirler.

Türkiye harbe girdiği takdirde 1910’dan 1922 yılına kadar on iki yıldan fazla bir zaman harp halinde bulunduktan sonra asırlardanberi bütün komşularıyla en uzun bir sulh devri yaşamış bir nesle bu harbi yapmak düşecektir. Türkiye devamlı bir sulhun taraftarı olup yeni bir millet yeni bir devlet, yeni şehirler, yeni iktisad hattâ muharebeden sonra yine ümid edilen yeni bir Balkan regionalism siyaseti yaratmakta muvaffak olmuştur. Bu zihniyet Türkiye’yi bir defa daha Balkan harbi yapmaktan çekindirmiş ve Türk devlet adamlarına komşuları Bulgarlara ve Rumenlere “kansız mücadeleye” dönmelerini söylemek cesaretini vermiştir. Washington gibi, “Harpte birinci, sulhta birinci, vatandaşlarının kalplerinde birinci” olan Atatürk bugünkü liderlerle birlikte dört harp yapmış ve onlara muharebeden ve dış kargaşalıklardan uzak kalmayı öğretmiştir. 1 Ocak 1941’de İnönü

nü'nün açıkladığı gibi: "Türkiye Avrupa ile Asya arasında rap-tedici bir bağ teşkil ederek her zaman olduğu gibi sükûnet mer-kezi olmuştur. Sulh kaynağı olabildiği takdirde ise muhakkak olarak büyük bir sevinç duyacaktır."

Atatürk arkadaşları olan liderlere, birbirine kenetlenmiş istiklâl ve tabiiyetin, millî ve kolektif emniyetin hakikî manala-rını anlamayı da öğretmişti. Bu liderler en büyük silâh ve fikir arkadaşlarına imanla katılıyorlar. Üç kıta arasındaki orta ülke harp sonrası emniyetini; müstakbel siyasî ve iktisadî emniyeti kat'îyetle istiycek devletler camiasına bağlandığı takdirde sağ-lıyabilecektir. Milletlerarası Türk bağlılığı kadar Türk istiklâli de, Türkiye'nin, emniyet ve sulhu sağlayacaklara uzaktan bir se-yirci olarak değil mesuliyetli bir işbirliği yapmak suretiyle ka-tılmasını icap ettirmektedir.

Atatürk'ün halefleri İnönü'nün bizzat adlandırdığı gibi "yardımcıları" Atatürk'ün yarattığı millî birlik tarafından hâlâ desteklenmektedirler. Hükûmet gazetesi Ulus bunu yakında şöyle ifade etmişti: "Biz içinde gedik açılması imkânı olmıyan bir cephe teşkil ediyoruz. Millî Şerefimize hududsuz bir itimad-la bağlıyız. Ordu ve millet gözlerini ona dikmiştir. Bilirsiniz ki o, Türk kanının her damlasını her şeyin üstünde kıymetlendirir. O bizim millî menfaatimizin, vatanımızın hürriyetinin, toprak tamamiyetinin en iyi ne suretle müdafaa edilebileceğini bilen kumandanımızdır. Eğer bir gün vazifemizi yapmağa çağırılırsak biliriz ki milletimizin hayatını, şerefini, refahını sağlayacak ye-gâne yol, bu çağırışa bütün maddî ve manevî kudretimizle cevap vermek ve canımızı malımızı fedaya hazır bulunmaktadır."

Yeni bir Avrupa ve yeni bir dünya düzene koymakta müş-terek mesuliyet prensipi bütün opportunizmi aşar. 1 Ocak 1943 tarihinde Büyük Millet Meclisini açış nutkunda Cumhurbaşkanı İnönü muharebede "medeniyetin ve insaniyetin muzaffer olma-sını arzu" ettiklerini söyledi. Türkler "yıkılmağa mahkûm ta-

hakküm ruhunu” takbih ettiler. Büyük küçük bütün serbest devletlerin samimî işbirliğine dayanan bir düzenin kurulacağına inandılar; kendilerinden başka, herkesin ümitsizliğe düştüğü zamanlar bile bu kanaati muhafaza ettiler. Tahakküm ruhunun ortaya çıkardığı mücadelenin darbeleri; üzerinde insanlığın durduğu temelleri bombaladı. Türkiye 1935 krizinden sonra dış siyasette takip edeceği yolu seçti ve milletlerin “serbestî ve istiklâl-lerine” dayanan medeniyet temellerini tekrar kuvvetlendirmeğe mütemayıl bir siyaset güttü. Cumhurbaşkanı sözlerini şu suretle nihayetlendirdi. Türkiye “insanlığı tazyik eden ve onu emniyet havası içinde serbest nefes almaktan alıkoyan büyük yükü kaldırmak için” en büyük fedakârlıkları yapmağa hazırlanmıştır.

15 Haziran 1945’te Türk Başbakanı Parti Grupunda verdiği bir nutukta şunları söylemişti: “Görüşlerimizle Amerikan görüşleri arasında o kadar yakınlık görüyoruz ki onları kendi görüşlerimiz sayıyoruz. Bu sebeble harpten sonra muharebe imkânını ortadan kaldırmayı gaye edinen; fertlere ve milletlere eşitlik ve hürriyet hakkı sağlayan faaliyetlere bütün kuvvetimizle yardım etmeğe ve katılmağa karar verdik.”

Bu suretle ortaya atılan vaziyetin komşu Avrupa memleketlerinde alâka uyandıracığı tabiidir. Budapeşte’nin başlıca gazetesi manidar olarak şu cevabı verdi: “Biz Türk karakterini biliriz. Eğer Türkiye dünyada medeniyetin ve insanlığın zaferini arzu ettiğini ilân ediyorsa bu zafer için her şeyi göze alacaktır.”

Bu, Atatürk’ün hayatının son senesinde, bugünkü dünya anlaşmazlığını evvelden sezen ve yarının güdeceği kat’î cereyanı ortaya koyan uzak görüşünün ifadesi olan şu sözlerini andırıyor: “Yahudi - Hristiyanlığın bir şubesi olan Müslümanlığa inandığımız halde bir zamanlar dinsiz ve gâvur diye adlandırılan Türklerin Merkezî Avrupa’da medeniyeti tehdid ettikleri görülüyordu. Mamafih şimdi medeniyet âlemi, merkezî Avrupa’dan komşular âleminin dört köşesine yayılan modern barbarlık ve dinsizlik tehdidine karşı Türkler tarafından müdafaa edilecektir.”

*Bu kitap 1943 yılının ikinci yarısında yazılmış ve
1944 yılının Mart ayında basılmıştır. Kitap
baskıya gittiği sırada Türk Dışışleri
Bakanı aşağıdaki beyanatta
bulunmuştur: “Türk
Milleti kendisini
silâha sarılmak
mecburiyetinde
bulursa hayret
etmiyecektir.”*

EK BELGELER

I. Free - lance Elçi

(Hariciyeye Yakın Doğu mütehassısı olarak girmekliğim hakkındaki Hariciye Nazırının teklifini reddettiğim zaman Kaiser Kiel'de yatan Hohenzollern gemisine beni çağırdı ve nazırının teklifini tekrarladı.)

(1) Hariciye Nazırı Ekselans

A. Von Kiderlen-Waechter'e

Kiel, 9 Temmuz 1911

Hohenzollern'de Majeste Kaiser'le yaptığım görüşmeyi size bildirmek hususundaki arzusunu yerine getirmekle bahtiyarım. Her şey akşam Hohenzollern'deki ziyaretim gibi sabah kaptan köprüsünde Majesteleri tarafından kabulümde- tamamiyle kararlaştırıldığı şekilde oldu.

Kaiser bilhassa yalnız kaldığı zaman (bu yalnızlıkta, gemi kaptanının bir kaç adım gerisinde bulunmasıydı) tamamiyle sizin bana anlattığınız gibiydi. Tıpkı herhangi bir kaptan gibi çalimsız, kurumsuz, sade; bir Berlinli aydın gibi konuşkan, enteresan; misafir seven bir ev sahibi gibi hoştu. "İmparator Kırallı" andırır bir hali yoktu. Alelâde spor bir elbise giyinmişti.

İmparatorla görüşmem o kadar tabîî bir hava içinde cereyan etti ki, heyecanım münasip bir söz söylememe mâni oldu. Kaiser sizin ve benim Svabyalı aslımıza temas ederek, bana, benim de Stuttgart'tan mı yoksa Wuerttemberg'in herhangi bir yerinden mi olduğumu sorduğu zaman, Kaiser'in büyük amcası Prusya Kralı Friedrich Wilhelm'in, buna benzer bir sualine Frankfurt'ta toplanan Millî Kurultay azasından bir Svabyalı demokratın vermiş olduğu siyasî cevabı tekrarladım: "Hohenstaufen'le Hohenzollern arasında!" Cevabım (Hohenstaufen'in) Svabyan Alpından olan coğrafi aslımla, (Svabya Hohenstaufen demokrasisiyle, Alman Hohenzollern monarşisini İngiliz tarzında denkleştirmeye teşebbüs eden) dostum Neumann'ın "Demokrasi ve Kaiser'liği"nin demokrat bir takipçisi sıfatında (Hohenzollern) Alman meselesi hakkında siyasî durumunu gösterdi.

Sizin bana bahsettiğiniz meseleyi konuştuk. Hariciye Nezareti Yakın Doğu mütehassıslığı sıfatıyla vazife almaklığım gerektiği hakkındaki arzunuzu tekrarladı. Vaktiyle size; sizinle resmî bağlarla bağlanmamak suretiyle, gayriresmî olarak işbirliği yapmaktan memnun kalacağımı söylediğim gibi ona da aynı cevabı verdim ve sebeblerini anlattım. "İstek" duymadığım hiçbir vazifeyi kabul edemem. Bana düşen işi ancak tam bir spiritual bağımsızlıkla, öz saiklerimle ve yalnız kendime karşı mesul olarak başarabilirim. Öyle hissettim ki Kaiser'de noktai nazarımı anladı.

Nihayet sözümüz, Berlin'de sizinle yaptığımız konuşmalardan bildiğiniz esaslar dahilinde şark politikasına intikal etti. Keza, Panther'in gönderilmesinden evvel Berlin'de bana anlattığınız şekilde Agadir'den bahsettik: Fas üzerinde arazi talebi için değil, fakat sırf (Fransız Fası mukabilinde Almanya'ya Fransa Kongosunun terkinden ibaret) taviz hakkında bir Fransız - Alman müzakeresi için sembolik bir davet olarak geminin Agadir'e gönderilmiş olduğu neticesine vardık. (46)

(Eflatundan aldığınız) “Dünyada hak ve adalet diye kabul ettiğimiz şeyleri gerçekleştirmek için” sizinle muntazam bir işbirliği yapmak maksadiyle Svabya’dan Berlin’e hareketim için münasip fırsattan istifade etmekliğim hakkındaki teklifinizi yerine getirmekle bahtiyar olacağım. Asıl mesele; bir yol bulduğuma emin oluşumdur.

Yeter derecede işler var. Herşeyden evvel Türkiye’yi kültür, ekonomi ve politika bakımından geliştirecek ve kuvvetlendirecek her şey için bir clearinghouse hizmetini görecektür Türk - Alman Cemiyetinin kurulması hazırlıklarını tamamlamak lâzımdır. Gayemiz Türkiye’yi kapitülâsyon zincirlerinden kurtarmak ve ona kayıtsız şartsız bir istiklâl temin etmektir. Bu siyaset Disraeli’nin Yakın Doğu siyasetine uygun olduğundan dolayı çok içten bir arzumuz olan Alman - Britanya anlaşma ve birliğine pekâlâ yol açabilir.

**(2) Halk Komiseri (bilâhare Reich Reisi olan)
Friedrich Ebert’ten**

30 Kasım, 1918

Wuerttemberg Cumhuriyeti yeni başvekilinin size teklif ettiği Wuerttemberg’in Berlin elçiliğini kabul etmediğinizi işittim. Bundan çok memnun oldum. İstanbul’unuzda çalışmak için Hariciye Nezaretinden size yapılan teklifi de kabul etmiyeceğinizi ümid ediyorum.. Size Milletler League’i teşkilâtını bitirir bitirmez başka ve daha büyük işler teklif etmek isterdim. Yakında buluşacağımız yuvarlak masa yemeğinde bu meseleleri ve millet ve dünya münasebetlerinde “İnternational” ve “supernational” arasında henüz yapmış olduğunuz enteresan farkı münakaşa etmek isterdim.

II. Türk Muvafakati

(3) Şeyhülislâmdan

İstanbul, 29 Ağustos 1915

Mahmut Muhtar Paşa'nın İslâmiyete dair kitabıyla Türk literature'üne ait eserleri Avrupalılara tanıttığınızdan dolayı biz Müslümanlar size müteşekkirimiz. Mahmud Muhtar'ın kitabı yalnız hariçte değil pekâlâ İslâm âleminde de aydınlatıcı bir tesir vücutte getirebilir. Şu şartla ki, bazı revisionlarla Türkçeye çevrilsin. Maalesef hattâ İslâm memleketleri arasında bile lâyıkıyla bilinmemesi utanılacak bir haldir. Dinimizin umumî mefhumları Ermeniler ve Yunanlılarda olduğu gibi, hurafelerle ve dar fikirlilikle boğulmuştur. Bizim okumuş geçinen sınıflarımız yıllardanberi dinsizlik vaiz ediyorlar; halbuki halk koyu bir taassuptan mustariptir. Bu vaziyetin ıslahı ve İslâmın ahlâklaştırıcı tesirini hakikî kıymetiyle ortaya koymak umumiyetle kabul edildiği gibi, büyük bir iştir.

1911'den itibaren sizi sadrazamın temsilcisi sıfatiyle resmen ziyaretimden beri Türkiye uğrunda sarfettiğiniz gayretleri takip etmekteyim. Küçük Asya'daki faaliyetiniz sırasında yakalandığınız sıtmadan dolayı Beyoğlu hastahanesinde yattığınızı hatırlarsınız. Bir çok Türk devlet adamlarından daha fazla çalıştığınızı biliyoruz... 1908'den itibaren dünya millet burcları arasında Yükselen Hilâli keşfettiğiniz zaman başlayan samimî anlayışınız karşısında Türkler şükran duymaktadırlar.

(4) Miralay Mustafa Kemal'den telgraf

Çanakkale, 2 Eylül 1915

Gelibolu yarımadasında yaralanan ve sakatlanan Osmanlı askerleri için topladığınız ianeye benim ve Mareşal Liman von Sanders'in teşekkürlerini sunarım. Yolladığınız bir milyon marka "Jackh Fundu" ismini verdik. Kaderin savurduğu her haşın darbeye bizimle katlanmakla kalmayıp bundan doğan ıstırapları da hafifletmek için akla gelen her yardımı esirgemiyen siz sadık dosta Fevzi Bey'de selâmlarını ve teşekkürlerini yollar.

(5) Seryaver Zeki Paşa'dan

2 Mart, 1917

Hükûmetimiz, Dostluk Yurdu inşası için emrinize arsa verdiği zaman bütün kanunlarımıza aykırı hareket etmiş olduğunu bittabi anlıyorsunuz? İslâm kanûnu İstanbul'da bir yabancı-nın arazi sahibi olmasına müsaade etmez. Fakat siz bizim için bir yabancı değil en iyi bir dostsunuz... İslâm âleminde böyle "şahsa yapılan taviz" hakkında ancak tek bir misal biliyorum. Bu Mısır'da Süveyş kanalı münasebetiyle ve aynı esas dahilinde "Dostumuz" M. F.'de Lesseps'e yapılmıştı... Dostluk Yurdu-nun temel atma münasebetiyle fıkaranın yedirilmesine vermiş olduğunuz büyük ehemmiyet hadisesi bizim için halen büyük bir kıymetin ifadesidir.

(6) *Demokratik Lider F. Neumann'a**Berlin, 19 Ekim 1917*

.... Türkiye'de geçirdiğim yıllar içinde başımdan geçen vakaların en güzellerinden birini daha size anlatmak istiyorum. İstanbul'da Topkapı Sarayı'na hiç kimse kabul edilmezdi. Hattâ şimdi bile Genç Türklerin Millî şuuru uyandırmak için bütün tarihî anıtları yeniledikleri zaman bile bu sarayı görmek talihi ancak bin müşkülâtla ve nadiren mümkündür.

Türk hükûmeti bana izin vermek suretiyle şerefleştirdiği zaman haftada bir defa ziyaret ederdim. Ben orada *beata solitudo* yahut daha doğrusu *sola beatitudo* havası içinde uyandırıcı bir yalnızlık buldum. Bir gün beraberimde bir Alman gazeteci de götürdüm. Bize rehberlik eden sarayın müdürü yeni tamir edilmiş ve "elmas parçası" diye adlandırdığı kitap sarayı göstermek istedi. Paha biçilmez kıymette el yazmalarının bulunduğu yerin merdivenine yaklaştığımız zaman, ak sakallı ve kollarını göğsünde çaprazlamış bir Türk muhafızıyla karşılaştık. Yavaşça fakat kesinlikle "Yasak" dedi. "Girmek yasaktır." Biraz şaşırmış olan müdür bizi bırakması için muhafızı ikna etmeğe çalıştı. Başımızda şapka bulunduğu için ecnebi olduğumuz belliydi. Muhafızda ecnebilerin köşke girmelerinin yasaklanmış olduğunu söyleyip durdu. Nihayet ümitsizliğe düşen müdür: "Ama bu bizim dostumuz Jackh Paşa'dır." dedi. Birdenbire muhafızın tavrı değişti ve bana doğru eğildi: "Jackh Paşa mısınız? Memleketimizde sizin için yasak yoktur..." Hemen kapıya gitti, mührü açtı ve bizi içeriye bıraktı. Bu bana Mecidiye, Osmaniye gibi resmî nişanlardan çok fazla şey ifade etti!

III. Prusya Harbiye Nazırının İntikamı

(7) *Hohenfinow'da eski Charcellor Von Bethmann-Hollweg'e mektup*

3 Ekim 1917

Hafta sonunu Hohenfinow'da sizinle beraber geçiremediğime müteessirim. İstanbul'dan döner dönmez Harbiye Nezaretinin Yakın Doğu şubesi şefi Gheimrat von Rosenberg telefon ederek beni hemen görmek istedi. Dairesine girdiğim zaman elimde bir vesika vererek okuyup okumadığımı sordu.

Prusya Harbiye Nezaretinden gelen ve Harbiye Nezareti Sekreterliği tarafından imzalanmış olan bu yazıda, Yakın Doğu'daki siyasî faaliyetimin Alman menfaatlerine aykırı ve Türk devlet adamlarıyla olan sıkı dostluğum bunların Almanya'ya karşı mukavemetini artırdığı ve bundan dolayı nüfuzumun tehlikeli ve zararlı olduğu kaba bir lisanla ortaya atılıyordu. "Zararsız" bir hale konmaklığım için alelâde bir kurra eri gibi silâh altına alınmaklığım ve cepheye sevkedilmekliğim isteniyordu.

Hariciye Nezareti, Prusya Harbiye Nezaretinin bu meydan okuyuşuna, anayasaya temas eden bir mesele olarak bakıyordu. Harbiye Nezarete verilen cevapta benim "tehlikeli" olduğum hakkındaki ithamlar çürütülüyor ve tecilimin devamı zarurî ve "lâzım olduğu" ispat ediliyordu. Bütün bunlar neticesiz kaldı.

Sonra Chancellor ve vice-Chancellor resmen harekete geçtiler. Türkler de -Başkomandanlık karargâhında bulunan Sultanın Başyaveri- aynı suretle hareket ettiler. Yine bir netice alınamadı.

Sizin bana, bazan Prusya Harbiye Nazırının Alman hükûmetinden daha kuvvetli olduğunu söylediğinizi hatırlıyorum. Hakikaten haklıymışsınız.

Sonra telgrafla, Potsdam - Brandenburg'da bulunan Perleberg Garnizonundaki topçuya iltihakını hakkındaki emri aldım. Cumartesi günü Geheimrat von Rosenberg bana, kaçınılmaz hâdiseyi "iyi" karşılamış gibi görünmek lâzım geldiğini söyledi. Fakat bu vaziyet pek kısa sürdü ve o, mümkün olan her şeyi yapmak zorunda kaldı.

Pazartesi hareket için hazırlanmıştım; fakat pazar günü saat 3'te Kaiser'in sivil kabine şefi von Valentini bana Genel Karargâhtan telefon etti, ve: "Üzerine güzel bir vazife almışsın." dedi. O vakte kadar kendisiyle bir iki temasta bulunmuştum. Bir kaç hafta önce de Prusya ve Reich hükûmetlerinin her ikisinin de demokratlaştırılmasının neden zarurî olduğu hakkındaki düşüncelerimi tafsilâtıyla anlattığımdan dolayı, Kaiser'in muhafazakâr nazırının bu demokrat siyasetim yüzünden, evvelce yapmış olduğu gibi, beni cezalandırmak istediğine emindim. Buna şöyle cevap verdim: "Fakat siz benim bütün demokratik faaliyetlerimi raporlarımı ve demokratlaştırılmayı neden zarurî adettiğim hakkında sizinle yaptığımız münakaşaları biliyorsunuz." Telefonda güldüğünü duydum. "İş böyle değil" dedi, "Harbiye Naziriyle aranızdaki anlaşmazlıktan bahsediyorum. Chancellor benden bu hususu Majestelerine arzetmeyi istedi ve Majesteleri sizin lehinize karar verdi. Artık yarın hareketinize lüzum kalmadı.. Kaiser hâlâ sizi, söylediğiniz şeylere feveran ettiği zaman gösterdiğiniz Svabyalı cesaretine karşılık size, "ce-sur küçük Svabyalı" (das tapfere Schwaebele) unvanını lûtufla buyurdıkları zamanki gibi çağırıyor.

Mesele bana taallûk ettiği müddetçe kapanmış sayılmaz. Bütün bu işlerin arkasında kimin bulunduğunu öğreneceğim. İstanbul'da Kaiser'in şerefine verilen yemekte iki defa tesadüf ettiğim Harbiye Nazırının bu işi yaptığına inanmıyorum. Doğrudan doğruya kendi inisiyatifıyla harekete geçebilecek kadar ne beni tanır ve ne de siyasetimi bilir.

(8) *Wuettemberg Başvekili, Baron von Weizsacker'e mektup*

9 Kasım 1917

... “Suçlu” bulundu. Hâdise şöyle cereyan etti. Bu işi yapanın Prusya Harbiye Nezareti mesul Yakın Doğu ajanı Binbaşı Duesterberg olduğunu keşfettim. Tipik bir Pan-German. Kendisini İstanbul’daki toplantılardan şahsen tanırdım. Duesterberg’le bu meseleyi konuşmaya karar verdim ve telefonla isteğim mülâkatı hemen kabul etti.

Nezarette bana arkadaşı olarak takdim ettiği Yüzbaşı von Ramsay’le beraberdi. Duesterberg, Ramsay’ın bulunmasına bir itirazım olup olmadığını sordu. “Bilâkis” dedim, “Her şahidi hoş görürüm, çünkü buraya Harbiye Nazırının da imzalamış olduğu bana karşı kaleme alınmış memorandumu neden yazdığınızı sormaya geldim.”

Bu haşin hareketim onu şaşırtmışa benziyordu. Kızardı fakat metanetle, “evet ben yazdım” dedi.

Farklı nokta-i nazarlarımızı ortaya koyan hararetli bir münakaşa yaptık. O Türkiye’yi bir “*Alman Mısırı*” yapmak istiyordu. Ben ise kuvvetli, müstakil bir “*Türk Türkiyesi*”nin inkişafına çalışıyordum. İlâve olarak benim “tehlikeli hareketlerimi” saydı: (1) Prusya ve Almanya’yı demokratlaştırmak lehinde Kaiser’in müşavirlerine tesir yapma teşebbüsü; (2) Majestenin kendisiyle iki saat görüştüğü bir Sosyal - Demokratı takdim etmek. Halbuki İmparator hayatında ilk defa bir Sosyal - Demokrat görüyordu; (3) Pan-German harp gayeleri aleyhine siyasî ve iktisadî, teşkilâtlı bir propaganda. Aynı zamanda “Junius Alter” (diğer ismi Geheimrat Kapp olan ve bilâhare Kapp isyanının elebaşısı) risalesinden parçalar alarak sözlerini kuvvetlendirdi, “Delbrueck ve Jackh hudutsuz bir siyasî serbestiden faydalanı-

yorlar” ve “kendilerine Pan-German’lar aleyhinde hududsuz bir konuşma serbestisi veriliyor.” Nihayet Deusterberg, benim League of Nation siyasetinin avukatlığını ve sulh müzakereleri için “Yahudi Albert Ballin”le işbirliği yapmaktığına itiraz etti.

Uyuşmamıza imkân olmadığına eminim ve aramızdaki çarpışma devam edip gidecek.

Bir tesadüf olarak, konuşmamızın Rus Bolşevik İhtilâlinin patlak verdiğini haber veren bir telgrafın alınmasıyla kesilmesi, bu görüşmeye hususiyet verdi. Bu haber büyük bir memnunluk uyandırmıştı. *Çünkü Harbiye Nezareti Rusya’yı ihtilâle vermek ve Bolşevikleştirmek maksadiyle Lenin, Trotsky ve arkadaşlarını İsviçre’den Almanya yolu ile (mühürlü) bir Alman treni içinde, Rusya’ya göndermek suretiyle elde ettikleri başarı yüzünden tahsisat istiyor. Bu fikri veren Sibirya’dan kaçmış ve benim İstanbul’da kendisine tesadüf ettiğim bir Rus sosyalist olan Parvus (takma ismi Dr. Helphand)dı.*

IV. Talat Paşa’nın öldürülmesi

(9) Sultanın Başyaveri Zeki Paşa’ya mektup

17 Mart, 1921

.... Öldüğü gün ve saat olan, tam 15 Mart, saat 11.30’da, Nazım Bey ve diğer İttihatçı dostları ve mültecileriyle birlikte oturduğu Hardenbergstrasse Otelinde Talât Paşa ile buluşacaktım. Hayvanat bahçesini geçerken caddenin öteki tarafında bir kalabalık gördüm. Durmadım, zira bir iki dakika geçiyordu, Talât’ı bekletmek istemedim... Oturduğu Hardenbergstrasse No. 4’te durdum, alelâcele merdivenleri çıktım, zili çaldım, bekler-

ken içeriden bir kadının ağlayıp inlediğini duydum. Kapı açıldı. Önümde Nazım Bey duruyordu. Bana: “Allaha şükür ki buradasınız! Talât’ın cesedini kaldırmak için bize yardım edin. Birkaç ev aşağıda sokak üzerinde yatıyor, bir Ermeni vurdu. Polis, Cinayet Şubesi gelmeden cesedi vermek istemiyor. Bu işte saatler alacak.”

Vakanın olduğu yere doğru alelâcele gittim, kalabalığı iterek polise hüviyetimi gösterdim ve hemen cesedi vermesini istedim. Nazım Bey’e söylenilen aynı şey, Cinayet Şubesi ekibi gelene kadar beklememiz lâzım geldiği bana da söylendi.

Müttefik Türkiye’nin en büyük resmî memuru, Sadrazama taallûk eden ve katilin yakalanıp suçunu itiraf ettiği bu kadar aşikâr bir vaziyet için neden böyle formalitelerin icap ettiğini sordum. Polis üzgün olduğunu, fakat bir şey yapamayacağını söyledi.

Nihayet onu muhafızlardan birini yanıma vererek telefon bulunan bitişikteki eve gitmekliğime ikna ettim... ve oradan aynı şeyi Polis Müdüriyetinin bu işlerle alâkadar bürosundan rica ettim. İşin ehemmiyetini belirtmek için, sokakta yatan adamın harpte müttefikimiz ve bir nevi “Türk Bismarck”ı olduğunu söyledim. Nihayet Polis Müdüriyeti yanımdaki muhafıza, Talât’ın cesedinin hemen Charlottenburg morguna kaldırılmasına müsaade ettiklerini bildirdiler.

Hemen en yakın polis merkezine giderek bir Kızıl Haç arabası çağırdık ve Talât Paşa’yı morgda diğer cesetlerin arasına bıraktık. Ermeni talebenin kurşunu çok yakın mesafeden girdiği için başının arkası tamamiyle parçalanmıştı.

Ermeni mahkemeye verilecek, fakat “eski bir şefaret tercümanı ve bütün tercümanlar gibi Arap dostu Türk düşmanı olan” şimdiki Hariciye Nazırı Dr. Rosenin açık Türk düşmanlığını gözönünde bulundurarak mahkemenin siyasî tesirler altın-

da karar vereceğinden korkuyorum. Nazır o kadar kısa görüşlü ki gelecek zaman içinde Almanya'nın Türk dostluğuyla hiç bir alış verişi olmadığını ilân etmekten bir zevk duyuyor.

2 Haziran 1921'de muhakeme oldu. Adam öldürmekten suçlu 24 yaşındaki Ermeni Salomon Teilirian, kendisinin büyük bir şans eseri olarak kurtulduğu 1915'te Erzincan'da bütün aile ve akrabalarının öldürülmesine dair korkunç sahneleri anlattı. Katliâmdan sonra Teilirian Tiflis ve Selâniğe gitmiş ve oradan da bir talebe olarak Paris'e ve Berlin'e gelmiştir. "Birdenbire annemin ruhu göründü ve bana, Salomon biliyorsun ki Talât Paşa seninle aynı şehirde, fakat sen buna tamamiyle kayıtsızsin. Sen benim oğlum değilsin." dedi.

Bu noktada müdafî avukatı müvekkilinin sözünü kesti ve "... Bu suretle Salomon'da intikam fikri uyandı ve şüphe yok ki Talât Paşa'nın şahsında ailesinin ve halkının talihinden mesul olan adamı gördü. Benim fikrime göre suç işleme hâdisesi menfur saiklerden değil, insanca anlaşılabilir sebeplerden doğmuştur."

Savcının dikkate şayan sempatisine ve hâkimin ceza istemesine rağmen jüri suçlu inkâr etti ve beraat kararı verdi.

Hariciye Nazırının "Almanya'nın Türk dostluğu ile hiç bir alış verişi olmadığını" görmüş olması pek boşuna değildi.

Bu 1921'de idi.

1944'te de Almanya ile alış verişi kalmıyan Türkiye'dir.

KİTABIN NOTLARI

NOTLAR

- (1) Yazar Türkiye hakkındaki ilk eserini, biri Fransız diğeri İtalyan iki muharririn 1908'de müştereken neşretmiş oldukları The Declining Crescent - *Alçalan Hilâl*'e karşı, 1909'da Der Aufsteigende Halbmond - *Yükselen Hilâl* - ismiyle kaleme almıştır.
- (2) Ahmet Emin Yalman'ın 6 Mart 1940 tarihli Akşam gazetesindeki yazısına bak.
- (3) Her sınıf halktan 5,000'den fazla üyesi senede bir buçuk mark yardımında bulunur. Ayrıca iki milyon iane fund'u teşkil etmiş ve Berlin'de Tefik Rüşdü Arasin nezareti altında 2000 Türk talebesinin de iâşesini temin etmiştir.
- (4) Bunlardan biri Dışişleri Bakanlığı yapmış olan ve Türkiye - İngiltere ittifak siyasetini güden Numan Menemencioğlu'dur. Bir Alman mülteci operatörünün kaburgalarında yaptığı maharetli bir ameliyat sonunda hayatı kurtarılmıştır. Diğer bir devlet adamına yapılan bir ameliyat bu zatın hemşiresi tarafından Ankara'da Hitlerin elçisine şu sözlerin söylenmesine vesile olmuştur: "Türk devlet adamlarının hayatlarının profesör Rudolf Nissen'i Türkiye'ye sürmek suretiyle kurtarılmasını sağlayan Führerinize Türk milletinin şükranlarını lûtfen bildirmenizi rica ederim."
- (5) Ahmet İhsan'ın Matbuat Hatıralarım'a bk. 1911'de benimle beraber Almanya'yı ziyaret eden aynı gazetecilerle 1938'de Londra'da ve 1942'de New-York'ta buluştum.
- (6) Filistin Hahambaşı, bütün cenubî Avrupa'daki Yahudilerin kurtarılması için yegâne kapı olan Türkiye'ye seyahatlerini kolaylaştırmak maksadiyle Ankara'ya geldiği vakit Türkiye'den muhtelif limanlara bilhassa Filistin'e binlerce Yahudinin geçtiğini gördü ve şunları söyledi: "Türkiye'nin zulüm görmüş milletlere sığınma yeri olması tarihinde ilk defa vukubulmuş değildir. O diğer büyük bir şefkat eseriyle de şöhret bulmuştur. Bir kaç asır evvel İspanya'dan sürülenlere karşı Türk hükûmetinin ve halkının gösterdiği üstün derecedeki insanî hareket, tarihte Türkiye'yi daima hatırlatan büyük insanlık misallerinden biri olmuştur."

- (7) Herbert Hoover bir radyo konuşmasında şunları söylemişti: "Belçika, Lehistan, Norveç ve diğer milletlerin Türkiye gibi şefkatli ve merhametli bir dostla sahip olmalarını arzu ederim."
- (8) Gazi Mustafa Kemal 1929
- (9) Ann Freemantle, Life on Marmaduke Pikethall 1938
- (10) 23 Eylül 1915 tarihli Daily Chronicle gazetesi: "Yedinci Müttfikimiz kimdir? Ermeni milleti. Ermeniler hiç kimsenin davetini beklemediler. Baştanberi Müttfik saflarında çarpıştılar. 100,000'den fazla bir kuvvetleri Rus ordusunda hizmet ediyor, takriben 20,000 Ermeni gönüllüsü Kafkaslarda savaşıyor, hattâ Rus ordusu şimdi ki başkumandanı General Alexieff'de bir Ermenidir." 19 Ocak 1915 tarihli Ruskoje Slovo gazetesinde neşredilen Ermeni avukatı Calkus'un mektubundan: "Türkiye'nin nazarında Ermeniler uğradıkları dehşete hak kazanmışlardır, çünkü biz hıyanet suçu ile suçluyuz. Ermeniler bu hıyaneti açıktan açığa söylüyorlar. Hiç bir Ermeni bir Rusla ateş etmemiştir. Çünkü onun şahsında ağabeyisini veya müdafiiini görüyor. Ermeni Türkiye'ye hıyanet etti. Çünkü Türkiye Ermeni için ana değil, üvey ana oldu. Daima artan miktarda Ermeni gönüllüleri Rus ordusu saflarında yer alıyorlar. Dünyanın her köşesinden, tâ Amerika, Avrupa ve Asyadan Rusya'ya akıyorlar." — Rus Dumasında Ermeni mebusu Papadzanow 28 Ocak 1915'te şunları söylemişti: "Türk Ermenistanın Ermeni halkı Muzaffer (Rus) ordumuzu sevinçle selâmladı. Ermeniler nerede ve ne vakit olursa olsun yardımlarını esirgemediler ve Rusları candan karşıladılar..."
- (11) Yazarın 1910'da basılan Der Aufsteigende Halbmond isimli eserindeki "Ermeni katliamları"na bak.
- (12) Berlin'deki Ermeni murahhası Dr. Greenfield'in 29 Kasım 1916'da yazara yazdığı mektuptan: "... Dr. Lepsius'ten Konya'da olduğu gibi, Sicilya ve Suriye'de bulunan Mısıryan, Bogosyan, Adamyan ve Atayan ailelerinden birçoklarının hayatlarını Vezir Talât ve Cemal Paşalar nezdinde yaptığınız teşebbüsle kurtardığınızı öğrendim. Ermeni davasına karşı bütün yaptıklarınız için teşekkür etmek mecburiyetini duyuyorum. Şüphesiz bu ancak Türk dostlarınızla bizim Ermeni temsilcilerinin itimat ettiği bir zatın gösterdiği insaniyet sayesinde mümkün olabilirdi. Acıklı diğer bir vak'a hakkında -Sivas'taki Herenyanlar için- tavassutunuzu diliyebilir miyim..."
- (13) T.G. Djuvara'nın cent projets de partage de la Turquie Paris 1914.

- (14) Bu cümle Tahran konferansından aylarca önce yazılmıştır.
- (15) Stoyan Pribichevich'in *World Withoud end* isimli eseri.
- (16) Yazarın, "İnsan ruhu için harp" ve Henri Pirenne'in "Muhammed ve Şarلمان" isimli eserlere bk. "Hem Avrupa'yı ve hem de Asya'yı şaşkınlığa boğan Arap fatihleri eşsizdiler. İslâmîliğin şimşek gibi bir suretle etrafa yayılması hakikî bir mucize idi. Yeni iman Arapları coşturmuştu. Başlangıçta hiç bir hususta müteassıp değillerdi ve tebaalarını dinlerinden çevirmeği düşünmezlerdi. Bir çoklarının düşündükleri gibi Müslüman olmağı değil, kendi tâbiyetlerine girmeyeği teklif ederlerdi. Mağlûblar Müslüman cemaatlerinden hariç kalırlardı ve hiçbir şey aradaki mâniyi aşamazdı.
- (17) J.T. Adison, *The Christian Approach to the Moslem* (1942)
- (18) Ahmet Emin, *Turkey in The World War 1930*.
- (19) Atatürk, by Gérard Tongas, Sorbonne, Paris.
- (20) 143'üncü Sf. Bk.
- (21) 1922 yılının 22 Mayıs'ında resmî Amerikan ticaret raporlarında modern Türkiye hakkında Eliot G. Mears tarafından neşredilen rapordan alınmıştır: "Türkiye'de bir şube açmak isteyen herhangi bir ecnebi banka müessesesini veya ticaret firmasını resmî veya kanunî formalitelere tâbi kılacak bir kanun yoktur. Binnetice bir ecnebi banka veya hususî bir firma Türkiye'de şube açmakta serbesttir ve işlerini serbestçe görür. Bu hususu aydınlatmak için İstanbul'da ve Türkiye'nin diğer kısımlarında bulunan ve buralarda şube açmak için Türk hükûmetinin müsaadesini almak mecburiyetinde bulunmayan Crédit Lyonnais, Atina Bankası, Banca di Roma vs. zikretmek kâfidir."
- (22) Donald Everett Webster, *The Turkey of Atatürk* 1939.
- (23) *Turkey in the World War*, Yale University Press, 1930.
- (24) Otuz yıl sonra, 1938'de Alman Führeri Hitler aynı "Milletlerarası kanuna karşı tek taraflı bir gedik" misaline uyarak Avusturya'yı ilhak etti.
- (25) Yazarın Arnavutluk hakkındaki "Im Türkischen Kriegslager durch Albanien" 1910 isimli kitabına bk. Kitabın Kolombiya Üniversitesinde bulunan kopyası şu satırları taşımaktadır: "Bu kitap 1918-19 Paris - Versay Sulh Konferansından faydalanmak üzere Amerika Birleşik Hükûmetine hediye edilmiştir." Alman Hariciye Nezareti 16

Aralık 1912'den 6 Şubat 1913 tarihine kadar, Balkan Harbi esnasındaki Londra Konferansında bu kitaptan istifade etmiştir.

- (26) Der Aufsteigende Halbmond, 1909 isimli esere bk.
- (27) Bu mesele hakkında daha fazla malûmat için bk. Harry N. Howard, Partition of Turkey 1924.
- (28) Bk. E.G. Mears, Modern Turkey ve Deutschland im Orient nach Balkankrieg, 1912-12 isimli kitabım hakkında verdiği hükme.
- (29) Bk. Royal Institute of International Affairs, London, Vol. XVIII, No. 6.
- (30) Fazla malûmat istiyenler Harry N. Howard'ın, The Partition of Turkey isimli kitabındaki etraflı incelemeye bk.
- (31) 1915 Martında Paris'te çıkan Le Temps gazetesi, Türklerin Boğazları kapadıktan 4 ay sonra Rusların toprak mahsullerindeki zararı bir milyar franktan fazla olduğunu yazdı. Bu hesaba demir, altın, kömür, petrol sahasında uğranılan zararlar dahil değildir. Gazete diğer bir milyara yükselen ithalâtta da mahrum kaldıklarını tahmin ediyordu.
- (32) Harry N. Howard: "Britanya'nın Birinci Dünya Harbine girdiğinin arifesinde Britanya Amirallliği Sultan Osmanı ve Reşadiyeyi müsadere ettiler. Londra hükûmeti milletlerarası kanunlara uygun olarak kendi haklarını kullandığı sırada bu vaka Türk hissiyatını bu esnada vukua gelen diğer hâdiselerden çok ziyade Britanya'ya karşı galeyana getirdi. Kral George V. Sultana şahsî teessürlerini bildiren bir mesaj gönderdi, fakat vaka kapanmadı. Her nekadar Türkiye vapurların zaptından bir gün evvel imzalanan gizli bir anlaşma ile Almanya'ya bağlı bulunuyorsa da bu iki harp gemisinin zaptı Geoben'le Breslau'nın Boğazlardan girmelerine ve Babiâli tarafından "satın alınmalarına" vesile verdi ve netice olarak da Türkiye'nin merkezî devletler tarafında Dünya harbine girmesini hızlandırdı.
- (33) Hitler 1941'de başarısızlıkla neticelenen böyle bir nakil teşebbüsüne girişmiştir.
- (34) Hakikatte, bu sayının iki mislidir.
- (35) "Aslı, Ben bir Türküm, dinim cinsim uludur." şeklinde olacaktır. - Çeviren.
- (36) Prince Max von Baden'in Erinnerungen und Dokumente, 1927.
- (37) Donal C. Blaisdell, European Financial Control in Ottoman Empire, 1929

- (38) E. G. Mears, Modern Turkey 1915 ve 1916 tarihlerini taşıyan yazarın iki kitabı: "Jackh, Avrupa'daki toprak kaybile Türkiye'nin kuvvetlendiğinde ısrar ediyor."
- (39) Parantez içindeki notlar yazarın ilâvesidir.
- (40) Donald Everett Webster, The Turkey of Atatürk 1923
- (41) 240 Sh. Bk.
- (42) Bu, İngilizcesinde, The Moslem Ottoman Empire of the Turkish Nation, olduğundan, kelimeler aslındaki sırayı takip ediyorlar. Çeviren
- (43) Yunanistan Dışişleri Bakanı Dr. Streit'in Zurich'ten Yazara 29 Eylül 1917'de yazdığı mektuptan: "— St. Moritz'de Majeste Kral ve Velihtla yaptığınız görüşmeleri dikkatle takip ederek, tekrar İstanbul'da ki Türk dostlarınıza, Yakın Doğu'da daimi bir sulh temininin samimi bir Yunan - Türk işbirliğine olan içten arzumuzu bildirmenizi ısrarla istiyoruz. Yunan azınlığının bir sözcüsü gibi, herhangi ağır Türk ölçülerini önlemek için hareketinizi büyük takdirle karşılayacağız." Yazarın buna 30 Ekim 1917'de verdiği karşılık: — İstanbul'da Sadrazam Talât ve Harbiye nazırı Enver Paşalarla yaptığım konuşma, onların da sizin arzularınız ve gayelerinizle birleştiği hakkında ki kanaatımı kuvvetlendirdi. Harp sonrası Yunan - Türk ittifakının arzu edilir olduğuna her ikisi de kanidir."
- (44) Robert Kerner ve Harry N. Howard'ın The Balkan Conferences and Balkan Entent, hakkında çok geniş tetkikleri. 1930 - 1935.
- (45) E. R. Stetinius, Lend Lease: Weapons for Victory.
- (46) Fransa'nın Fas'ı işgalinden doğan ve Alman Panther Gunboahunun Casablanca yakınında Agadir'e varmasıyla şiddetlenen 1911 Fas buhranı, Fransız Kongosunun Almanya'ya verilmesi mukabilinde, Fransa'ya Fas'ta hareket serbestisi veren bir Alman - Fransız anlaşmasıyla nihayet buldu.